

Kirken og makten:
Kirketopografi på Hadeland i middelalderen.

Solfrid Myhre

Masteravhandling
Nordic Viking and Medieval Culture
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Det Humanistiske Fakultet

UNIVERSITETET I OSLO
Våren 2009

FORORD

Det å skrive en masteroppgave er en lang, kronglete, frustrerende, morsom og veldig lærerik prosess. Dette gjør at en fersking i den akademiske verden trenger all den hjelpen én kan få.

Jeg vil først og fremst takke mine to veiledere, Tarald Rasmussen og Jan Brendalsmo. Takk til Tarald for å ha guidet meg igjennom prosessen med å skrive en masteroppgave, og takk til Jan for uvurderlig faglig kompetanse, innspill og veiledning i kildenes forunderlige verden!

Takk til Randsfjordmuseene as, avd. Hadeland Folkemuseum for arbeidsplass, inspirasjon og oppmuntring underveis. Dere er herlige! Spesielt takk til Grethe for gode diskusjoner i mange frustrerende situasjoner.

Grindvoll, 4. mai 2009

Solfrid Myhre

INNHALDSFORTEGNELSE

Forord	3
Innholdsfortegnelse	5
Figurliste	7
1. Innledning	9
1.1 Emne	9
1.2 Om Kirkeforskning	10
Tradisjonell kirkeforskning	10
Moderne kirkeforskning	12
1.3 Presiseringer	13
1.4 Teori	15
1.5 Kilder og metode	19
1.6 Disposisjon	20
2. Område- og kirkestedspresentasjon	21
3. Kildepresentasjon	24
3.1 Arkeologisk materiale	24
3.1.1 Om arbeidet med det arkeologiske materiale	24
3.1.2 Løse kulturminner	24
Funntyper	25
Statusmarkører	26
3.1.3 Faste kulturminner	29
3.1.4 Presentasjon av arkeologisk materiale	29
3.1.5 Analyse av arkeologisk materiale	38
3.2 Skriftlig materiale	43
3.2.1 Lovverket: Eidsivatings Kristenrett	43
Aktuelt om kirker i eldre Eidsivatings Kristtenrett	44
Kirkebygning og plassering	45

Kirkebyggerne	46
Kirkeorganisasjon	47
3.2.2 Skattematrikkelen 1647	53
Gårdsstørrelser	55
Eierforhold	58
3.2.3 Oslo og Hamar bispedømes jordebok 1574-1577	63
Fabrica og sogn	64
 4. Diskusjon	 70
4.1 Hvem bygde kirkene?	70
4.2 Hvordan var kirkene utformet?	78
4.3 Hvorfor er kirketettheten så stor i dette området?	87
4.4 Har kirketettheten oppstått som en videreføring av et hedensk kultsted?	93
 5. Sammenfattende vurderinger	 100
 Litteraturliste	 104
 Appendiks 1: Funnkatalog med beskrivelser for Jevnaker Kommune	 114
Appendiks 2: Funnkatalog med beskrivelser for Lunner Kommune	117
Appendiks 3: Funnkatalog med beskrivelser for Gran Kommune	125

FIGURLISTE

- Fig. 1 Undersøkelsens kirkesteder
- Fig. 2 Faste kulturminner ved Jevnaker kirkested
- Fig. 3 Faste kulturminner ved Hovland kirkested
- Fig. 4 Statusmarkører ved Lunner kirkested
- Fig. 5 Faste kulturminner ved Lunner kirkested
- Fig. 6 Statusmarkører ved Bjørge kirkested
- Fig. 7 Faste kulturminner ved Bjørge kirkested
- Fig. 8 Statusmarkører ved Granavollen kirkested
- Fig. 9 Faste kulturminner ved Granavollen kirkested
- Fig. 10 Statusmarkører ved Horgen kirkested
- Fig. 11 Faste kulturminner ved Horgen kirkested
- Fig. 12 Statusmarkører ved Tingelstad kirkested
- Fig. 13 Faste kulturminner ved Tingelstad kirkested
- Fig. 14 Statusmarkører ved Grinaker kirkested
- Fig. 15 Statusmarkører ved Bilden kirkested
- Fig. 16 Faste kulturminner ved Bilden kirkested
- Fig. 17 Statusmarkører ved Dvergsten kirkested
- Fig. 18 Faste kulturminner ved Dvergsten kirkested
- Fig. 19 Faste kulturminner ved Nes kirkested
- Fig. 20 Statusmarkører ved Kjos kirkested
- Fig. 21 Kirkenes plassering i landskapet, og funnsted for statusmarkører
- Fig. 22 Kirkestedenes plassering i forhold til funnsted for statusmarkører
- Fig. 23 Kirkestedenes avstand til hedenske gravminner
- Fig. 24 Kirkesteder, samt løse- og faste kulturminner
- Fig. 25 Gårdsstørrelser i Jevnaker Prestegjeld – ifølge 1647 matrikkelen
- Fig. 26 Gårdsstørrelser i Gran Prestegjeld – ifølge 1647 matrikkelen
- Fig. 27 Kirkestedsgårdene og deres prosentvise eierforhold – ifølge 1647 matrikkelen
- Fig. 28 Gårder med tilhørende sogn nevnt i diplomatariet
- Fig. 29 Geografisk spredning av kirkenes fabrica – ifølge Stiftsboka 1574-77
- Fig. 30 Kirkenes fordeling av landskyldparter
- Fig. 31 Tabell basert på gjennomgangen av skattematrikkelen 1647, samt arkeologisk materiale.
- Fig. 32 Kirkesteder, gårdseier og skyldparter.
- Fig. 33 Kirkesteder, gravminner, gårdsstørrelser og statusfunn.

Alle kartutsnitt er hentet fra Norge Digitalt ©, mens markeringene i kartene er mine egne.

1. INNLEDNING

”Den som aldri spør, blir ikke klokere enn før”

-Gammelt ordtak.

1.1 Emne

Oppgaven tar sikte på å undersøke kirketopografien på Hadeland i middelalderen.

Kirketopografi definerer jeg både som geografisk plassering av kirkene, men også topografi som et innbyrdes forhold, samt de individuelle kirkenes forhold til det verdslige samfunnet.¹

Det er disse to siste formene for kirketopografi som vil være i fokus her. På Hadeland fantes det i middelalderen 13 kirker som er belagt i skriftlige kilder. Disse er utgangspunktet for oppgaven; deres forhold til hverandre, status i samfunnet og posisjon i kirkehierarkiet.

Det norrøne samfunnet som tok i mot kristendommen på 1000-tallet hadde lenge hatt kjennskap til religionen gjennom handelskontakter med England og kontinentet.² Det er likevel usikkert hvor ”glatt” selve kristningsprosessen gikk, og en viss motstand mot den nye troen er det både sannsynlig å tro at det var, og det tyder også kildene på.³ Når så selve troen var, mer eller mindre, presset igjennom var det utbyggingen av kirkene og kirkeorganisasjonen som var avgjørende for hvor fort folket ”virkelig” ble kristne. I denne fasen var kirkebygningene viktige sentra for formidlingen av kristendommen. Det ble derfor stadig viktigere å bygge ut et dekkende nettverk av kirker, både privat til bruk for storbonden og husholdet, men også kirker av mer offentlig karakter hvor allmuen kunne la seg døpe og ta kristendommen til seg. Kongens vern av kirkeorganisasjonen var med å hjelpe folket til å se kristendommen som elitens religion, og på grunn av det norrøne samfunnets politiske hierarki var det viktig for allmuen å støtte ”sin” stormann, gjerne gjennom å konvertere til den kristne troen.⁴ Det er et slikt nettverk av kirker på den østnorske landsbygda, utbyggingen og organiseringen av dette, som vil bli nøyere drøftet i det følgende.

¹ Se mer om kirketopografi: Nyborg 1990.

² Sigurðsson 2003:17-24.

³ Sagaene forteller om bondeopprør og kamper i forbindelse med innføringen av kristendommen, noe som bør kunne tolkes som en motstand hos allmuen til å ta til seg den nye religionen. På samme måte kan vi se de tidlige kristenrettene som har forbud mot en del hedenske ritualer. Dette bør kunne tas til inntekt for at slike ritualer ble gjennomført og at det dermed var hedenske skikker i hevd lenge etter innføringen av kristendommen.

⁴ Sigurðsson 2003:38-41.

1.2 Om kirkeforskning

Kirkeforskning generelt har mange innfallsvinkler og et sammensatt kildemateriale. Spørsmålet om hedenske kultsteder ble overtatt som lokaliteter for oppføringen av kristne kirker har vært et av de store temaene innen kirkeforskningen. Det samme har spørsmålet om motiver for, samt hvem som stod bak det omfattende kirkebyggeriet i Norge i tidlig middelalder. Både arkeologiske kilder, skriftlige kilder og stedsnavnsmateriale har vært aktivt brukt for nettopp å se kirkestedet i en større sammenheng. Tradisjonelt har kirkeforskningen derimot tatt utgangspunkt i det arkeologiske materialet, med hovedfokus på arkitektur, stilhistorie og kirkebygningen i seg selv. Det er først i de siste 20 år at et bredere kildetilfang har blitt benyttet til å se kirkebygningene i en videre kontekst, både religiøst og samfunnsmessig.⁵ Denne måten å se kirkebygningen på har vært mer utforsket i de andre skandinaviske landene, men også i Norge begynner denne formen for kirkeforskning å få fotefeste, blant annet igjennom arkeologer som Lidén, Skre og Brendalsmo.⁶

Tradisjonell kirkeforskning

Rudolf Keyser var den første til å ta for seg kristninga av Norge og så kongedømmet som avgjørende for kristningen av landet og oppføringen av de mange kirkene. Han så likevel på høgendeskirkene som et resultat av stormenns eller bygdelags initiativ og at disse ble betjent fra en hovedkirke i nærheten. Keyser var også inne på temaet kultkontinuitet og i 1847 kom han ut med avhandlingen *Nordmænnenes Religionsforfatning i Hedendommen*. Her kom han fram til en mal om hvordan de hedenske templene var bygget og ble brukt. Grunnen til at det ikke fantes belegg for at disse hadde en form for kontinuitet med de første kirkene mente Keyser var fordi den tidlige kristendommens misjonærer var nøye med å destruere bygningen, eller i det minste ved å gjøre den om til kirke forandret den så mye at det ikke var mulig å gjenkjenne den som et hedensk tempel.⁷

Samtidig som Oluf Rygh utviklet en egen klassifisering av norske stedsnavn, spant han videre på kultkontinuitetstanken igjennom å bruke stedsnavn som indikator på hedenske kultplasser.⁸ Det samme gjorde hans elev Magnus Olsen, som i motsetning til Rygh så muligheter i stedet

⁵ Brendalsmo 2006:11.

⁶ Lidén 1987, Skre 1988, Brendalsmo 1990, 2006.

⁷ Keyser 1847:324.

⁸ Rygh 1880.

for begrensninger i det å bruke stedsnavns materialet som kilde til kultkontinuitet.⁹ I dag benyttes fremdeles Olsens analyser, selv om man er betydelig mer forsiktig med hva man kan lese ut av stedsnavns materialet.¹⁰

I 1966 kom Olaf Olsen ut med sin doktoravhandling *Hørg, hov og kirke. Historiske og arkæologiske vikingetidsstudier*. Olsen tar her et oppgjør med mange av de teoriene tidligere forskere hadde fremsatt om overgangen fra hedendom til kristendom. Verket bygget på Olsens utgravninger i danske kirker på 1950-tallet. Olsen avviser i denne avhandlingen spørsmålet om kultbyggningskontinuitet, og fører beviser for at hovet ikke var en egen sakral - bygning, men var innlemmet i høvdingens sal. Med dette river Olsen ned de tradisjonelle argumentene for kultstedskontinuitet i den skandinaviske fagdebatten. Dette skulle bli et av de store arbeidene som behandlet kultkontinuitet i Norden – og er fremdeles et viktig referanseverk som dagens forskere må forholde seg til.

Fire år senere foretok Hans – Emil Lidén utgravningen av Mære kirke i Trøndelag, hvor han hevdet å kunne påvise spor av kultkontinuitet. Lidén gjør her funn av spor etter en eldre trekirke, samt en førkristen bygning som har stått på samme lokalitet. I et av stolpehullene fant han også såkalte gullgubber, som ofte blir knyttet til høvdingens høysete.¹¹

Ebbe Nyborg går i 1979 ut i en artikkel og kritiserer oppfatningen av at det var sognefelleskapet som stod bak byggingen av de tidlige kirkene. Nyborg hevdet videre at det var de store jordeierne på 1100-tallet som stod bak det omfattende romanske kirkebyggeriet, men mente også at det kunne ha vært samarbeid mellom eiere av gårder av ulik størrelse som lot reise kirker. Disse to måtene å organisere kirkebyggingen på ble betegnet som ”enkeltmannsbyggeri” og ”fellesbyggeri”. Nyborgs modell blir blant annet støttet av Jes Wienbergs analyser av den tidligste kirkebyggingen i Danmark.¹²

⁹ Olsen 1915 og 1926.

¹⁰ McNicol 1997:141.

¹¹ Lidén 1969:3-32.

¹² Wienberg 1993.

Moderne kirkeforskning

I Norge videreførte Dagfinn Skre Nyborgs tanker i avhandlingen *Gård og Kirke, Bygd og Sogn*. Avhandlingen tar for seg organiseringsmodeller ved kirkebygging i Sør-Gudbrandsdalen i middelalderen. I tillegg til å se på ”enkeltmannsbyggerier” og ”fellesbyggerier” ser Skre blant annet på teorien om at hedenske navn på gårder som tidlig ble kirkesteder viser tegn på kultkontinuitet. Skre kommer fram til at ingen av gårdene i Gudbrandsdalen med navn som kan knyttes til førkristen dyrkelse var kirkesteder i middelalderen, og dermed er han med på å svekke teorien om at stedsnavn kan indikere kultkontinuitet. Skre hevder likevel at sosiale og religiøse funksjoner kan ha knyttet seg til en bestemt gård uten at dette har satt spor i gårdsnavnet.¹³ Videre sier Skre at de fleste kirkene i Sør-Gudbrandsdalen ser ut til å være knyttet til en bestemt gård. Dette kan han hevde med utgangspunkt i at kirken i middelalderen ofte er navngitt etter gården, samt at kirken ligger i nær tilknytning til gårdens antatte middelalderske tun. Skres doktoravhandling¹⁴ tar også for seg kirkebygging og administrasjon i middelalderen. Denne kom i 1998 og tar for seg Romerike. Igjen analyserer Skre kirkebyggingen i forhold til ”enkeltmannsbyggeri”, ”fellesbyggeri” og jordbesittelse. På Romerike finner Skre indikasjoner på at både bygdefellesskap, så vel som regional, nasjonal og religiøs elite kan ha stått bak kirkeoppføringene.

Det foreløpig siste tilskuddet til kirkebyggforskningen i Norge kom med Jan Brendalsmos doktoravhandling fra 2001 og den reviderte utgaven publisert i 2006. Her drøfter Brendalsmo kirkebygg og byggherrer i Trøndelag i perioden 1000-1600. Her tas det blant annet opp kirkeorganiseringen i Trøndelag hvor Brendalsmo gjennomgår de ulike ”typer” av kirker og organiseringsenheter. Sett i sammenheng med byggherrer og byggadministrasjon setter avhandlingen fram en teori om at konge og kirke ikke var i stand til å organisere bøndernes kristenliv verken på 1000- eller 1100- tallet. Videre hevder Brendalsmo at kirkelivet ble betraktet som samfunnselitens anliggende, og at det i stor grad var disse som stod bak det omfattende kirkebyggeriet i Trøndelag i denne perioden.¹⁵ Med dette går altså Brendalsmo imot en del av den tidligere kirkeforskningen som spesielt vektlegger fellesorganiserte kirkeoppføringer.

¹³ Skre 1988:77-79.

¹⁴ Skre 1998.

¹⁵ Brendalsmo 2006:147-226.

1.3 Presiseringer

Med utgangspunkt i kirketopografien er min hovedproblemstilling hvilken status var tillagt de ulike kirkene¹⁶ på Hadeland i middelalderen? Status vil da inkludere både religiøs status (i kirkeorganisasjonen) og politisk/økonomisk status (i det verdslige samfunnet).

Begrepet status er sentralt i hovedproblemstillingen og trenger derfor en nærmere gjennomgang. I eddadiktet Rigstula gis et bilde av det norrøne samfunnet i vikingtid. Diktet kan forstås som en opphavsmyte til lagdelingen av samfunnet.¹⁷ Her er det guden Rig som besøker tre forskjellige gårder og får barn med kvinnene som bor der. Først besøker Rig trellene, og får sønnen Trell. Det neste besøket er hos bonden og besøket resulterte i Karl, mens det siste besøket, hos stormennene, ender i fødselen av Jarl. Det er siden disse tre Rig's barn som skal være opphavet til de respektive samfunnssjiktene, og diktet viser tydelig hvilke sysler og leveforhold som var passende for hver av de tre klassene.

Status blir ofte knyttet sammen med et samfunns sosiale lagdeling, makt og maktelite. Sosiologien betegner begrepet status som den stillestående siden av en sosial strukturs grunnenhet.¹⁸ Hensikten med dette begrepet er å vise at samfunnet er gjennomstrukturert og at det derfor venter oss oppgaver, krav og rettigheter fra den tidligste barndom – tilpasset vår status. Status, eller rolle, kan sies å være et sett av normer eller regler som forteller oss hvordan vi skal føle, tenke, handle oppføre oss og så videre.¹⁹ I forbindelse med det norrøne samfunnet og kirkebygging bør status sees på som en naturlig del av det lagdelte samfunnet, hvor det ikke bare var menneskene som hadde "roller", men at det også var en viss forventning til "ting", her i form av kirkebygninger, om de forhold som fant sted eller inngikk implisitt i disse bygningene, samt hvilke signaler disse sendte ut i samfunnet om blant annet politiske og økonomiske forhold.

I tett forbindelse til status står makt. Maktbegrepet har vært gjenstand for debatt blant både sosiologer, statsvitere og sosialantropologer, i tillegg til hos arkeologer og historikere. Nødvendigvis har de ulike fagretningene noe forskjellig mening med hva de legger i begrepet

¹⁶ Jeg vil konsekvent bruke betegnelse kirke i det følgende også for kristne religiøse bygninger som i kirkeorganisasjonen er tillagt en annen benevnelse. Dette gjør jeg fordi betegnelser som blant annet kapell og korhus ofte er senmiddelalderske / etter reformatoriske og således kan gi feil bilde av kirkenes status og funksjon i den tidlige kristne tiden. Slike sene benevnelser vil likevel nevnes der hvor det er relevant.

¹⁷ Sigurðsson 2008:19, Bagge 1998:19-21.

¹⁸ Østerberg 1997:44.

¹⁹ Østerberg 1997:45.

makt, men de fleste oppfatninger av dette inneholder en negativ ladning av ordet. Denne negative underliggeren i begrepet stammer trolig fra en av måtene å utøve makt på, tvang. I følge Max Weber er maktbesittelse det samme som sannsynligheten for å få sin vilje til tross for motstand. Slik beskriver Weber begrepet som en konfliktfylt relasjon.²⁰ Også marxismen definerer makt som noe relasjonelt, slik at for å ha makt, må man ha makt *over* noen. Moderne definisjoner av makt legger derimot mer vekt på de samfunnsmessige betingelsene som styrer menneskers handlinger, og maktbegrepet får da et innhold av *kraft* og *evne* til å utføre handlinger. Dette har blitt sett på, blant annet av Talcott Parsons, som en nødvendighet for at samfunnet skal kunne utvikle seg.²¹ Tar man betegnelsen et hakk videre vil begrepet maktelite bli definert som et nettverk av de viktigste beslutningstakerne i samfunnet.²² Tar vi med denne definisjonen av makt til jernalder- og middelaldersamfunnet er det tydelig at disse beslutningstakerne sammenfaller med de høyeste samfunnsklassene, høvdingene/storbøndene, det verdslige og det religiøse aristokratiet, samt kongen. Det var disse som var de store landeierne, og som gjennom kontroll over resurser, kapital og produksjonsoverskudd hadde mulighet til å utføre og gjennomføre sine ideer og planer, til tross for motstand fra den allmenne befolkningen. På grunn av sin makt hadde disse personene en høyere status i samfunnet enn resten av befolkningen.

Ved å ta utgangspunkt i disse definisjonene av status og makt, samt den innledende beskrivelsen av bakgrunnen for kirkebyggeriet, har det vært nødvendig å definere ut fire delproblemer for å kunne gå nærmere inn på spørsmålet om middelalderkirkenes status. Dette er nødvendig fordi oppgavens utgangspunkt er tanken om at det er en nær sammenheng mellom det norrøne samfunnets politisk-økonomiske maktstruktur, og de utslag dette vil gi i den tidligmiddelalderske kirkebyggingen.²³

Det vil være nødvendig å se nærmere på *hvem som bygde kirkene*. Dette fordi den eller de personene som tok initiativ til kirkebyggingen i tidlig middelalder kan ha vært med på å gi kirkebygningene den statusen de hadde ved at nettopp disse personene stod som byggherre. Vi kan tenke oss at kirker bygd av for eksempel konge eller biskop kan ha hatt en annen status både religiøst og politisk enn kirker bygd av en lokal storbonde.

²⁰ Sosiologisk leksikon:makt.

²¹ Sosiologisk leksikon:makt.

²² Sosiologisk leksikon:maktelite.

²³ Sigurðsson 1999:168.

Videre vil *kirkenes utforming* kunne være med på å gi indikasjoner på både en religiøs og politisk/økonomisk status, i det at kirker oppført med dyre materialer og uvanlige utforminger bør kunne ha vært sett på som spesielle i egenskap av sin sjeldenhet, og derfor oppnådd en annen status enn kirker bygd i kjente materialer og enklere, ukompliserte former.

Undersøkelsesområdet *høye kirketetthet* vil også være en viktig faktor i arbeidet med å undersøke de individuelle kirkenes status, da kirkeorganisasjonen var hierarkisk oppbygd og kirker innenfor et begrenset område derfor bør ha vært organisert hierarkisk i forhold til hverandre, noe som igjen vil ha påvirket individuell status.

Til sist mener jeg det vil være fruktbart å undersøke om kirkestedene kan være *videreføringer av hedenske kultsteder*, da dette også kan være med på å gi indikasjoner på både religiøs og politisk status. Religiøs status i form av et tradisjonelt kultsted, samtidig som en videreføring av et hedensk kultsted for en større forsamling bør kunne sees som en ”offentlig” kultplass også i kristen tid,²⁴ og politisk status i form av å spore storbondens økonomiske og politiske makt i det verdslige samfunnet, samt tilknytning til den nasjonale eliten.²⁵

Tidsmessig ligger oppgaven innenfor middelalderen, med vekt på tidlig og høymiddelalder. Kildegjennomgangen vil likevel trekke inn arkeologisk materiale fra yngre jernalder, samt økonomiske fortegnelser fra etterreformatorisk tid, for å kunne se en eventuell kontinuitet i kult- og maktområder fra hedensk til kristen tid. Den geografiske avgrensningen av oppgaven er lagt til de 13 kirkestedene og deres nærområder, mens komparativt materiale både er hentet innenfor landegrensene, og fra de andre nordiske landene.

1.4 Teori

Oppgaven vil ha et hermeneutisk utgangspunkt. Det vil si en fortolkende tilnærming til de slutningene jeg vil trekke, framfor en naturvitenskapelig, lovforklarende tilnærming.²⁶ Innen den tradisjonelle hermeneutikken har man søkt å forklare en aktørs mening ved å sette seg inn i aktørens sosiale- og samfunnsmessige rammebetingelser. Nyhermeneutikken vektlegger derimot vår opprinnelige forståelseshorisont, den konteksten tolkeren av materialet bærer med seg, og mener det er denne som muliggjør vår forståelse av et materiale. For nyhermeneutikerne er aktørens opprinnelige mening ”død mening”, i det at objektets mening blir bestemt med utgangspunkt i den som tolker. På grunn av tolkerens bevisste eller ubevisste

²⁴ Hofset 1990, Ingvaldsen 1996:105-107.

²⁵ Sigurðsson 2003:37-42, 49-58.

²⁶ Jakobsen 1996:136-137.

teoretiske utgangspunkt vil eventuelle konklusjoner ha liten vitenskapelig verdi og være et dårlig utgangspunkt for en faglig diskusjon uten en klarlegging av tolkningspremisser på forhånd.²⁷ På dette grunnlaget vil jeg i det følgende presentere en antropologisk modell, som kan overføres til det norrøne samfunnet, både før-statlig og statlig, hedensk og kristent, som min samfunnsmessige tolkningsramme.

Marshall Sahlins' studier av politisk kultur på Polynesia og Melanesia resulterte i en modell for de to regionenes politiske systemer som passer svært godt på det norrøne området, henholdsvis det statlig og det førstatlige. Melanesias "Big-man" – politiske system er personorientert, og har lite fokus på den aktuelle saken en eventuell konflikt skulle omhandle.²⁸ For lederen i et slikt samfunn var det viktig å vise lederskap gjennom handling, og i neste omgang overtale omgivelsene til å støtte han. Dette kan gjøres ved å være sjenerøs, dele av sin rikdom, blant annet ved å gi gaver. Gaven skaper en moralsk forpliktelse hos mottaker, om å gi noe tilbake, og i et big-man samfunn ble gjengaven oftest gitt i form av politisk støtte. For en Big-man var det en stadig redistribuering av ressurser til nye klienter / venner som holdt makten og statusgrunnlaget oppe. Relasjonene mellom Big-man og "undersåttene" måtte hele tiden reproduseres for å hindre at klientene valgte å søke seg til andre Big-men. Et slikt spill begrenser muligheten for politisk utvikling, umuliggjør maktkonsentrasjon og organisatorisk utvikling. En slik omsetning av økonomisk overskudd til politiske ressurser fører til at overskuddet brukes opp og lederskapet vil således gå tapt.

Kunnskapen vi har om det førstatlige, norrøne samfunnet bygger i stor grad på sagamaterialet.²⁹ Sagamateriale vektlegger det førstatlige samfunnet som et ættesamfunn, samtidig som grunnlaget for lederskap ligger i personlige, gjensidige vennskap framfor utdelingen av embeter og innsamlingen av tvungne faste ytelser. Grunnlaget for å ha makt i jernalderens norrøne samfunn mener Stylegar er avgjort av tre forhold: din slekt, din personlighet og din eiendom.³⁰ Alle disse tre faktorene er trekk som helt tydelig er viktige i et samfunn basert på en Big-Man modell. Man kan si at slekten var viktig igjennom å bygge ut et nettverk av tilhengere, klienter. Dette skjedde i stor grad igjennom bortgiftning av døtre eller oppfostring av sønner. Det var også viktig å utvide kretsen av klienter gjennom å gi gaver, holde store fester, og sørge for kultutøvelse og militær beskyttelse. Slike ytelser var viktig i

²⁷ Kjeldstadli 1999:131-140.

²⁸ Sahlins 1983:387-392.

²⁹ Her må det likevel påpekes at sagamaterialets kildeverdi er svært omdiskutert.

³⁰ Stylegar 2006.

jernaldersamfunnet og skapte en offentlig moralsk forpliktelse hos mottaker – til å gi noe tilbake, ofte i form av politisk støtte. Gjennom gaven var det viktig å ha store eiendommer, både land og i form av løsøre som gull og våpen. Det siste trekket Stylegar framhever som viktig, personligheten, er sentralt innenfor Big-Man modellen. Lederen for et big-man samfunn skulle være heroisk og utøve lederskap. Dette var viktig siden politikken i stor grad var personorientert og ikke saksorientert. Som vi kan lese i senere sagaer er det viktig at en leder var høy og fager, dyktig og heldig i strid, gavmild og at det er gode år og avlinger mens han styrer. Slike trekk tiltrakk han vennskap og tjenester.³¹

Sahlins' studier av politisk kultur tas et steg videre når det gjelder en modell for det statlige, sentraliserte samfunnet. Her foreligger en maktpyramide, et hierarkisk samfunn, hvor et mektig samfunnsoverhode har lagt andre mektige storfolk under seg, som igjen fungerer som overhoder for grupper av allmuen. Denne siste gruppen oppfattes som undersåtter, med svært begrenset politisk innflytelse. Samfunnsoverhodets økonomiske grunnlag kommer fra tvungne, faste overføringer fra den alminnelige befolkningen, til forskjell fra de "frivillige" gavene i det førstatlige samfunnet. Mens en Big-man måtte opparbeide seg sin stilling i samfunnet er lederen av det statlige samfunnet – en Chief – oftest født inn i rollen, og trenger ikke å stå i det samme personlige forholdet til sine klienter eller undersåtter for å sikre seg en stadig opphøyd maktposisjon.³²

Overført på det norske middelaldersamfunnet skal en slik Chief sees på som samfunnets overhode, kongen på toppen av maktpyramiden. Embetsaristokratiet under kongen er utpekt av han, og tydelig under han på rangstigen. Den alminnelige befolkningen sørger for kongens økonomiske grunnlag ved å betale bøter, skatter og avgifter. I et slikt samfunn ser vi at det personlige båndet mellom overhode og undersått er borte og erstattet av tvang, og mellommenn med myndighet igjennom sitt embete.³³ Selv om det personlige båndet til allmuen var borte må det fortsatt ha vært viktig for aristokrati og lokal elite å vise sin lojalitet til kongen for å oppnå dennes gunst og få tildelt viktige embeter og posisjoner i det administrative systemet. Et slikt lojalitetstegn har blitt antatt for eksempel å ha vært storbonden som lot bygge kirke på gården sin.

³¹ Stylegar 2006, Sahlins 1983:387-391.

³² Sahlins 1983:392.

³³ Bagge 1986:148-149.

Bortsett fra å kunne være et lojalitetstegn ovenfor kongen kunne det å bygge en kirke være en refleksjon av byggherrens status og sosiale posisjon. Dette forklares ved å se på Torstein Veblens teori om påfallende forbruk / påfallende tidsforbruk.³⁴ Veblen ser *det prangende* som et uttrykk for sosial posisjonering i kampen mellom representanter innenfor samfunnseliten. Det vil si at en gruppe mennesker kjemper seg i mellom om å oppnå en høyere samfunnsmessig status, og at et luksuriøst forbruk, svinn eller sløseri, kan være måter å vise sin makt og posisjon på. I forbindelse med kirkebygging vil således kirkebygningene i seg selv kunne sees på som et redskap i kampen om posisjoner. En kirkebygning i stein vil kunne sees på som et mektigere uttrykk enn en trekirke, da steinbyggeriet krevde ny og ukjent teknologi med spesialinnleide arbeidere, mens arbeidet med å bygge i tre utvilsomt må ha blitt sett på som mer vanlig, simplere og kunne utføres av ”hvem som helst” siden dette var en kjent teknologi. Likevel må også trekirker ha kunne vært redskaper i en maktdemonstrasjon, da det slettes ikke var alle som hadde muligheter til å reise kirker.

I forbindelse med det arkeologiske materialet har ”statusfunn” ofte blitt sett på som en indikator på politiske og religiøse sentra, gjennom å tolke den avdødes status ut fra gravmaterialet. Lenge har det blitt antatt at gravgodset var en direkte speiling av den døde sosiale status.³⁵ Slik sett ville et rikt gravgods bli tolket som om at den avdøde var en svært rik person, og dermed, trolig, inneholdt en høy status i samfunnet. Denne måten å tolke gravgodset på har imidlertid blitt motgått med argumenter som at en slik tolkning bare er mulig hvis den avdøde selv hadde bestemt gravformen, og at det kan være flere faktorer som har påvirket gravskikken enn den sosiale differensieringen i samfunnet, blant annet alder, kjønn og slekt.³⁶ Andre faktorer som spiller inn kan også være forholdet mellom levende og døde, forholdet mellom ulike samfunnsgrupper og forholdet mellom de levende og fortiden.³⁷ Ian Hodder mener at for å kunne foreta tolkninger av et arkeologisk materiale med tanke på status vil det være helt nødvendig å ha kunnskap om samfunnets historie for å forstå meningen med det materialet man skal analysere.³⁸ Dette mener han fordi den materielle kulturen er en del av samfunnet, i form av å ha blitt laget av noen, til noen og for å brukes til noe.³⁹ Derfor er artefaktene en aktiv del av samfunnet og eksisterer kun i sammenheng med

³⁴ Veblen 1994.

³⁵ Hodder 1991:25,81, Pedersen 1997:171.

³⁶ Jensen og Nielsen 1997, Hedeager 1992:42-43.

³⁷ Hedeager 1992:99.

³⁸ Hodder 1991:9-11.

³⁹ Hodder 1991:6.

dette.⁴⁰ I tråd med Hodders meninger om å tolke materialet i samsvar med kunnskap om samfunnets historie har det innenfor arkeologien blitt trukket skriftlige kilder inn i analysen av gravmaterialet. Blant annet bruker Bergljot Solberg og Ellen H. Hofset aktivt norrøne lovverk som innfallsvinkel til tolkning av gravgods.⁴¹ På denne måten får man innsikt i samfunnsstrukturen gjennom flere ulike vinklinger og en bedre mulighet til å trekke riktige slutninger om hvilken statuskontekst funnet inngår i. På samme måte blir det viktig å tolke kirkebygningene og deres omgivelser i samsvar med den historiske kunnskapen som finnes. Kirkene må sees på som en del av samfunnet, og deres opprinnelige meningsbærende størrelser finne vi bare ved å se kirkebygningene i forbindelse med deres opprinnelige samfunn og miljø.

1.5 Kilder og metoder

En av de største utfordringene ved denne avhandlingen er tverrfagligheten og ivaretagelsen av de ulike fagområders metodologi, samt forholdet mellom de ulike kildegruppene. En tverrfaglig avhandling tar for seg et bredt og sammensatt kildemateriale. For dette prosjektets vedkommende så vil det bli gjennomgått både arkeologiske kilder og skriftlige kilder.

Arbeidet med de arkeologiske kildene er tredelt; løse- og faste kulturminner, samt materiale fra utgravningene som har vært gjort ved kirkene. Løse kulturminner fra yngre jernalder vil bli kategorisert etter status, hvor utbredelsen av disse i kirkestedenes nærområder vil bli presentert og videre trukket inn i en diskusjon om kirkenes nærområder, kultstedskontinuitet og eventuelle byggeordninger. Faste kulturminner vil bli presentert, og tolket inn i en kontekst som omhandler kirkenes nærhet til hedenske gravhauger/gravfelt. Det arkeologiske materialet fra utgravningssammenhenger blir presentert, for så å bli trukket inn i oppgavens diskusjonsdel.

Oppgaven vil i hovedsak gjennomgå tre ulike skriftlige kilder; *Eidsivatings kristenrett*, *Skattematrikkelen fra 1647*, og *Oslo og Hamar Bispedømes Jordebok 1574-77*. Kristenretten vil som en normativ kilde brukes som en levning til å belyse spørsmål angående kirkebygningen og dens plassering, byggherrene og kirkeorganisasjonen, som så vil inngå i en diskusjon rundt nettopp dette. *Skattematrikkelen fra 1647* vil brukes retrospektivt for å undersøke de ulike kirkestedsgårdenes størrelse, samt eierforhold ved oppføringen av kirken,

⁴⁰ Hodder 1991:8.

⁴¹ Solberg 1985, Hofset 1982.

mens *Oslo og Hamar Bispedømmes Jordebok 1574-77* vil brukes for å undersøke de ulike kirkenes funksjonsområder. Grunnen til at jeg har valgt å utelate en fullstendig gjennomgang av diplommaterialet er at jeg etter en gjennomgang av regestene av det diplommateriale som er listet opp under de aktuelle gårdene i Ryghs *Norske Gaardsnavne*, kom fram til at det for denne oppgavens vedkommende er lite relevante opplysninger, og jeg tror det vanskelig kan trekkes noen konklusjoner ut fra disse. På bakgrunn av dette har jeg valgt å ikke behandle denne kildegruppen separat, men bruke den kun som supplement til andre kilder der hvor det er relevant og naturlig, og relevante opplysninger vi således bli inkludert.⁴² En fullstendig gjennomgang av sagamaterialet ligger utenfor rammene av denne oppgaven, og selv om materialet i enkelte tilfeller kunne gitt en dypere innsikt i visse deler av emnet hadde dette trolig kun vært i liten grad, og således gitt lite utbytte for mye kildearbeid.

En nærmere beskrivelse av metoder for analyse, samt kritikk av de enkelte kildene vil presenteres i forbindelse med gjennomgangen av den enkelte kilde. Dette gjøres fordi forskjellige typer kilder krever ulike metoder for analyse og kritikk, og dette presenteres best ved å stå i sammenheng med gjennomgangen av den aktuelle kilden. Opplysningene som kommer fram i kildegjennomgangen vil brukes aktivt i oppgavens diskusjonsdel.

1.6 Disposisjon

Oppgaven vil være tredelt, med en innledende del med presentasjon av emnet, aktuelle problemstillinger, samfunnsmessige tolkningsrammer, kilder og områdepresentasjon. Del to vil gjennomgå kilder, metoder, og tolkning av empiri, mens del tre vil diskutere de fire delproblemene presentert innledningsvis. Til slutt følger en sammenfattende vurdering av opplysningene som har kommet fram i oppgaven.

⁴² Diplomatariet er i tillegg en kilde som kildekritisk bør kunne betraktes som ”enklere” enn mange andre kilder, i det at det er faktiske opplysninger som oppgis, og som bør være skrevet ned samtidig med hendelsen, eller kort tid etter at en hendelse fant sted (Sigurðsson 1999:15).

2. OMRÅDE- OG KIRKESTEDSPRESENTASJON

Stedsnavns materialet viser at Hadeland, området ved den sørlige enden av Randsfjorden i Oppland, i vikingtid var bebodd i alle områder hvor det finnes bebyggelse i dag, med unntak av enkelte områder på Randsfjordens vestside.⁴³ Jevnakers bosetning antas å være den yngste, og det er grunn til å tro at dette har med geologiske forhold å gjøre.⁴⁴ Hadelands utvikling i yngre jernalder må kunne sies å passe vel inn i det generelle bildet av bosetningsutviklingen i det sentrale østlandsområdet i denne perioden, og Hveberg mener at Hadeland ved utgangen av vikingtiden har hatt mellom 220 og 230 gårdsbruk, noe som vil tilsvare en økning på 120% i løpet av den yngre jernalderens siste halvdel.⁴⁵ Med en så stor bosetningsekspanasjon innenfor et begrenset område må man kunne regne med at det fantes statusforskjeller innad i samfunnet, trolig basert på økonomisk, religiøs og politisk makt, som på denne tiden alle var sider av samme sak. I løpet av det som betegnes som gammelnorsk tid (middelalder fram til svartedauden) øker bosetningen på Hadeland med over 75 %, man regner med at det fantes ca 400 gårdsbruk i regionen ved denne tiden. Tilveksten ser svært ulik ut for de individuelle områdene. Jevnaker og Lunner kan ha hatt en tilvekst på rundt 100% mens Gran, Tingelstad og Brandbu kan ha hatt rundt 50% tilvekst av gårdsbruk i tidlig- og høymiddelalder. En av årsakene til dette var at det simpelthen var mer ledig jord i Lunner og Jevnaker, enn i de nordlige delene av regionen. Borgerkrigsperioden i norsk historie var en urolig tid på Hadeland, og vi vet fra kildene om flere sammenstøt innenfor regionen. Svartedauden tok hardt også på Hadeland og det er estimert at 210 av de 400 gårdene/brukene i gammelnorsk tid ble lagt øde etter pesten.⁴⁶

Kirkestedene som skal behandles i denne oppgaven ligger spredt i hele regionen, med en overvekt i Gran kommune. I dagens Jevnaker kommune har vi bare én middelalderkirke å vise til, Jevnaker kirke. I Lunner finnes to; Lunner kirke og Hovland kirke. Kirkene i Gran kommune er Bjørge kirke, Horgen kirke, Søsterkirkene, Tingelstad kirke, Grinaker kirke, Bilden kirke, Dvergsten kirke, Nes kirke og Kjos kirke. I dag er det kun Tingelstad kirke, Søsterkirkene og deler av Lunner kirke som er bevart.

⁴³ Hveberg 1953:93.

⁴⁴ Hveberg 1953:95-96.

⁴⁵ Hveberg 1953:109.

⁴⁶ Hveberg 1953:139-149.

Kirkested G/Bnr Kommune	Datering	Bygning	Status ⁴⁷
Jevnaker 140/45 Jevnaker	Nevnes første gang 1225. ⁴⁸	Langkirke i stein.	Anneks til Gran / Nikolai 1577, revet 1832, erstattet med nåværende trekirke.
Hovland 60/3 Lunner	Nevnes første gang 1577.	Steinkirke.	Underlagt Lunner 1577, ødekirke 1597, revet før 1732.
Lunner 23/143 Lunner	Trolig siste del av 1100, ⁴⁹ nevnes første gang 1317. ⁵⁰	Enskipet langkirke i stein, opprinnelig rundt vesttårn.	Anneks til Gran / Nikolai 1577. Stående korskirke med middelalder-del. I dag sognekirke.
Bjørge 237/1 236/3 Gran	Nevnes første gang 1341. ⁵¹	Stavkirke.	Underlagt Nikolai 1577, ødekirke 1597, revet før 1732.
Nikolai ⁵² 291/2 Gran	1100-tallet. ⁵³	Basilikal steinkirke.	Hovedkirke 1577. Brukes i dag som sognekirke.
Maria 291/2 Gran	1100-tallet. ⁵⁴	Hallkirke i stein.	Mulig Grangie, ⁵⁵ kapellstatus rundt 1330. ⁵⁶ Brukes under Nikolai 1577. Har i dag status som kapell.

⁴⁷ Alle opplysninger fra 1577 er hentet fra *Oslo og Hamar bispedømes jordebok 1574-1577*. Alle opplysninger fra 1597 er hentet fra *Biskop Jens Nilssøns visitasbøger og reiseoptegnelser 1574-1597*. For andre opplysninger uten egen henvisning er disse funnet i RAA.

⁴⁸ En kirke på Jevnaker nevnes i *Håkon Håkonsson saga*:130 (Da Håkon Håkonsson under kampen med Ribbungene var rykket inn på Hadeland vinteren 1225, sendte Sigurd Ribbung speidere fra Ringerike som møtte kongens speidere ved Jevnaker og ble drept av disse ved kirkegården). Første gang en kirke på Jevnaker indikeres i diplomatariet er i 1321 ved at *Jamnakræ sokn* omtales (DN II:142).

⁴⁹ Rosborn 2007:66. Et sagn forteller likevel at kirken på Lunner ble bygget av Olav den Hellige. "På en av sine ferder kom han til bygden og tok inn på Håkonstad. Der sa en av hirdens menn til han: Se nå vestover mot lundene, der hvor solen nu daler, der skulde være et vakkert sted å bygge en kirke for den herre krist. Kongen og hans følge grep tanken og gikk straks for å bese stedet. Da de nærmet seg lundene begynte gygeren som bodde i Hvalbykampen å kaste sten efter dem for å forhindre verket, Olav rettet sitt gullkors mot trollet så det mistet mot og makt, men stenene tok han og bygget Lunner kirke av" (Bugge 1932:223-239).

⁵⁰ DN II:113.

⁵¹ DN IV:249.

⁵² Nikolai og Maria utgjør de såkalte Søsterkirkene på Granavollen. I det videre vil både betegnelsen Søsterkirkene, Nikolai og Maria, samt Granavollen / Gran brukes om disse to kirkene og deres kirkested. De to Søsterkirkene skal etter sagnet vært bygget av to søstre, derav "Søsterkirkene". "Efter Traditionen siges at de 2de Grans Hoved Kircher ere opbyggede af den ældste Søster, hvorpaa den yngste har bygget den Nordre større og bedre indrettet og kostbarere hvorimod den ældste igjen skal have ladet opbygge et paa Præstegaarden bestaaende Steen Huuss. Andre beretter at der skulle have været 3de Søstre, af hvilcke den eene har været fattig og derfor ladet opbygge formeldte Steenhus som et Capell", Sagnet nevnes både i *Grans Kallsbok 1732*, og i *Peder Claussøns Norgesbeskrivelse* fra 1599 (Bugge 1932:181).

⁵³ Stilhistorisk datert til 1100-tallet (Ekroll m.fl. 2000).

⁵⁴ Stilhistorisk datert til 1100-tallet (Ekroll m.fl. 2000).

⁵⁵ I avhandlingen *Studier i Norges äldsta stenbyggerkonst. Systerkyrkorna och Steinhuset på Granavollen* trekker Rosborn fram en kilde som viser ulike cistercienserklostres grunnleggelse mellom 1113-1189. Tross

Horgen 280/3 Gran	Nevnes første gang 1369. ⁵⁷	Stavkirke .	Underlagt Nikolai 1577, ødekirke 1597, revet før 1732.
Tingelstad 148/27 Gran	Ca 1220. ⁵⁸	Langkirke i stein.	Anneks til Gran / Nikolai 1577. Stående kirkebygning, tatt ut av regulær bruk.
Grinaker ⁵⁹ 109/1 Gran	Trolig slutten av 1100-tallet. Nevnes første gang 1317. ⁶⁰	Stavkirke i basilika-form.	Anneks til Gran / Nikolai 1577. Revet 1866.
Bilden 111/2 Gran	Nevnes første gang 1577.	Stavkirke.	Underlagt Nikolai 1577, ødekirke 1597, nedfalt 1743.
Dvergsten ⁶¹ 105/1 Gran	Nevnes første gang 1594.	Stavkirke.	Ødekirke 1597, revet etter 1743.
Nes 59/16 Gran	Nevnes første gang 1367. ⁶²	Langkirke i stein.	Anneks til Gran / Nikolai 1577. Revet før 1730, da den ble erstattet med nåværende kirke.
Kjos 33/1 Gran	Nevnes første gang 1355. ⁶³	Stavkirke.	Underlagt Tingelstad 1577, ødekirke 1597. Trolig revet mellom 1735 og 1743.

Fig. 1 Undersøkelsens kirkesteder

kronologisk feilplassering i kilden står det under 1176 at det i Gradizium, Hamariensis, Norwegia skal ha blitt foretatt en grunnleggelse. Det er ifølge Rosborn ingen andre steder innenfor Hamar bispedømme som skal ha hatt en tradisjon om cisterciensernes tilstedeværelse. Videre hevder Rosborn at et cistercienseranlegg på Granavollen kan passe fint inn i den kontinentale "grangie-modellen" – en produksjonsenhet med eget kapell, underlagt et moderkloster (i dette tilfelle nødvendigvis Hovedøya), som sørget for jordbruket på større eiendommer utenfor klostrets nærmeste omgivelser. Etter en rask titt i Akerhusregisteret 1622, er det tydelig at cistercienserne på Hovedøya har hatt relativt mye jord på Hadeland. Det er også verdt å nevne at Hovedøya kloster i 1336-37 selger halvannet øresbol i *Sandt* (kirkestedsgårdens nabogård), en datering som stemmer godt med når Rosborn mener en slik grangie-anleggning eventuelt ville ha vært avviklet på Granavollen.

⁵⁶ Mariakirken omtales som "Capella beata Virginis de Gron" i paveutsending Petrus Gervasiis regnskaper for Hamar bispedømme (Rosborn 2007:82).

⁵⁷ DN I:403.

⁵⁸ Tømmer fra original takkonstruksjon dendrokronologisk datert 1219-1220 (Christie m.fl. 1999:149).

⁵⁹ Det finnes et sagn om at kirken ble glemt etter svartedauden, og gjenfunnet av en gjetergutt.

⁶⁰ DN II:130.

⁶¹ Det er to mulige lokaliteter som har blitt utpekt som mulige tufter for kirkebygningen her. Lokalitet 1 er et opphøyd platå i det som i dag er gårdens frukthage, lokalitet 2 er på en haug lengre vest på gården, som kalles "Kapelljordshaugen", og ligger ved "Kapelljordet". Det skal ikke være kjent til funn fra noen av de to aktuelle lokalitetene. Etter sagnet skal kapellet ha stått ved "kapelljordet", og at det sank i bakken og etterlot seg et bunnløst hull som så fylte seg fullt av vann. Hannibal Hammer forteller at kirken senere ble brukt som "foederhus" – og det er da nærliggende å tro at lokaliteten må ha vært nærmere inntunet (RAA). Det skal i dag være rester av ei trapp på tunet som skal ha ført opp til kirken.

⁶² DN IV:356.

⁶³ DN I:344.

3. KILDEPRESENTASJON

Kildepresentasjonen vil i hovedsak være delt mellom det arkeologiske og det skriftlige materialet. Et slikt skille markerer også forskjeller i metodearbeidet, i forhold til om slutninger fra kildene trekkes framover eller bakover i tid.

3.1 ARKEOLOGISK MATERIALE

3.1.1 Om arbeidet med det arkeologiske materialet

Arbeidet med det arkeologiske materialet vil være tredelt. Løse kulturminner fra yngre jernalder vil brukes i en analyse for å se hvor eventuelle maktsentra var plassert i jernalderen i komparasjon til middelalderens kirkeplasseringer. Faste kulturminner i kirkestedenes nærområder gjennomgås for å se eventuelle sammenhenger mellom hedenske kultsteder og kristne kirkesteder. Materialet fra utgravninger ved kirkene er lite, men vil bli inkludert for å skape innblikk i miljøet rundt kirkene når de ble bygget, samt plukke opp den mulige informasjonen som finnes i det arkeologiske materialet om de kirkene som i dag er borte. I arbeidet med løse- og faste kulturminner har jeg valgt å begrense meg tidsmessig bakover til yngre jernalder på grunn av kildeomfanget, samt tidsaspektet på avhandlingen. Der hvor funnene/kulturminnene vanskelig kan dateres til annet enn jernalder velger jeg å inkludere disse. Når det kommer til geografisk avgrensning har jeg valgt å ha hovedfokus på kirkestedenes nærområder, men samtidig holde et overordnet blikk på hele regionen for å kunne se kontinuitet eller brudd i maktområder også utenfor kirkestedene.

3.1.2 Løse kulturminner

En katalog over løse kulturminner fra Hadelands yngre jernalder er utarbeidet med tanke på å framheve eventuelle maktsentra i jernalderen og deres plassering i forhold til middelalderens kirkesteder.⁶⁴ Katalogen bygger på en gjennomgang av Oldsaksamlingens digitale hovedkatalog. Feilkilder i forbindelse med utarbeidelsen av katalogen inntreffer først og fremst i forbindelse med svakheter i søkemotoren. Funn registrert uten funnsted, eller med mer lokale funnlokaliteter enn kommune-/ prestegjeld-/ sogn- nivå vil kunne falle utenfor. For å forhindre dette har jeg sjekket katalogen for funn opp mot en tilsvarende katalog i Ellen Anne Pedersens *Jernalderbosetningen på Hadeland. En arkeologisk geografisk analyse*, samt utfylt med senere tilvekster. På denne måten mener jeg at jeg skal ha fått med alle aktuelle funn fra perioden. I enkelte tilfeller har jeg brukt Pedersens datering der hvor Oldsaksamlingens

⁶⁴ Appendiks 1: Funnkatalog for Jevnaker kommune, Appendiks 2: Funnkatalog for Lunner kommune, Appendiks 3: Funnkatalog for Gran kommune.

hovedkatalog ikke gir noen form for datering. I funnkatalogen har jeg valgt å inkludere funnsted (gårdsnivå), funntype, oldsaksamlingens gjenstands-/funnummer, samt en klassifikasjon av funnet i forhold til om dette kan regnes som et stautsfunn eller ikke. I forbindelse med funnkatalogen følger også utdrag fra Oldsaksamlingens hovedkatalog med beskrivelser av de aktuelle funnene.

Funntype

Når det gjelder inndelingen av materialet i funntyper velger jeg å bruke Pedersens fem kategorier, og hennes kategorikriterier:⁶⁵

1. *Sikre gravfunn:*

- a) Flere gjenstander funnet i haug.
- b) Flere gjenstander funnet i røys, hvis gjenstandene er av en slik art og sammensetning at det ikke kan være et depotfunn.
- c) Én gjenstand funnet i haug.

2. *Sannsynlig gravfunn:*

- a) Én gjenstand funnet i røys, bortsett fra øks eller sigd/ ljå.
- b) Enkeltfunne våpen: sverd, spyd, skjoldbule.
- c) Flere gjenstander funnet sammen uten andre funnopplysninger, hvis gjenstandene er av en slik sammensetning at de ikke stammer fra et depotfunn.

3. *Usikre gravfunn/depotfunn:*

- a) Øks eller jordbruksredskaper funnet i røys.
- b) Øks funnet i "haug/røys".
- c) Jernbarrer funnet i "steinhaug" (sannsynligvis røys).

4. *Depotfunn:*

- a) Flere enn 5 jernbarrer funnet sammen uten andre funnopplysninger.
- b) Flere jordbruksredskaper og / eller jernbarrer funnet i røys.

⁶⁵ Pedersen 1989.

5. *Løsfunn:*

- a) Enkeltfunne gjenstander uten funnopplysninger, bortsett fra våpen: sverd, spyd, skjoldbule.

Som en siste funntype har jeg også inkludert to utgravde *Hustuffer* som skriver seg fra sen vikingtid / tidlig middelalder. Funn som kun inneholder kull og bein er ikke med i katalogen.

Statusmarkør

For å finne eventuelle maktsentra i jernalderssamfunnet har jeg delt funnene inn etter statuskategorier. Jeg har valgt å dele funnene inn i to kategorier: ”sikker statusmarkør” og ”ingen statusindikasjon”. Ut fra forhold skissert innledningsvis om status følger her en grundigere definisjon av, og argumentasjon for de to statuskategoriene.

Siden man ut fra generelle antagelser om samfunnet i yngre jernalder kan gå ut fra at samfunnet var hierarkisk strukturert og at toppen av hierarkiet vil ha hatt et behov for å markere seg og sin posisjon i forhold til resten av befolkningen, vil det være logisk å anta at en slik markering vil kunne synes i det arkeologiske materialet.⁶⁶ Bjørn Myhre definerer rike graver på følgende måte: ”The graves have to include at least two of the following three groups of objects: imported glasses (beads not included), bronze vessels, or objects of gold”.⁶⁷ I tillegg til Myhres definisjon velger jeg å inkludere visse andre elementer fordi Myhres undersøkelse strekker seg over et betydelig større område, og har fokus på høvdinggraver – noe det nødvendigvis vil være et begrenset antall av på et så lite geografisk område som Hadeland, hvis i det hele tatt noen. Jeg mener dette er forsvarlig da jeg er ute etter å finne spor etter *de* øvre økonomiske sjikt i samfunnet, og ikke nødvendigvis *det* øverste. Bergljot Solbergs definisjon på graden av statusmarkører i gravfunn er inndelt etter kvinne- og mannsgraver.⁶⁸ Hun mener at den gruppen av gravfunn som viser høyest grad av status inneholder minst tre offensive våpen (sverd, øks, pil, lanse og spyd) i mannens tilfelle, og minst to koniske eller ovale spenner pluss en tredje spenne for kvinnen del. Når jeg velger å også inkludere enkeltspenner av bronse er det fordi dette er et materiale som i seg selv indikerer handel og import – og på den måten inngår som statusmarkør, samtidig som disse

⁶⁶ Denne tanken er utgangspunktet for bl.a. Solberg 1985.

⁶⁷ Myhre 1987:170.

⁶⁸ Solberg 1985:68-70.

spennene blir betraktet som "...an integral part of a high-status woman's apparel".⁶⁹ Solberg tar utgangspunkt i Landskapslovene og Landslovens paragraf om "folkevåpen" og hvilke grupper i samfunnet som skulle eie hvilken type våpen. Loven framhever at hver mann skal ha spyd, skjold og øks – eller spyd, skjold og sverd. For Eidsivatinglovens vedkommende er disse paragrafene tapt, men siden flere andre av landskapslovene opererer med de samme standardene når det gjelder utrustning antar man at disse forholdene også var gjeldende i Øst-Norge. Selv om lovbestemmelsene ikke nødvendigvis gjenspeiles i gravmaterialet er det likevel sannsynlig at det her er en viss sammenheng. Dette er det flere skriftlige kilder som forteller om, blant annet Ibn Fadlans beskrivelse av en norsk høvdings begravelse ved Volga på 900-tallet, hvor den døde får med seg alle sine våpen i graven.⁷⁰ Stylegaar går imot en tolkning av at det er en sammenheng mellom den lovpålagte bevæpningen og de våpen som legges ned i mannsgraver.⁷¹ Han ser heller sammenheng mellom våpen i graver og ulikheter i rang og sosial posisjon. Stylegar vektlegger derimot krigerrollen og den legitimitet den gir til statuspersoner og mener at våpen og våpengravskikken ikke bare er knyttet til de frie, jordeiende menn, men at de ulike våpengruppene uttrykker faste statusskiller innenfor det jordeiende sjiktet, og at denne statusen er knyttet til politiske og/eller militære roller.⁷² Uansett om våpengravene gjenspeiler sosial status, eller er en direkte konsekvens av lovverket så vil man kunne tolke graver med store våpensett som rikere graver enn de med bare ett eller to våpen, og dermed anta at den avdøde har hatt en høyere status. Man skal være klar over at det i vikingtiden også trolig har vært mulig å gjøre militær karriere, selv om man ikke nødvendigvis tilhørte samfunnets øverste sjikt.⁷³ Jeg velger likevel å kategorisere gravfunn med minst tre offensive våpen som sikre statusmarkører fordi slike våpenfunn vil indikere personens, eventuelt arvingenes, posisjon, enten i det sosiale eller det militære hierarkiet. Av samme grunn som at jeg inkluderer enkeltspenner inkluderer jeg også enkeltfunnede sverd i denne kategorien dersom de kan karakteriseres som praktsverd, det vil si at de er spesielt dekorerte, gjerne med gull, sølv eller bronse. Jeg velger også å inkludere depotfunnene i gruppen av sikre statusmarkører. Dette gjør jeg på grunnlag av Heid Gjøstein Resi's artikkel *The Norwegian iron bar deposits: have they most to tell about production, distribution or consumption?* Her argumenterer hun for at jernbarrene, som ser ut til å være laget i noenlunde faste størrelser, kan ha fungert i noen grad som verdier innad i et økonomisk system. I et slikt

⁶⁹ Graham-Campbell 2000:95.

⁷⁰ Hofset 1982:104-105.

⁷¹ Stylegar 2005.

⁷² Stylegar 2005.

⁷³ Skre 1998:328-332.

tilfelle vil depotfunnene være sterke indikatorer på utbredelse av makt. I og med at Oldsaksamlingens hovedkatalog er nokså lite konsekvent i de tidlige registreringene i omtale av jernbarrer, inkluderer jeg også de depotfunn som omtales som vevtyngde og vevjern i tillegg til jernbarre, dersom disse artefaktene er avlange, flat uthamret i ene enden og uthamret med et hull i andre enden. Artefaktene skal tilsvare O. Ryghs figur 438 eller lignende.⁷⁴ Jeg velger konsekvent å omtale denne gjenstandstypen for jernbarre i det videre arbeidet. I tillegg til depotfunn, spenner og våpensett inkluderes også andre import- og handelsvarer i kategori 1, da man bør kunne regne med at det var samfunnseliten som stod for handel og økonomisk kontakt med andre områder i et hierarkisk, lagdelt samfunn som det norrøne jernaldersamfunnet.⁷⁵ Når det gjelder bronse har jeg valgt å inkludere alle funn av bronsegjenstander fra yngre jernalder, på bakgrunn av at det ene komponentet i bronse, tinn, ikke finnes naturlig i Norge, og således må være resultat av import. I tillegg er bronse et metall som best egner seg til smykker og dekorelementer, og i svært liten grad ble brukt til ”nyttige” gjenstander. Dette speiler således elitens økonomiske overskudd.

Kategori to, ”ingen statusindikasjon”, vil nødvendigvis være en usikker kategori, basert på det tilfellet at mange av funnene er løsfunn uten tilfredsstillende kontekst. Her kan elementer ha blitt oversett eller utelatt, og derfor er ikke kategorien en markør for lav status, men funnet i seg selv er ikke i stand til å kunne oppfylle kravene til kategori 1.

1. *Funnet er en sikker statusmarkør:*

- a) Funn som inneholder import- og handelsvarer.
- b) Funn som inneholder minst tre offensive våpen, eventuelt enkeltfunnet praktsverd.
- c) Funn som inneholder minst to koniske/ovale spenner samt en tredje spenne, eventuelt enkeltfunnet ovalspenne i bronse.
- d) Depotfunn.

2. *Funnet gir ingen indikasjon på status:*

- a) Gjenstander som ikke oppfyller kravene til kategori 1, enten i form av seg selv eller i form av utilstrekkelig funnkontekst.

⁷⁴ Rygh 1885.

⁷⁵ Sigurðsson 1999:24-34.

3.1.3 Faste kulturminner

På grunn av tidsrammen rundt denne avhandlingen er det nødvendig å begrense noe av arbeidet med kildene. Jeg har derfor valgt å bruke *Askeladden*: Riksantikvarens database over faste fornminner, samt kulturvernkart fra *InnlandsGis/Norge Digitalt* som kilde til de faste fornminnene. På bakgrunn av disse kildene har jeg utarbeidet tabeller over førkristne gravminner tilknyttet de ulike kirkestedsgårdene. I hovedsak er de faste kulturminnene gravhauger og gravfelt, men det opptrer også enkelte steinsetninger. Utarbeidelse av en komplett katalog over faste kulturminner fra jernalder på Hadeland vil bli for omfattende i forbindelse med denne avhandlingen og nødvendigheten av dette er heller ikke tilstede da jeg mener det er tilstrekkelig med en gjennomgang av fornminnene fra de aktuelle kirkestedsgårdene for å kunne spore eventuell kontinuitet mellom hedensk og kristent kultsted. Databasene kan ha enkelte mangler, men omfanget av det som er registrert er likevel så stort at jeg mener den vil kunne gi et representativt bilde av de registrerte fornminnenes utbredelse. Den største feilkilden er et ukjent antall hedenske gravminner som aldri har vært registrert. Denne feilkilden er uungålig, og jeg må derfor gå ut i fra at de registrerte fornminnene er representative for området.

3.1.4 Presentasjon av arkeologisk materiale

Jevnaker kirkested (idnr.: 84736)⁷⁶

Statusmarkører i kirkens nærområder⁷⁷:

Det er ikke funnet statusmarkører innenfor kirkens 2 km radius.

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 80 førkristne gravminner

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
48705	80 gravrøyser	100 m

Fig. 2 Faste kulturminner ved Jevnaker kirkested

Utgravningsmateriale:

Det har ikke vært utført arkeologiske undersøkelser i forbindelse med Jevnaker Kirke.

⁷⁶ Alle idnr henviser til lokalitetens registrering i Askeladden.

⁷⁷ Grensen for nærområde setter jeg ved 2 km. Dette mener jeg er forsvarlig fordi det er statusfunnene i mer eller mindre umiddelbar nærhet til kirkene som her er av interesse. Alle statusfunn er likevel marker på fig. 21 for å vise eventuelle statusområder uten kirkebygning.

Hovland kirkested (idnr.: 84656)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Det er ikke funnet statusmarkører innenfor kirkens 2 km radius.

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 5 førkristne gravminner

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
19313	4 gravrøyser	100 m
48893	1 gravrøys	180 m

Fig. 3 Faste kulturminner ved Hovland kirkested

Utgravningsmateriale:

På Hovland ble det foretatt en prøvegravning i september 1978, etter melding om funn av skjelettrest. Dette forsøket resulterte kun i beinrester og en og annen 17/1800-talls artefakt.⁷⁸

Lunner kirkested (idnr.: 84342)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Funnsted	Avstand fra kirke	Funnkarakter	C-nummer
Lunner	-	Depot: 75 jernbarrer	C13362
Lunner	-	Løsfunn: bronsespenne	C37872
Mikkelsbråten	Ca 1 km	Depot: 80 jernbarrer	C12636
Mikkelsbråten	Ca 1 km	Depot: 150 jernbarrer	C9107
Ballangrud	Ca 2 km	Depot: 7 jernbarrer, samt sverd	C16517-18

Fig. 4 Statusmarkører ved Lunner kirkested

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 19 førkristne gravminner

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
77480	1 haug	80 m
49350	1 haug	135 m
49349	6 rundhauger	250 m
75269	1 haug	330 m
29308	1 haug	400 m
19297	2 hauger	410 m
9906	1 haug	540 m
75270	1 haug	560 m
75264	2 hauger	770 m
77479	3 hauger	860 m

Fig. 5 Faste kulturminner ved Lunner kirkested

⁷⁸ RAA.

Utgravningsmateriale:

I forbindelse med restaurering av kirken ble det foretatt utgravning av deler av Lunner kirke i 1987.⁷⁹ Det middelalderske kirketårnet på Lunner har vært rundt av form. Tårnet viste seg å være samtidig med resten av skipets vestvegg. Undersøkelsen avslørte ikke spor som pekte på aktivitet på stedet før steinkirken ble bygget, det var ingen spor etter nedgravninger og den eneste knokkelen som ble funnet var et dyrebein.

Bjørge kirkested (idnr.: 33354)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Funnsted	Avstand fra kirke	Funnkarakter	C-nummer
Bjørge	-	Grav: bronsespenne	C18351
Bjørge	-	Grav: bronsespenne	C28775
Hval	Ca 1,3 km	Depot: 80 jernbarrer	C16207
Hval	Ca 1,3 km	Depot: 50 jernbarrer	C18741-43
Hval	Ca 1,3 km	Grav: beltespenne i bronse	C4507-08
Vøien	Ca 1,5 km	Grav: våpensett	C7392-98
Vien	Ca 1,8 km	Grav: rembeslag med bronse	C21237

Fig. 6 Statusmarkører ved Bjørge kirkested

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 1 førkristent gravminne

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
42915	1 haug	420 m

Fig. 7 Faste kulturminner ved Bjørge kirkested

Utgravningsmaterialet:

Det er ikke foretatt arkeologiske undersøkelser ved kirkestedet, men ved byggingen av et skjul på gården i 1922 ble det funnet flere graver. Det skal også ha vært en del store steiner i en havning som har blitt antatt å være fra kirkens fundament.⁸⁰

Granavollen kirkested (idnr.: 84396)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Funnsted	Avstand fra kirke	Funnkarakter	C-nummer
Gran pr.gård	Ca 0,3 km	Depot: 320 jernbarrer	C3544-49
Hvattum	Ca 1 km	Grav: ravperle	C1024-26

⁷⁹ RAA.

⁸⁰ RAA.

Gamme	Ca 2 km	Grav: div bronse	C34758
-------	---------	------------------	--------

Fig. 8 Statusmarkører ved Gravavollen kirkested

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 18 førkristne gravminner

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
42936	1 haug	190 m
3902	1 haug	190 m
13229	1 haug	210 m
23034	1 haug	430 m
13230	2 hauger	440 m
42933	2 hauger	470 m
23028	1 haug	490 m
42934	1 haug	530 m
23024	2 hauger	810 m
58983	2 hauger	830 m
71203	4 hauger	900 m

Fig. 9 Faste kulturminner ved Granavollen kirkested

Utgravningsmateriale:

Det har vært foretatt flere arkeologiske bygningsundersøkelser i forbindelse med den middelalderske bebyggelsen på Granavollen, og kirkene spesielt. I 1901 ble fundamentene til en eldre apside og korpartiet til Mariakirken avdekket. Absiden tilhørende Nikolaikirken ble avdekket i 1950-årene. I andre halvdel av 1900-tallet blir det påvist gjenbrukt absidestein i Mariakirkens gavl, samt at vindeltrappen er sekundær. I en dreneringsgrøft på utsiden av Mariakirkens kor oppdages spor som tyder på at det må ha gått en mur mot nord. I 1989 tolkes fundamentene som ble avdekket i 1901 som mulige fundamenter for tårnbærende piler. På begynnelsen av 1990-tallet gjennomføres to bygningsarkeologiske undersøkelser i forbindelse med Mariakirken. Den ene avdekker en steinsamling som tolkes som et fundament ved skipets NØ hjørne, mens den andre undersøkelsen tok for seg både Maria og Nikolais steinmateriale, og dokumenterte alle steiner som bar preg av å være bearbeidet.⁸¹

Horgen kirkested (idnr.: 13625)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Funnsted	Avstand fra kirke	Funnkarakter	C-nummer
Horgen	-	Grav: trefliket spenne	C3712-18
Horgen	-	Grav: to ovale spenner, samt armring i bronse	C4432-35
Horgen	-	Grav: ovalspenne,	C4606-10

⁸¹ RAA, Rosborn 2007.

		samt rembeslag i sølv	
Framstad	Ca 0,5 km	Grav: våpensett	C7271-87
Framstad	Ca 0,5 km	Grav: våpensett	C9171-75
Framstad	Ca 0,5 km	Grav: spenne med rav	C3043-52
Framstad	Ca 0,5 km	Grav: to ovale, samt en avlang bronsespenne	C5342-45
Hvalby	Ca 1,6 km	Grav: to ovale, samt en trefliket bronsespenne	C6224-26
Gjefsen	Ca 2 km	Grav: våpensett	C4952-54
Hvattum	Ca 2 km	Grav: ravperle	C1024-26

Fig. 10 Statusmarkører ved Horgen kirkested

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 20 førkristne gravminner

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
71136	2 hauger	100 m
22960	4 hauger	250 m
3821	2 hauger	280 m
71135	1 haug	350 m
3828	1 haug	400 m
3829	7 rundhaguer	470 m
52612	2 hauger	530 m
3842	1 haug	1780 m

Fig. 11 Faste kulturminner ved Horgen kirkested

Utgravningsmateriale:

Det har ikke blitt foretatt noen arkeologiske utgravninger ved kirken. En tidligere eier har fortalt om skjelettfunn ved hovedbygningen, på gårdsplassen og i hagen.⁸²

Tingelstad kirkested (idnr.: 81474)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Funnsted	Avstand fra kirke	Funnkarakter	C-nummer
Tingelstad	-	Grav: våpensett	C6210-20
Tingelstad	-	Grav: bronsespenne	C6221
Dvergsten	Ca 1 km	Grav: blikk og nål av bronse	C22585
Dvergsten	Ca 1 km	Grav: fragment og nål av bronse	C22586
Dvergsten	Ca 1 km	Grav: armring av bronse	C4614

⁸² RAA.

Stufstad	Ca 1 km	Grav: to ovale spenner, samt en fibua i bronse	C22592
Hilden	Ca 1 km	Grav: våpensett	C14098-00
Alm	Ca 1 km	Grav: sverd med bronsedekor	C36653
Gjefsen	Ca 2 km	Grav: våpensett	C4952-54

Fig. 12 Statusmarkører ved Tingelstad kirkested

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 16 førkristne gravminner

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
52605	3 hauger	240 m
22966	1 haug	250 m
42874	1 haug	450 m
33297	1 haug	460 m
22947	7 hauger	510 m
52628	1 haug	550 m
52629	1 haug	630 m
22976	1 haug	740 m

Fig. 13 Faste kulturminner ved Tingelstad kirkested

Utgravningsmateriale:

Det er ikke foretatt noen arkeologiske undersøkelser i forbindelse med kirken.

Grinaker kirkested (idnr.: 33316)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Funnsted	Avstand fra kirke	Funnkarakter	C-nummer
Solbergeie	Ca 1 km	Grav: våpensett	C1522-23, C1623-27
Rekstad	Ca 1,5 km	Grav: gullring	C11345
Tingelstad	Ca 1,5 km	Grav: våpensett	C6210-20
Tingelstad	Ca 1,5 km	Grav: bronsespenne	C6221
Stufstad	Ca 1,5 km	Grav: to ovale spenner, samt en fibua i bronse	C22592
Dvergsten	Ca 1,5 km	Grav: blikk og nål av bronse	C22585
Dvergsten	Ca 1,5 km	Grav: fragment og nål av bronse	C22586
Dvergsten	Ca 1,5 km	Grav: armring av bronse	C4614

Fig. 14 Statusmarkører ved Grinaker kirkested

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

Det er ikke registrert noen førkristne gravminner fra kirkestedsgården.

Utgravningsmateriale:

I 1962 ble kirketuften restaurert og i den forbindelse ble det foretatt en opprensning av tuften.⁸³ Siden man hadde tegninger av kirken fra før den ble revet visste man hva man kunne forvente av planløsning, materialer etc. fra kirkens siste periode. Den opprinnelige stavkirkens kor ble revet i forbindelse med en senere utvidelse. Grinakerkirken har vært av den største og rikest utviklede stavkirketyper. Opprinnelig lignet den på Lom og Urnes stavkirker. Kirken hadde et høyt midtrom, båret av frittstående staver. Deler av fundamentet ble frigjort i forbindelse med utgravningen og fremstår i dag som et viktig kulturminne i kirkehistorisk sammenheng på Hadeland.

Bilden kirkested (idnr.: 13628)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Funnsted	Avstand fra kirke	Funnkarakter	C-nummer
Solbergeie	Ca 1 km	Grav: våpensett	C1522-23, C1623-27
Hole	Ca 1,4 km	Løsfunn: bronsenøkkel	C16686
Stufstad	Ca 1,5 km	Grav: to ovale spenner, samt en fibua i bronse	C22592
Tingelstad	Ca 2 km	Grav: våpensett	C6210-20
Tingelstad	Ca 2 km	Grav: bronsespenne	C6221
Dvergsten	Ca 2 km	Grav: blikk og nål av bronse	C22585
Dvergsten	Ca 2 km	Grav: fragment og nål av bronse	C22586
Dvergsten	Ca 2 km	Grav: armring av bronse	C4614

Fig. 15 Statusmarkører ved Bilden kirkested

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 5 førkristne gravminner

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
13627	3 hauger	150 m
45002	2 steinsetninger	200 m

Fig. 16 Faste kulturminner ved Bilden kirkested

Utgravningsmateriale:

Det er ikke foretatt noen arkeologisk undersøkelse av kirketuften, men man kan se rester av det som trolig har vært kirkens fundament. Det skal ha blitt funnet menneskebein ved

⁸³ RAA.

grøftegraving på en liten åkerlapp i nærheten. I følge Skres registrering skal lokaliseringen av tuften være basert på tradisjon, og en verifisering vil kun være mulig igjennom et prøvestikk på stedet.⁸⁴

Dvergsten kirkested⁸⁵ (idnr.: 52623)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Funnsted	Avstand fra kirke	Funnkarakter	C-nummer
Dvergsten	-	Grav: blikk og nål av bronse	C22585
Dvergsten	-	Grav: fragment og nål av bronse	C22586
Dvergsten	-	Grav: armring av bronse	C4614
Stufstad	Ca 0,8 km	Grav: to ovale spenner, samt en fibua i bronse	C22592
Tingelstad	Ca 1 km	Grav: våpensett	C6210-20
Tingelstad	Ca 1 km	Grav: bronsespenne	C6221
Solbergeie	Ca 1,5 km	Grav: våpensett, samt nål av bronse	C1522-23, C1623-27

Fig. 17 Statusmarkører ved Dvergsten kirkested

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 6 førkristne gravminner

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
81496	1 haug	100 m
13630	1 haug	250 m
81497	1 haug	290 m
42871	1 haug	400 m
33320	1 haug	430 m
81499	1 haug	450 m

Fig. 18 Faste kulturminner ved Dvergsten kirkested

Utgravningsmaterialet:

Det er ikke foretatt noen arkeologisk undersøkelse av kirketuften.

Nes kirkested (idnr.: 85114)

Statusmarkører i kirkens nærområder:

Det er ikke funnet statusmarkører innenfor kirkens 2 km radius.

⁸⁴ RAA.

⁸⁵ Da lokaliseringen av kirkestedet er noe usikker har jeg valgt å bruke den registreringen som er gjort i Askeladden, og tatt utgangspunkt i lokalitet 1, i gårdens frukthage, ved avstandsmåling.

Faste kulturminner på kirkestedsgården:

totalt 10 førkristne gravminner

Id nr: askeladden	Antall / type gravminner	Avstand til kirkested
71174	1 haug	150 m
33336	1 haug	180 m
33335	1 haug	240 m
52648	2 hauger	1200 m
3852	5 hauger	1350 m (over vika)

*Fig. 19 Faste kulturminner ved Nes kirkested*Utgravningsmateriale:

Det har ikke vært noen arkeologisk undersøkelse av tufta for den gamle kirka på Nes, men på grunnlag av kalkrester i jorda, som kom fram ved pløying, har kirkens hovedmål blitt anslått til 16x8,5m. Kirken skal ha ligget parallelt med den nye kirken og våningshuset på Nedre Nes.⁸⁶

Kjos kirkested (idnr.: 33338)Statusmarkører i kirkens nærområder:

Gårdsnavn	Avstand fra kirke	Funnkarakter	C-nummer
Skari	Ca 0,8 km	Grav: armring i bronse	C22841
Beiken	Ca 1,2 km	Depot: 47 jernbarrer	C34017
Bleiken	Ca 1,2 km	Grav: våpensett	C2289-93
Bleiken	Ca 1,2 km	Grav ovalspenne i bronse	C12762

*Fig. 20 Statusmarkører ved Kjos kirkested*Faste kulturminner på kirkestedsgården:

Det er ingen registrerte førkristne gravminner på kirkestedsgården.

Utgravningsmateriale:

Det er ingen profesjonell arkeologisk utgravning utført i forbindelse med tuften på Kjos, men Mag. art Stein Mathisen foretok en mindre utgraving i 1963 for å lokalisere tuften. Han grov to kryssende grøfter, og fant rester etter det som trolig var en grav omtrent midt i krysset. Mathisen antok at kirken lå på en liten kolle like nord for grøftene, og Skre støtter denne antagelsen.⁸⁷

⁸⁶ RAA.⁸⁷ RAA.

3.1.5 Analyse av arkeologisk materiale

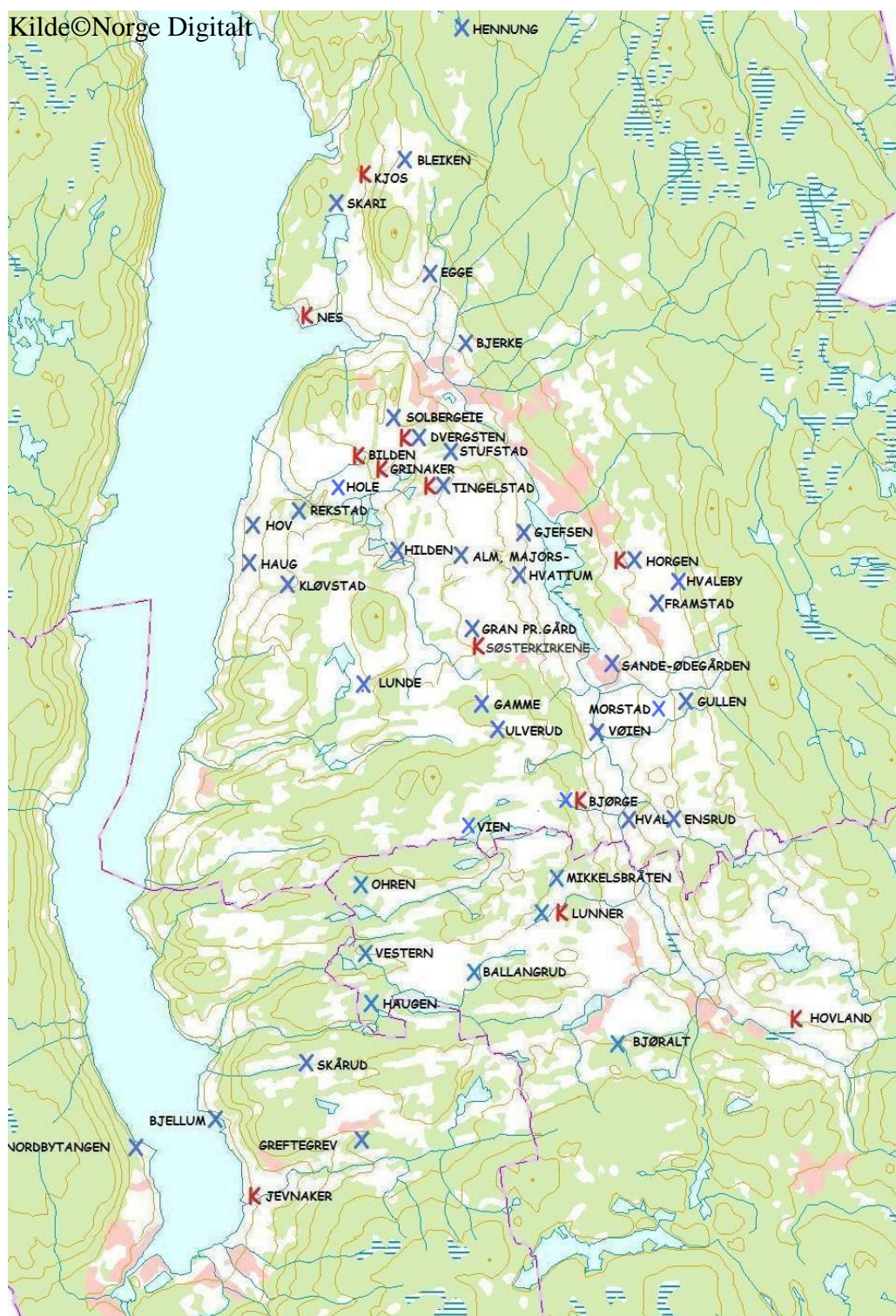

Fig. 21 Kirkenes plassering i landskapet, og funnsted for statusmarkører.
X = funnsted for statusmarkører, K = kirkested.

Ser vi alle funnsted for statusmarkører fra Hadeland fra yngre jernalder sammenstilt med middelalderens kirkeplassering ser vi at områdene hvor det er gjort statusfunn stort sett er godt representert også når det kommer til kirkebygging. Området rundt Grindvoll, representert

med statusfunn fra Ohren, Vestern og Haugen, er et ”statusområde” som kan se litt tomt ut med tanke på kirker, men avstandene til Lunner kirke og Jevnaker kirke, er begge overkommelige, med 3-4 km i hver sin retning.⁸⁸ Området rundt Hauglandet i Tingelstad, med gårdene Rekstad, Hov, Haug og Kløvstad ser ut til å være et annet ”statusområde” som ikke har blitt videreført igjennom kirkebygging. Det skal likevel ikke utelukkes at det kan ha eksistert et antall kirker i middelalderen som vi i dag ikke kjenner til.⁸⁹ En slik kirke kan for eksempel ha vært plassert i slike ”kirkefattige” områder. Ved en slik sammenligning av kirkesteder og statusmarkører er det viktig å huske på at statusmarkørene ikke nødvendigvis stammer fra den siste hedenske tiden, men at disse viser områder som sannsynligvis har hatt en form for maktkonsentrasjon i løpet av yngre jernalder.

Ut fra kartet og det ovenfor presenterte materialet kan vi sette opp følgende tabell:

Kirkested	I sentrum ⁹⁰ av status funn	Ingen statusfunn i nærheten	På gård med statusfunn	På gård uten statusfunn
Jevnaker		x		x
Hovland		x		x
Lunner	x		x	
Bjørge	x		x	
Granavollen / Søsterkirkene	x		x	
Horgen	x		x	
Tingelstad	x		x	
Grinaker	x			x
Bilden	x			x
Dvergsten	x		x	
Nes		x		x
Kjos	x			x

Fig. 22 Kirkestedenes plassering i forhold til funnsted for statusmarkører

⁸⁸ Det finnes også en tradisjon om at det skal ha stått en kirke på gården Velo, som ligger tett opptil både Ohren og Vestern. Tradisjonen er ikke bekreftet, men på grunnlag av stedsnavnet Kjørkjejordet, den velkjente tradisjonen og en beretning om at man på 1880-tallet skal ha støtt på hele undermuren til kirken ved graving på en høyde nordvest for husene på gården mener Skre at det kan være grunnlag for å anta at det har stått en kirke her, og at det kan være et godt grunnlag for prøvestikk i den angivelige kirketufta. Bispesete i Oslo hadde i middelalderen store jordparter i Velo (*Biskop Eysteins Jordebog* s. 234, 236, RAA).

⁸⁹ Se kapittel 4.3.

⁹⁰ Sentrum vil her si med to eller flere statusfunn i ulike retninger innenfor ca 2 km fra kirken. Kirker med en slik plassering vil være i sentrum av det som karakteriseres som rike områder/gårder fra jernalder. En slik plassering kan også indikere at et fellesskap stod bak byggingen av kirken, mer om dette i oppgavens del 4.1.

Ut fra tabellen kan vi se at Grinaker, Bilden og Kjos alle er kirkesteder mer eller mindre i sentrum av statusfunn. Det at det likevel ikke er gjort statusfunn på kirkestedsgårdene, selv om man skulle forvente at gården som ble kirkested skulle være en ”storgård”, kan skyldes feilrepresentasjon i materialet. Det arkeologiske funnmaterialet for disse gårdene viser ikke direkte kontinuitet i mektige gårder fra jernalder til middelalder, men kan indikere sentrumsposisjoner i tidligere rike områder.

Den sentrale plasseringen for Lunner, Bjørge, Søsterkirkene, Horgen, Tingelstad og Dvergsten kan være mer eller mindre tilfeldig, eventuelt henge sammen med storgårdens plassering i bygda, og en mer eller mindre ”styrt” bosetning rundt denne. Statusmarkørene funnet på disse gårdene vitner om mektige gårder også i jernalderen, og om ikke alle gårder med statusfunn tilhørte det øverste økonomiske sjiktet så indikerer hvertfall statusmarkørene et økonomisk overskudd, og at gårdene således var del av *et* av de øvre økonomiske sjiktene i samfunnet. Med både sentral plassering og statusfunn fra gårdene kan det arkeologiske funnmateriale herfra indikere en kontinuitet fra jernalderens maktområder inn i middelalderen.

Jevnaker, Hovland og Nes er gårder som ikke kan sies å ha noen form for sentrumsposisjon i forhold til statusfunn i området, og det er heller ikke framvist statusfunn fra disse gårdene. For disse kirkene er det vanskelig å dra slutninger om kontinuitet i maktområder, men det er ingenting i det arkeologiske funnmaterialet som antyder en slik kontinuitet.⁹¹

De faste kulturminnene, gravminnene, blir ofte tolket som en synlig legitimering av arvingenes rett til arv. I hedensk tid var nærhet til forfedrene og forfedrekult en viktig del av hverdagen.⁹² Brendalsmo vektlegger at kirker reist på eller i umiddelbar nærhet til hedenske gravminner trolig er kirkesteder som går tilbake til den første kristne tiden, siden det da var viktigere med kontinuitet på kultstedet, med tanke på hedensk forfedrekult, enn hva det var senere i middelalderen. Brendalsmo hevder videre at kirker reist i umiddelbar nærhet til hedenske gravminner bør være reist før ca 1200, på grunn av endringer i kirkens teologiske praksis; fra en ættebasert forfedrekult til en generell kult av de døde i kirkene.⁹³ For en slik umiddelbar nærhet til hedenske gravminner, og med det sannsynlig kontinuerlig kultsted fra

⁹¹ Her er det ikke usannsynlig at det er representasjonsproblematikken innen arkeologien som spiller inn.

⁹² Skre 1998:198-203.

⁹³ Brendalsmo 2006:256.

Kirke	Nær hedensk gravfelt/ haug (<100m)	Uten hedensk gravfelt/ haug (>100m)
Jevnaker	x	
Hovland	x	
Lunner	x	
Bjørge		x
Granavollen / Søsterkirkene		x
Horgen	x	
Tingelstad		x
Grinaker		x
Bilden		x
Dvergsten	x	
Nes		x
Kjos		x

Fig. 23 Kirkestedenes avstand til
hedenske gravminner

hedensk til kristen tid setter jeg grensen på 100 meter fra gravminne til kirkested.⁹⁴ Der hvor det ikke finnes noen registreringer av gravfelt eller hauger på den aktuelle kirkestedsgården betyr ikke det at slike ikke kan ha eksistert på tidspunktet kirken ble bygget. Hvis man derimot kan bevise at det aldri har eksistert graver i det aktuelle området kan dette tyde på at kirken har vært reist i en periode hvor kontinuitet til hedensk kult og forfedre har vært mindre viktig, det vil si i en tid hvor kristendommen har hatt et godt grep om folket. En datering av kirkesteder ut fra nærhet til hedenske gravminner er altså en svært usikker tolkning, men ved å se slutningene i relasjon til hverandre kan vi få et inntrykk av hvilke av de 13 kirkestedene som ble tatt tidlig i bruk og hvilke som ble tatt i bruk senere.⁹⁵

Tabellen viser at Jevnaker, Hovland, Lunner, Horgen og Dvergsten er de kirkestedene som ligger nærmest førkristne gravminner. Dette kan sees på som indikasjoner på at disse kirkestedene har vært av de tidligste i området. Kirkene på Bjørge, Granavollen, Tingelstad, Grinaker, Bilden, Nes og Kjos kan tolkes som senere kirkesteder på bakgrunn av mangel på umiddelbar nærhet til hedenske gravminner.⁹⁶ Et usikkerhetsmoment her er imidlertid representasjonsproblematikken; gravminner kan ha blitt fjernet i årenes løp. Et annet

⁹⁴ Dette er et mål som har blitt benyttet i flere undersøkelser bl.a. Brendalsmo 2006, Ingvaldsen 1996, hvor en slik avstand mellom hedensk gravminne og kristen kirke har blitt oppfattet som romlig henholdsvis punktuell kontinuitet mellom hedensk og kristen kultplass. Avstandene blir i denne sammenheng kunstige analyseverktøy, og fordi vi ikke har mulighet til å spore de opprinnelige "grensene" for kirkestedets "rom", er vi tvunget til å gjøre egne vurderinger av slike avstander.

⁹⁵ "Tidlig" i denne sammenheng sees i motsetning til "sent", og disse dateringene er kun relative i forhold til hverandre, og i forhold til de to kategoriene "tidlig" og "sent". Vi kan ikke ved å datere kirkestedene ut fra nærhet til førkristne gravminner si noe mer om når kirkestedene blir etablert. Likevel, som beskrevet ovenfor, antar Brendalsmo (2006) at de "tidlige" kirkestedene med umiddelbar nærhet til hedenske gravminner, er etablert før 1200.

⁹⁶ For Tingelstad stemmer en slik datering godt overens med den dendrokronologiske datering som har satt byggingen av kirken til ca 1220.

usikkerhetsmoment er ”grensen” som er satt på 100 meter, da flere av disse kirkene har førkristne gravminner i nærheten, men ikke innenfor 100 meter.

Ved å sammenstille kirkestedene og utbredelsen av både løse- og faste kulturminner får vi følgende tabell:

Kirkested	Kontinuitet i gårdens makt	Kontinuitet i områdets makt	Ingen indikasjon på makt-kontinuitet	Tidlig kirkested	Sent kirkested
Jevnaker			x	x	
Hovland			x	x	
Lunner	x			x	
Bjørge	x				x
Granavollen / Søsterkirkene	x				x
Horgen	x			x	
Tingelstad	x				x
Grinaker		x			x
Bilden		x			x
Dvergsten	x			x	
Nes			x		x
Kjos		x			x

Fig. 24 Kirkesteder, samt løse- og faste kulturminner.

Tabellen viser ingen tydelige sammenhenger mellom form for maktkontinuitet og relativ datering av etableringen av kirkestedene. Av de seks kirkestedene som indikerer en kontinuitet i gårdens makt fra jernalder til middelalder ser tre ut til å være tidlige kirkesteder, og tre er mulig senere etablerte kirkesteder. Tre kirkesteder kan indikere kontinuitet i større maktområder, og alle disse ser ut til å være av de sent etablerte kirkestedene. Tre kirkesteder gir ingen indikasjon på maktkontinuitet, hvorav to tolkes som tidlig, og et som senere kirkested.

3.2 SKRIFTLIGE KILDER

Av skriftlige kilder har jeg tatt for meg lovverk og økonomiske fortegnelser for å undersøke kirketopografien på Hadeland i middelalderen.

3.2.1 LOVVERKET: EIDSIVATINGS KRISTENRETT

Gjennom å studere lovverket ønsker jeg å undersøke om det fantes retningslinjer for bygging og plassering av kirker, hvem som kan ha vært ansvarlig for oppføringen av kirkene og forholdet mellom kirkene innad i kirkeorganisasjonen. For Hadeland var det Eidsivatingsloven som var gjeldende. Eidsivatinget ble grunnlagt rundt 1020, og omfattet det indre Østlandet.⁹⁷ Landskapslovene er de eldste bevarte lovene i Norge, og selv om lov materialet fra tiden etter 1150 er omfattende og godt kjent så finnes det lite kunnskap om lovgivningen i vikingtid og tidlig middelalder. Den eldre Eidsivatingslovens kristenrett, som er den eneste bevarte delen av denne lovsamlingen er overlevert i to versjoner, i fire ulike håndskrift. Håndskriftet AM68 4° er den mest fullstendige teksten av de to lengre versjonene og det er denne jeg har valgt å bruke i mitt arbeid med lov materialet. Folkedal har analysert språket i dette håndskriftet og mener det stammer fra første fjerdedel av 1300-tallet.⁹⁸ Rindal mener derimot at selve lovene kan være betydelig eldre og antar at både Eidsivatings- og Borgartings kristenrett er fra perioden 1020-1050.⁹⁹ Med kristenrett menes den delen av loven som framsa bestemmelser om kristendommen og kirken, og om religiøse forhold som angikk befolkningen.¹⁰⁰

I debatten omkring bruken av lovverk som kilde til forhold i tidlig middelalder har det tradisjonelt vært to hovedsyn. På den ene siden, med Keyser og Munch i spissen, har det blitt hevdet at lovverket var en speiling av samfunnet, og uttrykk for virkelige forhold i samtiden. Keyser og Munchs etterfølgere har derimot hevdet at lovverket i mindre grad speilet virkelige forhold, men mer ønske om et sosialt og politisk behov for å påvirke samfunnet. I dag benyttes begge disse tolkningene med bakgrunn i at mange av lovene er så konkrete at avstanden mellom dem og virkelige forhold i deres samtid umulig kan ha vært særlig stor. Samtidig må en vedtatt lov kunne sees på som et ønske, fra elitens side, om å forandre aspekter ved samfunnet.¹⁰¹ Den andre delen av fagdebatten rundt lovverket gjelder lovenes

⁹⁷ KLNLM: Eidsivating.

⁹⁸ Folkedal 1970.

⁹⁹ Rindal 1994:3.

¹⁰⁰ Halvorsen & Rindal 2008:iv.

¹⁰¹ Sigurðsson 1999:14-15.

innbyrdes datering. Rindal vektlegger beskrivelser av førkristne fenomener som indikasjoner på at dette er en tidligere lov i forhold til de lover som har få eller ingen slike beskrivelser.¹⁰² Skal man følge denne tankegangen er det Borgartingsloven som antagelig er den eldste, siden det er denne loven som tillater mest av førkristen praksis og som har de mildeste straffene. Rindal hevder at også Eidsivatingsloven må være av de eldste siden denne loven også har omfattende beskrivelser av førkristne fenomener. I strid med dette står påstanden om at alle de fire eldste kristenrettene har hatt ett felles opphav, og at det var Kong Olavs og biskop Grimkjells kristenrett fra Mostertinget i 1024. Dette synet er støttet av historikere som blant annet Rudolf Keyser.¹⁰³ Rindal mener derimot at hvis de østlandske kristenrettene var bygget på Olavs lov så ville Olav sannsynligvis vært nevnt i lovverket, slik som i Gulatingsloven, men det er ikke tilfelle for de østlandske lovene.¹⁰⁴

Det er i hovedsak tre faktorer man må tilpasse seg når man arbeider med denne kildegruppen. Punkt én er at lovene er nedsatt ut fra elitens syn på samfunnet; disse kan ha hatt en annen oppfattning av forhold enn hva den jevne befolkningen hadde. Det andre punktet gjelder representativitet. Vi bruker materialet som er overlevert til oss, men vi må også være klar over at det kan være lovverk, eller deler av slike som vi ikke har kjennskap til i dag. For å kunne bruke kildene konstruktivt må man ta utgangspunkt i at disse er representative. Punkt tre gjelder språk. Når man arbeider med oversatte kilder, skrevet i en annen tid, må materialet tolkes. Dette er noe som vil kunne gi avvik fra andre oversettelser/tolkninger og på denne måten er også språk en usikkerhetsfaktor i arbeidet med lovverket.

Aktuelt om kirker i den eldre Eidsivatings Kristenrett

I arbeidet med lovverket vil jeg bruke Halvorsen og Rindals oversettelse fra 2008. Nedenfor vil jeg trekke fram aktuelle deler av lovverket og gi utfyllende kommentarer for å binde loven opp mot materialet i denne avhandlingen. Det er i hovedsak tre spørsmål jeg ønsker å finne svar på i lovverket. Hvor skulle kirkene plasseres? Hvem skulle bygge kirkene? Hvordan foregikk den innbyrdes organiseringen av kirkene? Det står ikke mye i kristenretten som direkte kan svare på dette, men jeg vil prøve å trekke frem aspekter ved lovverket som kan være med på å belyse spørsmålene nærmere.

¹⁰² Halvorsen & Rindal 2008: xxiii.

¹⁰³ Keyser 1856.

¹⁰⁴ Halvorsen & Rindal 2008:xxiv.

En ef þæir gera oskill þar. Þa skal fara til houuð kirkiu oc lysa þui.

Det kan tolkes ut av kapittel 33.4 at ikke alle bygder hadde hovedkirker siden biskopens reide skulle betales på stevnegården, og de som ikke gjorde opp for seg skulle møte på stevne i den neste bygda, og etter det i den tredje bygda hvis han fortsatt ikke hadde gjort opp for seg. Hvis noen nektet å betale skulle dette lyses ved hovedkirken og vedkommende skulle stevnes dit for å gjøre opp for seg der. Jeg ser dette som en indikasjon på at det ikke var hovedkirker i alle bygdene hvor det ble holdt stevne.

*Nu skal biscop koma i huærn þriðjung. A huærium tolf manaðom.
Oc syngia þar tíðir at houuð kirkiu.*

I håndskriftet AM 68 4° står det at biskopen skal komme en gang i året til hver tridjung og holde gudstjeneste ved hovedkirken. Hvis dette er riktig så kan vi tolke det slik at det var én hovedkirke i hver tridjung. Halvorsen & Rindal viser imidlertid i en fotnote at det i håndskriftet 317 4° står hovedkirkene.¹⁰⁵ Disse to forskjellene kan ha bakgrunn i at AM 68 4° blir antatt for å være den opprinnelige av disse nedtegningene og at det i 317 4° manuskriptet kan være feil. En annen ting man her må se nærmere på er tridjungsinnndelingen. Opplandene bestod av tre tridjunger, Hadafylke, Heinafylke og Raumafylke. Disse var igjen delt i tridjunger og for Hadafylkets vedkommende var dette Ringerike, Hadeland og Toten.¹⁰⁶ Når loven omtaler ”tridjung” blir da spørsmålet om dette gjelder den større eller den mindre tridjungen.¹⁰⁷

*Þa skulu bønðr timbr a tuft föra a missare.
Oc gor a tolfmanaðom.*

*Þa skal timbr a tuft flytia innan .xii. manaðom.
oc gor at aðrum. og uigð. a þriðiu.*

Disse kapitlene er de eneste i lovverket som kan gi opplysninger om kirkebygningen i seg selv. Kapittel 34 gjelder hovedkirker og kapittel 39 gjelder høgendeskirker. Felles for begge

¹⁰⁵ Halvorsen & Rindal 2008:35.

¹⁰⁶ Ekroll 2004:18-19, Andersen 1977:320.

¹⁰⁷ Mer om dette nedenfor.

er at det er tømmer som skal bringes til kirketuften hvis kirken faller ned eller brenner, noe som tyder på at det var trekirker som ble bygget i den første kristne perioden.¹⁰⁸

Kirkebyggerne

Når det gjelder spørsmålet om hvem som bygget kirkene så står det ingenting i Eidsivatings Kristenrett angående byggingen av den første kirken på stedet. Det står derimot hvem som pliktet å vedlikeholde kirken og bygge den opp igjen etter brann eller andre former for forfall.

Kap. 31 .4
Oc kirkiur uara mæð sþóndom uarðuæita.

Kapittel 31.4 antyder at det er presten som skal ta var på kirken, og det står nevnt som en av prestens oppgaver på linje med å døpe barn, høre skriftemål og ellers betjene folket i deres kristne tro. Jeg tolker dette til å være den daglige ivaretagelsen av kirken, på bakgrunn av at større vedlikehold og gjenoppbygginger er spesifisert i kapitlene nedenfor.

Kap. 34.
En ef kirkia fællr niðr. eða brænnr up. þa skulu bændr timbr
a tuft föra a missare. oc gor a tolfmanaðom.

Som vi her ser var det bøndenes ansvar å fremskaffe tømmer og få gjenoppført en kirke som hadde brent eller falt ned. Det finnes noen unntak til kapittel 34. I kapittel 35 står det spesifisert at hvis presten har ild i kirken av andre grunner enn at han holder gudstjeneste, og kirken brenner på grunn av denne ilden så er det prestens ansvar å bygge opp igjen kirken. Har presten derimot ikke råd til å bygge opp igjen kirken, eller ikke bryr seg med det, da skal bøndene ta prestens gods for at kirken skal bli ferdig, og holder det ikke så skal de selv ta av sitt eget gods for at kirken skal bli ferdig. Nesten det samme omhandles i kapittel 36, men her gjelder det ”annen manns ild”. Det vil si at hvis noen, andre enn presten, er skyld i at kirken brenner ned så er det denne personen som er ansvarlig for at kirken blir gjenoppbygget. Også her skal bøndene ta vedkommendes gods hvis han selv ikke bryr seg med å bygge opp igjen kirken, og bøndene må også her ta av sitt eget gods dersom vedkommende ikke har råd til å ferdigstille kirken. Kapittel 36 spesifiserer også at hvis en manns trell brenner opp kirken, da er det et felles ansvar blant alle bønder som eier treller å få bygd opp igjen kirken.

¹⁰⁸ Se mer om dette i kapittel 4.2.

Kapittel 38 tar spesielt for seg gjerdet rundt kirkegården og ansvaret for vedlikeholdet av dette. Jeg tolker kapittelet slik at det var flere som hadde ansvar for dette gjerdet, og at bøndene hadde ansvar for hver sin del av det. Det ble gitt bøter for hull i gjerdet som ikke ble bøtt. Lå derimot gjerdet nede, med to tredjedeler, så ble det 3 merker i bot, og denne summen skulle deles på alle tridjungsmennene.

Kap. 39.
En um kirkiur þær er høgendes kirkiur ero. ef þær falla niðr. Eða brænna up. þa skal timbr a tuft flytia innan .xii. manaða. oc gor at aðrum. oc uigð. a þriðiu.

Kapittel 39 tar spesielt for seg høgendeskirkene, og spesifiserer dette. Derfor må vi kunne gå ut fra at tidligere kapitler gjelder hovedkirkene.¹⁰⁹ Det virker også som om at mens hovedkirkene skal være bygd og vigslet på ett år, så får ansvarshavende for gjenoppbygging av en høgendeskirke noe lengre tid på seg. Helst skal tømmeret være ført til tufta de første tolv måneder, og kirken bygges de neste tolv for så å bli vigslet det tredje året. Dersom kirken ikke er bygd og vigslet i løpet av tre år så får man fem dager på seg til å fullføre kirken, og blir dette ikke gjennomført så blir den gården forbrutt som kirken stod på, og vedkommende må betale en sum til biskop, konge og bønder. Hvis mannen som eier kirken er fattig skal jorda hans bekoste trevirke, bygging og vigsling. Hvis kirkeeieren derimot ikke eier noen ting, da tilfaller kirken eieren av den gården som den står på.¹¹⁰

Generelt står det altså lite om byggingen av de første kirkene. Ut fra de kapitlene som her er gjennomgått vil jeg si at selv om, kanskje, det var kongen som stod bak byggingen av hovedkirkene så vil trolig bøndene ha hatt et slags eierforhold til disse igjennom sin plikt til å vedlikeholde blant annet gjerdet, og også ha det endelige ansvaret for at nedfallende eller nedbrente kirker ble gjenoppført. For høgendeskirkene er forholdet noe annerledes, her er det klart at hver kirke knytter seg til én spesiell eier, eventuelt til den gården den står på.

Kirkeorganisasjon

Når det gjelder forholdet mellom de ulike kirkene gir ikke loven noe klart bilde av hvordan dette var, men noen tolkninger kan likevel trekkes ut av bestemmelser i lovverket. Denne loven bruker kun betegnelsene *hovedkirke* og *høgendeskirke* om de ulike kirkene. Dette vil

¹⁰⁹ Kapittel 31.4, 34-36, 38.

¹¹⁰ De private høgendeskirkene var den enkelte (stor-)manns eiendom, og med det hadde innehaveren også rett til å selge kirken (Andersen 1977:322-323).

det være naturlig å tolke som en indikasjon på at hovedkirkene var de eneste offentlige kirkene på opplandene, som biskopen rådde fullt og helt over, i den perioden hvor loven fikk sin form.¹¹¹ I Borgartingsloven er det for eksempel også nevnt herredskirker, mens Gulatingsloven også opererer med fjordungskirker og åttungskirker.¹¹²

Kap. 31.

Sa skal biscop uera at stole. Er konongr uill.

Kapittel 31 slår fast at biskopen skal være en person som kongen vil ha, er rett valgt og innviet til embetet.

Kap. 32.7.

*Nu skal biscop koma i huærn þriðiung. A huærium tolf manaðom.
Oc syngia þar tíðir at houuð kirkiu.*

Som nevnt ovenfor er et problem ved kilden at et annet håndskrift opererer med hovedkirkene, i flertall, og at teorien om en regel om én hovedkirke i hver tridjung således er svak. Som argumentert for ovenfor kommer også spørsmålet om hvilken tridjung inn her – den større eller den mindre. Hvis vi kan få løst de kildekritiske problemene ved dette kapitlet kan vi her få opplysninger om kirkeorganisasjonen i form av antall hovedkirker innad i fylket.

Kap. 40.1.

*Biscop skal hafa með sær .xv. menn oc
.xv. hesta a sumar dægi. firi houuð kirkiu uigslu.*

Som nevnt er det kun to typer kirker som omtales i dette lovverket, hovedkirker og høgendeskirker. Forskjellen på deres ”status” kommer frem i flere av lovens kapitler, blant annet 35, 39, og 40. I kapittel 35 og 39 kommer statusforskjellen til syne i det at gjenoppbygging av hovedkirkene måtte skje raskere enn gjenoppbygging av høgendeskirkene, som nevnt ovenfor. Forskjeller på hovedkirker og høgendeskirker ser vi også i kapittel 40 som omtaler takster for vigsling av kirker. For vigsling av hovedkirke skal biskopen ha med seg 15 menn og 15 hester, og to netters opphold til vigsling sommerstid, og åtte hester vinterstid. For vigsling av høgendeskirke og kirkegård er prisen tre merker, nialen-øyres (merker). Det finnes imidlertid en motsigelse i forbindelse med vigslingen av hovedkirkene. I kapittel 34 står det at for vigsling av gjenoppførte kirker som har brent eller falt ned så skal biskopen, sommerstid, ha med seg 30 menn og 30 hester, vinterstid er tallet 15, og bøndene skal skaffe ham mat og øl, ham og hans menn, samt folk som kan tjene ham.

¹¹¹ Halvorsen & Rindal 2008: xii-xv.

¹¹² Skre 1995:185.

De opplysninger om kirkeorganisasjonen vi kan trekke ut fra lovverket er få, men vi kan blant annet anta at det kun var to kirketyper, hovedkirker og høgendeskirker, og at disse hadde en vesentlig statusforskjell. Selv om det er noen kildekritiske problemer knyttet til kapittel 32.7 så er det mulig vi kan anta at det har vært vanlig med én hovedkirke i hver av de mindre tridjungene. Beveger vi oss fra det lokale til det mer sentrale i kirkeorganiseringen fastslår loven at kongen skal godkjenne biskopen før denne kan innta sitt embete.

Selv om lovverket delvis har gitt svar på de ulike problemstillingene som ble stilt i forkant av denne gjennomgangen så er det likevel ikke uproblematisk å overføre disse slutningene fra de generelle lovene til de spesifikke kirkene som behandles her. Jeg skal likevel komme med noen betraktninger med utgangspunkt i de paragrafene i lovverket som er presentert ovenfor.

Siden lovverket omtaler to typer kirker, hoved- og høgendeskirker, bør begrepene undersøkes nærmere.¹¹³ Disse benevnelsene har tidligere blitt sett på som ulike typer av kirker, med definerte rettigheter, territorier og oppgaver, som har inngått i et rangsystem av en kirkeorganisasjon. Skre advarer mot å betrakte kirketyperne på denne måten og mener et slikt syn vil gi en statisk framstilling av en omskiftende virkelighet.¹¹⁴ Skre begrunner sitt syn med at den tidlige kirkemassen stadig var i endring, og at verken konge eller kirke hadde kontroll over samfunnet til å kunne gjennomføre en slik strukturering i den tidlige, ustabile tiden. På den *juridiske* siden hevder Skre at begreper som finnes i de gamle lovene i stor grad er lite avgrensede og definerte på den måten begreper brukt i dagens lovgiving er det. Derfor kan disse begrepene være kun begreper, og ikke virkelige kirketyper. Kanskje kan dette være med på å forklare hvorfor de forskjellige landskapslovenes kristenretter opererer med ulike benevelser på kirkene. Jeg vil likevel i det følgende bruke disse begrepene som om de representerer ulike typer kirker fordi det kommer tydelig fram i lovverket at det er en viss statusforskjell mellom disse.

Som nevnt er det et problem i kristenrettens kapittel 32.7 angående spørsmålet om lovverket henviser til én hovedkirke pr tridjung eller flere hovedkirker, samt spørsmålet om hvilken ”form for tridjung” dette var. Hvis man her tar for seg den mindre typen av tridjung, som i Hadafylkets tilfelle bestod av Ringerike, Toten og Hadeland er det vanlig å anta at det for

¹¹³ Halvorsen & Rindal 2008:xii-xv.

¹¹⁴ Skre 1995:181.

Ringerike var Norderhov som fungerte som hovedkirke, for Toten var det Hoff og for Hadeland blir det antatt at det var Nikolai som hadde denne funksjonen.¹¹⁵ Hvis man derimot ser på den store tridjungen, Hadafylki, og antar at det er denne formen som menes i loven, så skal det, i følge håndskriftet AM 68 4° kun ha vært én hovedkirke innenfor denne regionen, og da trolig én av de tre nevnt ovenfor. Et argument i den saken, for Nikolais vedkommende, kan være at dennes plassering ligger sentralt til i forhold til de andre delene av fylket. Et annet aspekt ved diskusjonen om antall hovedkirker er det at det i håndskrift 317s innholdsfortegnelse viser at dette manuskriptet har hatt et kapittel som ikke finnes i 68' manuskriptet. Kapittelet begynner med *Hafuuð kirkiur ero ix a uplandum firir norðan* - - .¹¹⁶ Dette betyr at det må ha vært minst ni hovedkirker i lovområdet, og med en tridjungsinnndeling vil ni hovedkirker kunne stemme med at det er én hovedkirke i hver av de mindre tridjungene. Dette må likevel betraktes som noe usikkert, siden vi ikke har den fullstendig teksten. Det har også vært debatt om hva "a uplandum" opprinnelig har omfattet. Stylegar argumenterer for at dette begrepet har hatt ulike betydninger igjennom historien.¹¹⁷ I tillegg til å hatt betydning som vikens oppland, mener Stylegar begrepet på et tidligere tidspunkt har omfattet alt det som i dag betraktes som innland. Denne tolkningen av begrepet uplandum i den ovenfornevnt lovteksten vil være med på å komplisere tolkningen av antallet hovedkirker i lovområdet.

Skre har satt fram en tolkning av de motsigende kapitlene i lovverket som angår takst for vigsling.¹¹⁸ Han mener kapittel 34 omtaler vigsling av hovedkirker som tridjungsmennene hadde ansvaret for, mens kapittel 40 omtaler hovedkirker som tridjungsmennene ikke hadde ansvar for. Med en slik tolkning får vi to former for hovedkirker, og Skre kaller de første for tridjungskirker, siden disse er tett knyttet til en tridjung, mens den andre typen også er en hovedkirke, men uten en slik territoriell tilknytning. Dette kan åpne for at det har vært flere hovedkirker på Hadeland. Taranger mener disse kapitlene kan være fra to ulike tidspunkt, hvorav kapittel 40 trolig er den yngre, og innført på et senere tidspunkt.¹¹⁹ Hvis dette er et

¹¹⁵ Nikolai omtales som hovedkirke i Povel Huittfeldts stiftsbok 1574-77. Det gjør også Hoff og Norderhov. På bakgrunn av kirkenes størrelse og utforming er det vel grunn til å anta at disse også var hovedkirker i middelalderen.

¹¹⁶ Halvorsen 1996:62.

¹¹⁷ Stylegar 2002.

¹¹⁸ Skre 1998:72, 88-89.

¹¹⁹ Skre 1998:72 m/ref.

yngre lovtilllegg så kan det være grunn til å anta at dette gjelder senere, regulære, sognekirker, som dermed stammer fra perioden rundt sognesystemets utbygging.¹²⁰

Siden vedlikeholdet for høgendeskirkene er spesifisert i eget kapittel regner jeg de resterende som omhandler vedlikehold for å omtale hovedkirkene. Et poeng her er at det er tømmer som skal føres til tuften. Dette bør kunne tolkes slik at det ikke nødvendigvis var sånn at hovedkirkene måtte bygges i stein, og dette kan åpne for at også flere av Hadelands middelalderkirker har hatt funksjon som hovedkirke. Likevel vektlegger både Skre og Brendalsmo at ved hovedkirker, og fylkeskirker for Trøndelags vedkommende, var stein et viktig byggemateriale, og at blant annet de fire hovedkirkene på Romerike var bygget i stein (Romerike og Hadeland falt inn under samme lovområde).¹²¹ Tar vi dette i betraktning er det sannsynligvis en av de andre steinkirkene på Hadeland som har vært hovedkirke, hvis det har vært flere enn den ene, den såkalte tridjungskirken. Et poeng å merke seg her er at Eidsivatingsloven, som trolig stammer fra første halvdel av 1000-tallet ikke nevner stein som byggemateriale, mens Frostatingsloven, som er kjent i et håndskrift fra ca 1260, vektlegger både stein og tre. Brendalsmo hevder at den aktuelle paragrafen i Frostatingsloven bærer preg av å være redigert, og således kan setningene om steinkirker være innført på et senere tidspunkt, og ikke være opprinnelige.¹²²

Selv om det er usikkert hvordan vi skal tolke begrepene hoved- og høgendeskirke, så må det være klart at det er en viss forskjell på disse, siden de går under ulike betegnelser.

Høgendeskirker har blitt tolket som en bekvemmelighetskirke, en privat kirke for kirkebyggeren, hans familie og hushold, i likhet med Europas egenkirker.¹²³ Forskjellen på hovedkirker og høgendeskirker kommer tilsyne i kapittel 40 der vi ser ulike priser på vigsling

¹²⁰ Med sognekirke menes i denne oppgaven den kirke som stod i sentrum av et mer eller mindre geografisk avgrenset sogn. Dette sognet bør sees på som en del av et utbygd sognenettverk over store deler av landet, som i hovedsak ble til i løpet av 1200-tallet, bl. a. med bakgrunn i effektivisering av tiendeinnkreving. Som en parallel til dette geografisk avgrensede, "planlagte" sognet står det sosialt bestemte sognet, hvor de geografiske grensene var mer flytende (jmf. Pounds 2000). Brendalsmo mener disse to systemene har eksistert samtidig, i en overlappende periode, fram til det geografisk bestemte sognets karakter blir mer eller mindre fullstendig dominerende (Brendalsmo 2006:199-200). En slik geografisk definisjon av sognekirke står således i motsetning til det jeg anser som en mer privat karakteristikk av en eventuell høgendeskirkens relasjonsbaserte sogn. Man skal likevel være klar over at selve sognebegrepet er eldre enn det utbygde sognenettverket, og i hovedsak omhandler den gruppen mennesker som søkte til en og samme kirkel/prest (Brendalsmo 2006:191). Derfor kan også de kirkene som tidligere har hatt relasjonsbaserte menigheter, i teorien, betraktes som sognekirker. Jeg velger likevel å bruke betegnelsen sognekirker der hvor vi anser sognet i utgangspunktet som geografisk avgrenset av et utbygd sognesystem.

¹²¹ Skre 1998:88, 1995, Brendalsmo 2006:159.

¹²² Brendalsmo 2006:159 note 721.

¹²³ Brendalsmo 2006:168. Egenkirker er tradisjonelt oppfattet som kirker bygd og eid av lokale stormenn på dennes eiendom. Egenkirkevesenet har vært utbredt både på kontinentet og på Island (Stefánsson 2003:234-252, KLMN: Privatkirke).

av disse. Trekker man direkte konklusjoner fra lovverket til materialet som her er under behandling vil man altså stå igjen med at Nikolai er hovedkirke og således skulle de andre være høgendeskirker. Så enkelt er det nødvendigvis ikke. Lovverket stammer fra den tidligste kristne tiden og en utvidelse av kirkeorganisasjonen skjedde blant annet med utbyggingen av sognesystemet, og med det fikk man også sognekirker.

Lovverkets generelle form forteller oss lite om de faktiske forholdene på Hadeland i middelalderen. Likevel er det grunn til å anta at vi kan si at Nikolai trolig har vært en hovedkirke for området, enten for Hadeland eller for det større området Hadafylki. Om det er flere kirker som har hatt status som hovedkirke vet vi ikke. For høgendeskirkene, som ofte er tolket som mindre bygninger av tre, er det ikke overraskende at det nettopp er tre som er nevnt som byggemateriale. Dersom høgendeskirkene utelukkende har vært trekirker kan vi utelukke at om lag halvparten av kirkene på Hadeland i kan ha hatt en slik benevnelse, siden hele 7 av 13 har vært bygd av stein. De av hadelands kirker som har vært av tre og som beskrives i topografiske beretninger som små i størrelse er Kjos, Dvergsten, Bilden, Grinaker, Horgen, og Bjørge. Hvis derimot høgendeskirker er en videre betegnelse for kirker bekostet av én person så kan i teorien også steinkirkene være høgendeskirker.

3.2.2 SKATTEMATRIKKEL 1647

Når det gjelder kilder til kirkestedsgårdenes eier- og størrelsesforhold har jeg valgt å ta for meg skattematrikkelen fra 1647. Denne matrikkelen er den første som gir en samlet oversikt over eiendomsforhold og gårdsstørrelser målt i avkastning. Kilden er et resultat av Stattholder Hannibal Sehested's skattereform fra 1644. Hovedtrekket ved reformen var at en rekke mindre skatter ble erstattet av kontribusjonen, senere kalt landskatten.¹²⁴

Kontribusjonen ble utlignet på grunnlag av et gårdsclasssystem med tre skatteklasser, fullgård, halvgård og ødegård, som gav henholdsvis full, halv og kvart skatt. Klassesystemet var igjen basert på landskylda, og det ble gitt regionale regler for hvilken landskyldsstørrelse som inngikk i hvilken gårdsklasse. Siden gårdsclasssystemet lenge hadde vært i bruk på Østlandet, i form av fullbondebruk og einvirkebruk, så var dette et enkelt system å vidreføre i dette området, mens det i andre deler av landet hadde mer symbolsk karakter, hvor skatten i realiteten var utlignet kun på grunnlag av landskylden. Gårdsclasssystemets røtter på Østlandet førte av og til med seg konflikter mellom tradisjon og nye regler for ulike klasser. I slike tilfeller skulle tradisjonen råde, og derfor finnes det skjevheter i forhold til gårdsstørrelsene i de ulike klassene.¹²⁵

Siden det var landskylda som i teorien skulle avgjøre hvilken klasse en gård tilhørte, og dermed hvor mye den skyldte i skatt, så var også landskylda tatt med i skattematrikkelen. Landskylda hadde to funksjoner. Den var et mål på årlig leieavgift brukeren betalte til eieren, og den var et verdimål på gården. Landskylda er regnet i ulike varetyper i ulike deler av landet, og for Hadelands vedkommende så er det kornvarer og hud/skinn som er dominerende landskyldvarer. Landskylda skulle svare til 1/6 av gårdens avkastning. Tidligere var landskylda ofte fastsatt som en avtale mellom eier og leier, men allerede fra høymiddelalderen ble all jord skyldsatt mer eller mindre ved offentlig taksering, noe som gjorde landskylda hendig som verdimål på eiendom. Under jordbrukskrisa i senmiddelalderen kom forholdet mellom landskyld og bruksverdien på jorda i ubalanse, og i mange tilfeller ble skylda redusert med så mye som 75 %. Utover på 14- og 1500 tallet fester den nye skylda seg, men det er uvisst hvor nøye denne speiler den egentlige bruksverdien i 1647.¹²⁶

¹²⁴ Holmsen 1980:9.

¹²⁵ Winge 1980:24-26.

¹²⁶ Marthinsen 1980:13-18.

I tillegg til å gi opplysninger om gårdsklasser, landskyld og utlignet skatt gir 1647 matrikkelen opplysninger om eierforhold ved de ulike gårdene. For hver skattegård skal det være ført opp både bruker/e og eier/e. Siden langt de fleste var leilendinger og leide jorda de brukte er det et mindretall av tilfellene hvor bruker og eier er samme person. Eiere kunne være både konge, kannik, lokalkirken eller kloster, bonde eller borger. Gårdene hadde ofte flere eiere som eide både større og mindre deler i gården. Alle skulle være ført opp i matrikkelen, men for leilendingens gårdsdrift spilte antallet ingen rolle, da eierskapet i realiteten var en rett til en del av gårdens avkastning og ikke en spesifikk del av gårdens jord.¹²⁷

Det er flere kildekritiske poenger å ta med seg når man skal arbeide med skattematrikkelen fra 1647. Siden det var første gangen en slik landsomfattende registrering av skatte- og eiendomsforhold ble foretatt i Norge må denne kilden sees på som et pioneararbeid. Det er viktig å kjenne til bakgrunnen for de ulike begrepene som brukes i matrikkelen for å unngå misforståelser. For eksempel gårdsklassen ødegårder innebærer ikke bare gårder som lå øde, men var i 1647 blitt en skatteteknisk betegnelse på små gårder. Skattematrikkelen inneholder flere generelle feilkilder, som påvirker kildens pålitelighet. Dette gjelder blant annet fullstendigheten av de opplysninger som skulle tas med i fortegnelsen, men også korrektheten av de opplysningene som faktisk er tatt med. Vi vet for eksempel at fogden i enkelte tilfeller selv tok skatten og unnløt å føre den inn i matrikkelen. Det finnes også eksempler på at landskylda har blitt satt for lavt i forhold til det som må ha vært virkelig skyld.¹²⁸ Et annet poeng ved 1647 matrikkelen er at det bare er skatteobjekter som er ført opp. Dette gjør at en mengde gårder og eiendommer som var fritatt for skatt ikke er tatt med i fortegnelsen. Dette kunne for eksempel være prestegårder eller adelens setegårder, kapellan-, skriver- og klokkergårder. Andre gårder som kunne være unnlatt i skattelisten var gårder som lå øde eller bruk som lå svært avsidesliggende til.¹²⁹ Som vi ser er det altså mange grunner til å vise forsiktighet ved bruk av denne kilden. Matrikkelens pålitelighet varierer fra fogderi til fogderi, i samsvar med den aktuelle fogdens grundighet i føringen av skattelistene. Jeg har likevel valgt å bruke denne kilden fordi den både kan gi opplysninger om gårdsstørrelser og om eierforhold, og jeg mener at ved å ta enkelte forbehold i forhold til ovenfornevnte punkter

¹²⁷ Johannessen 1980:19-23.

¹²⁸ Gjermundsen 1980:37-38.

¹²⁹ Try 1980:43-49.

så vil den være en tilstrekkelig kilde for en relativ sammenligning av forhold innad i bygda, siden området har hørt til under ett og samme fogderi.

Gårdstørrelse

Det å bruke en kilde retrospektivt forutsetter nødvendigvis en viss stabilitet i samfunnet, at de enkeltelementer man ser på i mer eller mindre grad er uforandret. Dette er ikke tilfelle når det gjelder gårdsstørrelser og landskyld fra tidlig/høymiddelalder og fram til matrikkelen ble nedtegnet i 1647. Det store landskyldfallet etter svartedauden førte til store forandringer nettopp når det gjelder disse faktorene, og derfor kan ikke denne kilden gi et representativt bilde av gårdenes økonomiske størrelse i middelalderen. Likevel mener jeg det er forsvarlig å bruke denne kilden, men på en litt annen måte. Kilden bør kunne brukes til å se gårdenes størrelse i forhold til hverandre, basert på en teori om at gårder som var store i 1647 også var store i middelalderen. Man skal likevel ta forbehold om at størrelsen på landskyldfallet var noe ujevnt for forskjellige typer gårder. Større gårder hadde i enkelte tilfeller mindre reduksjon i landskyld enn små gårder. Ødegårder kan også ha blitt slått sammen med større gårder og dermed påvirket fastsettingen av skylda på 15- og 1600-tallet. På bakgrunn av dette bør vi ikke legge for mye vekt på de absolutte tallene reflektert av landskylden, men bruke materialet til å se på tendensene som kommer fram. Siden alle landskyldvarene står i et fast forhold til hverandre har jeg regnet disse om til lispund tunge, og funnet den gjennomsnittlige landskylden i de to prestegjeldene Gran og Jevnaker, etter oppdelingen i matrikkelen. Videre vil jeg dele kirkestedsgårdens landskyld på gjennomsnittlig landskyld for å finne den aktuelle gårdens relative størrelse, det vil si hvor mange ganger større eller mindre enn gjennomsnittet den er.

Jeg har valgt å ta utgangspunkt i navnegården når jeg skal finne gårdenes innbyrdes forhold. Dette har jeg gjort fordi vi ikke vet når gården ble delt, i forhold til når kirken ble bygget og dette vil kunne bli et metodologisk problem når man anvender en slik kilde retrospektivt. Det kan også argumenteres for en slik løsning med at det var en strukturell kontinuitet i samfunnet fra høymiddelalderen og fram til kilden fra 1647 ble nedtegnet.¹³⁰ Holmsen baserer denne teorien på tre punkter: for det første skulle kirkegodset i katolsk tid være uavhengelig, for det andre var mye av kirkegodset nærmest hermetisert fra reformasjonen og fram til rundt

¹³⁰ Holmsen 1976:181.

1660, og for det tredje så ser han ”skyldesystemet” som en viktig konsekvens av at det i Norge fantes mer eller mindre faste gårds-, eiendoms- og grensestrukturer.

Jeg mener det er forsvarlig å ta utgangspunkt i navnegården siden ”bruksdelingen” i skattematrikklene ofte er av skatteteknisk art, og i mange tilfeller ikke et eiendomsmessig spørsmål.¹³¹ Jeg mener at dette kan forsvares siden det er tendensene, og det relative forholdet mellom gårdene jeg er ute etter.

Etter å ha regnet ut gjennomsnittlig landskyld i de to prestegjeldene kom jeg fram til at de 81 navnegårdene i Jevnaker gjennomsnittlig betalte 29,37 lispund tunge hver i landskyld, mens de 111 navnegårdene i Gran gjennomsnittlig skyldte 65,42 lispund tunge. Vi ser at forholdene mellom de to prestegjeldene er svært forskjellige, både i antall gårder og i gårdenes avkastning. Derfor har jeg valgt å beholde denne inndeling i prestegjeld, på bakgrunn av at det er kirkestedsgårdenes økonomiske størrelse i forhold til dens nære omgivelser vi er ute etter å finne. Det er verdt å nevne at denne forskjellen trolig har bakgrunn i bedre jordbruksforhold lengre nord i regionen.

Jevnaker Prestegjeld (omfatter dagens Jevnaker kommune og Lunner kommune):

Navnegård	Landskyld	Relativ størrelse
Lunner	97,48	3,3
Hovland	39,98	1,3
Jevnaker	-	-

Fig. 25 Gårdsstørrelser i Jevnaker Prestegjeld – ifølge 1647 matrikkelen

Når det gjelder den relative størrelsen på kirkestedsgårdene i Jevnaker Prestegjeld ser vi at begge de to oppførte gårdene ligger over gjennomsnittet. Lunner ser ut til å ha vært 3,3 ganger større enn den gjennomsnittlige gården i området, noe som også støttes av de tidligere presenterte arkeologiske kildene. Hovland har derimot vært en gård med rett over gjennomsnittlig størrelse. Jevnaker er ikke nevnt i matrikkelen. Trolig er dette fordi gården var unndratt skatt fordi den på dette tidspunktet var prestegård. Derfor har vi ingen opplysninger om denne gårdens relative størrelse.¹³²

¹³¹ Gjermundsen 1980:40-41.

¹³² Jeg har bevisst valgt å ikke hente inn opplysninger om gårdsstørrelse fra andre kilder, siden denne analysen i stor grad er basert på det relative forholdet mellom kirkestedsgårdene. Ved å hente inn opplysninger fra andre

Gran Prestegjeld (omfatter dagens Gran kommune):

Navnegård	Landskyld	Relativ størrelse
Bjørge	129,97	1,9
Gran / Søsterkirkene	-	-
Horgen	154,96	2,3
Tingelstad	109,98	1,7
Grinaker	109,98	1,7
Bilden	97,47	1,5
Dvergsten	69,98	1,1
Nes	172,46	2,6
Kjos	139,97	2,1

Fig. 26 Gårdsstørrelser i Gran Prestegjeld – ifølge 1647 matrikkelen

I likhet med Jevnaker Prestegjeld er alle kirkestedsgårdene i Gran større enn den gjennomsnittlige gården i området. Nes er den største av gårdene, 2,6 ganger større enn gjennomsnittet, med Horgen som nest størst og 2,3 ganger større enn gjennomsnittsgården. Her skal vi huske på at storgården Horgen framviste flere kategori 1 funn i det arkeologiske materialet, mens det for Nes' vedkommende ikke er gjort noen slike funn på gården. Kjos og Bjørge følger så, med en relativ størrelse på henholdsvis 2,1 og 1,9 ganger større enn gjennomsnittet. Tingelstad og Grinaker er begge 1,7 ganger større enn gjennomsnittet. Begge disse ligger innenfor det svært gode jordbrukslandskapet "Tingelstadhøgda", og på bakgrunn av det er det ikke særlig overraskende at dette var gårder med over gjennomsnittlig størrelse. Som tidligere presentert er det også på Tingelstad gjort arkeologiske statusfunn. Bilden er 1,5 ganger større enn gjennomsnittet, og Dvergsten er den minste av gårdene og ligger rett over den gjennomsnittlig størrelsen. Det er verdt å nevne at Dvergsten er den eneste av kirkestedsgårdene som er oppført som kun én skattegård i 1647, mens de andre navnegårdene hver har mellom to og fem skattegårder. Av samme grunn som at Jevnaker ikke er nevnt er heller ikke gårdsgrunnen under Nikolai og Maria nevnt i matrikkelen. Gran var prestegård og således fritatt for skatt.

Kort oppsummert kan undersøkelsen av kirkestedsgårdenes relative størrelse sies å oppvise en klar tendens om at kirkestedsgårdene har vært større enn den gjennomsnittlige gården i bygda, og sannsynligvis vært drevet med et økonomisk overskudd, som igjen har ført med seg en mulighet for bonden til å bygge en kirke på stedet.

kilder kan vi få et skjevt bilde av forholdene siden eiendomsstørrelsene, samt landskyldvarenes verdi kan ha forandret seg i løpet av den perioden som gikk mellom nedtegnelsen av de aktuelle kildene. Dette gjelder også for Gran som heller ikke er oppført i 1647 matrikkelen.

Eierforhold

Det å bruke Skattematrikkelen 1647 som kilde til eierforhold flere hundre år tilbake i tid byr på noen kildekritiske problemer, i det at eierforholdene, mest sannsynlig, har endret seg gjennom tiden. Helst skulle disse opplysningene vært sjekket opp mot, og supplert av, jordebøker fra middelalderen, men på grunn av oppgavens tidsrammer blir det ikke muligheter til det i dette arbeidet. Jeg har foretatt en kort undersøkelse av diplomatariet, ved å bruke O. Ryghs *Norske Gaardsnavne* og hans oversikt over aktuelle diplomer knyttet til de enkelte gårdene, og de relevante opplysningene som fantes der vil jeg trekke inn i den senere diskusjonen om eierforholdene ved kirkestedsgårdene. I hovedsak vil jeg bruke 1647 matrikkelen, og undersøke eierforholdene som er oppført der. Disse vil jeg sette opp mot visse hovedregler utarbeidet av jordegodshistorikere.

Generelt sies det at jordegodskompleks i heleie under sentralkirkelig institusjon stammer fra konfiskasjon under rikssamlingen. Heleide enkeltgårder har derimot mest sannsynlig kommet fra konfiskasjon av odelsgods for uboteverk. Mindre skyldparter i gårder eid av sentralkirkelige institusjoner kommer sannsynligvis fra sjelemessegaver, pantsatt jord og fra bøter for mindre lovbrudd. Større gårdssamlinger eller enkeltgårder kan være gave fra konge eller elite, mens små gårdsparter kan være fra både konge og den jevne bonde.¹³³

Om jord i lokalkirkelig eie er hovedreglen at ervervelsene skjedde i senmiddelalderen på grunn av kirkens praksis i spørsmål om gaver og deres effekt og senmiddelalderens frykt for evig pine, samt troen på sjelegaver. Der hvor jord ligger til lokale kirker i 1647 er det vanlig å slutte at dette i all hovedsak er lokalt bondegods gitt i senmiddelalderen for sjelehjelp eller som betaling for sakramentale handlinger. Småparter i lokalkirkelig eie regnes som et sterkt indisium på at den aktuelle gården var i privat eie i høymiddelalderen.¹³⁴

Mindre jordparter eid av klostre kommer sannsynligvis fra den jevne bonden i senmiddelalderen, som betaling for sjelemesser og lignende. Gårder som var i klostrets heleie har trolig kommet som en opprinnelig donasjon eller som sjelegave fra jordegodseier, også dette mot slutten av middelalderen.¹³⁵

¹³³ Bjørkvik & Holmsen 1972:81-82, Dybdahl 1996:107-108.

¹³⁴ Bjørkvik & Holmsen 1972:82.

¹³⁵ Bjørkvik 1981:195-196.

Sentrale krongodsgårder blir antatt å ha ligget til kronen siden rikssamlingen, mens mer perifert gods har kommet i kongens eie i senmiddelalderen, mest sannsynlig som bøter for forbrytelser. En generell regel sier at gårder i kronens heleie ved reformasjonen har vært krongods siden rikssamlingen, mens gårder der kronen i senmiddelalderen kun eier deler i gården regnes som bondeie i høymiddelalder.¹³⁶

Det er vanlig å anta at adelsgodset var vesentlig større i perioden før svartedauden, enn ved utgangen av middelalderen. Dette er begrunnet i at flere lavadelsslekter sank ned i bondestanden i senmiddelalderen, og dermed gikk deres jordeiendom over til å bli bondegods. Noe adelsgods blir også donert til kirkene i slutten av middelalderen, men det er ingenting som tyder på noen særlig grad av nyvinning i perioden.¹³⁷

Navnegård	Konge	Sentralkirke	Kloster	Lokalkirke	Prest/-bol	Adel/Borger	Bonde
Jevnaker							
Lunner	15 %				5%		80%
Hovland					37,5%	37,5%	25%
Bjørge	19%	19,5%		13,5%	11,5%		36,5%
Gran / Søsterkirkene							
Horgen		64%			10%		26%
Tingelstad		100%					
Grinaker		100%					
Bilden	20,5%			5%	51%		25% ¹³⁸
Dvergsten	100%						
Nes	40%	5%	3%	7%	2%	17%	26%
Kjos	46%	21%			3%		29%

Fig. 27 Kirkestedsgårdene og deres prosentvise eierforhold – ifølge 1647 matrikkelen.

Lunner er en av gårdene med minst kompliserte eierforhold i 1647. Lunner svarer skyld til kongen, til prestebordet og bondegodset. Ut fra de hovedreglene som er framsatt ovenfor er det mye som tyder på at Lunner har vært bondegods i hvert fall i høymiddelalderen, med en del som har ligget til prestebordet etter at kirken ble bygget.

¹³⁶ Bjørkvik & Holmsen 1972:79-80, Bjørkvik 1981:171-173.

¹³⁷ Bjørkvik 1981:171.

¹³⁸ Står i matrikkelen oppført med 15 lb, men dette må være feil da utregningen ikke vil ende opp på 100% ved å regne med 15lb. For å få ”regnestykket” til å gå opp må riktig være 25 lb, eventuelt at de andre skyldpartene er større enn det som står oppført.

Hovland er i 1647 oppgitt å tilhøre presteskapet, adel- eller borgergodset og i tillegg å være bondegods. Således kan vi anta at Hovland har vært bonde- eller adels/borgergods fra tidlig middelalder, for så at en del har blitt tillagt presteskapet, sannsynligvis i forbindelse med kirken på stedet.

Vi ser av tabellen at eierforholdene på Bjørge har vært forholdsvis oppdelt, med skyldparter i alle eierkategoriene unntatt klosteret. Det at både sentral- og lokalkirken og kongen har mindre skyldparter i gården tyder på at Bjørge var bondegods i tidlig middelalder, og at skyldparter i gården har blitt gitt til kirken, trolig som betaling for sjelemesser etc. mens kongens skyldparter kanskje stammer fra betaling for bøter. Det at presten har eierinteresser her er heller ikke uvanlig siden dette var en kirkestedsgård, og denne skyldparten har således blitt utskilt etter oppføringen av kirken. Det er vanskelig å si noe om hvor langt tilbake adels- eller borgerskylda går, men sannsynligvis har utskillelsen her foregått før 1350, eller etter reformasjonen. Restene av det tidligmiddelalderske bondegodset ser vi trolig i den skyldparten som i 1647 også betegnes som bondegods. Diplomatariet nevner at det blir donert 3,5 øresbol til korbrødrene i Mariakirken i Oslo i 1361.¹³⁹ Om det er denne delen vi gjenfinner i 1647 under den sentralkirkelige eieren er vanskelig å si, men det er en mulighet.

Horgen er både sentralkirkegods, preste- og bondegods idet matrikkelen nedtegnes. Ser vi nærmere på matrikkelen ser vi at den ene av Horgengårdene er heleid av den sentralkirkelige organisasjonen, mens den andre Horgengården har et tredelt eierforhold; én del tilhører prestebordet på Jevnaker, én del Hospitalet i Christiania og én del er bondegods. Således er det vanskelig å si noe om eierforholdet i tidlig middelalder, men trolig har hele komplekset vært i bondeeie, for så at deler av det har blitt utskilt som bøter til konge eller kirke i den tidlige perioden, eventuelt én av gårdene, mens den andre gården har fortsatt som bondegods til det også ble utskilt landskyldparter i denne.

Tingelstad er i sentralkirkelig heleie, dog med to ulike instanser som skyldpartnere, fordelt på to Tingelstadbruk i 1647. Dette kan være gods konfiskert av kongen ved rikssamlingen, og senere donert til kirken eller godset kan stamme fra kirkens konfiskasjon av odelsjord for uboteverk. Slik sett er det vanskelig å si om dette jordegodset i tidlig middelalder var krongods, som senere ble lagt til kirken, eller bondegods som ble konfiskert i høy- eller

¹³⁹ DN IV:427

senmiddelalder. Hveberg vektlegger imidlertid at Tingelstadgårdene var del av et større gårdskompleks konfiskert av kongen under rikssamlingen, for senere å bli redistribuert til sentralkirkelige organisasjoner.¹⁴⁰

Grinaker er som Tingelstad i sentralkirkelig eie i 1647, men har likevel tre skyldpartnere. Samme kriterier for tolkningen vil gjelde her som for Tingelstad, nemlig at konfiskasjonen av jorden, i teorien, kan stamme både fra kongen under rikssamlingen, og fra kirkens konfiskasjon av odelsgods. Hveberg hevder imidlertid at Grinaker var en del av det komplekset av gårder som kongen konfiskerte under rikssamlingen, for så å gi gården videre til en sentralkirkelig organisasjon.¹⁴¹

Bilden har skyldparter hos både konge, lokalkirke, prest og bonde på 1600-tallet. Det er vanlig å anta at der hvor kongen har partseie ved reformasjonen, har godset trolig vært i bondeie i tidlig- og høymiddelalder. Vi ser at deler av Bilden også er i bondeie i 1647, noe som styrker teorien om at dette tidligere har vært heleid bondegods. Prestens- og lokalkirkens andeler stammer sannsynligvis fra gaver gitt i senmiddelalderen som betaling for sjelehjelp. Ser vi disse betraktningene under ett er det altså flere ting som tyder på at Bilden var i bondeie hvert fall i tidlig middelalder, og kanskje også utover i høymiddelalderen. I følge Hveberg var imidlertid også Bilden en del av det konfiskerte godset i Tingelstadområdet som kongen tok under rikssamlingen, og sannsynligvis er det slik, selv om dette ikke er mulig å spore i eierforholdene i 1647matrikkelen.¹⁴²

Dvergsten er i kronens heleie i 1647, og kan ha vært det tilbake til rikssamlingsperioden. Det er likevel en mulighet at dette kan ha vært tidligere kirkegods, underlagt kronen ved reformasjonen. Hveberg framstiller også Dvergsten som konfiskert av kongen under rikssamlingen, for så å bli lagt til bispegodset engang før 1393.¹⁴³ Når gården så opptrer som krongods igjen i 1647 er det trolig at gården ble ført tilbake til kronen ved reformasjonen.

¹⁴⁰ Kildene til disse opplysningene er ikke dobbeltsjekket, men det er høyst sannsynlig at gården har gått fra å bli konfiskert av kongen under rikssamlingen til å bli overført til en sentralkirkelig instans. Denne samlingen av gårder skulle bestå av Østen, Tingelstad, Stufstad, Dvergsten, Stadstad, Helmeid, Grinaker og Bilden (Hveberg 1953:134-136). I diplomatariet finner vi at Sira Jon Eirikssön i Mariekirken i Oslo skulle ha 40 kyrlag i en av Tingelstadgårdene. Diplomet er datert til 1407, det vil si at Tingelstad lå til Mariekirken i Oslo senest rundt 1400 (DN IV:765).

¹⁴¹ Hveberg 1953:135. I DN 2:1138 kan vi se at P. Fynbo, Borgermester i Oslo, kjøper ½ pund malt i Nordre Grinaker av Birgitta Guttormsdatter i 1543. Hvordan det har seg at deler av Grinaker har blitt solgt vites ikke, men gårdsparten må være ført tilbake til sentralkirkelig institusjon før matrikkelen nedtegnes.

¹⁴² Hveberg 1953:134-136.

¹⁴³ Hveberg 1953:135.

Nes er den gården som i 1647 har flest skyldparter, og er deleid av alle de ulike eierkategoriene. Nes er også i 1647 en navnegård med hele fem skattegårder og dette er sannsynlig noe av forklaringen på de kompliserte eierforholdene. Generelt kan man si at gårder som er så fragmentert med tanke på skydparter sannsynlig har vært bondegods i tidligmiddelalder som siden har blitt utskilt i ulike fragmenter både til krone, kirke, kloster og adel.

Også Kjos har et fragmentert eierforhold, med parter både hos konge, sentralkirke, prestebord og bonde. Som ved de andre kirkestedene med lignende eierforhold vil det her være plausibelt å anta at denne gården har vært bondegods som har skilt ut enkelte deler som betaling for messer, bøter, pantsatt jord og lignende. I 1362 finner vi at Torkell, prior i Olavsklosteret, solgte 2 øresbol i Øver Kjos, til Jon Radvardssön.¹⁴⁴ Dette tyder på at Kjos allerede da hadde flere eiere, og blant annet var klostergods. En del av Kjos nevnes også i *Biskop Øysteins Jordebok* fra ca 1390, som underlagt Oslo bispedømme. Dette er det lett å innlemme i en teori om at Kjos var bondegods i tidligmiddelalder og først senere ble delt mellom de ulike eierne nedtegnet i 1647.

Jevnaker og Gran er av samme grunn som for landskyldens vedkommende ikke nevnt i skattematrikkelen, og derfor har vi ingen opplysninger om disse kirkestedenes eierforhold. Når det gjelder Gran så vektlegger imidlertid Hveberg at de omkringliggende gårdene Helgåker, Helgum, Helmen, Gamme, Gamkinn og Forten har vært gårder konfiskert av kongen under rikssamlingen.¹⁴⁵ Det er derfor heller ikke usannsynlig at det som senere skulle bli Gran Prestegård hadde samme sjebne.

Kort oppsummert kan vi si at flertallet (7) av gårdene ser ut til å ha vært i bondeeie i høymiddelalderen, kanskje også i tidlig middelalder. Minst fire gårder ser ut til å være i kongens eie allerede fra rikssamlingen. Det at en kirkestedsgård var krongods, kirkegods eller i bondeeie i den tidlige delen av middelalderen kan ha hatt betydning for den aktuelle kirkens funksjon og posisjon i samfunnet. Hovedkirkene har tradisjonelt blitt sett på som en kirke bekostet av kongen, i likhet med mange tidlige klosterkirker.

¹⁴⁴ DN I:372.

¹⁴⁵ Hveberg 1953:135.

3.2.3 OSLO OG HAMAR BISPEDØMES JORDEBOK 1574-1577

Den andre kilden jeg har valgt å bruke for innsikt i de økonomiske forholdene ved kirkesituasjonen på Hadeland er *Oslo og Hamar Bispedømmes Jordebok 1574-1577: Pouel Huitfeldts Stiftsbok*.¹⁴⁶ *Stiftsboka* er en benevnelse på biskopens jordebok; en oversikt over hendelse, plikter, eiendommer og andre verdier som tilhørte kirken. Stiftet var fra reformasjonen den offisielle betegnelsen på et bispedømme. Jeg ønsker å bruke denne kilden til å undersøke geografisk spredning av de forskjellige kirkenes fabrica.¹⁴⁷ Dette gjøres på bakgrunn av en tanke om at kirker som drar landskyld fra mange, og geografisk spredte gårder har hatt en høyere status og større funksjonsområde enn kirker som for eksempel drar landskyld bare fra eget sogn.¹⁴⁸

Hamar Bispedømme dekket det indre Østlandet, samt øvre Telemark og Indre-Særa i tiden 1152/53 – og fram til reformasjonen. De andre bispedømmene på det norske fastlandet har alle hatt sine middelalderske jordebøker, men hvis det har eksistert en slik fortegnelse for Hamar bispedømme har denne gått tapt på et tidlig tidspunkt. Heller ikke den originale nedtegnelsen av *Stiftsboka* fra 1574-1577 eksisterer, og den publiserte utgaven fra 1929 bygger på en avskrift fra 1601.

Ved kirkeordinans av 1539 ble alle biskoper og lensherrer i Danmark - Norge pålagt å registrere alt gods som lå til prestebol og kirker i deres sogn. Ingenting tyder på at en slik registrering ble gjennomført i Norge på dette tidspunktet. Trolig har dette bakgrunn i at det fantes eldre jordebøker som fortsatt var i bruk, samt at de store omveltningene i den kirkelige administrasjonen brukte tid på å få ”satt” seg.¹⁴⁹ Det ser ut til å være dette pålegget fra 1539 som i 1574 blir satt ut i livet. Det er grunn til å tro at registreringen på Hadeland blir foretatt i 1577.¹⁵⁰

Ved å bruke denne kilden får man innsikt i de økonomiske forholdene rundt kirkene i andre halvdel av 1500-talet. For å kunne bruke disse opplysningene retrospektivt må enkelte

¹⁴⁶ Omtales heretter som *Stiftsboka*.

¹⁴⁷ En kirkes fabrica betegnes som kirkebyggnings oppheldesgoods, og bestod i stor grad av mindre jordparter. Inntektene fra jordpartene skulle gå til vedlikehold av kirkebygningen.

¹⁴⁸ Brendalsmo 2006:215-222

¹⁴⁹ Kolsrud 1929:*1

¹⁵⁰ Registreringer gjort på Toten er datert til 14. sept 1577, og ifølge Sigurd Kolsruds rekonstruksjon av reiseruten, i den publiserte kildens innledning (1929:*16), skal Gran og Jevnaker ha blitt visitert etter Toten.

forholdsregler følges. Ved reformasjonen ble deler av kirkegodset, først og fremst kloster- og bispegodset, inndratt under krona. Dette kunne ha utgjort en vesentlig feilkilde ved bruk av denne kilden, men siden det er bygdekirkene som her er i fokus, så skal ikke omveltningene i jordeiendomsforholdene ha stor betydning, da de fleste lokalkirkene beholdt sitt gods også etter reformasjonen.¹⁵¹ Et annet poeng er at nedtegnelsen også inneholder innføringer fra tiden mellom 1577 og 1601, og for å få fram de faktiske forholdene på 1570-tallet må man altså derfor være klar over hva som er senere tilførsler og hva som er de opphavlige nedtegnelsene. Ved bruk av registret i 1929-utgaven, med henvisninger til O. Rygh's *Norske gaardnavne*, er det viktig å dobbeltsjekke stedfestingene, da det her forekommer direkte feil i enkelte tilfeller. Det er også tilfelle at eldre navneformer/stedsnavn er nevnt, som i dag er ukjent og/eller forsvunnet. Flere av disse er heller ikke nevnt hos Rygh. I de tilfellene hvor det ikke lar seg gjøre på annen måte å stedfeste enkeltnavn brukes registret i *Stiftsboka*. Når det gjelder de individuelle nedtegnelsene er det ingen grunn til å anta at det her forekommer feil eller mangelfulle opplysninger. Ved utarbeidelsen av en slik oversikt må det har vært et mål at denne skulle være så fullstendig som mulig, og dette bør man kunne ha som et utgangspunkt.

Fabrica og sogn

Et forsøk på å rekonstruere de gamle sognegrensene har blitt gjort ved å gjennomgå den digitale utgaven av diplomatariet, og registrere gårder og sogn innenfor undersøkelsesområdet, og slik visualisert de ulike sognene og deres tilhørende grenser. Særlig gjelder dette de kirkene som var/ble nedlagt rundt den tiden kilden ble nedskrevet, og derfor ikke har yngre kilder som beskriver sognegrensene. I de tilfellene hvor det har vært tvil om hvilket sogn en skyldpart tilhørte har geografisk avstand, samt senere sognegrenser vært avgjørende, og dette har vært en vurderingssak i hvert enkelt tilfelle. Om enkeltparter er feilregistrert mener jeg at dette ikke vil ha noen stor betydning for helhetsbildet, fordi disse kirkene har flere skyldparter i flere sogn og det vil ikke være avgjørende for den videre tolkningen om en kirke drar skyld fra for eksempel tre, fire eller fem andre sogn.

¹⁵¹ NHL:Jordeiendomsforhold.

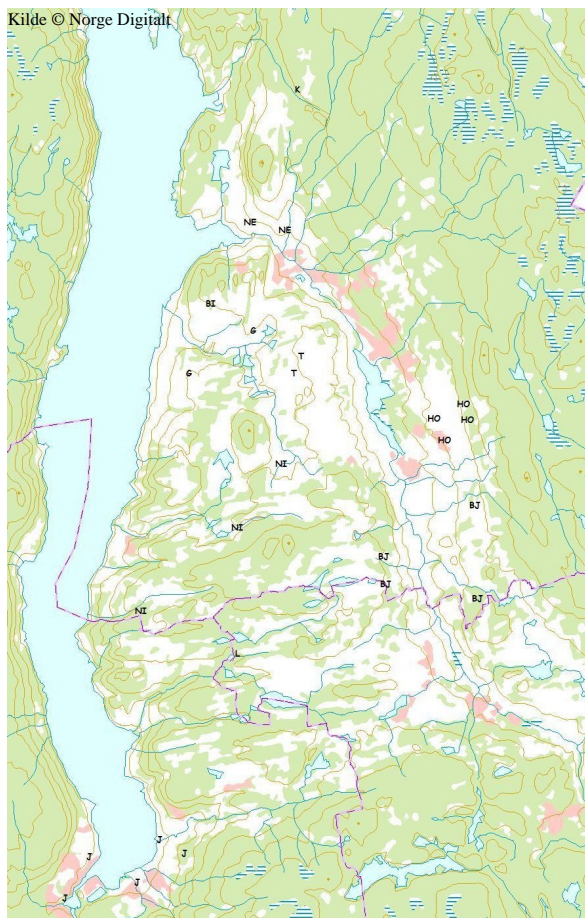

Fig. 28 Gårder med tilhørende sogn nevnt i diplomatariet.

Fig. 29 Geografisk spredning av kirkenes fabrica – ifølge Stiftsboka 1574-77

Kartet til venstre viser gårder nevnt i diplomatariet markert med tilhørende sogns bokstav/er.

Kartet til høyre viser den geografiske spredningen av hver enkelt kirkes fabrica. Struksnæs, Kroksrud og Bjone tilhørende Kjos, samt Sammidt tilhørende Bilden og Askersrud tilhørende Jevnaker ligger alle utenfor kartet. Hveberg, Bledal og Borrelidt har jeg ikke klart å plassere på kartet, men skal ifølge Rygh være i Jevnaker, henholdsvis Gran Prestegjeld. Bjørges del i Ulven kan være både på Grindvoll og i Oppdalen og er således usikker plassering.

J=Jevnaker, L=Lunner, HL=Hovland, BJ=Bjørge, HO=Horgen, NI= Nikolai, M=Maria,

T=Tingelstad, G= Grinaker, NE=Nes, K=Kjos

Kirke (totalt antall landskyldparter)	Antall Landskyldparter i eget sogn	Antall Landskyldparter i andre sogn i eget prestegjeld	Fordelt på antall sogn	Antall Landskyldparter i andre prestegjeld	Fordelt på antall sogn - og prestegjeld
Dvergsten (0)					
Hovland (3)	3				
Grinaker (1)		1			
Bilden (1)				1	1-1
Tingelstad (2)		2	2		
Nes (7)	5	2	1		
Horgen (3)	2	1	1		
Lunner (3)		1	1	2	1-1
Bjørge (7)	3	3	2	1	1-1
Maria (8)		7	3	1	1-1
Jevnaker (12)	8	2	1	2	2 -2
Kjos (10)	5	5	4		
Nikolai (11)	1	9	5	1	1-1

Fig. 30 Kirkenes fordeling av landskyldparter.

Jeg velger å bruke antall skyldparter framfor skyldens størrelse fordi jeg mener antallet individuelle skyldparter bedre speiler kirkenes ”popularitet”, og dermed status, blant folket i det at det da er antall givere som er tellende, og ikke hvor store de individuelle partene var.

Kirkebygningen på Dvergsten er ikke oppført i *Stiftsboka*, og har således mest sannsynlig vært kirkebygning uten landskyld. Dette kan skyldes at kirken har vært korhus eller bønnehus til privat bruk for gårdbrukeren og hans familie eller hushold, eventuelt også for de nærmeste naboene. Slike kirkebygninger har trolig hatt innleid prestebetjening fra en av de andre kirkene i nærheten.

Hovland, Grinaker og Bilden har få skyldparter. Hovland drar landskyld kun fra eget sogn, mens Grinaker og Bilden drar fra andre sogn, Bilden fra annet prestegjeld. Det at en kirke har få skyldparter kan skyldes at den har hatt en kort funksjonstid, eller et mindre omland å betjene. Det er sannsynlig at kirker med lite landskyld ved reformasjonen opprinnelig har vært høgendeskirker.¹⁵² Kirker som drar landskyld kun fra eget sogn har trolig hatt liten eller ingen funksjon utover eget sogn. Fravær av fast prestebetjening ved kirken kan også ha vært med på å ”forhindre” at skyldparter ble lagt til kirken. Grinakers skyldpart i Bilden sogn kan skyldes omorganisering i kirkeorganisasjonen i senmiddelalderen, mens sagnet om at Grinaker kirke lå øde etter svartedauden kan ha ført til at denne fikk en kort funksjonstid fra bruken av den

¹⁵² Brendalsmo 2006:220

ble gjenopptatt og fram mot reformasjonen. Det at Bilden kun har én skyldpart, og at denne ligger utenfor eget prestegjeld behøver ikke å bety så mye, da dette dreier seg om én part. En plausibel forklaring kan være at kirken på Bilden har vært viet én spesiell, og kanskje uvanlig, helgen, og at landskyldparten som ligger i Land prestegjeld, har vært tillagt denne helgenen – og dermed kirka på Bilden.

Tingelstad og Lunner har i likhet med Grinaker og Bilden få landskyldparter, og ingen av disse er i eget sogn. Siden vi har sikre dateringer av Tingelstad kirke kan vi i dette tilfellet ikke regne med at et lavt antall skyldparter er resultat av en kort bruksperiode. Gården i Bjørge sogn, hvor Tingelstad har en skyldpart har også en tilsvarende skyldpart til Bjørge kirke. Om disse partene har vært lagt til kirkene på noenlunde samme tid kan dette ha vært gaver som betaling for sjelemesser i en vanskelig tid for gårdseieren eller hans familie. Selv om det er vanlig å forbinde et høyt antall skyldparter med status for kirkeeieren,¹⁵³ vil jeg ikke se bort fra at eieren av Tingelstad også har hatt en høyere status og funksjon i samfunnet enn den jevne bonden.¹⁵⁴ I likhet med Tingelstad var også Lunner en spesiell steinkirke, med sitt runde tårn.¹⁵⁵ Det lave antallet skyldparter kan, i likhet med de andre kirkene med få skyldparter, forklares med at det ikke har vært noen fast prestebetjening her. Lunnens to skyldparter i Kjos sogn og i Nes sogn er vanskeligere å forklare, disse ligger i god avstand fra Lunner, men kan indikere at Lunner tidligere har hatt en funksjon utover eget sogn, og også eget prestegjeld. Horgen har samme antall skyldparter som Lunner, men her finnes to av tre i eget sogn, og den siste kommer fra nabosognet Bjørge. Antallet er lite, men her kan kirketettheten i området spille en rolle, og en fordeling av skyldparter i eget sogn og i nabosogn stemmer godt overens med mønsteret for regulære sognekirker.¹⁵⁶ Nes passer og inn i dette mønsteret med sine fem skyldparter i eget sogn og to i nabosognet Kjos. Et relativt høyere antall skyldparter enn for de tidligere gjennomgåtte kirkene kan bety at Nes hadde en fast prestebetjening, og/eller at kirkeeieren på Nes hadde en høy status i samfunnet.

Flere av de gjennomgåtte kirkene har hatt skyldparter i Bjørge sogn, noe som ikke ser ut til å ha forhindret at Bjørge kirke også har tilegnet seg tre parter i eget sogn, og fire i tre andre sogn. Som for Nes kan antallet skyldparter bety at denne kirken ikke har framstått som en av

¹⁵³ Brendalsmo 2008:47.

¹⁵⁴ På grunnlag av gårdens størrelse og kirkens utforming (se mer i kapittel 4).

¹⁵⁵ RAA, mer om dette i kapittel 4.2.

¹⁵⁶ Brendalsmo 2008:45.

de minste og at kirkeeieren har hatt en relativt høy posisjon i lokalsamfunnet, og ellers at kirken passer inn i mønstret til de regulære sognekirkene.

Mariakirken på Granavollen står i en annen posisjon enn de andre middelalderkirkene på Hadeland. Maria har ikke vært sognekirke over lengre tid slik som de andre kirkene,¹⁵⁷ og det er til dels usikkert om denne noen gang har hatt sognekirkefunksjonen som sin primære funksjon, etter at Nikolaikirken ble reist.¹⁵⁸ Har den det har det trolig bare vært midlertidig, som avlastning for Nikolaikirken ved gjenoppbygging etter brann eller lignende. Mariakirken har åtte skyldparter, og siden denne ikke umiddelbart kan sies å ha noe "eget" sogn er altså alle geografisk i andre sogn. I Gran sogn, som tilhører Nikolaikirken som ligger innenfor samme kirkegårdsmur som Maria, har Mariakirken tre av sine skyldparter. Resten er fordelt på tre andre sogn, hvorav ett ligger i Jevnaker prestegjeld. En forklaring på antallet skyldparter ved Mariakirken kan være at presteskapet holdt til i hovedkirken, som var Nikolai, og således var prestebetjeningen i nærheten av kirken og trolig betjente denne også når det var behov for det. En annen forklaring er at det nettopp var funksjonen som "vår frue kirke" som har brakt det høye antallet skyldparter til kirken, igjennom den populære mariakulten. En slik forklaring støttes av at skyldpartene har geografisk stor spredning.

Jevnaker og Kjos har et høyt antall skyldparter, og Jevnaker flest av alle med sine 12. Jevnaker er et geografisk stort sogn, og den kjente kirketettheten er lav i dette området, noe som kan ha ført til at flere sognet til denne kirken. To parter ligger i Lunner sogn, som inngår i samme prestegjeld som Jevnaker, og er nabosogn, mens to parter ligger i to andre prestegjeld. Kjos kirke drar landskyld fra 10 gårdsparter, hvorav fem er fra eget sogn og fem i andre sogn. Fordelingen følger mønsteret til de regulære sognekirkene. Det er likevel verdt å nevne at tre av fem parter ligger i sogn som ikke direkte kan betegnes som nabosogn, men sogn innenfor eget prestegjeld. Et høyt antall skyldparter kan som tidligere nevnt også indikere en lang funksjonstid og mektig eier. Kjos' store geografiske spredning på landskylden, innenfor eget prestegjeld, kan komme av endringer i kirkeorganisasjonen i senmiddelalderen, men kan også skyldes en mektig eier som klarte å skaffe kirkens helgen gaver gjennom sine bekjenskaper og kontakter i regionen.

¹⁵⁷ Dvergsten ser ikke ut til å hatt funksjon som sognekirke. Det er heller ingen skriftlige belegg for at Hovland har vært sognekirke, men her er det likevel mer sannsynlig med bakgrunn i den geografiske spredningen av kirkens landskyld.

¹⁵⁸ Rosborn 2007:67-69.

Nikolai er oppført som Grans hovedkirke i *Stiftsboka*. På bakgrunn av det er det rimelig å anta at Nikolai skulle ha et høyt antall skyldparter, samt at disse skulle ha en stor geografisk spredning. Av tabellen kan vi se at så er tilfelle. Nikolaikirken har 11 skyldparter, hvorav én i eget sogn, 10 i eget prestegjeld og én i annet prestegjeld. Hovedkirken drar landskyld kun fra én part innenfor eget sogn, men dette kan trolig forklares med at kirketettheten i området er stor og at sognene er mindre i geografisk utbredelse. En kirke med status som hovedkirke vil ha hatt et residerende presteskap, i motsetning til mindre sognekirker, og dette kan ha vært med på å skaffe skyldparter fra mange omliggende sogn. En annen forklaring på den geografiske spredningen av landskylda er at disse partene stammer fra annektering av andre kirker og deres landskyldparter.

Etter undersøkelsen av *Stiftsboka* kan vi si at den geografiske spredningen av kirkenes landskyld bygger opp under de antagelser om kirkenes respektive funksjoner, og tilhørende status, som er gjort tidligere i kildegjennomgangen. Det er likevel overraskende at Jevnaker har flere skyldparter enn Nikolai, som hovedkirke. Dette kan sannsynligvis forklares med at Jevnaker har hatt et stort sogn, liten kirketetthet, samt en mulig posisjon som ”hovedkirke” i eget prestegjeld. Disse, samt de andre kirkene med mange skyldparter bør kunne sees på som ”rikere” kirker, mer populære”, og dermed muligens inneha en høyere, overordnet, posisjon, i forhold til de kirkene som har færre skyldparter.

4. DISKUSJON

For å kunne si noe om de individuelle kirkenes status er det nødvendig å drøfte enkelte underordnede problemstillinger for å belyser hovedproblemstillingen fra ulike vinkler. Jeg har valgt å diskutere følgende fire delproblemer: *1. Hvem bygde kirkene? 2. Hvordan var kirkene utformet/utført? 3. Hvorfor er kirketettheten så stor i dette området? 4. Har kirkestedene oppstått som en videreføring av et eldre kultområde?*

4.1 HVEM BYGDE KIRKENE?

Den vanligste oppfatningen av middelalderens kirkesystem i Norge omtales av Smedberg som et områdesrangsystem.¹⁵⁹ Det vil si et hierarki av kirker basert på verdslig territoriell inndeling i fylker og fylkesdeler. Andersen vektlegger at et landsdekkende system av hovedkirker/fylkeskirker ble bygd ut av kristningskongene på 1000-tallet. Det at noen kirker stod over andre i det kirkelige hierarkiet forutsetter et utbygd system av kirker på et lavere nivå, i Eidsivatingsloven omtalt som høgendeskirker, eller bekvemmelighetskirker. Andersen forklarer betegnelsen av disse kirkene som høgendeskirker med at de tidligere har vært private storfolks kirker, for så å bli konvertert til sognekirker på 1100-tallet.¹⁶⁰

Tradisjonelt rådet en oppfatning om at storbøndene i samarbeid med kongen lot bygge og finansiere kirker i middelalderen. Dette synet var støttet av historikere som Keyser og Kolsrud.¹⁶¹ I 1979 går Ebbe Nyborg et skritt videre og ser enkeltmenn og fellesskap i kirkebygging i relasjon til kronologi, og mindre i relasjon til ulike ”typer” kirker.¹⁶² Nyborg mener at det fram mot 1100 var enkeltmedlemmer av aristokratiet som stod bak oppføringen av kirkebygninger, mens det videre utover i middelalderen oppstod et lokalt fellesinitiativ til kirkebygging, blant annet i forbindelse med innføringen av tienden på 1100-tallet.¹⁶³ Nyborgs modell har senere blitt videreført blant annet av Lidén og Skre.¹⁶⁴

Skre bruker Nyborgs modell i undersøkelsen av middelalderens kirkebygging i Sør-Gudbrandsdalen. For Skre er det plasseringen av kirkestedet som er det avgjørende for om kirken kan sees på som et enkeltmannsbygg eller et såkalt flerbyggeri/andelsbygg. I områder med differensierte gårdsstørrelser, hvor de største gårdene karakteriseres som store, venter

¹⁵⁹ Smedberg 1973:60.

¹⁶⁰ Andersen 1977:322.

¹⁶¹ Keyser 1856, Kolsrud 1958.

¹⁶² Nyborg 1979.

¹⁶³ Nyborg 1979:41.

¹⁶⁴ Lidén 1987, Skre 1988.

Skre å finne kirkene på de største gårdene, som en avspeiling av storbondens økonomiske overskudd og mulighet til å finansiere byggingen og vedlikeholdet av en kirke. Det er en vanlig oppfattelse at storbonden hadde en sentral posisjon i den offentlige religiøse kulten under førkristen tid, ved at viktige deler av kulten foregikk på bygdas storgård. En slik religiøs posisjonering må også ha hatt konsekvenser for storbondens sosiale og politiske makt. I slike tilfeller bør det ha vært viktig for storbonden å videreføre denne posisjonen inn i kristen tid, nettopp ved å sørge for kontinuitet i kultsted gjennom å bygge kirke på storbondegården. For Skre er det en ytterligere indikasjon på enkeltmannsbyggeri hvis plasseringen ligger usentralt til i bygda. Dette fordi han mener at fellesskap som gikk sammen om å bygge kirker ville, så langt som mulig, etterstrebe at alle skulle ha noenlunde lik kirkevei. Jeg mener likevel det er verdt å nevne at kirker på storgårder, også kan ha en sentrumplassering; dette kan være mer eller mindre tilfeldig, det kan være resultat av kildemessig feilrepresentasjon eller det kan skyldes at storbondegården var blitt et sentrum gjennom mer eller mindre styrt bebyggelse. Det er dermed ikke likhetstegn mellom enkeltmannsbyggerier og kirker med usentral beliggenhet. Brendalsmo vektlegger at den kristne religionen som kom til Norge først og fremst var aristokratisk og elitepreget, og at ingenting i kildene taler for at eliten mistet noe av sin kontroll over den offentlige kulten med innføringen av den nye religionen, noen man kan se for seg at hadde vært tilfellet hvis bygdefolket selv begynte å oppføre kirker.¹⁶⁵ Her spiller imidlertid tidsaspektet en viktig rolle. For selv om religionen i utgangspunktet var elitepreget, så vet vi ikke mye om hvor raskt kristendommen ble overført til folket, og når et eventuelt ”sognefellesskap” kan ha satt i gang med kirkebygging. Det at kildene ikke viser spor av at eliten mistet kontroll og religiøs posisjon kan henge sammen at kildene var skrevet av og for eliten, og at et eventuelt tap av slik makt kanskje ikke var det man ønsket å omtale.

Når det gjelder fellesbyggeri hevder Skre at det i enkelte områder kan ha vært nødvendig for flere bønder å gå sammen om å finansiere en kirke. Skre mener dette vil gi seg utslag i kirker lokalisert til sentrale plasser, og i mindre grad avhengi av å stå på en stor gård. Jeg mener at et eventuelt fellesbygg også bør kunne ha hatt mer usentral beliggenhet, siden vi ikke vet noe om dette fellesskapets karakter. Et fellesskap kunne i teorien ha bestått av to nabogårder, eller kanskje gjorde forskjeller i størrelsen på bidragene til kirkebyggingen at også fellesbygde kirker kan ha fått en usentral plassering. Selv om det finnes områder med gårdsstørrelser som

¹⁶⁵ Brendalsmo 2006:264-265.

ser ut for oss å være mer eller mindre jevnstore, er det klart at det tidligmiddelalderiske samfunnet var sterkt lagdelt. I et slikt samfunn kan det være vanskelig å forestille seg at høy og lav skal ha gått sammen om et prestisjeprosjekt som et kirkebyggeri må ha vært. En annen faktor er at det som i kildene i dag kan se ut som et område av gårder med relativt like størrelser, kan i teorien være deler av ulike godssamlinger – og godseieren kan la oppføre kirke på for eksempel setegården, selv om denne i utgangspunktet ikke ser ut til å være den største gården i området. Brendalsmo¹⁶⁶ stiller spørsmålstegn ved om det i det hele tatt ville vært politisk og sosialt mulig å gjennomføre et fellesbyggeri med bygdefellesskapet som utgangspunkt. Han mener videre at befolkningens motstand mot tienden bør kunne tas til inntekt for at kirkebyggingen var samfunnselitens anliggende, og at de bredere lag av befolkningen befattet seg mindre med dette.

Ut fra argumentasjonen ovenfor synes jeg det vil være vanskelig å trekke sikre konklusjoner angående fellesbygde eller privatbygde kirker, da vi kan se at begge typene i teorien kan opptre både sentralt i bygdene og mer usentralt.¹⁶⁷ Jeg mener likevel at kirker på stor og sentral gård trolig er storbondens private kirke, med mer eller mindre tilfeldig sentral plassering, og neppe et fellesbyggeri da en storbonde ikke ville ha gitt fra seg kontrollen over den religiøse kulten ved overgangen fra hedensk til kristen tid. På samme grunnlag tror jeg kirker på stor og usentral gård kan ha vært storbondens private kirke, med plassering bestemt av gårdens beliggenhet (altså tilfeldig). Kirker på mindre og sentrale gårder kan i teorien også være storbondens kirke plassert på én av eiendommene hans, men her er det også muligheter for å se kirkebygget som oppført i fellesskap. Kirker på mindre og usentrale gårder kan være fellesskapets kirke, for eksempel for et mindre fellesskap. Et fellesskap kan også ha hatt store bidragsytere som avgjorde kirkens plassering. Jeg utelukker likevel ikke at dette er en enkelt bondes kirke, for selv de minste kirkestedsgårdene er over gjennomsnittlig størrelse for bygdas gårder. I vurderingen av de individuelle kirkestedene vil jeg også vektlegge hvorvidt materialet antyder et tidlig eller sent etablert kirkested, på bakgrunn av tanken om at det er større sannsynlighet for at tidlig etablerte kirkesteder er enkeltmannsbyggerier, i forhold til at senere kirker muligens kan være oppført av sognefellesskap.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Brendalsmo 2006.

¹⁶⁷ Når jeg i det følgende skal avgjøre om en kirke er sentralt plassert tar jeg utgangspunkt i de arkeologiske statusmarkørene for det aktuelle kirkestedets nærområde. Dette gjør jeg fordi selv gårder som bidro til en fellesbygd kirke må ha hatt et økonomisk overskudd, noe som i teorien bør kunne speiles i det arkeologiske materialet. På grunnlag av dette mener jeg det er forsvarlig å se kirker omgitt av statusmarkører som kirker med en antatt sentumsposisjon. Et usikkerhetsmoment her er likevel den arkeologiske funnrepresentasjonen.

¹⁶⁸ Nyborg 1979:41.

Kirkested	1-2 x gj.snitt "liten"	2-3 x gj.snitt "stor"	Eier- forhold	Sentrum av status funn	På gård med status- funn	På gård uten status- funn	Tidlig etablert kirke- sted	Senere etablert kirke- sted
Jevnaker			-			x	x	
Hovland	x		b/B/a			x	x	
Lunner		x	b	x	x		x	
Bjørge	x		b	x	x			x
Søsterkirkene			-	x	x			x
Horgen		x	b	x	x		x	
Tingelstad	x		k/krk	x	x			x
Grinaker	x		k/krk	x		x		x
Bilden	x		k/krk	x		x		x
Dvergsten	x		k/krk	x	x		x	
Nes		x	b			x		x
Kjos		x	b	x		x		x

Fig. 31 Tabell basert på gjennomgangen av skattematrikkelen 1647, samt arkeologisk materiale. b/B/a= bonde/borger/adel, b= bonde, k/krk= konge/kirke.

Lunner og Horgen er de kirkene som enklest lar seg tolke i retning av å være oppført på privat storbondeinitiativ. Kirkene ligger sentralt i områder med flere statusfunn fra yngre jernalder, og det er også gjort rike funn på kirkestedsgårdene. Gårdene er av de største gårdene i hvert sitt prestegjeld. Dette kombinert med at gårdene var bondegods i tidlig middelalder gjør at jeg tolker kirkene på Lunner og Horgen til å være bygd på initiativ av storbonden på gården. I spørsmålet om et eventuelt fellesbyggeri tror jeg dette er lite sannsynlig for disse kirkenes vedkommende, på grunnlag av funnene som antyder gårdenes mektige økonomiske stilling i sen førkristen tid, og jeg ser heller oppføringen av kirkene som forsøk fra storbondens side på å videreføre sin sosiale posisjon inn i kristen tid. I tillegg ligger begge kirkene tett opptil hedenske gravminner og tolkes derfor som tidlige kirkesteder, noe som styrker teorien om kirkene som privatbygde storgårdskirker.

Når det gjelder kirken på Hovland er materialet noe sprikende. Gården var relativt liten og det at det ikke er gjort noen statusfunn på gården kan peke i retning av at kirken har vært oppført av et fellesskap. Det er imidlertid ingenting i det arkeologiske materialet som tyder på at gården har hatt noen sentrumsfunksjon som man kunne forvente av et fellesbyggeri. Det at kirkestedet ser ut til å være tatt tidlig i bruk taler også mot at denne kirken har vært oppført på felles initiativ. I tillegg til å være bondegods er Hovland også én del adel- eller borgergods. Og det at kirken på Hovland var bygget i stein, kan kanskje speile adel- eller borgergodset som byggherre. Det er som sagt vanskelig å si om kirken på Hovland har vært oppført som et felles- eller enkeltmannsbygg, men på bakgrunn av det som ser ut til å være en tidlig

etablering av kirkested tør jeg antyde at kirken har vært oppført som privat gårdskirke, og at det er representasjonen av de arkeologiske kildene som her spiller inn når det gjelder det sprikende materialet.

Gårdene Kjos og Nes har vært noe mindre enn Lunner og Horgen, men fortsatt blant de største kirkestedsgårdene. Det er ikke gjort statusfunn på Kjos eller Nes, men hvertfall Kjos ser ut til å ligge sentralt i et større område med statusfunn. Det at begge disse kirkestedene ser ut til å være tatt senere i bruk er noe som taler for et eventuelt sognefellesskapsbyggeri, men dette er noe usikkert på grunn av gårdenes sterke økonomiske stilling, samt det arkeologisk representasjonsmessige usikre materialet.

Bjørge var en relativt liten gård (til å være kirkestedsgård), og det arkeologiske materialet peker i retning av en sentrumsposisjon i forhold til de omkringliggende gårdene. Det at det er gjort statusfunn på kirkestedsgården utelukker likevel ikke at kirken har blitt reist i fellesskap med andre gårder, da statusfunnet er lite. Antagelsene om at Bjørge har blitt tatt i bruk som kirkested på et senere tidspunkt passer bra overens med at et eventuelt sognefellesskap skal ha stått bak oppføringen av denne kirken. Det at kirkestedsgården trolig var bondegods i tidlig middelalder er med på å styrke teorien om at kirken ble reist på bakgrunn av et lokalt initiativ. Om det alene var storbonden på gården, eller om han i fellesskap med andre bønder i nærområdet gikk inn for å reise en kirke på gården sin er det vanskelig å si sikkert, men jeg vil her likevel antyde muligheten for et fellesbyggeri. I Sør-Gudbrandsdalen finner Skre 8 av 13 sognekirker, bygd av et fellesskap, på gårder med sentral beliggenhet,¹⁶⁹ mens i Trøndelag finner Brendalsmo ingen belegg for fellesbyggeri.¹⁷⁰ Bjørge er den av kirkene på Hadeland som passer best inn i teorien om et eventuelt fellesbygg.

Tingelstad, Grinaker, Bilden og Dvergsten var alle gårder som ble konfiskert av kongen under rikssamlingen, for så å bli redistribuert til sentralkirkelige instanser. Om gårdene var krongods eller kirkegods i den perioden kirkebygningene ble oppført er avhengi av når gårdene ble overført til kirkelig eie, og er vanskelig å avgjøre ut fra det tilgjengelige materialet. Alle fire gårdene er blant de små kirkestedsgårdene, men er likevel over gjennomsnittlig størrelse på prestegjeldets gårder. Det arkeologiske materialet er rikt for Tingelstad og Dvergsten, og med statusfunn både fra nærområdet og fra selve kirkestedsgården er disse to tolket som

¹⁶⁹ Skre 1988:77.

¹⁷⁰ Brendalsmo 2006:282.

enkeltmannsbygg. For Grinaker og Bilden er derimot det arkeologiske materialet av en annen art, og mangel på statusfunn kan her indikere fellesbygde kirker. På bakgrunn av at disse fire gårdene har hatt samme ”skjebne”, og vært del av det som trolig har vært samme konfiskasjon av eiendommer i rikssamlingstiden tror jeg likevel det er sannsynlig at også Grinaker og Bilden er kirker som er reist av enkeltpersoner – fortrinnsvis av de menn kongen plasserte ut på sine gårder, i samarbeid med kongen, eventuelt med Kirken dersom kirkebygningene på disse gårdene ble reist etter at kongen overførte eiendommen til sentralkirkelig organisasjon. Det at tre av disse fire kirkestedene ikke viser noen direkte forbindelse med hedenske gravminner og dermed har blitt tolket som senere kirkesteder kan tale for at disse ble etablert da eiendommene lå under Kirken, men her er det også mulig representasjonsproblematikken kommer inn, og dette kan ikke avgjøres nøyaktig før eventuelt kirkenes byggår, samt tidspunkt for overføringen fra krongods til kirkegods er avklart.

Siden Nikolai framstår som hovedkirke ved reformasjonen, og det antas at Nikolai også har vært hovedkirke fra den oppføres er det her naturlig å trekke kongen inn som byggherre. Dette støttes også av Nikolais spesielle utforming.¹⁷¹ Det er gjort flere statusfunn på kirkestedsgården, og et av de største depotfunnene fra yngre jernalder på Hadeland stammer herfra. I de gjennomgåtte kildene finnes ingen opplysninger om verken kirkestedsgårdens størrelse eller eierforhold i tidlig middelalder.¹⁷² Det har vært vanlig å anta at det var kongen som stod for byggingen av hovedkirkene.¹⁷³ I en undersøkelse av kirkegodset på Romerike kommer Skre fram til at også medlemmer av aristokratiet, og da sannsynligvis noen som var tett knyttet til kongen, kunne bygge hovedkirker.¹⁷⁴ For de fire hovedkirkene på Romerike finner Skre kongen som byggherre bare for én av kirkene, mens én kirke sannsynligvis var bekostet av aristokratiet. For de to siste kirkenes vedkommende er det vanskelig å anta annet enn at det var en stor jordeier som har stått som byggherre. Selv om dette antyder at hovedkirker også kan være bygget av andre innen den nasjonale eliten, vil jeg igjen framheve muligheten for at Granavollen var en del av det konfiskerte krongodset som blant annet omfattet de omkringliggende gårdene Helgåker, Helgum, Helmen, Gamme, Gamkinn og Forten, og at det derfor ble anlagt en hovedkirke på dette stedet.¹⁷⁵

¹⁷¹ Se kapittel 4.2.

¹⁷² Det kan være muligheter for å finne ut mer om disse forholdene ved å ta for seg andre kilder enn det som har blitt gjort her.

¹⁷³ Andersen 1977:320-322.

¹⁷⁴ Skre 1998:93-103.

¹⁷⁵ Hveberg 1953:135

I tilknytning til opplysningene om Nikolai vil jeg her også bringe Mariakirken inn i diskusjonen om byggherrer. Det er sannsynlig at Maria var den første av steinkirkene på Granavollen, men at det i første omgang bare var koret, absiden, tårnet og eventuelle tverrskip som ble ferdigstilt.¹⁷⁶ Hva som er årsaken til avbruddet er usikkert, men det er sannsynlig at det har med et skifte av byggherre å gjøre. En teori går ut på at det henger sammen med opprettelsen av bispesetet på Hamar i 1152/53. Det er mulig at Maria da ikke lengre passet inn i forestillingene som hvordan bispedømmets hovedkirker skulle se ut, og at det var derfor Nikolai ble påbegynt i stedet. Hvis Maria i utgangspunktet ble påbegynt som en hovedkrike er det vel grunn til å tro at kongen, Kirken eller et annet medlem av den nasjonale eliten stod bak. Hvem som så tok initiativ til å gjenoppta arbeidene med Mariakirken og ferdigstille denne er vanskelig å si, men det har blant annet blitt argumentert sterkt for at det var cisterciensermunker som ferdigstilte Maria som en hallkirke.¹⁷⁷ Et annet alternativ kan være at Maria har blitt videreført som en regulær sognekirke, i regi av kongen eller eventuelt et sognefellesskap, mens Nikolai fikk funksjon som en overordnet ”fylkeskirke”. Hvis dette var tilfellet vil det kunne ha vært større mulighet for at det var sognefellesskapet som ferdigstilte kirken. Dette har vært den ”tradisjonelle” forklaringen på hvorfor det ligger to kirker på samme kirkegård. En slik løsning er ikke kjent fra andre steder i landet, og Ekroll mener at det heller ikke skulle være noen grunn til at disse to funksjonene skulle være delt på to bygninger side ved side.¹⁷⁸

Felles for både Nikolai og Maria er en sentrumsposisjon i forhold til omkringliggende statusmarkører, samt det store statusfunnet gjort på prestegården. En slik maktkontinuitet vil være helt forventet å finne der hvor en hovedkirke ble anlagt, og i enda større grad der hvor det skapes et religiøst senter slik man bør kunne tenke seg at Granavollen var i tidlig middelalder. Et annet sentralt element for tolkningen av byggherrer både ved Maria og Nikolai er Granavollens funksjon som prostesete, samt Grans status som kannikgjeld for en av kannikene ved Hamar domkirke.¹⁷⁹ Begge disse faktorene taler for at området har hatt økonomiske resurser for å bygge i stein og at geistlige sannsynligvis har vært involvert i de ulike byggeprosjektene på Granavollen.

¹⁷⁶ Rosborn 2007:67

¹⁷⁷ Rosborn 2007:69

¹⁷⁸ Ekroll 1993:106

¹⁷⁹ Ekroll 1993:106-107.

For Jevnakers vedkommende har vi ikke opplysninger om størrelse og eierforhold på grunn av gårdens skattefritak i 1647. Likevel, på bakgrunn av mangel på statusfunn fra selve kirkestedsgården, samt nærheten til førkristne gravminner tør jeg antyde at dette kan ha vært et tidlig fellesbyggeri. Det at det ikke er gjort statusfunn i kirkens nærområde kan skyldes feilrepresentasjon i materialet. Ser vi utover den fiktive 2 km grensen satt i presentasjonen av det arkeologiske materialet ser vi at kirken likevel kan ha hatt en sentrumsposisjon i forhold til de nærmeste statusfunnene, selv om disse ligger mer enn 2 km fra kirkestedet. Disse antagelsene er likevel forholdsvis svake når de kun er basert på det arkeologiske materialet, og bør suppleres med opplysninger om gårdsstørrelse og eierforhold for å stå sterkere.

4.2 HVORDAN VAR KIRKENE UTFORMET?

Spørsmålet om hvordan kirkebygningenes store variasjoner i materialer, former og dekorelementer kan speile status og posisjon, både sin egen og sin byggherres, er en vesentlig del av debatten omkring den tidlige kirkebyggingen her i landet.

I Norden var det tre som var det vanlige byggematerialet fram til kristendommen brakte med seg tradisjoner om kirkebygninger i stein. I den tidligste kristne tiden var det likevel få, om noen, kirker som ble bygget i stein i Norge. Det er vanlig å anta at de første kirkene her var små, stolpegravde trekirker.¹⁸⁰ Etter en viss periode ble disse erstattet med større kirker, både trekirker og steinkirker, sannsynligvis under den store kirkebyggerperioden på 1100-tallet.¹⁸¹ Overgangen fra å bygge utlukkende i tre til å oppføre større praktbygg i stein må utvilsomt ha vært stor for middelalderens befolkning. Den nye byggemetoden fordret visse økonomiske forhold. Stein var et langt dyrere materiale enn tre, fordi kunsten å bygge i stein var ukjent for nordmennene og profesjonelle håndverkere måtte hentes inn fra utlandet, fortrinnsvis fra England. I tillegg var stein tungt å transportere og følgelig kostbar.¹⁸² På bakgrunn av dette kan vi si at ikke ”hvem som helst” kunne bygge kirker i stein, men at det var fortrinnsvis konger og stormenn, kanskje i samarbeid, som bygde steinkirker.¹⁸³ Dersom dette var tilfellet vil vi kunne se steinkirkenes opphøyde status, nettopp på bakgrunn av hvem som var kirkens eier. Det samme må vi kunne resonere oss fram til ved å se den nye arkitekturen som bånd både til et internasjonalt samfunn, og til kristenheten gjennom likhet i byggemåte til de tidlige kirkene i det hellige land. Tross dette er det ikke utelukkende ”små bondekirker” som ble oppført i tre. Kongen bygde blant annet flere av sine gårdskapeller i tre, og også andre stormenn har benyttet tre som byggematerial selv om de, rent økonomisk, skulle hatt kapasitet til å bygge steinkirker. Dette har blant annet blitt forklart med at kirkebyggeren ikke ønsket/maktet/hadde anledning eller behov for å delta i samfunnselitens kamp om posisjonerings.¹⁸⁴ I slike situasjoner var det nok at kirken var den stasligste bygningen på gården og kunne huse gårdens folk og muligens hushold på omkringliggende gårder. Slike kirker kunne ha et dyrere inventar, for eksempel helgenfigurer, alterfrontaler, krusifikser, prosesjonskors og tekstiler.

¹⁸⁰ Se kapittel 3.2.1: Felles for paragrafene om både hovedkirker og høgendeskirker er at det er tømmer som skal føres til kirketufta hvis kirken brenner eller faller ned. Lovverket sier ingenting om kirkebygg i stein. Det er likevel kjent fra andre, yngre, landskapslover at stein var det foretrukne byggematerialet.

¹⁸¹ Lidén 1995:129.

¹⁸² Lidén 1987:7.

¹⁸³ Lidén 1987:13

¹⁸⁴ Brendalsmo 2008:59-60.

På samme måte som det har vært vanlig å anta at stein som byggemateriale har vært en speiling av kirkens og byggherrens sosiale og økonomiske status har bygningenes størrelse og arkitektoniske trekk vært tolket i samme retning. De minste kirkene har trolig vært private gårdskapell, eller bønnehus, kanskje bare for bonden og hans hushold noen få ganger i året, mens de største kirkene er tolket til å ha hatt en høyere plassering i kirkehierarkiet, med domkirkene øverst, fulgt av hoved- og fylkeskirker. Det er videre mulig at størrelsesforskjellene henger sammen med både demografien i de ulike områdene, men også en form for utbygd minstersystem, som fordret en ”stor” hovedkirke hvor presteskapet oppholdt seg, for så å foreta tjenester ved de andre, mindre kirkene i område når det trengtes.¹⁸⁵ En slik teori kan støttes av hoved-/ fylkeskirker med relativt store korpartier, nettopp for å romme et større antall geistlige personer.¹⁸⁶

Når det gjelder arkitektoniske elementer som tårn og eventuelle spesielt utformede vestpartier som antas å være en manifestasjon av byggherren, har disse også blitt tolket til å speile både status, men også delvis de ulike kirkenes funksjon. Blant annet har det vært diskutert om steinkirkene kan ha vært en del av et forsvarsverk. I den urolige tiden som fulgte i perioden med de mange kirkeoppføringene kan det ikke sees på som usannsynlig at kirkene også kan ha hatt en funksjon som tilfluktssted.¹⁸⁷ Det er flere eksempler i sagaene på at kirker ble brukt som tilfluktssteder og forskansninger.¹⁸⁸ I England er det klart at flere av de middelalderske kirkene der må ha tjent militære formål.¹⁸⁹ Den samme situasjonen finner vi i Sverige og på kontinentet.¹⁹⁰

På landsbasis er det vanlig å anta at det i middelalderen ble bygd rundt 1200 kirker, hvorav rundt 300 (ca 25 %) ble bygget i stein.¹⁹¹ For Hadelands vedkommende er forholdet mellom steinkirker og trekirker et helt annet. Av de 13 middelalderkirkene som er belagt i skriftlige kilder var hele 7 i stein (ca 54 %). Dette er som regel sett på som et resultat av svært gode, rike jordbruksforhold, som har ført til et stort økonomisk overskudd. Ved å ta en titt på et

¹⁸⁵ Minster-systemet beskrives av Blair (1988:1) som store ”sogn” betjent av prestelag med tilholdssted ved viktig, sentrale kirker. Systemet gikk under på grunn av stadig flere faste prester ved det økende antallet private kirker, samt oppdelingen av de store sognene til mindre, lokale enheter. Se også Pounds 2000:17-26, Brown 2003: 18-20, 28-31.

¹⁸⁶ Skre 1995:181-198.

¹⁸⁷ Haaland 2001:153-159

¹⁸⁸ Helle 1975:175

¹⁸⁹ Morris 1989:227

¹⁹⁰ Haaland 2001:156 m. ref.

¹⁹¹ Ekroll 1997:13, Lidén 1981:7.

geologisk kart over Hadeland ser man også at så er tilfelle, da de kirketette strøkene ligger innenfor et område med mye kambrosilur under morenejord, noe som skal gi svært gode jordbruksforhold.¹⁹²

Hadelands seks middelalderske trekirker var kirkene på Kjos, Dvergsten, Bilden, Grinaker, Horgen og Bjørge. Igjenom indirekte forhold har disse ofte blitt tillagt en lavere status. Vi vet så å si ingenting om disse kirkenes utforming og dekor, bortsett fra for Grinakers vedkommende, men vi kan med stor sannsynlighet si at alle disse kirkene har vært bygget som stavkonstruksjoner.¹⁹³ Som nevnt ovenfor kan kirkebygg i tre være reist av storbønder eller stormenn som ikke hadde mulighet eller behov for å hevde seg blant den øverste eliten, men samtidig var en del av den lokale eliten. For Hadelands vedkommende er det særlig Horgen, Grinaker, Bilden og Dvergsten som passer inn i dette mønsteret. Vi vet at Grinaker¹⁹⁴ fra begynnelsen av var en relativt liten kirke, med et skip på 7,5 x 6,35 meter (47m²), noe som ikke kan ha rommet mange mennesker, og derfor et godt argument for at denne kirken opprinnelig ble reist som en gårdskirke, med den lavere, kirkehierarkiske statusen det innebar. Dersom kirkene på Kjos og Bjørge også kan karakteriseres som enkeltmannsbygg passer også disse inn i et slikt mønster av private bønnehus. Her må vi likevel huske på at analysen i kapittel 4.1 indikerte at begge disse kirkene kunne være reist som fellesbygde sognekirke. Som nevnt kunne private kirker gjerne være rikere dekorert innvendig med kirketekstiler og alterutstyr. Fra trekirkene på Hadeland er det bare Bilden vi vet har hatt spesielle kirketekstiler, da det på en tegning fra 1627 er kjent et brodert teppe, med innsydde runer.¹⁹⁵ Den antatte dateringen av teppet skal være annen halvdel av 1100-tallet. Teppe er i dag forsvunnet. I Trøndelag var hele 55 % av kirkebygningene det vi kan kalle for små, høgendeskirker i tre.¹⁹⁶ Det er ikke utenkelig at også en stor prosentdel av kirkene på Hadeland var slike kirker.

Kirkene på Jevnaker, Lunner, Hovland, Granavollen, Tingelstad og Nes er Hadelands middelalderske steinkirker, med den mer eller mindre automatiske statustilleggelsen det gir. Kirken på Hovland vet vi ingenting om utformingen på, mens Jevnaker, Nes og Tingelstad har hatt/har forholdsvis rektangulære skip og mest sannsynlig rett avsluttede kor, uten at vi

¹⁹² Høltedal 1932:106-132, Glømme 1932:133-180.

¹⁹³ Dietrichson 1888:47-48.

¹⁹⁴ Hvattum 1991, 1992, 1993, 1994, 2004.

¹⁹⁵ Olsen 1941:204-207. Det er også kjent en malt runeskrift fra Kjos kirke, antagelig fra 1300-tallet (Olsen 1941:202-204).

¹⁹⁶ Brendalsmo 2006:281.

har noen videre opplysninger om disses karakter, bortsett fra Tingelstad som fortsatt står.¹⁹⁷ Tingelstads skip har en grunnflate på rundt 88m², og kirken har et av landets tidligste sakristier. Størrelsen på kirken antyder noe mer enn en privat gårdskirke, og det tidlig sakristiet bør kunne tas til inntekt for at noen høyere på rangstigen enn en lokal bonde har hatt en finger med i spillet når det gjelder denne kirkebygningen. Dette stemmer også overens med informasjonen vi har om Tingelstadgårdens eierforhold, fra bondegods, via kongen og til sentralkirkelig instans før ca 1400.¹⁹⁸ Ut fra de få beskrivelser og regnskaper som finnes er det ingenting som tyder på noen spesielle trekk ved de to kirkene Jevnaker og Nes.

For Lunner derimot har vi gode opplysninger om arkitektoniske trekk som kan hjelpe oss til å tolke denne kirkens status. Før den første ombygging var Lunner kirke, ifølge Rosborn, en svært liten kirke, bestående kun av et rektangulært skip, og kor.¹⁹⁹ Etter en kort stund har derimot koret blitt ombygd og kirken fått preg som en hallkirke. I tillegg hadde kirken et spesielt, rundt vesttårn.²⁰⁰ Slike spesielt utformede vestpartier har blitt sett på som en manifestasjon av byggherren.²⁰¹ Dette støttes også av det faktum at vesttårn ikke ser ut til å ha vært en selvsagt del av det romanske kirkebyggeriet, da bare rundt ti av Danmarks ca 2000 romanske sognekirker har hatt tårn. På bakgrunn av dette har tårnene blitt sett på som statussymboler.²⁰² Dette inntrykket forsterkes blant annet ved å se til de upplandske vesttårnskirkene i Sverige.²⁰³ Vesttårn er heller ikke helt fraværende i norsk sammenheng, men runde sådanne er heller uvanlige. I Norge er fenomenet kun sikkert kjent fra Lunner kirke, mens det også sannsynligvis har vært et rundt steintårn ved den romanske kirken på Tromøy i Aust-Agder.²⁰⁴ Et eksemplar på rundt vesttårn finnes også på det gammelnorske Orknøyene, nord for Skottland.²⁰⁵ Denne kirkens runde tårn har hatt en høyde som kan ha vært mellom 15 – 20 meter høyt. Dagfinn Skre har undersøkt restene av tårnfoten i Lunner kirke og ut fra ulike forutsetninger kommet fram til at Lunner kirkes runde tårn må ha hatt om lag den samme høyden, på mellom 11-19 meter.²⁰⁶ Andre kjente kirker med runde vesttårn

¹⁹⁷ Ekroll m.fl. 2000:62-65.

¹⁹⁸ Se kapittel 3.2.2, samt Hveberg 1953:135.

¹⁹⁹ Rosborn 2007:66 ”mycket liten kyrka” uten at han oppgir den opprinnelige størrelsen verken på kor eller skip.

²⁰⁰ RAA.

²⁰¹ Anglert 1989:225-228.

²⁰² Nyborg 1986:95.

²⁰³ Bonnier 1987:221.

²⁰⁴ En mulighet finnes også for at det kan ha stått en rundkirke på Tromøy, eventuelt et rundt tårn separat fra kirken. Tromøy var kongsgård i vikingtiden (Wienberg: under utarbeidelse).

²⁰⁵ Dietrichson & Meyer 1906:95. Dette er St. Magnuskirken på Egilsey, reist på stedet hvor St. Magnus ble drept tidlig på 1100-tallet.

²⁰⁶ RAA.

finnes imidlertid i England og Tyskland, samt ni kjente, hvorav fire er bevarte, i Sverige.²⁰⁷ Det visuelle inntrykket ved et slikt tårn kan ikke utelates, og med tanke på uvanligheten ved det, må det utvilsomt ha vært et statussymbol. Ser vi dette i tråd med Veblens teori om *påfallende forbruk* vil de runde kirketårnene sannsynligvis være en speiling av byggherrens status.²⁰⁸ Dette går godt overens med analysen av kirkens byggherre, i og med at det mest sannsynlig har vært storbonden på Lunner som har stått bak byggingen av denne kirken, på sin storgård, som har vært en av de største i distriktet. Svenske middelalderforskere går så langt som til å sette runde vesttårn i forbindelse med de omfattende korstogene til Jerusalem og ved Østersjøen, og mener at rundkirken over den hellige grav ble gjenskap i det at rundtårnene ble brukt som gravplass for byggherren, eventuelt at den runde formen skulle bevare minne om en mann som hadde deltatt i korstogene.²⁰⁹ I forhold til rundtårns-kirker har tradisjonelt forsvarsaspektet blitt trukket inn i tolkning av funksjon.²¹⁰ For Lunnens vedkommende kan ikke dette umiddelbart utelukkes, særlig på grunn av kirkens plassering i landskapet. På toppen av åsryggen, med et opp mot 20 meter høyt tårn, har en funksjon som vaktårn utvilsomt kunne hatt noe for seg. Når vi da samtidig legger til grunn den svært urolige tiden da kirkeoppføringen fant sted, og Lunner kirkes sentrale beliggenhet i forhold til gamle ferdselsårer, er dette en ikke usannsynlig forklaring på det som kan ha vært én av kirketårnets sentrale funksjoner. Wienberg fremhever imidlertid at det ikke er noe ved disse tårnene som støtter tolkningen av runde kirketårn som deler av festningsverk eller tilfluktssteder. De tykke murene, og de små, smale vinduene ser han utelukkende som resultat av den romanske byggemåten, mens manglende brannsikre, hvelvede rom og skytterganger er nok et argument mot tolkningen av disse kirkene som forsvarskirker.²¹¹ En annen av tårnets mulige funksjoner blir av Skre antatt å ha vært et dåpskapell, da han mener å kunne påvis spor etter en døpefont inne i tårnet.²¹² Andre teorier om rundtårns funksjoner er for eksempel som gravkapeller, galleri for lokale stormenn, eller ganske enkelt som klokkertårn.²¹³ I tillegg til dette runde tårnet har kirken noen spesielle steinrelieffer innmurt i veggene.²¹⁴ Flere av disse har sannsynligvis sittet i tårnets murer før dette ble revet. Ser vi igjen til Sverige har relieffer i

²⁰⁷ De runde romanske kirketårnene i Sverige er Blentarp, Bollerup, Dagstorp, Hammarlunda, Hammarlöv, Lund, Norrvinge, Säby og Önnarp i Skåne, samt Skå i Uppland (Wienberg: Under utarbeidelse).

²⁰⁸ Se kapittel 1.4. for mer om Veblens teori.

²⁰⁹ Wienberg: Under utarbeidelse.

²¹⁰ Wienberg: Under utarbeidelse.

²¹¹ Wienberg: Under utarbeidelse.

²¹² RAA.

²¹³ Wienberg: Under utarbeidelse, Heywood 1977:22-27.

²¹⁴ Opprinnelig har relieffene trolig vært samlet rundt en portal, mens enkelte av dem også kan ha utgjort en sammenhengende veggfris. Rosborn (2007:67) mener relieffene på stilmessig grunnlag bør kunne dateres til 1100-tallet, muligens til første halvdel.

sandstein blitt tolket som nok et symbol på de romanske kirkenes status, på grunnlag av omkostningene ved å skaffe tilveie slike arkitektoniske element.²¹⁵ For Lunnars vedkommende har det blitt hevdet at disse relieffene kan ha kommet fra Hallvardskirken i Oslo²¹⁶, men også at de tidligere kan ha vært plassert på Mariakirken på Granavollen.²¹⁷ Relieffenes karakter og mengde gjør at ingen annen norsk sognekirke kan vise noe lignende. Om storbonden, og kirkebyggeren, på Lunner også var korsfarer er vanskelig å si noe om, men at kirkens runde tårn, opprinnelige størrelse og byggemateriale har gitt, eller speilet bygningens, og byggherrens, spesielle status synes å være temmelig sikkert.

På Granavollen står Mariakirken i dag som en enskipet kirke, med kor i nesten samme bredde som skipet. Kirkens opprinnelige grunnplan har trolig vært en korsform med tverrskip eller små kapeller mot nord og sør, sentraltårn, samt et lite kor med apsis. Kirkens opprinnelige størrelse er det vanskelig å avgjøre fordi skipet ikke ser ut til å bli ferdigstilt før en god stund etter koret. Koret ser derimot ut til å ha hatt en innvendig størrelse på 3,5x3,5 meter. En slik grunnplan er forholdsvis sjelden i Norge, men en mindre gruppe kirkebygninger i Sverige og Danmark skal ha hatt samme form under romansk tid.²¹⁸ Ekroll hevder at en så komplisert grunnplan må tyde på en spesiell liturgisk funksjon og går så langt som til å sammenligne Mariakirken med Venge Kirke på Jylland, som opprinnelig ble oppført som kirke i et benediktinerkloster. Ekroll setter fram teorien om at også Mariakirken kan ha vært bygget av en tidlig, kortlivet klosterkommunitet, og han fremhever da benediktinerne som mulige byggherrer.²¹⁹ Rosborn hevder imidlertid at det må ha vært cistercienserne som har hatt tilknytning til Mariakirken dersom det har vært en klosterkommunitet her, men han mener også at disse har ”overtatt” en halvferdig kirkebygning da de ankom stedet rundt 1176, og foretatt ombyggingen til en hallkirke.²²⁰ Hallkirketypen stemmer godt overens med cisterciensernes byggestil. Den utvidelsen av koret som foretas i forbindelse med denne ombyggingen tyder på at kirken har hatt en spesiell funksjon og status, i og med at korutvidelser i kapeller er svært sjeldent.²²¹ Ekroll mener at en grunn til å foreta en

²¹⁵ Bonnier 1987:221.

²¹⁶ Lange 1970.

²¹⁷ Rosborn 2007:67.

²¹⁸ Nærmeste eksempel er Eidsvoll kirke som også hadde sidekapeller, og Mikaelsskirken på Slottsfjellet i Tønsberg som hadde små sidekapeller med utvendige apsider (Ekroll 1993:104-105). I Sverige kan Ekroll (1993:104-105) vise til for eksempel St. Olof og St. Per i Sigtuna, samt Gamle Uppsala kirke (Ekroll 1993:104-105).

²¹⁹ Ekroll 1993:106.

²²⁰ Rosborn 2007:69.

²²¹ Ekroll 1993:108.

korutvidelse av et slikt kapell kan ha vært at Mariakirken hadde status som privatkapell for kanniken, som vi vet hadde tilhold på Gran, mens Rosborn igjen vektlegger Maria som en del av en klosterkommunitets ”grangie” eller ”produksjonsenhet”.²²² Ut fra disse betraktninger og teorier er det vanskelig å si sikkert hvilken status og funksjon Mariakirken har hatt i den tidlige tiden, men på bakgrunn av den spesielle planløsningen og den uvanlige ombyggingen som fant sted er det mye som taler for at kirken har hatt en spesiell status og funksjon. Tross dette ser kirken ut til å hele tiden ha vært både arkitektonisk og liturgisk sekundær i forhold til Nikolaikirken vegg i vegg.

Nikolai har et skip på 21x15 meter (315m²), og har således vært en stor kirke, særlig når man ser på dens landlige beliggenhet. Det store skipet, samt et stort kor, kan tas til inntekt for at Nikolai har vært en kirke med funksjoner utover det å være sognekirke. Særlig aspektet med det store koret kan bygge opp under Nikolai som en minsterkirke, hvor et større presteskap hadde tilholdssted, for så å dra ut og betjene de mindre kirkene i prestegjeldet. Også Nikolais steinmateriale, finhugget kvader, bør kunne sees på som en indikator på en opphøyd status, i det at bruken av et slikt materiale har vært svært kostbart, og byggherren kan ikke ha hatt behov for å bruke de rimeligste løsningene for å reise denne kirken. Nikolai er en av de fire basilikale kirkene med sentraltårn innenfor Hamar bispedømme, i tillegg til Domkirken. De andre kirkene er Ringsaker, Hoff og Norderhov.²²³ Disse fire er bygget med Hamardomen som forbilde, som igjen er basert på Hallvarskatedralen i Oslo. Denne byggeformen er svært spesiell, og på landsbasis gjenfinnes mengde og tetthet bare i Hamar og Oslo bispedømmer. Innenfor Hamar ser det ut til at hvert ”landskap” har hatt sin basilika, mens dette er noe mer usikkert for Oslo bispedømme, men det kan også ha vært en lignende ordning der.²²⁴ Den spesielle bygningsformen kan ha røtter i tyske benediktinerklostre,²²⁵ men det har ikke vært mulig å finne sikre modeller for de østlandske basilikaenes forløpere. Det at alle landskapene i bispedømmet har hatt sin ”mini-katedral”, samt at disse har vært dedikert ulike helgener tar Ekroll til inntekt for at det har vært en sentral planlegging bak den storstilte kirkebyggingen.²²⁶ I andre halvdel av 1200-tallet blir samtlige av basilikaene i bispedømmet ombygd, parallelt med ombyggingen av Domkirken på Hamar. Nikolai får et utvidet kor, samt

²²² Ekroll 1993:108, Rosborn 2007:65-80, for ”grangie” se også France 1992 og Holmström og Tollin 1990.

²²³ Norderhov mangler en innvendig søylerekke for å kunne kalles basilika, men hadde alle de andre elementene som inngår i de andre kirkene: stort tårn, kvadratisk kor med apsis, samt lite sakristi i nordmuren i koret. Størrelse, formspråk og dekor har også vært i samsvar med de øvrige basilikale kirkene i bispedømmet (Ekroll 2004:64).

²²⁴ Ekroll 2004:19.

²²⁵ Lidén 1999:82.

²²⁶ Ekroll 2004:19.

ferdigstilt det tidligere planlagte midttårnet. Det er særlig et slikt tårn som har vært med på å heve disse kirkene over andre kirker i bispedømmet, med sine høye trespir.²²⁷ Utvidelsen av koret antas å ha forbindelse med presteskapets stigende makt, flere geistlige, et rikere liturgisk liv med sjelemesser og tidebønner.²²⁸ Østlandets basilikale kirker har tidligere blitt satt i forbindelse med utskillelsen av Hamar fra Oslo bispedømme, noe som fant sted mer eller mindre samtidig med opprettelsen av Erkesetet i Nidaros. At et langt planarbeid ligger bak denne utskillelsen er klart, og at byggingen av basilikaene på Østlandet har vært en del av forberedelsene til denne hendelsen er ikke usannsynlig. Ekroll setter også basilikaene i forbindelse med borgerkrigene, og Østlandets posisjon som "Baglerrike". Dette baserer han på at steinkirkene på Østlandet er svært ulike steinkirkene i resten av landet, og at det er langt tettere mellom steinkirkene her enn andre steder. Baglerkongenes samarbeid med kirken mener Ekroll har manifestert seg blant annet i de store steinkirkene på Østlandet. Når det kommer til spørsmålet om Nikolaikirken kan ha hatt en militær funksjon er det vanskelig å gi noe sikkert svar, men at en så mektig steinbygning godt kan ha tjent et formål som tilfluktssted er ikke usannsynlig. Et høyt sentraltårn kan også ha hatt funksjon som vakttårn. I forbindelse med et eventuelt forsvarsaspekt må også den store muren som har omringet de to kirkene på Granavollen trekkes inn.²²⁹ Opprinnelig var dette en ringmur som omfattet alle de middelalderske steinbygningene på Granavollen, med Steinhuset på prestegården noen hundre meter fra kirkene, som det ene hjørnepunktet.²³⁰ Murens høyde er ikke anslått da fundamentrestene ikke er skikkelig undersøkt. Det antas likevel at muren er bygd på 1200-tallet, muligens i forbindelse med ombygging av kirkene. Muren kan ha hatt sammenheng med etableringen av et fast sted for innkreving av skatter og avgifter til kirke og biskop, men det kan heller ikke utelukkes at ringmuren har blitt bygd av forsvarsmessige hensyn. Et lignende anlegg kan ha eksistert på Storøya i Tyrifjorden i det tilgrensende landskapet Ringerike, men også bispegårdene i Oslo og Hamar, samt Trondheim får ringmurer i senmiddelalderen. I tillegg til ringmuren har Steinhusets middelalderske hvelvkjeller blitt satt i forbindelse med Granavollens spesielle posisjon i bispedømmet, i likhet med hvelkjellere ved basilikaene ved Ringsaker, Hoff og Norderhov. På bakgrunn av dette bør det kunne sies at ikke bare Mariakirken på Granavollen hadde en spesiell status og funksjon, men at også Nikolai må ha vært en kirke med funksjon utover det vanlige sognet, og helst satt i forbindelse

²²⁷ Slik som Ringsaker fortsatt kan vise til i dag.

²²⁸ Ekroll 2004:43.

²²⁹ Ekroll 1993:96,107.

²³⁰ Steinhuset er et verdslig, middelaldersk bygg om lag 300meter fra Søsterkirkene. Steinhuset kan utvilsomt settes i sammenheng med det religiøse senteret på Granavollen.

med en sentralkirkelig byggprosess av mer eller mindre identiske kirker utover bispedømmet. At disse basilikale kirkene har hatt en opphøyd posisjon i forhold til regulære sognekirker er utvilsomt. Om Nikolai har hatt funksjon som forsvarskirke er vanskelig å si noe sikkert om, men dette bør absolutt ikke utelukkes med bakgrunn i borgerkrigstiden, baglerne og bondeopprørene på Østlandet.

4.3 HVORFOR ER KIRKETETTHETEN SÅ STOR I DETTE OMRÅDET?

Jeg velger å se på hvorfor kirketettheten er så stor i dette området fordi et høyt antall kirker i nærområdet bør ha hatt innvirkning på den individuelle kirkens status og funksjon. Dette baserer jeg på antagelsen om at kirkeorganisasjonen var hierarkisk oppbygd, og at kirkene innenfor et område derfor statusmessig var posisjonert i forhold til hverandre.²³¹ Slik sett vil et høyere antall kirker ha ført til flere kirker i det samme hierarkiske sjiktet, eventuelt et mer stratifisert hierarki. Antallet kirker som ble bygget i perioden henger naturligvis tett sammen med hvem som bygde kirkene, og derfor vil denne diskusjonen delvis bygge på resultatene fra diskusjonen om byggherrer.

Det fantes i hovedsak to aktører innen kirkebyggingen i middelalderen; den verdslige eliten og den religiøse eliten. Den verdslige eliten bestod av konge, adel og storbønder, mens den religiøse eliten var erkebiskop, biskop, kannik og klostervesen. Disse to grupperingene hadde til dels ulike motiver for å bygge kirker, både politiske, økonomiske og religiøse.

For den verdslige eliten har det blitt hevdet at det ofte var politiske og økonomiske motiver som var avgjørende for å bygge en kirke. På den politiske siden kan man si at det særlig var viktig for samfunnseliten å opprettholde sin sosiale posisjon fra hedensk tid inn i kristen middelalder. Den religiøse kulten under hedensk tid var i første omgang lokalisert til gården, gjerne storgården i bygda, med storbonden, eller høvdingen, som øverste leder både i det sosiale spillet, det politiske spillet og i det religiøse spillet.²³² For storbøndene som lot bygge kirke på sin gård må en slik kontinuitet som lokalt/regionalt overhode utvilsomt ha vært et av motivene for kirkebyggeriet. Storbøndenes motiv for å reise kirker behøver ikke bare ha vært ”nedoverskuende”. Vi bør også kunne regne med at det for mange var viktig å vise lojalitetsbånd til kongen, blant annet gjennom kirkebygging, særlig i den tidligste kristne perioden. I forbindelse med den verdslige elitens motiver for kirkebyggeri må ikke det økonomiske aspektet utelukkes. Det var utvilsomt lønnsomt for en storbonde å eie en kirke i tiden fram mot 1200-tallet. Det var gårdseieren som styrte kirken, han hadde rett til å tilsette og avsette prester, han kunne beholde inntekter av gaver, av landskyld som lå til kirken, av prestreiða,²³³ og han kunne også beholde inntekter av preste- og kirkeluten av tienden etter at

²³¹ Smedberg 1973.

²³² Steinsland 1995:14-16.

²³³ Prestreiða; en årlig avgift, eldre enn tienden, bøndene i sognet måtte betale for prestatjenester. Dette skulle gi presten et eget økonomisk grunnlag.

den ble innført.²³⁴ Så man kan si at for storbonden, og den verdslige elite, var ikke kirkebygningen bare et sted for kristen kultutøvelse, men like mye en brikke i et sosialt, politisk og økonomisk spill om å opprettholde eller utvikle status, posisjoner og makt.

Selv om økonomi og politikk også har spilt en rolle for den religiøse elitens avgjørelser om hvor og når kirkebygninger skulle oppføres, var nok de religiøse aspektene vel så viktige for denne gruppen av kirkebyggere. I første omgang må det ha vært viktig for Kirken å gi opplæring i den kristne praksisen, noe som blant annet ble gjort gjennom bruk av kirkebygningen som en allegori. Ulike deler av kirkebygningen ble tolket og satt i forbindelse med forskjellige aspekter i den nye troen.²³⁵ Slik bør man kunne se kirkebygningen i seg selv som et av Kirkens redskaper i arbeidet med å gjøre kristendommen kjent blant folket. Et annet av Kirkens motiv for å stå bak kirkebyggingen må utvilsomt ha vært utbyggingen av en sterk kirkeorganisasjon, noe som delvis fant sted i samarbeid med kongen. En slik organisasjon må ha vært viktig å ha på plass i forbindelsen med opprettelsen av erkebispesetet i Nidaros i 1152/53, men også en sterk regional organisasjon må ha vært viktig ved utskillelsen av Hamar bispedømme fra Oslo bispedømme ved samme tid.²³⁶ Ved oppbyggelsen av en slik kirkelig organisasjon bør klostervesenet ha spilt en stor rolle som den kristne verdenens intellektuelle sentra, selv om deres rolle i forhold til tettheten av kirker nok kan sees på som minimal.

Områder med høy kirketetthet har vi også andre steder i landet, for eksempel i Sogndal og i Romsdal.²³⁷ I tillegg til Hadeland er det et annet område som utpeker seg med høy kirketetthet innenfor Hamar bispedømme, området rundt Stange kirke.²³⁸ Går vi ut av landet har vi høy tetthet av middelalderske kirker syd for Malmö²³⁹ og rundt Skara²⁴⁰ i Sverige, i enkelte områder i Danmark²⁴¹ og på Island.²⁴² På Island er den dokumenterte kirketettheten i middelalderen svært mye høyere enn i Norge. Dette har vi kunnskap om på grunn av gode kildeforhold fra Islandsk middelalder. Dersom man legger til grunn de to lands estimerte middelalderske folketall burde kirketallet i Norge ha kommet opp i et sted mellom 2500-3000

²³⁴ Brendalsmo 2008:40.

²³⁵ Stylegar 2004, Jensenius 2001.

²³⁶ Ekroll 2004:14-16.

²³⁷ Brendalsmo 2008.

²³⁸ Skre 1995:191-198.

²³⁹ Rosborn 1989.

²⁴⁰ Dahlberg 1998:49-56.

²⁴¹ Wienberg 1993:71-73.

²⁴² Vésteinsson 2000.

kirker, i motsetning til de ca 1200 som vi kjenner til i dag.²⁴³ Det at det har eksister langt flere kirker i Norge i middelalderen enn de vi har kunnskap om i dag er sikkert. Spor etter noen av disse kan vi finne i blant annet stedsnavnsmateriale, hvor navn som for eksempel ”Kjørkejordet”, kan indikere et tidligere kirkested. Det har også blitt argumentert med at det finnes et betydelig antall ”hvite flekker” på norgeskartet når det gjelder den middelalderske bosetningsutbredelsen og lokaliseringen av dokumenterte kirker.²⁴⁴ Etter at Kirken som organisasjon hadde festet grepet på det norske samfunnet er det lite trolig at regioner med en viss befolkningsstørrelse har vært uten en kirke i sitt område. Det er også lite trolig at de skriftlige kildene som gir oss kunnskap om de middelalderske kirkestedene er dekkende, da den eldste sentralkirkelige fortegnelsen vi kjenner til er fra 1300-tallet, og flere av bispedømmene fikk jordebøker (som vi kjenner til) først etter reformasjonen, og da kan en lang rekke kirker allerede vært nedlagt.

At disse relativt kostbare bygningene har vært et mektig syn i det middelalderske landskapet, og har vært betraktet som makt- og statussymbol er det liten tvil om, og spesielt når det gjelder steinkirkene. Når man da ser områder med høy middelaldersk kirketetthet, hvor en stor del av kirkene ser ut til å være bygget på privat initiativ av storbonden, som et forsøk på å videreføre en sosial maktposisjon fra hedensk til kristen tid, kan man spore mønstre etter det som antagelig i yngre jernalder har vært bygdenes sentrum, storgårder og gode jordbruksområder.

På Hadeland er det særlig i de nordre områdene at kirkene står tett, flere står nærmest på nabogårder. Den store tettheten av kirkebygninger i stein er også spesielt for Hadelands vedkommende, som vi så i diskusjonen rundt kirkenes utforming var hele 54 % bygd i stein. En slik tetthet av kirker både i tre og i stein tyder på at Hadelandsbygdene må ha vært gode og rike jordbruksbygder i yngre jernalder og middelalder, noe som gjenspeiles både i det arkeologiske materialet, i bosetningshistorien og i de senere skriftlige kildene. Det er påfallende at der kirketettheten er størst, er også der hvor jordbruksforholdene ser ut til å være best, i kambrosilurstrøk bestående av ler- og mergelskifer / eldre eruptiver. Sør i regionen er

²⁴³ Bertelsen 2002.

²⁴⁴ Bertelsen 2002.

det lengre mellom kirkene og der er også de geologiske forholdene skinnere med yngre eruptiver og mer grus, sand og leire ved sørenden av Randsfjorden.²⁴⁵

I tillegg til de geologiske forholdene er Hadelands geografiske plassering et viktig poeng når det gjelder å forklare tettheten av kirker i dette området. Igjenom Hadeland har det vært gamle ferdselsårer både mot Bergen og til Nidaros, både kongevei og pilegrimsled. Det at Hadeland ser ut til å ha vært et sted for gjennomgangsferdsel kan ha vært med på å øke et behov for å markere seg i et mektig område. Vi skal heller ikke glemme at flere av kirkene, kanskje de fleste, sannsynligvis reises i borgerkrigstiden, med det behovet en slik situasjon førte med seg når det gjaldt å markere og å befeste posisjoner i samfunnet.

Ved å ta en rask titt på resultatene av undersøkelsen av *Stiftsboka* og *Skattematrikkelen 1647* kan vi enkelt dele kirkene inn i 3 kategorier, basert på antallet skyldparter som ligger til de ulike kirkene:

0 Skyldparter	Byggherre / gårdseier	1-3 Skyldparter	Byggherre / gårdseier	7-12 Skyldparter	Byggherre / gårdseier
Dvergsten (0)	k/krk	Lunner (3)	b	Jevnaker (12)	-
		Hovland (3)	b / ba/	Bjørge (7)	b/felles
		Horgen (3)	b	Nikolai (11)	k/krk
		Tingelstad (2)	k/krk	Maria (8)	k/krk
		Grinaker (1)	k/krk	Nes (7)	b/felles
		Bilden (1)	k/krk	Kjos (10)	b/felles

Fig 32 Kirkesteder, gårdseier og skyldparter. k=konge krk=sentralkirkelig institusjon b=bonde ba=borger/adel b/felles= bondefellesskap.

En slik tabell bør kunne indikere en viss status for de ulike kirkene, i og med at et høyere antall skyldparter bør kunne sies å indikere en overordnet funksjon, eventuelt en kirke for et større sogn.²⁴⁶

En sammenligning av antall skyldparter og eventuelle byggherrer burde være interessant for å se om det kun var kirker bygd av for eksempel konge eller kirke som ble tillagt jordparter, eller om storbondekirkene var mer ”populære” og sådan fikk flere skyldparter, og om dette eventuelt hadde noe å si for antallet kirker som ble bygd i området. En slik sammenligning gir imidlertid ingen klare resultater. Dvergsten som eneste kirke uten skyldparter, har enten vært i

²⁴⁵ Glømme 1932:136-141. Også for Skaratraktenes kirketetthet har de geologiske forholdene blitt trukket frem i forklaringen på det høye antallet kirker (Dahlberg 1998:49-56).

²⁴⁶ jmf. kapittel om *Stiftsboka*.

kongelig eller kirkelig eie, avhengi av datering for oppføringen av kirken. Det samme har Tingelstad, Grinaker og Bilden, alle med få skyldparter. Lunner, Hovland og Horgen derimot, som alle har tre skyldparter ser ut til å være bygd på storbondeinitiativ (eventuelt borger/adel). Slik sett virker det som om både kirker bygd av den lokale eliten, og av den nasjonale, eventuelt religiøse eliten, kunne ha få skyldparter. Storbondedekirkene kan man tenke seg har vært av en mer privat karakter og derfor ikke tilegnet seg særlig mye jord, mens dette er en vanskeligere forklaring når det kommer til eventuelle kirker reist av den religiøse eller nasjonale eliten, i og med at slike kirker bør kunne regnes for å være bygd mer eller mindre for folket. Det at kirkene på Dvergsten, Tingelstad, Grinaker og Bilden alle er bygd på gårder som var konfiskert krongods fra rikssamlingstid, og at alle gårdene, hele eller delte, ble lagt til sentralkirkelig organisasjoner i løpet av middelalderen, kan være en pekepinn på at disse kirkene har inngått i et bevisst mønster av kirkeutbygging, kanskje allerede under kongen som godseier, av kongens menn som hadde fått disse gårdene i forlening.

Bjørge, Nes og Kjos har fra 7-10 skyldparter og er mest sannsynlig kirker som er oppført av den lokale eliten, enten som enkeltbygg eller som mulige fellesbygg reist av for eksempel sognefelleskapet. For Jevnaker kirker med 12 og flest skyldparter er imidlertid byggherre ikke klarlagt. Nikolai og Maria er de eneste av kirkene med et høyt antall skyldparter hvor kirkebyggingen ser ut til å være influert av den religiøse eliten, men samtidig har det her trolig dreid seg om et samarbeid mellom den religiøse og den verdslige eliten, i hvertfall når det kommer til hovedkirken, Nikolai. For Marias vedkommende vil det være den tidligste fasen i byggearbeidet som er avgjørende for om kirken er initiert av religiøs eller verdslig elite. Et høyere antall skyldparter burde kunne indikere en kirke med høyere status, og således kanskje også en byggherre med høy status. Ut fra tabellen ovenfor ser det likevel ut til at kirker med relativt mange skyldparter både kan være kirker bygd av storbonden i bygda, eventuelt en sammenslutning av folk i bygda som hadde et økonomisk overskudd, men også av kongen eller en sentralkirkelig institusjon.

Når vi ser antall skyldparter fordelt på de ulike kirkene er fordelingen noe ujevn, med tanke på at både stein- og trekirker kan ha både mange og få skyldparter. I områder hvor kirketettheten er høy, er antall skyldparter mindre på de individuelle kirkene. Om dette speiler mindre sogn, eller en lavere status/funksjon i forhold til de andre kirkene er usikkert.

Det ser altså ut som det er de geologiske og geografiske forholdene som i første rekke er årsaken til det store kirkebyggeriet på Hadeland i middelalder. Ut fra kildematerialet er det ingenting som antyder at byggherre og kirkens ”popularitet” i form av antall skyldparter har betydning for antallet kirker som ble bygget, men antallet skyldparter kan sannsynligvis speile noe av kirkenes funksjon og status, som argumentert for i kapittel 3.2.3. Det ser ut til at det er den verdslige samfunnseliten, både lokal og regional, som har forestått det meste av kirkebyggingen, og dette bør kunne settes i sammenheng med markering av status og lojalitet til nasjonal elite. Kun i et par tilfeller kan det med rimelig sikkerhet sies at den religiøse eliten har stått bak oppføringen av kirker, og kanskje har disse vært i samarbeid med den verdslige eliten, både lokalt og nasjonalt.²⁴⁷ Hvis man trekker inn opprettelsen av Hamar Stift i denne diskusjonen kan et antall av kirkene ikke utelukkes å ha vært resultat av et omfattende arbeid for å klargjøre stiftet til utskillelsen fra Oslo Stift, i og med at man regner med en langsiktig planlegging før dette fant sted, og en styrking av stiftets kirkeorganisasjon bør ha vært en del av forberedelsene.²⁴⁸

²⁴⁷ Selv om det også er mulig at Kirken var innblandet i oppføringen av de fire kirkene i Tinglestadområdet (Tinglestad, Grinaker, Dvergsten og Bilden).

²⁴⁸ Ekroll 2004:13-15.

4.4 HAR KIRKESTEDENE OPPSTÅTT SOM VIDEREFØRING AV ELDRE KULTOMRÅDER?

Om plasseringen av kirkestedene på Hadeland i middelalderen var resultat av en bevisst videreføring av hedenske kultområder inn i kristen tid, eller om kirkenes plassering er gjort ut fra andre motiver kan ha hatt betydning for kirkenes individuelle status.

Spørsmål angående kultkontinuitet står sentralt i diskusjonen om det norrøne samfunnets overgang fra hedensk til kristen tro. Kultkontinuitetsbegrepet²⁴⁹ kan deles inn i fire underbegreper: kultbygningskontinuitet, kultstedskontinuitet, kultinndelingskontinuitet og kultinnholdskontinuitet.²⁵⁰ Det vil være kultstedskontinuitet som primært vil bli behandlet i denne diskusjonen.²⁵¹

Kultkontinuitet henger tett sammen med det vi kan kalle maktkontinuitet. Forskere som ser en forbindelse mellom kult- og maktkontinuitet ser særlig på kirker bygd på storbondens gård, hvor det også finnes en tidligere hedensk kultplass. I slike tilfeller hevdes det at det primært er gården og den økonomiske og politiske makten tilknyttet denne som er avgjørende faktor for at kirken fikk sin plassering på storgården, og at en eventuell videreføring av kultsted var mer eller mindre en konsekvens av maktkontinuiteten.²⁵² Kultkontinuiteten var igjen et resultat av at det var storbonden som både i hedensk, og i den første kristne tiden forvaltet den religiøse kulten og derfor lokaliseres både hedensk og kristent kultsted til storgården.²⁵³

I forskningen på kultkontinuitet er det i hovedsak to retninger som har blitt benyttet. Den ene retningen har tatt for seg kirkebygningene og deres eventuelle forløpere igjennom rekonstruksjoner og arkeologiske utgravninger. Det mest kjente eksemplet på kultkontinuitet i Skandinavia er Uppsala kirke i Sverige.²⁵⁴ Etter Adam av Bremens beskrivelser av tempelet i Uppsala har dette blitt forsøkt rekonstruert og satt fram som det arkeologiske beviset på kultkontinuitet i Skandinavia. Teorien er omdiskutert og mye tyder også på at den eldste domkirken i Uppsala slettes ikke ble bygd på plassen for hedningenes tempel, men at den

²⁴⁹ Kultkontinuitetsbegrepet har lenge vært en del av diskusjonen rundt trosskiftet, og fordi begrepet har vært dårlig definert har det blitt brukt på ulike måter av forskjellige forskere. Dette er selvsagt uheldig for fagdebatten.

²⁵⁰ McNicol 1997:12-15.

²⁵¹ Der hvor jeg bruker begrepet kultkontinuitet i generell form og ikke spesifiserer hvilken type kontinuitet er det primært kultstedskontinuitet som er ment.

²⁵² Olsen 1995:127.

²⁵³ Gräslund 1992:132.

²⁵⁴ McNicol 1997:122-135.

nyere Domkirken, påbegynt i 1276 fikk denne plasseringen. I 1926 ble imidlertid Gamle Uppsala kirke arkeologiske undersøkt, og det ble påvist stoplehull under kirkegulvet. Et løsfunn daterte hullene til 900-tallet, og dermed skulle det hedenske templet være funnet. Forsøket på å gjøre Uppsala til eksempel på kultkontinuitet druknet de kritiske motforestillingene om at dette ikke nødvendigvis måtte ha vært det hedenske templet. Nyere undersøkelser på 1990-tallet avdekket blant annet en stor hall i forbindelse med kirken, og det ble også hevdet at det før kirken sto to bygninger i gamle Uppsala; en gildehall og en helligdom for gudestøttene. Rundt 2000-tallet tok debatten rundt Uppsala en ny vending med Jansons nye tolkninger av Adam av Bremens nedtegninger.²⁵⁵ Janson tolker det beskrevne tempelet i Uppsala som en kirke med et regulært domkapittel, og ikke som en bygning for utøvelse av den førkristne religionen, som har vært den tradisjonelle tolkningen av Adams skrifter. Janson har imidlertid blitt sterkt kritiser for sine nye oversettelser og tolkninger blant annet av Nilsson.²⁵⁶ Teorien om en gildehall i Uppsala som utgangspunkt for hedensk kult stemmer godt overens med de teorier framsatt av Olaf Olsen i avhandlingen *Hørg, hov og kirke* på 1960-tallet. Etter utgravningen av et antall danske middelalderkirker mener Olsen at den hedenske kulten i stor grad må ha funnet sted i den profane hallen på storgården, og at det sannsynligvis ikke har vært egne sakrale bygninger for den hedenske kulten. Disse gildehallene mener Olsen har fått HOV-navn, men at bygningene i seg selv har vært profane, og på grunn av dette mener Olsen at det er liten sannsynlighet for kultstedskontinuitet. I en kommentar til sine egne tolkninger 30 år senere stiller Olsen seg imidlertid mer åpen til at kultkontinuitet kan ha funnet sted, men at spor etter dette kan være borte blant annet på grunn av de danske landsbyenes "vandring" rundt i landskapet. I denne kommentaren stiller han seg også mer åpen for tanken om at kristne kirker kan ha blitt reist i nærheten av hedenske gravfelt for å markere kristendommens seier over hedendommen.²⁵⁷ I Norge er det først og fremst Mære som har blitt framholdt som eksempel på kultstedskontinuitet etter Lidéns undersøkelser av Mære kirke og funn av stolpehull tilhørende to ulike bygninger forut for den stående kirken. Funn av 22 gullgubber nær de eldste stolpehullene har ført til denne tolkningen, da gullgubber har blitt satt i forbindelse med vikingtidens høyseter, og hedensk kult. Selv om graden, og formen av kultkontinuitet på Mære kan, og har blitt, diskutert har likevel Mære blitt stående som et eksempel på kultstedskontinuitet i Norge.²⁵⁸

²⁵⁵ Janson 1998.

²⁵⁶ Nilsson 2000.

²⁵⁷ Olsen 1995:121-128.

²⁵⁸ McNicol 1997:204-212.

Den andre retningen innen kultkontinuitetsforskningen har sett nærmere på utbredelsen av hedenske gravminner, stedsnavn og arkeologiske løsfunn i kirkestedenes nærområder.²⁵⁹

Brendalsmo har blant annet foretatt undersøkelser av samlokaliseringer av kirker og førkristne gravfelt i Vestfold, I nordvestre Telemark og i Trøndelag.²⁶⁰ Resultatet er at henholdsvis 52,9 %, 56 % og 62,2 % av de middelalderske kirkestedene ligger i tilknytning til hedenske gravfelt. For Søndre Sunnhordlands vedkommende har Ingvaldsen i en undersøkelse av kirkesteder og deres tilknytning til hedenske gravminner/gravfelt kommet fram til rundt 56 % sammenfall.²⁶¹

Kirkesteder plassert i umiddelbar nærhet til hedenske gravminner kan bli tatt til inntekt for at dette opprinnelig har vært et tidlig kirkested, fordi kontinuitet til den gamle troen, i form av forfedrekulten, var viktigere i den første kristne tiden, i forhold til senere.²⁶² Eventuelt kan kirkesteder i / ved hedenske gravminner tolkes som et forsøk på å markere ”seieren” over hedendommen. Ut fra dette mener jeg at kirkesteder som har hedenske graver i sin umiddelbare nærhet, ca 100m, bør kunne sees på som et mulig tidlig kirkested. Kirkesteder uten hedenske graver i sin umiddelbare nærhet kan således være senere kirkesteder, men kan ikke helt utelukkes å være tidligere da gravminner kan ha forsvunnet i årenes løp, i tillegg til at kirker også i den tidligste tiden kan ha blitt bygget uten å ha direkte tilknytning til et eller flere hedenske gravminner.

Den andre faktoren jeg vil se på er motivasjonen for å reise kirken på nettopp det stedet den står. I forhold til det som er definert ovenfor som maktkontinuitet ønsker jeg å se på om det var storgårdens politiske og økonomiske makt som var grunnlaget for å reise en kirke her, eller om det alene kan sies å ha vært en videreføring av et kultsted som var motivet for kirkeplasseringen. I den forbindelse tolker jeg kirkestedsgårder av den største størrelsen (2-3 x gjennomsnittlig størrelse), med hedenske graver og hvor det er gjort statusfunn som et tegn på maktkontinuitet. Kirkestedsgårder som derimot ikke er spesielt store (selv om alle er over gjennomsnittet), hvor det ikke er gjort statusfunn, men hvor det er hedenske gravminner anser jeg som et resultat av ønske om å videreføre et eldre, hedensk kultsted, da vi her ikke kan se

²⁵⁹ Det er dette jeg vil se nærmere på nedenfor, da rekonstruksjoner og arkeologiske utgravninger er utenfor rammene for denne oppgaven.

²⁶⁰ Brendalsmo 1990:53, 1996:21, 2006:139.

²⁶¹ Ingvaldsen 1996:89, 104-105.

²⁶² Brendalsmo 2006:256.

tydelige spor etter en tidligere maktmanifestasjon. Det kan likevel ikke helt utelukkes at kirker bygd på storgårder også kan være motivert av religiøse faktorer alene.

Det tredje aspektet ved denne undersøkelsen er i hvor stor grad kirkestedene i sin tidligste periode var ”private” eller ”offentlige” kultsteder.²⁶³ Større samlinger av gravminner har blitt tolket som et resultat av en mer offentlig kult, og slike gravfelt har blitt sett på som ”bygdas felles kultplass”.²⁶⁴ Kirkestedsgårder med seks eller flere gravminner tolker jeg ut fra dette som en felles kultplass for en større enhet mennesker, og således å ha mer en offentlig karakter.²⁶⁵ Jeg har valgt å ta utgangspunkt i antall gravminner på kirkestedsgården, uavhengig av innbyrdes avstand, fordi en slik fiktiv grense lett kan bli feil i det at gravminner kan være fjernet igjennom århundrene. Antallet, seks eller flere gravminner, er valgt som et analyseredskap; da det er sannsynlig at jo høyere antallet gravminner er desto flere personer har hatt tilknytning til kultplassen. Antallet blir således et relativt mål på graden av privat eller offentlig og kan ikke sees på som et absolutt mål. Ved oppføringen av en kirke på denne type lokalitet anser jeg denne som en videreføring av det offentlige aspektet og tillegger kirken en karakter av offentlighet, om ikke i vår moderne mening av ordet, så en kirke som var felles kultplass for den kristne kultutøvelsen for en større gruppe mennesker. På den motsatte siden ser jeg kirkestedsgårder med fem eller færre gravminner som et resultat av den private gårds- og forfedrekulten. Et kirkested etablert på en slik lokalitet anser jeg for å ha vært av privat karakter, som en videreføring av den tidligere private forfedrekulten.

²⁶³ Jeg velger å se på kirkestedene på denne måten med utgangspunkt i lovverket; som vektlegger et felles ansvar for de såkalte fylkeskirkene, i motsetning til den enkeltes ansvar for høgendeskirkene. Brendalsmo stiller spørsmål om graden av privat karakter ved de tidlige kirkene, i det at kirken i utgangspunktet må sees på som et offentlig kultsted (Brendalsmo 2006:135).

²⁶⁴ Hofset 1990:133, Ingvaldsen 1996:14.

²⁶⁵ Dette antallet benyttes både av Hofset (1990) og Ingvaldsen (1996) som definisjon på gravfelt. Ingvaldsen setter som en forutsetning at disse fem gravminnene har en innbyrdes avstand på maks 75 meter, mens Hofset ikke tar hensyn til avstand mellom gravminnene.

	Gravminner innen 100m fra kirkested	Nærmeste gravminne mer enn 100m fra kirkested	Storgård, Statusfunn, gravminner	Mindre gård, Ingen statusfunn	Opptil 5 gravminner på gården	Flere enn 5 gravminner på gården
Jevnaker	Ja			Ja*		Ja
Lunner	Ja		Ja			Ja
Hovland	Ja			Ja	Ja	
Bjørge		Ja 400m		Ja**	Ja	
Horgen	Ja		Ja			Ja
Søsterkrk		Ja 150m	Ja*			Ja
Tingelstad		Ja 200m	Ja***			Ja
Grinaker		Ja 8-900m		Ja	Ingen	
Bilden		Ja 150m		Ja	Ja	
Dvergsten	Ja		Ja****			Ja
Nes		Ja 160m	Ja*****			Ja
Kjos		Ja 7-800m		Ja*****	Ingen	

*Fig. 33 Kirkesteder, gravminner, gårdsstørrelser og statusfunn. * Gårdsstr. ikke klarlagt. ** det er statusfunn fra gården. ***større enn gj.snitt men ikke av de største. ****det minste av kirkestedene. *****ingen statusfunn fra gården. *****stor gård.*

Som vi ser av tabellen ligger kirkestedet på Jevnaker i umiddelbar nærhet til hedenske gravminner, og vi kan således snakke om en direkte kultstedskontinuitet. Nærheten til gravminnene indikerer også at kirkestedet kan være svært tidlig, og enten ha symbolisert en videreføring av et eldre kultsted, eller kristendommens seier over hedendommen. Videre kan det se ut som at oppføringen av kirkestedet har vært kultmotivert framfor maktmotiver, i og med at det ikke er gjort noen statusfunn fra gården. Dette er likevel et usikkerhetsmoment siden vi ikke har klarlagt gårdens tidlige størrelsesforhold. Gravfeltet som ligger i tilknytning til gården består av minst 80 gravminner, noe som bør indikere at stedet har vært en offentlig kultplass framfor et privat gårdsgravfelt.

Situasjonen for Lunner, Horgen og Dvergsten ser identiske ut i tabellen. Alle tre har hedenske gravminner innenfor 100m fra kirkestedet, og kan derfor tolkes som direkte kultstedskontinuitet, i tillegg til muligens å være tidlige kirkesteder. Det er gjort statusfunn på alle tre kirkestedene, og Lunner og Horgen er i tillegg svært store gårder. Dvergsten er den minste av kirkestedsgårdene, men er likevel en gård som var over gjennomsnittet i forhold til

resten av gårdene i bygda. Disse relativt store gårdene, kombinert med statusfunn er mulige pekepinner på at kirkestedene i utgangspunktet har vært maktmotivert. Alle tre gårdene har et høyt antall hedenske gravminner, henholdsvis 19, 20 og 6. Mens det for Lunner og Horgens vedkommende må kunne sies at det relativt høye antallet bør kunne speile en kultplass med mer eller mindre offentlig karakter, så er dette noe mer usikkert for Dvergstens vedkommende siden antallet bare så vidt overskrider grensen jeg har satt for offentlig/privat – men i utgangspunktet må også Dvergsten tolkes som en kultplass med en viss grad av offentlig karakter.

Kirkestedet på Hovland har en direkte kultstedskontinuitet igjennom nærhet til hedenske gravminner, og kan derfor være et av de tidlige kirkestedene. Hovland var en av de minste kirkestedsgårdene, og uten å kunne vise til noen statusfunn kan det se ut som om kirken her ble bygget ut fra et religiøst kultmotiv. Det lave antallet hedenske gravminner på gården (5) kan tyde på at kirken opprinnelig ble bygget privat for gårdens hushold, som en videreføring av den hedenske ættebaserte kulten.

Bjørge og Bilden ligger henholdsvis 400 og 150 meter fra nærmeste hedenske gravminne og kan således ikke bli sett på som en direkte videreføring av det hedenske kultstedet, men det kan ikke utelukkes at gravminner i kirkens umiddelbare nærhet har blitt fjernet i løpet av århundrene. Begge gårdene er blant de små kirkestedsgårdene. Ingen av stedene framviser store statusfunn, men på Bjørge er det funnet to ovale spenner i bronse. Den svake statusindikasjonen for disse kirkestedene kan tyde på at kirkebyggingen på disse to stedene har vært motivert av den kristne kulten, framfor makt og manifestasjon av gårdens samfunnsmessige stilling. Gårdenes lave antall hedenske gravminner kan være med på å bekrefte dette igjennom en tolkning om at disse kirkene i den tidlige kristne tiden hadde en høy grad av privat karakter over seg.

Både Søsterkirkene og Tingelstad har en avstand til nærmeste hedenske gravminne som overskrider 100m, og det er derfor ikke snakk om direkte kultstedskontinuitet for disse kirkestedene. Vi må likevel her huske på at gravminner kan ha blitt fjernet gjennom århundrenes løp og således kan en kultstedskontinuitetsindikasjon være forsvunnet for oss i dag. Det bør likevel nevnes at avstanden til det nærmeste hedenske gravminnet er henholdsvis 150m og 200m så selv om det ikke er en direkte kontinuitet her er avstanden heller ikke spesielt stor. Gårdene har trolig vært relativt store gårder, med både statusfunn og

konsentrasjon av førkristne gravminner, noe som gjør at man kan se kirkestedetableringen som mulig maktmotivert framfor kultmotivert alene. Antall gravminner på gårdene er 18 og 16. Så høye tall antar jeg at er resultatet av en kult som har innebefattet flere enn de respektive gårdenes hushold, og derfor tolker jeg disse gårdene som kultsentra i den førkristne tiden, og at dette var en funksjon som ble videreført igjennom kirken som en kultbygning av mer offentlig karakter enn de helt private gårdskirkene.²⁶⁶

Situasjonen for Nes er nesten den samme som for Søsterkirkene og Tingelstad, med unntak av at det her ikke er funnet statusmarkører på kirkestedsgården, og heller ikke i nærmiljøet. På bakgrunn av Nes' stor størrelse, tror jeg likevel det er sannsynlig at det er en maktfaktor som har vært gjeldene når det kommer til kirkebygging på denne gården.

Kirkestedene på Grinaker og Kjos er de eneste som har relativt lang vei til hedenske gravminner, rundt 800m. Dette bør indikere at kirkestedene kan ha vært tatt i bruk senere, og at det derfor ikke er noen form for kultstedskontinuitet å spore i disse tilfellene. Det er ikke gjort statusfunn på noen av gårdene, og mens Grinaker er blant de mindre kirkestedene er Kjos over dobbelt så stor som gjennomsnittsgården i bygda. Dette gjør det vanskeligere å se spor etter en motivasjonsfaktor for kirkebygg på disse gårdene. Mens Grinaker bør kunne sies å ha vært motivert av kristen kult alene er det vanskeligere å si noe om årsaken til kirkebyggingen på Kjos, men det kan selvfølgelig ha vært motivert av både makten som tilhørte gården og den kristne kulten, samtidig. Disse to gårdene er også de to eneste som ikke har noen hedenske gravminner knyttet til seg. Jeg anser derfor etableringen av kirkesteder på disse to gårdene å være nyetablerte kultsteder, uten noen form for kultstedskontinuitet mellom hedensk og kristen kult, og det er således vanskelig å si noe om graden av offentlig eller privat karakter som har ligget til kirkene i den tidlige perioden.

²⁶⁶ For Nikolais vedkommende bør det også nevnes at det ved utgravninger i 1956 avdekte et antall gjenfylte stolpehull. På grunn av senere stratigrafiske forstyrrelser er stolpehullene vanskelige å tolke, men i teorien kan disse stamme fra så vel stillaser som en tidligere trekirke på plassen hvor Nikolaikirken står i dag (Rosborn 2007:16). Det kan heller ikke utelukkes at stolpehullene stammer fra en tidligere, førkristen bygning, før en eventuell datering finner sted.

5. SAMMENFATTENDE VURDERINGER

Generelt blir det hevdet at det å bygge steinkirker har hatt en høyere status enn det å bygge kirker i tre, på grunn av at steinbygningene fordret en større økonomisk kapasitet enn hva trekirkene gjorde, i tillegg til at katedralene og domkirkene ble bygget i stein.

Når vi ser steinkirkene på Hadeland i dette lyset er det mye som indikerer at også disse kirkene stort sett har hatt høyere status enn trekirkene i regionen. Søsterkirkene på Granavollen står i en særstilling med sine spesielle planformer, umiddelbare nærhet til hverandre, samt en mulig krongodsgård som opphavssted og senere lokalitet for et prostesete.²⁶⁷ I egenskap av å være hovedkirke er trolig Nikolai oppført i samarbeid mellom konge og kirke, og som et mulig ledd i en felles kirkeutbyggingsplan for Hamar bispedømme. Dette er også en mulig teori om byggorganiseringen av Maria. Det høye antallet skyldparter Søsterkirkene har indikerer også en spesiell stilling i samfunnet; som populære kirker for folket når de søkte sjelemesse. Nærhet til det som bør kunne kalles offentlige kultplasser fra førkristen tid er også med på å sette Søsterkirkene inn i posisjoner som offentlige kirker, framfor bygninger oppført for privat kult. Jevnaker er den kirken som har flest skyldparter av alle kirkene, noe som kan indikere en høy stilling, eventuelt et stort sogn. Dette i tillegg til en kultmotivert etablering av et offentlig kirkested er også med på å bygge opp under teorien om at kirken på Jevnaker kan ha hatt utgangspunkt i et fellesbyggeri. Kirken på Lunner, som antagelig er bygget av storbonden på Lunner, som kanskje hadde vært på korstog til det hellige land, var i likhet med kirkene på Granavollen av noe spesiell utforming. Få skyldparter tyder på et mindre sogn, eventuelt en lavere status, men kirkestedet oppviser likevel trekk som tolkes til at kirkestedet har blitt etablert som et offentlig kirkested, men muligens vel så mye motivert av gårdens makt og videreføringen av denne, som av selve den kristne kultutøvelsens egen bygning. Noe lengre sørøst, på Hovland sto nok en steinkirke som trolig var oppført av gårdenes eier. Kirken på Hovland er imidlertid det eneste av steinkirkestedene som ser ut til å ha vært av mer privat karakter, da antallet gravminner i nærområdet er lavt. Denne kirken har også et lavt antall skyldparter, samtidig som den ser ut til å være motivert av ønske om å ha et eget sted for å praktisere den religiøse kulten. Steinkirken på Nes derimot har trolig hatt en mer offentlig karakter, mulig bygd av et sogne/bygdefellesskap, eventuelt med storbonden på Nes som den største bidragsyteren, med en plassering som var motivert av en videreføring av gårdens maktgrunnlag. Samtidig har kirken klart å opparbeide seg et høyt antall skyldparter i nærområdet. Når det gjelder kirken på Tingelstad ser også denne ut til å ha en viss grad av

²⁶⁷ *Håkon Håkonsson saga* omtaler Kongen i veitsle hos Bård Prost, på Gran rundt 1220 (*Håkon Håkonssons saga* s.145, se også Ekroll 1993:107).

offentlig karakter over seg, selv om antallet skyldparter er lite. Kirkens eventuelle særstilling kan komme av Tingelstadgårdens posisjon som krongods i rikssamlingstid, samt førkristent hersesete.²⁶⁸ Det kan ikke utelukkes at kirken på Tingelstad, sammen med trekirkene på Dvergsten, Grinaker og Bilden, kan ha vært del av en felles "kirkeutbyggingsplan", kanskje i regi av kongen, da alle fire gårdene var konfiskert av kongen under rikssamlingen og senere overført ulike sentralkirkelige organer. På grunn av gårdens stilling både som hersesete og krongods kan det ikke utelukkes at videreføring av makt var årsaken til etableringen av kirkestedet.

Trekirkene på Dvergsten, Grinaker og Bilden har ingen eller én skyldpart. Siden disse gårdene har vært del av det komplekset av gårder kongen konfiskerte i Tingelstadorrådet i rikssamlingen er det trolig kongens menn, i samarbeid med kongen som har latt oppføre disse kirkene, på samme måte som steinkirken på Tingelstad. Av disse er det bare kirken på Bilden som viser en privat karakter, mens Dvergsten ser ut til å være offentlig, og situasjonen for Grinaker er noe usikker. Kirken på Dvergsten ser derimot ut til å være bygget på bakgrunn av gårdens maktposisjon, mens byggingen av kirkene på Grinaker og Bilden heller ser ut til å være motivert av det å ha et eget sted for å utøve kristen kult. Kultmotivert ser også kirken på Bjørge ut til å være. Likevel er det noe motstridene at en mulig fellesbygd kirke ser ut til å ha en privat karakter, da man må kunne tenke seg at en kirke reist av fellesskapet også burde kunne brukes av fellesskapet. Her bør man ta i betraktning det arkeologiske materialets usikkerhetsmomenter, samt muligheten for at en endring fra et privat til et offentlig kultsted kan ha funnet sted i forbindelse med overgangen fra hedensk til kristen tro. Det samme usikkerhetsmomentet finnes ved kirken på Kjos da dette sannsynligvis var et nytt kultsted ved oppføringen av kirkebygningen, og ingen kontinuitet til et hedensk kultsted som kan indikere en privat eller offentlig grad av kulten på gården. Det at kirken på Kjos har 10 skyldparter spredt rundt i bygda kan tyde på at kirken har vært et offentlig kirkested, men skyldpartene kan selvfølgelig være lagt til kirken på et sent tidspunkt, da Kjos var sognekirke for et større område. Siden Kjosgården var svært stor i denne perioden kunne man tenke seg at kirkebyggingen var motivert av makt, men mangelen på statusfunn og hedenske gravminner antyder at kulten i seg selv kan ha vært en viktig motiveringsfaktor for kirkebygget her, og disse faktorene er med på å støtte opp om antagelsen om at kirken på Kjos ble reist av et

²⁶⁸ *Fagrskinna* A forteller om Hersen Dag den Frode på Tingelstad, far til Helga den Hårprude som var gift med Halvdan Svarte, og således morfar til Harald Hårfagre (Hveberg 1953:111). Andersen (1977:67, 295) nevner Tingelstad som viktig høvding- eller kongsseter flere ganger.

sogne/bygdefellesskap. Horgen er den av trekirkene som lettest kan settes i forbindelse med storbonden og den økonomiske og politiske makten tilknyttet storgården. Om gårdens hedenske kultstatus har blitt videreført inn i kristen tid er det trolig at kirken på Horgen har vært for offentligheten, og ikke utelukkende for storbonden på gården. Et lavt antall skyldparter kan imidlertid indikere at den allmuen som søkte til Horgen har vært mindre enn den som søkte til for eksempel kirken på Kjos.

Hvis vi setter stein- og trekirkene opp mot hverandre for å se om enkelte faktorer er hyppigere eller sjeldnere tilstede ved en av de to materialetypene ser vi at for eksempel antallet skyldparter ikke ser ut til å henge spesielt sammen med kirkebygningens materiale. Av steinkirkene har 4 av 7 kirker ”mange” parter, mens 3 av 7 har ”få” parter. For trekirkenes vedkommende har 2 av 6 ”mange” parter og 4 av 6 ”få” parter. Det ser derimot ut til at en høyere del av steinkirkene er maktmotiverte (5 av 7) mens det for trekirkene en jevnere blanding av kirker motivert av makt (2 av 6) eller av kult (3 av 6)²⁶⁹. Hele 6 av 7 steinkirker ser ut til å ha hatt en mer eller mindre offentlig karakter, mens dette er tilfelle for bare 2 av de 6 trekirkene.²⁷⁰ Når det kommer til hvem som stod bak oppføringen av disse kirkene ser det ut til at den verdslige eliten, lokal og nasjonal, kan ha stått bak oppføringen av 4 av de 7 steinkirkene, mens 2 av steinkirkene er mulig resultat av den religiøse elitens kirkebyggeri, eventuelt religiøs og verdslig elite i samarbeid. For én av steinkirkene indikerer materialet at kirken kan være reist av et fellesskap, mens det for én annen steinkirke er for lite til at vi kan trekke noen slutninger angående enkeltbygd- eller fellesbygd kirke. For trekirkene er det to kirkesteder som antydes som lokalitet for fellesbygde kirker, mens de fem andre trolig er reist av storbonden på gården, og for tre av disse kan det ha funnet sted et mulig samarbeid mellom kongen og kongens menn på de respektive gårdene.

Basert på opplysningene ovenfor mener jeg det er grunn til å se Nikolai som hovedkirke i regionen også i den tidligste tiden, med Maria som en viktig støtte, enten i form av en del av en klosterkommunitet eller som et rent kapell underliggende Nikolaikirken. Videre ser jeg de andre steinkirkene, Jevnaker, Lunner, Hovland, Tingelstad og Nes, som et slags mellomstykke av kirker, gjerne privat bygd, og i hvert fall delvis motivert av gårdens maktgrunnlag, men likevel som mer eller mindre ”offentlige kirker”, for bygdas allmenne befolkning. Et slikt

²⁶⁹ For Kjos kirke er det vanskelig å avgjøre hvorvidt det er makt eller kult som har vært den motiverende faktoren for kirkebyggingen.

²⁷⁰ To av trekirkene har trolig vært mer eller mindre private og for de siste to kirkene er det usikkert hvorvidt dette har vært offentlige eller private kultbygninger, da dette har vært nyetableringer av kultsteder.

”mellomsjikt av kirker, som mellomledd mellom hovedkirken og de mer private høgendeskirkene blir likevel i hovedsak bygd på antagelsen om at oppføringen av disse kirkene fordret en høyere grad av, først og fremst, økonomisk kapital. Alle seks trekirkene vi kjenner ligger i Gran.²⁷¹ Kjos ligger lengst nord i regionen, og det kan således tenkes at denne har vært tettere knyttet til steinkirken på Nes som et mellomledd mellom Kjos og hovedkirken på Granavollen. Det samme kan tenkes ha vært tilfelle for Grinaker, Bilden og Dvergsten i forhold til en underordnet posisjon under Tingelstad som igjen var underordnet Nikolai. For trekirkene på Horgen og Bjørge er det derimot vanskeligere å finne et ”mellomledd”, men ut fra de geografiske forholdene er det tenkelig at disse har vært direkte underordnet hovedkirken Nikolai, eventuelt med Maria som mulig mellomledd. Tenker vi oss en slik organisering av kirkene på Hadeland i middelalderen vil det være nærliggende å se for seg en form for minster-ordning i den tidligste tiden, hvor presteskapet holdt til ved hovedkirken, for så å reise ut for å betjene de underliggende kirkene derfra.

Gjennom arbeidet med kildene kunne vi se at de ulike kildene i enkelte tilfeller var motstridene, mens de andre ganger var relativt samstemte. På grunn av dette blir det i enkelte tilfeller nødvendig å foreta spesielle vurderinger med utgangspunkt i hvert enkelt kirkested. Dette vil alltid kunne være en utfordring når man arbeider tverrfaglig med en fortolkende tilnærming til materialet. På bakgrunn av dette bør det kunne sies at der hvor kildene peker i samme retning vil resultatene stå sterkere enn der hvor kildene i større eller mindre grad indikerer ulike forhold. Det er også klart at et videre kildetilfang vil kunne styrke eller svekke de påstandene som er satt fram, så vel som også å kunne frambringe nye teorier om forhold som her er diskutert.

Min analyse av den middelalderske kirketopografien på Hadeland har vist at kirkene sannsynligvis har hatt ulike former for religiøs, politisk og økonomisk status. Videre viser analysen at disse forholdene kan ha vært resultater av ulike bygherrer, arkitektoniske elementer og motivasjonsfaktorer, på samme måte som grunnlaget for dagens statussymboler er komplekst, sammensatt og motivert ut fra ulike forhold som er vanskelig å gripe fullstendig uten å være en del av det samfunnet disse symbolene gjelder for.

²⁷¹ Det at det ikke er kjent trekirker fra Jevnaker eller Lunner fra middelalderen betyr ikke at disse ikke har eksistert.

LITTERATURLISTE

ARKIV:

Riksantikvarens antikvariske arkiv (RAA)

PUBLISERTE KILDER:

Biskop Eysteins Jordebog: Den røde Bog: Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. Efter offentlig Foranstaltning udgivet ved H.J. Huitfeldt, Oslo: Børsum, 1958-59. Faksimileutgave. Opprinnelig utgitt: Christiania: J.Chr. Gundersens Bogtrykkeri, 1873-1880.

Diplomatarium Norvegicum I-XXI. (DN) Christiania/Oslo 1847-1997.

Eidsivatings eldre kristenrett.

De eldste østlandske kristenrettene: tekst etter håndskriftene, med oversettelser,
Oversatt og utgitt ved Eyvind Fjeld Halvorsen og Magnus Rindal. Norrøne tekster nr. 7. Oslo: Riksarkivet, 2008.

Håkon Håkonssons saga. Oversatt av Anne Holtsmark. Oslo: Aschehoug, 2008 (1964).

Biskop Jens Nilssøns visitasbøger og reiseoptegnelser 1574-1597. Utgitt ved Yngvar Nielsen. Kristiania: A. W. Brøggers Boktrykkeri, 1885.

Oslo og Hamar bispedømes jordebok 1574-1577: Pouel Huitfeldts stiftsbok.
Utgitt ved Sigurd Kolsrud. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. Oslo: Kjeldeskriftfondet, 1929.

Skattematrikkelen 1647. Bind 4. Utgitt ved Rolf Fladby og Hans Try. Norsk lokalhistorisk institutt. Oslo: Universitetsforlaget, 1970.

OPPSLAGSVERK:

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid 1-21 (KLNLM). Malmö, 1956-78.

Norsk historisk leksikon: kultur og samfunn ca. 1500-ca. 1800, red. av Steinar Imsen og Harald Winge. 2. utg (NHL). Oslo: Cappelen akademisk forlag, 1999.

Sosiologisk Leksikon, red. av Olav Korsnes, Heine Andersen og Thomas Brante. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.

LITTERATUR:

Andersen, Per Sveaas

Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130. Handbok i Norges historie bind 2. Bergen: Universitetsforlaget, 1977.

Anglert, Mats

”Den kyrkliga organisationen under äldre medeltid”. I *By huvudgård och kyrka: Studier i Ystadsområdet medeltid*, red. av Hans Andersson & Mats Anglert, 221-242. Lund Studies in medieval archaeology 5. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1989.

Bagge, Sverre

”Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen”. (N) *HT* 65, 1986: 145-197.

Mennesket i middelalderens Norge: Tanker, tro og holdninger 1000-1300. 3. utg. Oslo: Aschehoug, 2005.

Bertelsen, Dag

”Kirkelandskapet i middelalderen. Noen spørsmål og svar fra en engasjert amatørhistoriker”. *Årbok, Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring* 2002, 156: 163-174.

Bjørkvik, Halvard

”Jordeige og landskyld i Noreg i mellomalderen”. I *Norske historikere i utvalg 5. Nye middelalderstudier*, red. av Claus Krag og Jørn Sandnes, *Bosetning og økonomi*, red. av Jørn Sandnes, 169-177. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.

Bjørkvik, Halvard & Andreas Holmsen

Kven åtte jorda i den gamle leiglendingstida? Fordelinga av jordeigendomen i Noreg i 1661. Trondheim: Tapir Forlag, 1972.

Blair, John

”Introduction: from Minster to Parish Church”. I *Minsters and parish churches: the local church in transition 950-1200*, red. av John Blair, 1-17. Oxford university committee for Archaeology monograph 17. Oxford: Oxford university committee for Archaeology, 1988.

Bonnier, Ann Cathrine

Kyrkorna berättar. Uppland Kyrkor 1250-1350. Uppsala: Almqvist & Wicksell, 1987.

Brendalsmo, A. Jan

”Kirkesteder i Vestfold: Hvem bygde kirker og hvorfor - hvor ble kirkene bygd og hvorfor?”. I *Vestfoldkirkene – bygning, landskap og samfunn. Arkeologiske rapporter fra Tønsberg nr. 3*, red. av A. Jan Brendalsmo og Erik Veia, 37-57. Tønsberg: Riksantikvaren, utgravningskontoret for Tønsberg, 1990.

”Horg, hov og kirke i Øvre Telemark”. I *’Herre, tal din tenar lyder!’ Om ’Rønjom-kyrkjene’ i Øvre Telemark*, red. av Knut Jordheim, 15-30. Notodden: Telemark kyrkjeakademi, 1996.

Kirkebygg og kirkebyggere: Byggherrer i Trøndelag ca 1000-1600. Oslo: Unipub forlag, 2006.

- ”Kirkene i Romsdal i Middelalderen. En diskusjon av funksjon og status”. *Årbok, Romsdalens museum* 2008: 31-67.
- Brown, Andrew
Church and society in England: 1000 – 1500. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003.
- Bugge, Anders
 ”Kirkene i gammel og ny tid”. I *Hadeland: Bygdenes historie*, red. av Hadeland Bygdebokkomite, 181-284. Hadeland Bygdebok vol. 1. Oslo, 1932.
- Christie, Håkon, Ola Storsletten og Terje Thun
 ”Dendrokronologisk datering av gamle norske hus”. *Årbok, Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring* 1999, 153: 141-152.
- Dietrichson, Lorenz
Norges Kirkebygninger i Middelalderen og Nutiden. Kristiania, 1888.
- Dietrichson, Lorenz & Johan Meyer
Monumenta Orcadica: Nordmændene paa Orknøerne og deres efterladte Mindesmærker: med en Oversigt over de keltiske (førnorske) og skotske (efternorske) Monumenter paa Øerne. Kristiania: Cammermeyer, 1906.
- Dahlberg, Markus
Skaratraktens kyrkor under äldre medeltid. Skrifter från Skaraborgs länsmuseum nr. 28. Skara: Skaraborgs Länsmuseum, 1998.
- Dybdahl, Audun
 ”Proveniensen til erkesetets gods i Trøndelag. Hva kan Aslak Bolts jordebok fortelle?”. I *Innsikt og Utsyn. Festskrift til Jørn Sandnes. Nr. 12 i skriftserie fra Historisk institutt*, red. av Kjell Haarstad, Anders Kirkhusmo, Dagfinn Slettan og Steinar Supphellen, 104-124. Trondheim: Historisk institutt, NTNU, 1996.
- Ekroll, Øystein
 ”Mariakyrkja på Gran. Ombygging frå romansk til gotisk – ny form og ny funksjon?”. *hikuin* 22, 1995: 95 – 110.
- Med kleber og kalk: Norsk steinbygging i mellomalderen*. Oslo: Samlaget, 1997.
- ”Hamar – det basilikale bispedømet”. *Hamar bispestol 850 år*. Fra Kaupang og bygd, 2004, 13-70.
- Ekroll, Øystein, Morten Stige og Jiri Havran
Kirker i Norge: Middelalder i stein. Oslo: Arfo, 2000.
- Folkedal, Aud Sandvin
 ”Gransking av paleografi og lydverk i kristenretten i AM 68 qv”. Upublisert hovedoppgave i Nordisk. Bergen: Universitetet i Bergen, 1970.

- France, James
The Cistercians in Scandinavia. Cistercian studies series: 131. Kalamazoo, Michigan: Cistercian Publications Inc, 1992.
- Gjermundsen, Jon Ola
 ”Hvor langt kan vi stole på Skattematrikkelen?”. I *Den eldste matrikkelen: En innfallsport til historien*, red. av Rolf Fladby og Harald Winge, 37-42. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, bind 7. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.
- Glømme, Hans
 ”Om jordbunnsforholdene på Hadeland”. I *Hadeland: Bygdenes historie*, red. av Hadeland Bygdebokkomite, 133-182. Hadeland Bygdebok vol. 1. Oslo, 1932.
- Graham-Campbell, James (red)
Cultural Atlas of the Viking World. 2. utg. Oxfordshire: Facts on File Andromeda Oxford, 2000.
- Gräslund, Anne Sofie
 ”Kultkontinuitet – myt eller verklighet: Om arkeologins möjligheter att belysa problemet”. I *Kontinuitet i kult och tro från vikingtid til medeltid*, red. av Bertil Nilsson, 129-149. Projektet Sveriges kristnade publikationer 1. Uppsala: Lunne Böcker, 1992.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld
 ”De gamle østlandske kristenrettene”. I *Nordiske middelalderlover. Tekst & Kontekst: Rapport fra seminar ved Senter for Middelalderstudier 29.-20. nov 1996*, red. av Dybdahl & Sandnes, 59-68. Senter for Middelalderstudier Skrifter nr 5. Oslo: Tapir, 1996.
- Halvorsen Eyvind Fjeld og Magnus Rindal
De eldste østlandske kristenrettene: tekst etter håndskriftene, med oversettelser. Norrøne tekster nr. 7. Oslo: Riksarkivet, 2008.
- Hedeager, Lotte
Danmarks jernalder: Mellem stamme og stat. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1992.
- Helle, Knut
Stavanger: fra våg til by. Stavanger, 1975.
- Heywood, Stephen
Minor church building in East Anglia during the eleventh and early twelfth centuries. Masteravhandling, University of East Anglia, 1977.
- Hodder, Ian
Reading the past: Current approaches to interpretation in archaeology. 2. utg. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Hofseth, Ellen Høigård

”Loven om våpenting i lys av arkeologisk materiale”. *Årbok, Universitetets Oldsaksamling*, 1982, 1981/82: 103-118.

”Kirken den er et gammelt hus... Religiøs tradisjon eller brudd?”. *Årbok, Universitetets Oldsaksamling*, 1990, 1989/90: 129-151.

Holmsen, Andreas

Nye studier i gammel historie. Oslo: Universitetsforlaget, 1976.

”Skattematrikkelen 1647”. I *Den eldste matrikkelen: En innfallsport til historien*, red. av Rolf Fladby og Harald Winge, 9-12. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, bind 7. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.

Holmström, Marie og Clas Tollin

”Alvastra klostres äldre godsinnehav: framväxt och rumslig struktur samt jämförelser med kontinentala förhållanden”. I *I heliga Birgittas trakter*, red. av Göran Dahlbäck, 301-327. Stockholm: Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, 1990.

Holtedahl, Olaf

”Fjellgrunnen på Hadeland”. I *Hadeland: Bygdenes historie*, red. av Hadeland Bygdebokkomite, 107-132. Hadeland Bygdebok vol. 1. Oslo, 1932.

Hvattum, Harald

”Da Grinakerskjørka ble nedlagt”. *Årbok for Hadeland*, 1991, 24: 107-121.

”Grinakerkjørka (2)”. *Årbok for Hadeland*, 1992, 25: 67-75.

”Grinakerkjørka (3)”. *Årbok for Hadeland*, 1993, 26: 45-47.

”Grinakerkjørka (4)”. *Årbok for Hadeland*, 1994, 27: 96-102.

”Grinakerkjørka (5)”. *Årbok for Hadeland*, 2004, 37: 51-73.

Hveberg, Harald

”Hadelands Historie til 1500-tallet”. I *Hadeland: Bygdenes historie*, red. av Hadeland Bygdebokkomite, 87-154. Hadeland Bygdebok vol. 4. Oslo, 1953.

Haaland, Kjetil

Fra Rogalands Middelalder: Bygdekirker i sten: Monumenter over fylkets aristokrati. Oslo: Solum Forlag A.S, 2001.

Ingvaldsen, Lilli M

”Kirkene i søndre Sunnhordland i tidlig- og høymiddelalder. Hvor ble kirkene bygget, hvorfor ble de bygget her og av hvem?” Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi med vekt på nordn. Bergen: Universitetet i Bergen, 1996.

Jakobsen, Trond Gansmo

Vitenskapsfilosofi: For natur- og humanvitenskapene. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1996.

Janson, Henrik

Templum nobilissimum: Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, 21. Göteborg: Göteborgs universitet, 1998.

Jensen, Claus Kjeld og Karen Høilund Nielsen.

"Burial Data and Correspondence Analysis of Archaeological Burial Data". I *Burial an Society: The Chronological and Social Analysis of archaeological Burial Data*, red. av Claus Kjeld Jensen og Karen Høilund Nielsen, side 29-61, Aarhus: Aarhus University Press, 1997.

Jensenius, Jørgen H

"Stavkirkeprekenen som bygningshistorisk kilde". *Årbok, Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring* 2001, 155: 91-96.

Johannessen, Knut

"Jordeiendomsforhold og jordleiesystem". I *Den eldste matrikkelen: En innfallsport til historien*, red. av Rolf Fladby og Harald Winge, 19-23. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, bind 7. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.

Keyser, Rudolf

Den norske Kirkes historie under catholicismen. Christiania: Tønsbergs Forlag, 1856.

Nordmændenes religionsforfatning i hedendommen. Christiania: Dybwad, 1947.

Kjeldstadli, Knut

Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

Kolsrud, Oluf

Noregs kyrkjesoga 1: millomalderen. Oslo: Aschehoug, 1958.

Kolsrud, Sigurd

"Innledning". Oslo og Hamar bispedømmes jordebok 1574-1577: Pouel Huitfeldts stiftsbok. Utgitt ved Sigurd Kolsrud, 1-56. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. Oslo: Kjeldeskriftfondet, 1929.

Lange, Bernt C

Lunner Kirke. Lunner: Lunner kulturnemnd, 1970.

Lidén, Hans-Emil

"From Pagan Sanctuary to Christian Church. The Excavation of Mære Church in Trøndelag". *Norwegian Archaeological Review* 1969, vol. 2: 3-32.

"Middelalderens steinarkitektur i Norge". *Norges kunsthistorie. Bind 2*, red. av Knut Berg (Hovedredaktør), 7-125. Oslo: Gyldendal, 1981.

"De sørvest-norske steinkirkene Et forsøk på kulturgeografisk analyse av steinkirkene på Sørvestlandet i middelalderen". I *Kyrkja i Lokalsamfunnet: Om Kyrkjebygningar*

som historisk kilde, red. av Bjørn Slettan, 7-40. Kristiansand: Agder Distriktshøgskole, 1987.

”De tidlige kirkene: hvem bygget dem, hvem brukte dem og hvordan” I *Møtet mellom hedendom og kristendom i Norge*, red. av Hans-Emil Lidén, 129-141. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.

”Domkirken i Bergen og utviklingen av de norske domkirketypene i 1000-1100-årene”. I *En gullgubbe. Festskrift til Hans-Emil Lidén*, red. av Anne Martha Hoff og Alf Tore Hommedal, 1-64. Øvre Ervik: Alvheim & Eide, 1999.

Marthinsen, Liv

”Landskyld og landskyldvarer”. I *Den eldste matrikkelen: En innfallsport til historien*, red. av Rolf Fladby og Harald Winge, 13-18. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, bind 7. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.

McNicol, John

Plasseringen av de første kirkene i Norge i forhold til de første kultstedene: En historiografisk studie omfattende tiden etter 1830. KULT's skriftserie nr 98. Oslo: Norges Forskningsråd, 1997.

Morris, Richard

Churches in the landscape. London: J. M. Dent & Sons LTD, 1989.

Myhre, Bjørn

Chieftains' graves and chiefdom territories in South Norway in the Migration Period. Oslo: Universitetets Oldsaksamling, 1987.

Nilsson, Bertil

”Recension: Uppsalatemplet granskat på nytt”. (S) *HT* 2000, 1/00: 105-111.

Nyborg, Ebbe

”Enkeltmænd og fællesskaber i organiseringen af det romanske sognekirkebyggeri”. I *Strejflys over Danmarks bygningskultur: Festskrift til Harald Langberg*, red. av Robert Egevang, 37-64. København: Nationalmuseet, 1979.

”Kirke – sognedannelse – bebyggelse”. *Hikuin* 12, 1986: 17-44.

”Om kirketopografi og middelalderlig bydannelse”. *Hikuin* 17, 1990: 7-20.

Olsen, Magnus

Hedenske kultminder i norske stedsnavne. Kristiania, 1915.

Ættegård og helligdom. Norske stedsnavn sosialt og religionshistorisk belyst. Oslo, 1926.

Norges Innskrifter med de yngre runer. Bind 1. Oslo: Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt, 1941.

Olsen, Olaf

Hørg, hov og kirke: Historiske og arkæologiske vikingetidsstudier. København: Københavns universitet, 1966.

”Hørg, hov og kirke – 30 år etter”. I *Møtet mellom hedendom og kristendom i Norge*, red. av Hans-Emil Lidén, 121-128. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.

Pedersen, Anne

”Similiar Finds- Different Meanings? Some preliminary thoughts on the Viking-age burials with riding equipment in Scandinavia”. I *Burial and Society: The Chronological and Social Analysis of archaeological Burial Data*, red. av Claus Kjeld Jensen og Karen Høilund Nielsen, side 171-183, Aarhus: Aarhus University Press, 1997.

Pedersen, Ellen Anne

Jernalderbosetningen på Hadeland: En arkeologisk geografisk analyse. VARIA 17. Oslo: Universitetets oldsaksamling, 1989.

Pounds, Norman John Gerville

A history of the English parish: the culture of religion from Augustine to Victoria. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Resi, Heid Gjøstein

”The Norwegian iron bar deposits: have they most to tell about produktion, distribution or consumption?” I *Produksjon og samfunn: om erhverv, spesialisering og bosetning i Norden i 1. årtusen e.Kr.: beretning fra 2. nordiske jernaldersymposium på Granavolden gjæstgiveri 7.-10. mai 1992*, red. av Heid G. Resi, 131-146. VARIA 30. Oslo: Universitetets oldsaksamling, 1995.

Rindal, Magnus

”Innleiing”. I *Den eldre Gulatingslova*, red. av Bjørn Eithun, Magnus Rindal og Tor Ulset, 1-6. Oslo: Norsk Historisk Kjeldeskrift-Institutt, 1994.

Rosborn, Sven

”För tusen år sedan”. I *Vikingarna*, red. av Björn Andersson, 12-19. Malmö: Malmö stadsmuseum, Malmö museer, 1989.

Studier i Norges äldsta stenbyggnadskonst. Systerkyrkorna och Steinhuset på Granavollen. Fotevikens Museum 2007, <http://www.foteviken.se/pdf/Granavollen.pdf> (Lesedato 15.04.2007)

Rygh, Oluf

Minder om Guderne og deres Dyrkelse i norske Stedsnavne. Christiania: Steensballe, 1880.

Norske Oldsager. Christiania, 1885.

Norske gardnavne. Kristiania, 1902.

Sahlins, Marshall

”Poor Man, Rich Man, Big-man, Cheif”. I *The Pleasures of Anthropology*, red. av Morris Freilich, 383-399. New York: New American Library, 1983.

Sandnes, Jørn

”Hedensk kultus og kristen kirke: Noen refleksjoner om kultkontinuitet ut fra plasseringen av enkelte kirker i Nord-Trøndelag”. I *Festskrift til Alfred Jakobsen*, red. av Jan Ragnar Hagland, Jan Terje Faarlund og Jarle Rønhovd, 144-152. Trondheim: Tapir, 1987.

Sigurðsson, Jón Viðar

Norsk historie 800-1300: Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt. Oslo: Det norske Samlaget, 1999.

Kristninga i Norden 750-1200. Oslo: Det Norske Samlaget, 2003.

Det norrøne samfunnet: Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden. Oslo: Pax forlag, 2008.

Skre Dagfinn

Gård og kirke, bygd og sogn: Organiseringsmodeller og organiseringsenheter i middelalderens kirkebygging i Sør-Gudbrandsdalen. Riksantikvarens Rapporter 16. Oslo: Alvheim & Eide Akademisk Forlag, 1988.

”Kirken før sognet. Den tidligste kirkeordningen i Norge”. I *Møtet mellom hedendom og kristendom i Norge*, red. av Hans-Emil Lidén, 170-233. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.

Herredømmet: Bosetning og besittelse på Romerike 200-1350 e.Kr. Acta humaniora 32. Oslo: Universitetsforlaget, 1998.

Smedberg, Gunnar

Nordens första kyrkor: En kyrkorättslig studie. Lund: Gleerup, 1973.

Solberg, Bergljot

”Social Status in the Merovingian and Viking Periods in Norway from Archaeological and Historical Sources”. *Norwegian Archaeological Review* 1985, vol. 18: 61-76.

Stefánsson, Magnús

”Islandsk egenkirkevesen”. I *Møtet mellom hedendom og kristendom i Norge*, red. av Hans-Emil Lidén, 234-254. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.

Steinsland, Gro

”Hvordan ble hedendommen utfordret og påvirket av kristendommen?”. I *Møtet mellom hedendom og kristendom i Norge*, red. av Hans-Emil Lidén, 9-27. Oslo: Universitetsforlaget, 1995.

Stylegar, Frans-Arne

”Upplond”. *Agder historielags årsskrift* 2002, 78: 46-57.

Stavkirken som mnemonisk teater: Ting, Tekst og kristen forkynnelse i en muntlig kultur. Arkeologi i nord, 02.08.2004,
<http://arkeologi.blogspot.com/search?q=stavkirkeprekenen> (Lesedato 03.03.2009)

Våpengraver fra vikingtid i Rogaland. Arkeologi i nord, 09.03.2005,
<http://arkeologi.blogspot.com/2005/03/vpengraver-fra-vikingtid-i-rogaland.html>
(Lesedato 16.04.2008)

Økonomisk antropologi i jernalderen. Arkeologi i nord, 21.02.2006,
<http://arkeologi.blogspot.com/2006/02/konomisk-antropologi-i-jernalderen.html>
(Lesedato 16.04.2008)

Try, Hans

”Kva Skattematrikkelen ikkje fortel: Om grupper som fall utanfor”. I *Den eldste matrikkelen: En innfallsport til historien*, red. av Rolf Fladby og Harald Winge, 43-49. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, bind 7. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.

Veblen, Thorstein

The Theory of the Leisure Class. New York: Penguin Books, 1994. Opprinnelig utgitt: New York: Macmillan, 1899.

Vésteinsson, Orri

The christianization of Iceland: Priests, Power and Social Change 1000-1300. Oxford: Oxford University Press, 2000.

Wienberg, Jes

Den gotiske labyrinth. Middelalderen og kirkerne i Danmark. Lund Studies in Medieval Archaeology 11. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1993.

”Round Tower Churches – a Scandinavian perspective”. Under utarbeidelse.

Winge, Harald

”Skatt, gård og skyld”. I *Den eldste matrikkelen: En innfallsport til historien*, red. av Rolf Fladby og Harald Winge, 24-28. Skrifter fra Norsk lokalhistorisk institutt, bind 7. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.

Østerberg, Dag

Sosiologiens nøkkelbegreper. Oslo: Cappelen, 1997.

APPENDIKS 1-3:

Funnkatalogene er bygget opp ved hjelp av Oldsaksamlingens hoved- og tilvektskataloger, både de trykte utgavene og den digitale databasen

<http://www.dokpro.uio.no/arkeologi/oslo/hovedkat.html>

De tilhørende funnbeskrivelsene er sakset rett fra databasen der hvor denne er oppdatert; resten er mer eller mindre avskrift fra funnbeskrivelsene i de trykte tilvektskatalogene. På grunn av tilgangen til funn gjort de senere årene er katalogen komplett kun fram til 1999. Alle funn gjort på Hadeland før dette, hvor materialet er datert til yngre jernalder (eventuelt jernalder) skal således være inkludert i disse katalogene.

Forkortelser:

JA – jernalder

MA – middelalder

YJA – yngre jernalder

MER – merovingertid

VT – vikingtid

Appendiks 1: Funnkatalog med beskrivelser for Jevnaker Kommune

FUNNSTED	KULTURMINNE	DATERING	REG.NR.	KATEGORI
Bjellum 156	Depotfunn	YJA	C21370	1
Greftegrav 126-127	Løsfunn	YJA	C8662	2
Greftegrav 126-127	Sannsynlig gravfunn	YJA/MA	C9152	2
Greftegrav 127/6	Usikkert depotfunn/gravfunn	YJA: MER/VT	C26198	1
Nordbytangen 153/24	Gravfunn	YJA	C36657	1
Olum 121 el. 123	Gravfunn	JA	C29603	2
Olum 121 el.123	Gravfunn	JA	C29604	2
Skårud, 128	Usikkert depotfunn/gravfunn	YJA: 800-t	C3417-22	1
Velo 164-165	Gravfunn	YJA: 900-t	C16239-41	2
Velo 164-165	Gravfunn	YJA	C16512	2
Velo 164-165	Gravfunn	YJA: VT	C24243	2
Velo 164/3	Usikkert gravfunn	YJA	C30021	2

C3417. Kileformet Øxeblad af Jærn, 5 1/4 " langt, knap 2" bredt for Eggen, altsaa usedvanligt lidet; har forresten intet eiendommeligt. 3418. Paalstavspids af Jærn, 6 1/2" lang, 2 2/3" bred for Eggen. Skaftulingens Flader er langt fra at slutte tæt til hinanden. 3419. Ljaablad af Jærn, almindelig Form; Længde 21", maalt efter Ryggen fra Spids til Spids; Bladets største Bredde 1 1/3". 3420. Sigdblade af Jærn, almindelig Form; maalt efter Ryggen 11" langt; Bladets største Bredde 5/6 ". Naglen, der har et stort, aflangt firkantet Hoved, fuldstændig bevaret. Spor levnede af Træskafte, der kan ikke sees at have været Sagtænder i Eggen. 3421. Knivblade af Jærn, almindelig Form; 6" langt, hvoraf paa Tangen kommer 2 1/2 " (det aller yderste baade af Tangen og Spidsen afbrudt). 3422. Omtrent 80 Stkr. Redskaber af Jærn af ukendt Brug af samme Slags som No. 930. 986 o. fl. Ligne ganske de sedvanlig forekommende Stykker af denne Art, men er usedvanlig smaa, 5-6" lange. (1 stykke i 1896 bortbyttet til premierløjtnant Daniel Bruun.) 3417 - 3422 fandtes Høsten 1863 i en Gravhaug paa Gaarden Skaarrud (M. No

213) i Grans Prestegjeld paa Hadeland x. Mere skal være fundet og kan ventes innsendt senere. (x Det er senere opplyst, at Findestedet ikke er Skaarrud i Gran, men Gaarden af samme Navn i Jævnakers Sogn (M. No 127 i Jævnakers Thinglag.)

C8662. 58. Pilespids af Jern fra yngre Jernalder med Fal til Skaftet. (8662). No. 57 og 58 ere fundne (ikke sammen) ved Pløining paa Greftegreve i Jevnaker Sogn og Pgd., ChristiansAmt, og skjænkede af Gulbrand Paulsen Greftegreveie.

C9152. 198. En liden Kastespids af Jern fra yngre Jernalder eller Middelalderen, med fladt Blad, der danner enlige benet Trekant, 13.8 cm. lang. F. paa samme Gaard som No. 197. (9152).

C16239-41. 27 a-c. a) Spydspids af Jern, 30 cm. lang; Bladet ligner i Form de paa [Rygh fig.529]NO. 529, 530 og 532 16239 b) Skjoldbule af Jern som [Rygh fig.563]NO. 563, beskadiget; Tvermaal med Randen c. 14 cm. 16240. c) Krog af Jern, lig [Rygh fig.466]NO. 466, 14,5 cm. lang. 16241. Alt f. paa Velo i Jevnaker Sogn og Pgd., Kristians Amt, i en temmelig stor Haug, sammen med "morkne Ben" (formodentlig brændte, da Sagerne have Glødeskal). Yngre Jernalder.

C16512. 134. Stegepande af Jern, antagelig fra yngre Jernalder, afvigende fra den typiske Form ([Rygh fig.430]NO. 430) derved, at Skaftet er tilspidset i Enden, ikke som vanligt forsynet med Hul eller Løkke til Ophængning. Pladens Tvermaal er 25 cm; den ud over Pladen skydende Del af Skaftet har en Længde af 59,5 cm. F. i en Haug paa Velo i Jevnaker Sogn og Pgd., Kristians Amt. 16512.

C21370. 76. 12 smaa vævtyngder av jern som [Rygh fig.438]R. 438, ca. 15 cm. eller mere. Er f. i 1907 eller før paa Bjellum, Jevnaker, under flat mark, ca. 1/2 m. dypt paa fjeldgrund, sammen med en række lignende, som ikke er innsendt (21370).

C24243. 77. Gravfunn fra vikingetiden fra Velo (gnr. 164, bnr. 5), Jevnaker s. og pgd., Opland. a. Øks av jern av form som Jan Petersen: Vikingsverd, fig. 43, men med kortere blad og betydelig utsvunget egg. I skafteshullet sitter rester av treskaftet som er omgitt av en holk av bronseblekk. Øksen er nokså sterkt forrustet og eggens øvre hjørne er avslått. Lengde 13,2 cm. Bladets største bredde 9,4 cm. b. Skjelett av en mann, oversendt Universitetets Anatomiske Institutt. Funnet i juni 1928 under gravning på ovennevnte gård. Det skulde anlegges en vei fra våningshuset og fram til bygdeveien og man støtte da på en del knokler. Da finneren varslet grunneieren undersøkte man forholdet nærmere og fant et helt skjelett som lå i retning øst-vest ca. 25-30 cm. under jordoverflaten og omtrent 10 m. syd-vest for våningshuset. Tett ved siden av det sted hvor skjelettet fantes og omtrent like langt under overflaten lå en liten jernøks. Innsendt av lensmannen i Jevnaker som også har meddelt opplysningene. Ifølge meddelelse fra Markus Juliussen som først meldte funnet til museet skal det på finstedet også være truffet en del trerester, mulig av en trekiste. (24243)

C26198. Depotfunn fra merovingertid eller vikingetid fra Klinkenberg av Greftegreve søndre (gnr. 127, bnr. 6), Jevnaker s. og pgd., Opland. a. Øks av jern som [Rygh fig.556]R. 556, men noe kortere og bredere og med noe sterkere utvidelse av skaftshullpartiet. Hel og godt konserverv. Lengde 18,2 cm, bredde over eggen 6 cm. b. To ufullstendige og sterkt forrustede låblad av jern, lengde 32,9 og 29,3 cm. c. Syvogtredve jernbarrer av den almindelige form [Rygh fig.438]R. 438, gjennomgående ganske godt konserverv, selvom bladene til dels er noe forrustet. Gjennemsnittlig lengde ca. 29 cm. Funnet under en stenbrolegning i en bergskorte. Sakene lå samlet ca. 1 1/2 m under bakken, dekket av større og mindre sten. Over skulde det være en liten mur av almindelig gråsten. Stedet ligger ca. 50 m øst for Østre Klinkenberg og 8-10 m op fra bygdeveien mellom Klinkenberg og Olimb.

C29603 a-d Funn fra haug 1 på Olum (g.nr. 121 eller 123), Jevnaker s. og pgd., Oppland. a) Stykke av knokkelformet bryne av lys kvartsitt. Lengde 6,8 cm. b) Stykke av bryne av sandstein med bruksspor på begge bredsider. Lengde 12,6 cm c) En samling jernfragmenter. d) 1 stk. flint uten retusj eller bruksspor. Lengde 3,8 cm. Videre funnopplysninger mangler. Innsendt ved A. Helmen, Sølvsberget.

C29604 a-b. Funn fra Æ"haug 2 på ovennevnte gård, Olum. a) 2 stk. leirklining, brente og ubrente bein. b) Trekantet skaft (?) av glass (?) som slutter i et kvinnehode, utvilsomt fra nyere tid. Lengde 4,5 cm. Videre funnopplysninger mangler. Innsendt som foreg. nr.

C30021. Meget godt bevart bleggøks av jern, som Dannevig Hauge: Blesterbruk og Myrjern, fig. 83 a, men enda mer distinkt og fast i formen. Største lengde 19,4 cm, bredde over "øyet" 5,3 cm. F. på gården Velo (g.nr. 164,b.nr.3),Jevnaker s. og pgd., Oppland, under åkerdyrking på lokaliteten Bråten nord for husene på gården.

Det skal ligge mange små røyser på dette stykket, visstnok rydningsrøyser. Det var intet å se på stedet. Gave fra gårdbruker Andels Velu. Innsendt av A. Helmen.

C36657 a-h. Gravfunn fra Nordbytangen(153/24) Jevnaker s.p.k. Oppland.a). Forrustet, tveegget sverd av jern, overhjalte med knapp, og det øverste av tangen mangler. Underhjalte har spiss-ovalt tverrsnitt, sidene er rette, jfr. J. Petersen, Vikingesverd, type I, fig. 86- 87. Stripeornering ikke synlig. Øverst på klinga sitter vertikale trefibre. L. ca. 90 cm, herav klinga ca. 80 cm. Underhjaltes l. 10,5 cm, klingens stb. 5,7 cm. b). Forrustet, slank spydspiss av jern, som op.cit. type K, fig.21, men overgangen blad/fal muligens mer avrundet enn på typeeksemplaret. Fala er på to steder oppsprukket i lengderetning. Tre fra skaftet sitter i fala. L. 41,8 cm, herav bladet ca.25 cm. Bladets stb. 3,3 cm. c). Forrustet øks av jern, nærmest som op.cit. type I, fig. 40, men har noe slankere hals enn typeeksemplaret. L. 15,3 cm, b. over egg 7,8 cm, b. over skafthullet 6,4 cm. d). Skjoldbule av jern, som [Rygh fig.562]R 562, lav variant. Selve bulen er noe sammentrykket og oppsprukket. Store partier av bremsen foreligger i små biter. Diam. 13,8 cm. e). Rester av opprinnelig 4 pilespisser av jern, så forrustet at de ikke kan typebestemmes. (Det skal ifølge opplysninger ha vært 2 typer). L. fra 5,1 til 7,1 cm. f). Kniv av jern, meget forrustet. Jfr. Redskaper, fig. 104. En del tre rester fra skaft og slire(?). L. 17,2 cm, etter prep. 11,2 cm. g). Kule av jern. Diam. 2,5 cm. h). Ca. 50 spiker, hvorav mange med opphøyde spisser og mange med tre rester. Stl. 4,6 cm. Skjelett rester: Fragmenter av skalletak, tann rester, stk. av hofteledd og stk. antakelig av ribbein. Dr. Per Holck, Anatomisk Institutt, har 15.3.1985 meddelt at den ufullstendige skallen har et preg som tilsier kvinne. Alder 25-35 år. Funnet er innlemmet i De Schreinerske Samlinger. Sverdet funnet juni 1977 av gårdens eier Arne Granli, Nordbytang, 2700 Jevnaker, i utkanten av stort grustak i utmark, ca. 70 m N for husene på gården og ca. 15 m fra Randsfjorden. Noe senere fant en annen mann, med metalldetektor, skjoldbula omtrent 1 m fra sverdet. De øvrige saker funnet ved ettergraving av en representant for UO.

Appendiks 2: Funnkatalog med beskrivelser for Lunner Kommune

FUNNSTED	KULTURMINNE	DATERING	REG.NR.	KATEGORI
Ballangrud	Gravfunn	YJA	C16515-16	2
Ballangrud	Depotfunn	YJA	C16517-18	1
Ballangrud 15/2	Sannsynlig gravfunn	YJA: MER	C33466	2
Bjerkås 31/2	Gravfunn	YJA: VT	C30071	2
Bjøralt 94-95	Depotfunn	YJA/MA	C12855	1
Bjøralt 94/4	Usikkert gravfunn	YJA	C31487	2
Bolken 14/1	Usikkert gravfunn	YJA: VT	C30217-18	2
Bråstad 45/8	Sannsynlig gravfunn	YJA: MER	C38673	2
Fjellhøi u.Lunner prestegård 33/9	Gravfunn	YJA: VT	C25180	2
Flatla 27-28	Gravfunn	YJA	C14592-93	2
Flatla	Gravfunn	YJA	C14734-38	2
Gjerdingen	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT	C21174	2
Grønbakken 97/14	Løsfunn	JA?	C37250	2
Haakenstad	Gravfunn	YJA	C17964-65	2
Haga 31/2	Sannsynlig gravfunn	YJA. 700-t	C29011	2
Haugen, østre 10/8,16,21	Depotfunn		C36805	1
Hov 35/1	Løsfunn	YJA: 1000-t	C21852	2
Kalvsjøhagen 97/1	Sannsynlig gravfunn	YJA	C13367	2
Kjørven 98-99	Gravfunn	YJA: 900-t	C19763	2
Kjørven 98-99	Sannsynlig gravfunn	YJA	C19764	2
Kjørven 99/1	Gravfunn	YJA: VT	C24003	2
Kjørven 99/2	Gravfunn	YJA: VT	C33248	2
Kjørven 99/3	Gravfunn	YJA	C33249	2
Lier	Løsfunn	YJA	C29018	2
Lunner 22-23	Gravfunn	YJA: 900-t	C3595-97	2
Lunner	Sannsynlig gravfunn	YJA	C10304	2
Lunner	Depotfunn	YJA / MA	C13362	1
Presteid u.Lunner 22-23	Løsfunn	YJA	C14054	2
Lunner 22-23	Sannsynlig gravfunn	YJA	C16554-56	2
Lunner 22-23	Sannsynlig gravfunn	YJA: 800-t	C16611	2
Lunner 23/1	Løsfunn	YJA	C27725	2
Lunner 22/22	Løsfunn	JA	C37872	1
Mikkelsbråten 23/2	Depotfunn	YJA	C9107	1
Mikkelsbråten 23/2	Depotfunn	YJA	C12636	1
Myllstua 109/4	Løsfunn	YJA	C33240	2
Nordenga 11	Sannsynlig gravfunn	JA	C12635	2
Ohren 1 og 106	Gravfunn	YJA/MA: 1000-t	C3642-47	1
Ohren 1 og 106	Sannsynlig gravfunn	YJA	C8043-49	2

Ohren 1 og 106	Sannsynlig gravfunn	YJA	C14055-59	2
Ohren 1/1	Løsfunn	YJA	34898	2
Oppsal n. 51	Sannsynlig gravfunn	JA	34901	2
Vestby 8/4	Usikkert gravfunn	YJA: VT	C31466	2
Vestern 8	Gravfunn	YJA: 800-t	C3619-31	1
Virstad 6/15	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT	C32845	2
Øyskog 22/4, 6	Løsfunn	YJA	C20444	2

C3595-97. Spydspids af Jærn, i Form lig No. 144, med kort Fal, bredt Blad, det tiltager meget hurtigt i Bredde fra Falen af, men langsomt afsmalles henimod Spidsen. Hele Stykkets Længde 151/4" (den yderste Spids afbrudt); største Bredde af Bladet 3"; Falens Længde 27/8". Har havt to Nagler, som endnu sidde vel bevarede i Falen. 3596. Øxeblad af Jærn, kort og tykt, 52/3" langt, 4" bredt for Eggen, 12/3" foran Skaftullet. Fremspringene paa begge Sider af Skaftullet, mere afrundede end sedvanligt. 3597. Nøgel af Jærn, med Skjær, Pibe og elliptisk Haandtag omtrent som de nu brugelige, lig Messingnøglen No. 998. Længde 4", Skjærets Brede indtil Piben 3/4". (Avl. N. F. 1918). No. 3595 - 3597 fandtes i Mai 1865 i en Haugpaa Gaarden Lunner (M. No. 23 - 24) i Jævnakers Prestegjeld paa Hadeland. I Haugen var et stensat Gravkammer; der bemerkedes Benstumper, men ellers intet foruden de indsendte Sager.

C3619-31. Sverd af Jærn, tveegget. Ingen eller i alfald kun ganske svag Fordybning langs Klingens Midte, men Haandgrebet af yngre Jærnalders Form. Er fuldstændig bevaret; men Klingen er brudt i to Stykker og dens ene Halvdel sterkt bøiet. Længde i alt 323/4", hvoraf 5" komme paa Haandgrebet. Klingen Bredde vel 2"; Odden usedvanlig spids. Nedre Hjalt og øvre Hjalts nederste Del sterkt buede; det sidstes øvre Del flad trekantet. Paa Tangen sidde to spidse Ovale, udzirede Jærnborder, som øiensynlig have tjent som Indfatning om det egentlige Haandgrebs nederste og øverste Ende. Nedre Hjalts Længde 4". 3620. Øxeblad af Jærn, 61/4" langt, 41/4" bredt for Eggen 9/10" foran Skaftullet, af Form som No. 554 o. fl., men meget svage Fremspring over Skaftullet, temmelig tykt og svært. 3621. Øxeblad af Jærn, 51/4" langt, 31/3" bredt for Skaftullet, knap 1" foran Skaftullet. Formen ligner nærmest No. 411. 3622. Spydspids af Jærn, tveegget Blad med Fal, 121/4" lang, hvoraf paa Falen kommer 4"; Bladets største Bredde 11/2". Bladet fladt; Falens øverste Del flad firkantet med indtrykte Længdezirater. Huller til en Gurnagle. Den yderste Del af Bladet sterkt bøiet; ellers vel vedligeholdet. 3623. Sax af Jærn, af almindelig Form, Dens hele Længde er 93/4"; Skjæret usedvanlig kort, kun 31/4". Skjæret har som almindelig ikke skarpsleben Eg, men er blot skraat afhugget paa Kanten. 3624. Ljablad af Jærn, af almindelig Form. Længde, maalt efter Ryggen, 22"; Bladets Bredde inderst 11/4"; Skaftungens Længde 41/2". 3625. Sigdblade af Jærn; Spidsen afbrudt. Nuværende Længde, maalt efter Ryggen, 61/2". Spor af Sagtænder i Eggen. Naglen bevaret. Ellers almindelig Form, paa det nær, at Bladets indre Kant paa den Del, hvorpaa Skaftet har hvilet, er temmelig sterkt bøiet opad, aabenbart til yderligere Befestelse af Skaftet. 3626. Bøile med Ringe og Krog til Ophængning af Jærn. Bøilens Form afviger lidt fra det vanlige, idet kun den Ende, hvori Krogen sidder, har dette ellers paa begge ender forekommende smallere Forlængelse. Bundsiden af Bøilen som almindelig flad og ovenpaa belagt med vredne Jærnstænger (her blot 2). Ringparrenes Antal er 3. Bøilens Længde vel 7"; de øvre Ringes Tvermaal, udvendig maalt, 45/6", de nedres 25/6". Jvfr. følgende No. 3627. Krog af Jærn med en Nagle siddende i Læggen; Længde 33/4". Eiendommeligt er, at der paa Krogens Spidse er et perpendikulært udgaaende Fremspring til den ene Side, 5" langt. Efter Finderens bestemte Udsagn sad denne Krog ved Optagelsen i den Ende af Bøilen No. 3626, hvor der ikke er fast Krog. 3628. Stegepande af Jærn af almindelig Form. Skiven er næsten fortæret af Rust; Skaftet bøiet og den nederste Ende afbrudt. Længden af Skaftets bevarede Del er 20"; dets Bredde 5/6", Tykkelse 1/6". 3629. Et Par ovale skaalformede Spender af Messing, dobbelt Plade. Ziraterne af almindeligt Slags; Overpladen har havt 9 fremstaaende Knapper, hvoraf de 5 faste ere bevarede. Længde 41/4", Bredde 21/2". Naalen, der har været af Jærn, borte paa begge; begge noget forbukkede og medtagne af Irr. 3630. Brudstykke af en Kløverbladformet Spende af Messing (Midtpartiet og den ene Gren). Længden er næsten 3", Siden af det som sedvanlig trekantet Midtparti maaler 11/3", saa at Stykket maa have været af de største i sit Slags. 3631. Forskjellige Jærnsager se. a. Brudstykke af en Sax, mindre end No. 3623. b. To Ringe af næsten 2" Tvermaal; i den ene hænger Fæstet til en Læderrem. c. En langagtig, firkantet Bøile af 21/4" Længde og 11/6" Bredde, hvori hænger to Ringe af 13/4" Tvermaal og Fæster til to Læderremme. No. 3619 - 3631 fandtes Høsten 1863 i en Haug paa Gaarden Vesteren (M. No. 8) i Jævnakers Prestegjeld paa Hadeland. I Haugen var intet Spor til Gravkammer; derimod fandtes Benstumper.

C3642-47. 4 Stykker af et Sverd af Jærn, tveegget med Fordybning langs Midten af Klingen. Stykkerne udgjøre tilsammen Haandtaget fuldstændigt med lidt af den nærmeste Del af Klingen. Parerstangen, hvis Længde mellem Enderne er 41/4", er temmelig sterkt Krummet opad, medens øvre Hjalts nedre Del har en svag Krumning nedad (Længde 3"). Hjaltets øvre Halvdel har havt samme Form som paa No. 237, 3210 o. fl. Hjaltene har rimeligvis

været prydede med Sølvbeslag, men Stykket er saa beskadiget af Rust, at dertil nu ikke kan sees noget Spor. 3643. Sigdblade af Jern af almindelig Form, 11" langt, maalt efter Ryggen. Er brudt i 3 Stykker. 3644. Krog af Jern, 31/2" lang, med en 1 1/2" lang Nagle siddende i Skaftet. Skaftets Flade staar lodret paa Krogens. Ellers almindelig Form. 3645. pilspids af Jern, med tveegget Blad og Stift. Længde 41/6", hvoraf paa Bladet kommer knap 3". Bladet ualmindelig tykt og bredt i Forhold til Længden (paa det bredeste vel 1"). 3646. Redskab af Jern af ukjendt Brug, af Form som nedenstaaende Rids viser. Langs hele Stykkets øvre Kant og paa den indre Side af den opstaaende Bøile er Spor af Træ, saa at det hele maa antages at have været indsat i et Træskaft. Bøilen er afbrudt, men endnu tilstede; derimod findes ikke den tilsvarende Bøile, som maa have været anbragt paa den anden Ende. Længde 41/2", Bredde paa Midten 1". 3647. Brudstykker af forskellige Sager, hvoriblandt Ringe af Jern, som synes at have hørt til Hestetøi, og et lidet fladt Stykke af Tin, 21/4" langt og 2/3" bredt, i den ene Ende afsmallet opadbøiet og bedækket med Jærnrust, i den anden opsplittet efter Længden. No. 3642 - 3647 fandtes 1865 ved Udgravning af en stor Gravhaug paa Gaarden Oren (M. No. 1) i Lunner Annex, Jevnakers Prestegjeld, Kristians Amt. Haugen havde en Omkreds af omtrent 48 Alen og en Høide af c. 3 Alen. Omtrent midt i Haugen fandt man Skelettet af et ubrændt Lig, (C. Boeck), som imidlertid var for største Delen fortæret; ved Skelettets venstre Haand laa Sverdet. De bevarede Ben indsendtes og ere lagte ved Fundet.† († Overdraget juni 1895 det anatomiske institut).

C8043-49. 35. To Ljaablad af almindelig Størrelse og Form for yngre Jernalder og et Stykke af et tredje Do., der har været usedvanlig lidet; et lidet Sagblad, 18,4 cm. langt, men den sagtandede Egs Længde kun 7,3 cm., med en Tange til Skaft i Forsættelse af Bladets Længderetning i den ene Ende og en kort rund Spids i den anden (altsaa med Hensyn til Skjæftningsmaaden afvigende fra Aarsb. 1875 fig. 30); et Øxeblad; en Hvirvel til en Lænke; en Hank til et Skrin eller en lignende Gjenstand; et Brudstykke (Laaget og lidt af Underdelen) af en liden rund Æske af Jernblik med bevægeligt Laag, i Form som i Størrelse ganske lig de sædvanlige Bronze-Etuiere til Skaalvægter fra yngre Jernalder (cfr. Aarsb. 1867 fig. 50 a). Alt af Jern og udentvivl fra yngre Jernalder. F. ved Pløining paa Oren i Jevnaker Pgd., Christians Amt, paa to forskellige Steder (de to førstnævnte Ljaablad paa eet Sted, Resten paa et andet). 8043-8049.

C9107. 186. 3 Vævjern af vanlig Form, som Aarsb. 1867 fig. 32, 15 cm. lang, og meget spæde, hørende til et Fund af c. 150 Stykker fra Mikkelsbraaten i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Christians Amt. Fundet er gjort i en Røs. - Gave fra Kirkesanger Østvold. (9107).

C10304. Tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder, overbrudt midt paa Klingen ved Optagelsen af Jorden; Knappen mangler. Har smale, stærkt krummede Hjalt, tykke i Midten og tilspidsede i Enderne, med 8.5 cm. indbyrdes Afstand. Klingen 76.5 cm. lang. F. i en Ager i Nærheden af en Gravhaug paa Lunner i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Christians Amt. 10304.

C12635-36. 240. Endel Vævloedder af Jern som [Rygh fig.438]NO. 438, af to eller tre forskellige Sæt. De mindst ere 15-16 cm. lange; af denne Størrelse findes c. 80 Expl. Af større Exemplarer findes 1 af 23 og 1 af 29 cm. Længde. De to sidste ere f. paa Nordengen i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Christians Amt, de første paa Mikkelsbraaten i samme Sogn. (12635.12636).

C12855. 125. 13 Vævloedder af Jern fra yngre Jernalder eller Middelalderen, som [Rygh fig.438]NO. 438, af temmelig jevn Størrelse, op til 29 cm. F. paa Bjøralt, ligeledes i Lunner Sogn. (12855).

C13362. 75 Vævloedder af Jern som [Rygh fig.438]NO. 438, fra yngre Jernalder eller Middelalderen, kun 15 cm. lange. Fundet paa Lunner i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Christians Amt. (13362).

C13367. Spydspids af Jern fra yngre Jernalder, 21,5 cm. lang, meget lig en almindelig Pilespids med Fal fra samme Tid ([Rygh fig.535]NO. 535). F. paa Kalvsjøhagen i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Christians Amt. (13367)

C14054. Øxeblad af Jern fra yngre Jernalder, lig [Rygh fig.554]NO. 554, 11,6 cm. langt. F. paa Pladsen Præsteid under Lunner i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Christians Amt. 14054.

C14055-59. 3 Sigdblade af Jern af Formen [Rygh fig.384]NO. 384; Længde i ret Linie mellem Enderne fra 22 til 17 cm. Intet af dem har Tænder i Eggen. **14055.** b) Sax af Jern, 20 cm. lang; nærmest lig [Rygh fig.443]NO. 443. **14056.** c) Kniv af Jern af eiendommelig Form. Bladet har nærmest ældre Jernalders Form. Skaftet, der er af samme Stykke som Bladet, er gjennebrudt med en Aabning i Form af et ligebeinet Triangel, med Spidsen vendt opad; det minder noget om Skaftet paa Knive fra Broncealderen som [Rygh fig.117]NO. 117. Længden er 12,8

cm. 14057. d) Mundbid af Jern, ligt [\[Rygh fig.570\]](#)NO. 570. Afstanden mellem Sideringene 11 cm.; intet af Tøilebeslagene er bevaret. 14058. e) Bidselring af Jern, med en liden Rest af Biddet. **14059.** Disse Sager ere f. paa Oren, ligeledes i Lunner Sogn. De sagdes at være fundne paa mindst 2 forskellige Steder paa Gaarden; men der kunde ikke faaes Oplysning om, hvad der var fundet sammen. Stykkerne maa tilhøre den yngre Jernalder, med Undtagelse af No. 14057, der synes at være ældre.

C14592-93. 46. a) Sax af Jern fra yngre Jernalder, med ringformet Bøile som [\[Rygh fig.443\]](#)NO. 443, 22,5 cm. lang. 14592. b) Ljaablad af Jern, hvis ydre Del mangler; almindelig Form. 14593. F. i en Haug paa Flatla i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Christians Amt, sammen med "en Potte" (antagelig et Kleberstenskar).

C14734-38. 123. a) Eneget Sværd af Jern fra yngre Jernalder, sammenbøiet og brudt i 2 Stykker, yderst forrustet. Hjaltene have ialfald med Hensyn til Knappens Form lignet [\[Rygh fig.493\]](#)NO. 493. Klingen, hvoraf Odstykket mangler, maaler 76 cm. 14734. b) Øxeblad af Jern af Formen [\[Rygh fig.559\]](#)NO. 559, kun 14,3 cm. langt. Skaftulpartiet uforholdsmæssig stort; Misforholdet synes væsentlig at være fremkommet ved langvarigt Slid og gjentagen Opslibning. Bredde i Eggen 8,3 cm. 14735. c) Fragmenter af et Ljaablad og et Sigdblade, det første af betydelig Størrelse. 14736. d) Knivblad af Jern, 14 cm. langt. 14737. e) Stykker af et Mundbid og et Stykke af et ubestemmeligt Jernredskab (en 14 cm. lang, spæd Stift, der i den ene Ende viser en begyndende Udplætning). 14738. F. i en Gravhaug paa Flatla i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Christians Amt.

C16515-16. 135 a-b. a) Tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder, med Hjalt som paa [\[Rygh fig.490\]](#)NO. 490 og 491. Af Klingen er kun et 63 cm. langt Stykke tilbage. Øvre Hjalt er af et Stykke, men den oprindelige Deling antydtes ved en indslaaet Tverstribe. Begge Hjalts Længde 7,8 cm.; Afstanden mellem dem knap 8 cm. 16515. b) Skjoldbule af Jern af Formen [\[Rygh fig.562\]](#)NO. 562, 13,7 cm. i Tvermaal ved Randen. 16516. Begge Stykker f. i en Haug paa Balangrud i Lunner Sogn, ligeledes i Jevnaker.

C16517-18. 136 a-b. a) Tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder, af hvis Klinge kun et Stykke paa 21,5 cm. er bevaret. Hjalt af samme Form som paa [\[Rygh fig.493\]](#)NO. 493; deres Længde 9 og 7,5 cm. og Afstanden mellem dem 8,7 cm. Sværdet har nogle Hug i den ene Egg. 16517. b) 7 Vævjern ([\[Rygh fig.438\]](#)NO. 438) af vanlig Form, 23 cm. lange og temmelig tykke. 16518. Disse Sager er f. paa samme Gaard, ved Pløining.

C16554. 17. 3 smaa Pilespidser af Jern af Formerne [\[Rygh fig.538\]](#)NO. 538 og 539, indtil 11,5 cm. lange. F. paa Lunner i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Kristians Amt; antagelig fra yngre Jernalder. 16554.

C16611. 29. Tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder; nedre Hjalt og Oddpartiet af Klingen mangler. Overhjaltes, af Form som paa [\[Rygh fig.490\]](#)NO. 490 og 491, gjort af 1 Stykke, er 7,9 cm. langt. Der synes paa Klingen at være svage Spor af Indskrift. F. paa Lunner i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Kristians Amt, i en Gravhaug. 16611.

C17964-65. 41. a) Tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder, med Hjalt som paa [\[Rygh fig.494\]](#)NO. 494, stærkt forrustet; Knappen mangler. Klingens Længde 76-77 cm., Hjaltenes Længde 10 og 8,5 cm.; Afstanden mellem dem har været ualmindelig stor, c. 10,5 cm. (17964). b) Øxeblad af Jern, i Form staaende mellem [\[Rygh fig.553\]](#)NO. 553 og 555, c. 20 cm. langt betydelig forrustet. I Rustlaget paa den ene Side Aftryk af et Underlag, hvorpaa Stykket har hvilet under Forrustningen, - som det synes Halm. (17965). Disse to Stykker ere f. sammen paa Haakenstad i Lunner Sogn, Jevnaker Pgd., Kristians Amt, ved Bygning af en Lade, i "en liden Forhøining".

C19763. 13. Tveegget sværd af jern fra yngre jernalder, med hjalter nærmest = [\[Rygh fig.494\]](#)NO. 494. Knappen mangler. Noksaa vel bevaret. Glødeskal sees. Klingen næsten 79,5 cm. og ca. 6 cm. bred ved hjaltet. Afstanden mellem hjalterne 9,5 cm., nedre hjaltet ca 11 cm. langt. F. i en gravhaug paa Kjørven, Lunnens., Jevnaker pgd., Kristians amt. (19763).

C19764. 14. Tveegget sværd af jern fra yngre jernalder, med hjalter som [\[Rygh fig.508\]](#)NO. 508, dog er nedre hjaltets ender mere nedvigende, desuden mangler de ornament. Lidt beskadiget ved forrustning nederst paa klingen, odden mangler, ellers vel bevaret. Glødeskal sees. Klingen nu ca. 75,8 cm. lang, afstanden mellem hjalterne 9,7 cm., nedre hjaltetets længde i ret linie 12,5 cm. Klingen bredest ca. 5,9 cm. F. i nærheden af den haug, hvori foregaaende nummer blev fundet. (19764).

C20444. 19. Ljaa av jern [\[Rygh fig.386\]](#)R. 386. 44 cm. l. i ret linje. F. paa Øiskog-Ødegaarden, Lunner, Krist. 20444.

C21174. 62. Pilespids av jern, jfr. [\[Rygh fig.547\]](#)R. 547, men bladet er meget kortere, eggene er buet. Ser ut til at ha været i ild for ikke meget længe siden. Den ene side er flat, den anden rygget. Kan godt være fra vikingetiden. 9,4 cm l., derav kommer paa bladet ca. 5 cm; bladets bredde er 2,9 cm. F. paa samme sted ved Jæringen og ved samme gravninger, ca. 34 m dypt. Begge gjenstande er gaver av Jørgen Jære og Kristian Larsbraaten ved ingeniør Bull 21174.

C21852. 359. a) Glasmosaikperle av sort glas med melkehvite og røde indlægninger. b) Svær jernspiker. 11 cm. l. (moderne). F. paa Hov, Lunner s., Jevnaker pgd., Krist. 21852.

C24003. Gravfunn fra vikingetiden fra overgangstiden mellom 10. og 11. århundre fra Kjørven øvre (gnr. 99, bnr. 1), Lunner s. og pgd., Opland. a). Eiendommelig, vel bevart øks av jern, nærmest beslektet med Jan Petersen: Vikingsverd, fig. 43. Skaft hullpartiet er i forhold til bladet meget kraftig, skaft hullflikene er tvert avskårne. Halsen er avrundet og eggen er skjev, men ikke i den grad som på typeeksemplaret. I skaft hullt sitter rester av skaftet. Øksen ligner påfallende C. 10 261 fra ukjent sted i Brandbu på Hadeland. Øksen fra Kjørven er dog litt større enn denne. Lengde 16,1 cm, eggens bredde 8,1 cm. b). To stykker av en fragmentarisk sterkt, forrustet kniv av jern med langt, smalt, sterkt oppskjerpet blad. Det ene stykke som er 7,9 cm langt, består kun av tangen, hvortil det er fastrustet trerester og hvis øvre ende er ombøyet. Det annet stykke som er 11,5 cm langt, består av bladet, som er bevart komplett, samt det nedre stykke av tangen hvortil ennå sitter festet stykker av treskaftet. Ved overgangen til bladet er skaftets trebelegg i en bredde av 2,2 cm. særlig godt bevart. Mulig har det her sittet en bronseholk. Knivens samlede opprinnelige lengde er ca. 19 cm. c). Fragmentarisk, sterkt forrustet, ildstål av jern av typen Rygh 426. Den ene arm er helt avbrutt, av den annen sitter bare et kort stykke igjen. Lengde 9,1 cm, bredde over midten 2,2 cm. d). Et par små stykker brente bein. Sakene fremkom ved gravning i en gravhaug som lå ca. 100 m vest for gårdsbebyggelsen på ovennevnte gård. Oldsakene fantes liggende ved et ganske godt bevart skjelett som lå midt i haugen og som delvis var dekket av en stor skiferhelle. Øksen fantes på høyre side av brystet, like under haken. Ildstålet og kniven lå like inn til høyre overarm. De brente beinstykkene fantes i samme lag som skjelettet og oldsakene. Gravningen ble foretatt av konservator Eivind S. Engelstad og preparant Söderholm ved Anatomisk Institutt. Gave fra gårdbruker Peder Kjørven.

C25180. 101. Gravfunn fra vikingetiden fra Fjellhøi u. Lunner prestegård (gnr. 33, bnr. 9), Lunner s. og pgd., Opland. a. Godt bevart, men rusten øks av jern av typen Vikingsverd fig. 40. Eksemplaret er usedvanlig kort, bredt og plumpt. Lengde 13,9 cm, bredde over eggen 8,7 cm. Til øksen er fastrustet rester av tre. b. Liten forrustet kniv av jern, sterkt opslipt, nærmest som [\[Rygh fig.404\]](#)R. 404. Lengde 8,6 cm. c. To fragmenter av kam av ben, omtrent som [\[Rygh fig.447\]](#)R. 447. Midt efter skinnen løper en enkelt båndfletning. Lengde h. h. v. 6, 1 og 4,9 cm. d. Enkel nål av ben, spissen avbrutt og nålen selv endel defekt. Hodet er flatt utformet med 4 innsvingete sider. I midten et større, gjennomgående hull, i de fire hjørner er mindre, ikke gjennomgående fordypninger. Lengde 7,1 cm. e. Snellehjul av rødlig ler, med plan underside og svakt hvelvet overside. Denne er prydet med endel tilfeldig innrisete streker. Diameter 4,2 cm. f. To fragmenter av rundbundet kleberkarr, [\[Rygh fig.729\]](#)R. 729. g. Endel brente benrester. Sakene er fremkommet ved gravning av en vannledningsgrøft på prestegårdens gårdsplass. Sakene lå i sort jord ca. 30 cm. under overflaten, samlet i en fordypning i fjellet ca. 75 cm. i diameter. Gave fra lensmann O.J. Elverhøi, Lunner. (25 180).

C27725. Bleggøks av jern, nærmest av type som [\[Rygh fig.556\]](#)R. 556. Eksemplaret er noe forrustet, men formen er tydelig uten særlige avvikinger fra typeeksemplaret. Lengden er 19 cm, bredde over eggen 5,4 cm. F. på Lunder (g.nr. 23, br.nr. 1), Lunder s. og pgd., Hadeland. Opland. Gave.

C29011. Forrustet spydspiss av jern av hovedtypen [\[Rygh fig.520\]](#)R. 520, men skiller seg fra typeeksemplaret ved at den har langt jevnere overgang mellom fal og blad. Bladet har dessuten vært bredere og kraftigere. Det er nå imidlertid en del medtatt av rust, slik at store skall er falt av. Falen er fasettert som på typeeksemplaret. Det ytterste av falen er brukket av. Full lengde 23 cm, derav er falen ca. 11 cm. Bladets st. bredde er nå 4 cm. Det har glødeskall. F. på gården Bjørkås (ikke i matr.) i Lunner, s. og pgd., Opland, og kom for dagen under pløying av en haug. Mulig at den skriver seg fra en branngrav. Gave fra finneren, Hans Bjørkaas, Lunner. Innsendt av reisende A. Helmen.

C29018. Liten øks av jern, en del medtatt av rust og således vanskelig å typebestemme. Av utseende kan den minne noe om [\[Rygh fig.552\]](#)R. 552, men skaft hullflikene er på langt nær så spisse og framtreddende som på typeeksemplaret. På den ene siden er den rustet helt vekk. Øksen later til å være en del oppslipt i eggen, så opprinnelig har den nok vært mer utsunget. Omtrent midt på øksen er det på begge sider en svakt uthevet avsats. Den er 13 cm lang, 7,1 cm bred over eggen og største bredde over nakken er 4,2 cm. Øksen skal være funnet på Lier gård, Lunner s. og pgd., Opland, våren 1953 under pløying på et jorde. Finneren er gårdbruker Ragnvald Lier, Lunner p.å. Han har gitt øksen som gave til Oldsaksamlingen. Innlevert ved professor Størmer.

C30071. a-c. Mannsgravfunn fra vikingtiden fra Bjerkås(Hagengen) (g.nr. 31, b.nr. 2) av Haga, Lunner s. og pgd.,Oppland. a) Størsteparten av spydspiss av jern som Vikingesverd, fig.21. Bladet er bøyd tilbake mot falen, den ytterste delen avbrutt og mangler. Lengde ca. 44 cm, bladets st. bredde 3,3 cm. b) Sigd eller liten ljà av jern, bladet svakere krummet enn vanlig på sigdene. Av festet for skaftet er bare en liten tapp bevart. Kordelengde 24,4 cm. c) Enkel nøkkel eller krok av jern, avbrutt ytterst i kroken. St. lengde 13,8 cm.F. under harving i 1955. Deponert i Hadeland Folkemuseum.Innsendt av Hadeland Folkemuseum.

C30217.Liten sigd av jern, kan nærmest jevnføres med Vikingetidens Redskaper, fig. 87, men skjefteanordningen noe annerledes, idet de to naglene er festet til en plate, som harmerker etter en strekornering i glødeskallet. Svake spor av sagtakking i eggen. Kordelengde 19 cm, st. bredde 2,7 cm.F. for ca. 40 år siden på Bolken (g.nr. 14, b.nr. 1), Lunnens. og pgd., Oppland. Gave fra Iver Balangrud, Grindvoll st.Innsendt av A. Helmen, Sølvsberget, Hadeland.

C30218. a-b. a) Stort sett velbevart øks av jern som Vikingesverd, typeG, fig. 38. En del av skafthullpartiet er borte. Glødeskall over store partier. St. lengde 18,5 cm, bredde over eggen 10,6 cm. b) Velbevart miniatyrøks som Vikingesverd, type L, fig. 43,med rett avskårne skaftfliker. St. lengde 10,8 cm, bredde over eggen 5,5 cm. Innsendt som foreg. Nr

C31466. Furrustet knivblad med en del av tangen bevart, som Vikingetidens Redskaper fig. 103 eller 104, men med kortere blad (muligens nedslipt). Kniven har rett egglinje med rettvinklet ansats mellom tange og rygg. Egglinjen går i ett med og skrårer inn mot tangen. St. lengde: 11 cm, bladets lengde 7,9 cm, bladets st. bredde: 2,3 cm. F. ved prøvegravning (roting) i liten røys i skogen på Vestby (g.nr. 8), Lunner s. og pgd., Oppland. Innkommet ved konservator Aslak Liestøl.

C31487. Liten jernbarre eller emne (?) av jern. I ene enden tynn, nærmest som en tange, tiltagende bredde mot andre enden med tverr avslutning. Lengde 14,2 cm, st. bredde 1,4 cm. F. på Bjøralt (g.nr. 94, b.nr. 4), Lunner s. og pgd., Oppland,i bunnlaget av en gravhaug. Eier Ole Bjøralt. Innlevert av Aksel Helmen.

C32845. a-b. a) Velbevart tveegget sverd av jern fra vikingtid. Nærmest som J.Petersen: Vikingesverd, M-type, fig.98, men har hatt knapp og begge hjalter har avrundete ender. Overhjalte har to gjennomgående hull for feste av knappen. Underhjalte er fastrustet i skrå stilling. Lengde 86,5 cm, lengde underhjalte 11,4 cm, lengde overhjalte 6,9 cm. b) Liten øks av jern fra vikingtid. Som l.c. fig.34, D-type. Skaftthullpartiet er sterkt beskadiget av rust. Lengde 14,3 cm, br. over egg 8,8 cm, tykkelse nakke 3,9 cm. Funnet av H. Wirstad under jordarbeide på gården VIRSTAD (gnr.6, bnr.15), LUNNER s. og pgd., OPPLAND. En vet ikke om sakene er funnet sammen. Se korrespondanse juli 1970. Innlevert av Trond H. Wirstad. Gave.

C33240. Kniv av jern som [\[Rygh fig.500\]](#)R. 500, men med lengre tange og med buet rygg på bladet. Bladet viser en nedgående flik der tangen tar til, noe som kan ha sin årsak i at resten av bladet er nedslipt. Kraftig rygg og tange. Hel lengde 14,9 cm, bladets lengde 7,5 cm, bladets br. 1,6 cm. Kniven er preparert og deponeres hos Birgit Heyerdahl-Larsen. Funnet på MYLLSTUA (NONNESÆTER) under BRATHOLT (gnr. 109, bnr. 4), LUNNER s. og pgd., OPPLAND i løse fyllmasser fra gravemaskin 1969.

C33248. a-f. a) Øks av jern som J. Petersen: Vikingesverd, fig. 43. Lengde 17 cm, eggens st.br. 8,3 cm. b) Spydspiss av jern som J. Petersen: Vikingesverd, fig. 18. Lengde 28 cm, bladets st.br. 5,2 cm, falens indre diam. 2,5 cm. c) Kniv av jern som J. Petersen: Vikingetidens Redskaper, fig. 110. Lengde 11,8 cm, bladets lengde 3,5 cm og st.br. 1,3 cm. d) Knivblad av jern. Brudd øverst på tangen. Buet egg og svakt buet rygg. Lengde 8,2 cm, st.br. 1,5 cm. e) Sigd av jern, nærmest som J. Petersen: Vikingetidens Redskaper, fig. 86, men avviker fra denne ved at tangen snevres inn rett bak naglefestet, og naglehodet er noe kortere og bredere. Lengde 26 cm, st.br. 2,6 cm. f) Fortann av menneske. Lengde 2 cm, br. 0,8 cm. Funnet i 1969 under bulldoserarbeid ved husbygging ca. 150 m ned og ØNØ for husene på KJØRVEN ØVRE (gnr. 99, bnr. 2), LUNNER s. og pgd., OPPLAND, i en østhellende skråning, "Haugerenga", mot Lunner stasjon. Funnet lå samlet under "noen løse steiner" i en dybde av 50-80 cm under jordoverflaten. Finner Finn Øyen, Lunner. Innlevert av Ola Melby, innberetning i top.ark.

C33249. a-p a) Øks av jern som J. Petersen: Vikingesverd, fig. 28. En skaftthullflik er avbrutt. Rester av tre i skaftthullet. Lengde 14 cm, bladets bredde 7,2 cm. b) Pilespiss av jern, som W. Holmquist og B. Arrhenius: Excavations at Helgø II, Pl. 43/4. Spissen og tangen er avbrutt. Lengde 10,6 cm, tangens lengde 1,9 cm, bladets st. br. 2,1 cm. c) Kniv av jern som J. Petersen: Vikingetidens Redskaper, fig. 110, men med mer jevnt skrånende overgang mellom tange og blad. Lengde 11,7 cm, derav bladets lengde 1,6 cm, st.br. 1,5 cm. d) Bissel av jern som [\[Rygh fig.567\]](#)R. 567, men ringene på vårt eksemplar er mindre i forhold til bittets lengde. På den ene

ringen sitter rester av et beslag. Samlet lengde ca. 19,5 cm, ringenes diam. 5 cm. e) Stekepanne av jern som J. Petersen: Vikingetidens Redskaper, fig. 223. En del av skaftet er avbrutt og platen er avskallet rundt kanten. Lengde 36 cm, st.diam. på platen 1 cm. f) Sledeskro av jern nærmest som J. Petersen: Vikingetidens Redskaper, fig. 49, men krokens avsluttende del er mer utoverbøyd enn på typeeksemplaret. Rester av naglen sitter i naglehullet. Lengde 8,4 cm. g) Midtpartiet av sigd av jern. Lengde 11,8 cm, st.br. 2,9 cm h) Odd av jern, mulig del av sigd. Lengde 6 cm, br. 2,7 cm. i) Flatt jernfragment med rester av tre og tilnærmet rektangulær form som vider seg ut i den ene enden hvor det sitter en nagle. Begge ender avbrutt. Trolig del av tangen på sigd. Lengde 5,8 cm, st. br. 2,6 cm. j) Flatt jernfragment, tilnærmet rundt, avbrutt på alle kanter og med isittende nagle. Mulig del av tangen på sigd. St.diam. 2,7 cm, naglehodets diam. 1,5 cm. k) Korsformet beslag av jern, trolig som "Excavations at Helgø II", Pl. 47, fig. 1. Tre av armene er avbrutt. Mål 4,1 x 3,5 cm, tykkelse 1,3 cm. l) Beslag av jern med rundt, flatt hode med isittende del av nagle. Lengde 5,5 cm, st.br. 1,9 cm. m) Jernfragment av buet form. Avbrutt i begge ender. Lengde 2,1 cm, st.br. 1,8 cm. n) Jernfragment med rester av tre og av buet form. Avbrutt i begge ender. Lengde 2,2 cm, st.br. 1,2 cm. o) Ildstål av jern som [Rygh fig.426]R. 426. p) Ring av jern. Har antagelig vært festet på en rangle. Lengde 8,4 cm, br. 3,3 cm. Funnet i mai 1971 under planeringsarbeid ved anlegging av hage ca. 1,5 - 2 m SV for Ole Larsens hus på KJØRVEN ØVRE (gnr. 99, bnr. 3), LUNNERs. og pgd., OPPLAND. Funnet lå i en dybde av 70-80 cm under et lag med steiner. Funnlokaliteten kalles "Haugerenga". Finner Ole Larsen. Innlevert av Ola Melby. Innberetning i top.ark.

C33466. Lanse av jern, nærmest som G.Gjessing: Merovingertiden, Pl. XXII c fra Geilvollen, Ørlandet, men vårt eksemplar har fal, ikke tange som det trønderske. Lansen er meget velbevart, aller ytterste odd avbrutt, et par hakk i eggene. Festenaglen mangler. Muligens spor av glødeskall nederst på falen. Samlet lengde 32 cm, derav falen 13,3 cm. Bladets st.br. 4,4 cm. Hullene til festenaglen sitter 5,3 cm opp for falens avslutning. Funnet på Kristinelyst av Ballangrud (gnr.15, bnr.2), Lunner s. og pgd., Oppland, ca. 300 m NNØ for husene på et sydvendt jorde, ved utjevning av en forhøyning som viste seg å være en bergknaus. Spissen hadde ligget inntil knausen ved en lav, loddrett skrent. På gården ligger ennå 3 gravhauger mellom tunet og dette funnsted, og ytterligere minst 3 andre er fjernet ved dyrkning. Gave fra finneren, gårdens eier, Gudbrand Bolken. Innbrakt ved Trond Løkens registrering i Lunner, Oppland.

C34898. Meget velbevart hakke (celt) av jern, som Vre,fig.96. L. 20,2 cm, b. over eggen 6,6 cm. F. av Thron Ohren ved markarbeid på natureng, ca. 100 m S for hovedbygningen og ca. 60 m V for "Svingen" i gammel gårdsvei, på gården OHREN (1/1), LUNNER s.p.k. OPPLAND. Lokaltetsens navn er BADSTUHAUGEN. Omkring 150 m borte ligger en utgravet gravhaug. Innkommet ved Tryggve Fett. Korrespondanse i top.ark.

C34901. Spydspiss av jern, noe forrustet ved eggene. Falen er lang og bladet forholdsvis kort, jfr. Vsv, type M, fig. 25, men bladets stb. mindre enn typeeksemplarets, jfr. type K, fig. 21. L. 33,1 cm, herav falen ca. 11,5 cm. F. av Erik Opsahl, (2740 Roa), høsten 1978, ved gjenfylling av dreneringsgrøft, i 10-15 cm's dybde, i beitemark, 15-20 m fra nybygning på SOLSTUA av OPPSAL NORDRE (gnr.51), LUNNER s.p.k. OPPLAND.

C36805 a-b. Depotfunn fra ØSTRE HAUGEN (10/8,16,21), LUNNER s.p.k. OPPLAND. a) 81 jernbarrer av hovedtype som Dannevig Haugen 1946, Blesterbruk og Myrjern, s. 164, fig. 84 c-d. Form og format varierer noe: Nakkepartiet er fra spisst, langt uttrukket til kortere og rett avskåret. Hullet er fra loddrett spalte med rette sider (0,5 x 1,6 cm) til vid, tilnærmet oval åpning (1,4 x 1,8 cm). En barre har oppbrettet blad, jvf. C 35981, depotfunn fra Hauger, Vestby, Akershus. Alle barrene har et hvitt belegg, mest på den ene side. Barrene er noe forrustet, men de fleste er velbevarte. Et par er skadet i bladet. L. fra 20,6 til 26,1 cm. B. over egg fra 3,5 til 4,9 cm. 2 eggstykker foreligger løse. Stm. h.h.v. 3,4 og 4,8 cm. b) Jernten med mothaker, trolig fra nyere tid. Iflg. smed T. Vinnes, Drammen, antakelig et redskap som fortsatt brukes til å slå inn i tømmerstokker. L. 20,2 cm, diam. 2,1 cm. 14 barrer + jerntenen ble funnet av Ole Svensbråten, 2720 Grindvoll, sommeren 1985 i veiskråning for gammel ferdselsvei, utbygget 1982. Ytterligere 62 barrer fremkom ved ettergraving ved representanter fra UO 1986. Disse lå i kulljord i en grop under en stein med en del mindre stein omkring. De var lagt buntevis "anføttes". 4 barrer og 2 fragmenter ble funnet med metalldetektor et stykke fra de øvrige. Korrespondanse og innberetning ved Tom Haraldsen i top.ark.

C37250. Bleggøks av jern, nærmest som Per Fett 1938 Pl. 1, fig. 1. Ubetydelige trerester sitter i det rund/ovale skafthullet. Et mindre skår i eggen, forøvrig velbevart. L: 20,9 cm. B: over eggen 4,5 cm, B: over skafthullet 4,6 cm. Funnet på GRØNBAKKEN (97/14), LUNNER s.p.k., OPPLAND, av gårdens eier, Harald Grønbakken, 2730 LUNNER, ved drenering av vei.

C37872. Dobbeltskallet ovalspenne av bronse. J.P.smykker 42, ornamentikken i hovedsak som J.Jansson; Ovala spennbucklor, fig.47, men dyrefig. har tildels glatte overflater og virker lite forarbeidet. Litt forgylling bevart. Sideknoppene mangler. Spennen er i et stykke, sammenloddet langs ytterkanten. 2 motstilte hull ca 1.5cm fra

midtlinjens ender. 11.4 x 7cm. Funn fra NORDBRÅTEN AV LUNNER VESTRE (22/22), LUNNER OPPLAND. Funnet på overflaten av Lisbeth Anneberg Mydland Åmodt, 4380 Hauge i Dalane.

C38673. Bråstad 45/8: Spydspiss av jern fra merovingertid. Nesten flatt blad, langstrakt tilnærmet rett overgang fal/blad og kort fal. Markerte naglehoder på falen, som nå er åpen. Bladet ser ut til å ha vært avsluttet i en nedløpende spiss på falen. Overflaten og egglinjene en del forrustet, ellers godt bevart. Funnet under harving på et flatt jorde, på siden av en gammel bekk. 1941 – Lars Braastad.

Appendiks 3: Funnkatalog med beskrivelser for Gran Kommune

FUNNSTED	KULTURMINNE	DATERING	REG.NR.	KATEGORI
Alm 140-142	Gravfunn	YJA: VT	C2793	2
Alm	Gravfunn	JA	C4726	2
Alm, majors- 150/ 1	Gravfunn	YJA	C36653	1
Askim n. 115	Gravfunn	YJA	C8019	2
Agedals bro 65/7 – 66/3-5, 77-78	Gravfunn	YJA: 900-t	C1714, 12763	2
Berger	Løsfunn	YJA: 900-t	C12765	2
Bilden 112	Gravfunn	YJA	C4503	2
Bilden 112	Sannsynlig gravfunn	YJA: 800-850-t	C16273	2
Bilden 111-112	Sannsynlig gravfunn	YJA: 700-t	C29909	2
Bjerke 69-70	Sannsynlig gravfunn	YJA	C4058	1
Bjerke 69/1	Depotfunn	JA	C39270	1
Bjørge 231/1	Løsfunn	YJA	C28776	2
Bjørge 231/1	Løsfunn	YJA	C28777	2
Bjørge 236-238	Løsfunn	YJA	C12634	2
Bjørge 236-238	Gravfunn	YJA	C18351	1
Bjørge 236-238	Gravfunn	YJA	C28775	1
Bjørge 236/1	Sannsynlig Gravfunn	YJA	C35086	2
Bjørge 237/1	Løsfunn	YJA: VT	C51427	2
Bjørge 238/2	Gravfunn	YJA: VT	C28774	2
Bleiken 36/2	Depotfunn	?	C34017	1
Bleiken 45-46	Gravfunn	YJA: 900-t	C2289-93	1
Bleiken 45-46	Gravfunn	YJA: 900-t	C12762	1
Bleiken 45-46	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT	C13494	2
Dvergstein 105	Løsfunn	YJA	C1417	2
Dvergstein 105	Løsfunn	YJA	C1497	2
Dvergstein 105	Gravfunn	YJA: VT	C4614	1
Dvergstein 105/1	Gravfunn	YJA: VT	C22585	1
Dvergstein 105/1	Gravfunn	YJA: 550- 650- t	C22586	1
Dynna v. 239- 240	Gravfunn	YJA: 900-t	C11937	2
Dynna 239-240	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT	C12633	2
Dynna 239-240	Gravfunn	YJA: 900-t	C14469-70	2
Dynna 239-240	Sannsynlig gravfunn	YJA	C14471	2
Dynna 239-240	Løsfunn	YJA	C14626	2
Dynna 239-240	Løsfunn	YJA	C14636	2

Dynna 239-240	Gravfunn	YJA: 900-t	C14719-29	2
Dynna 239-240	Gravfunn	YJA: 800-t	C14732-33	2
Dynna 239-240	Løsfunn	YJA: VT	C14776-77	2
Egge 47-52	Gravfunn	YJA: 900-t	C1348-50	2
Egge 47-52	Depotfunn	YJA	C15090	1
Egge 48	Gravfunn	YJA: VT	C1079-80	1
Egge 48	Sannsynlig gravfunn	YJA: 900-t	C1403-04	2
Egge 48/2	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT	C34498	2
Egge 48-49	Gravfunn	YJA: 900-t	C18182-85	2
Eids Alm 54/1	Løsfunn	YJA: VT	C36367	2
Ensrud 242 (Hval 246-247)	Depotfunn	YJA	C16247	1
Falang 184-185	Løsfunn	YJA: MER	C29031	2
Flaagen 246	Løsfunn	YJA	C14466	2
Folkets hus, Brandbu (Storlinna 25)	Sannsynlig gravfunn	JA	C27341	2
Folkvang 153/11	Løsfunn	YJA	C20328	2
Framstad 273, 276, 278	Sannsynlig gravfunn	YJA: 700-t	C1936	2
Framstad 273, 276, 278	Gravfunn	YJA: 900-t	C7271-87	1
Framstad 273	Gravfunn	YJA	C1711-13	2
Framstad 273	Gravfunn	YJA: 800-t	C3038-40	2
Framstad 273	Gravfunn	YJA: 800-t	C3041-42	2
Framstad 273	Gravfunn	YJA: 800-t	C3043-52	1
Framstad 273	Gravfunn	YJA	C4501	2
Framstad 273	Gravfunn	YJA: 900-t	C5342-45	1
Framstad 276/1	Gravfunn	YJA: 800-t	C22594	2
Framstad 278	Gravfunn	YJA: 800-t	C9171-75	1
Gamme 181	Gravfunn	YJA	C34758	1
Gamme 181/2	Gravfunn	JA	C23550	2
Gisleberg 259	Gravfunn	YJA	C4428	2
Gisleberg 259/5	Løsfunn	YJA:VT	C28691	2
Gjefsen	Gravfunn	YJA: 700-800-t	C20312	2
Gjefsen 156-157	Gravfunn	YJA: 900-t	C116-120	2
Gjefsen 156, 157	Sannsynlig gravfunn	YJA	C1937	2
Gjefsen 156-157	Sannsynlig gravfunn	YJA: 800-t	C4952-54	1
Gjefsen 156-157	Sannsynlig gravfunn	YJA: 800-t	C14475	2
Gran pr.gård 167	Gravfunn	YJA: 900-t	C2244-55	2
Gran pr.gård 167	Depotfunn	YJA: VT	C3544-49	1
Grindaker 106, 109-110	Løsfunn	YJA: 900-t	C13492	2
Grini 233/1	Sannsynlig	YJA/MA:	C30602	2

	gravfunn	1000-t		
Gullen 255/1	Sannsynlig gravfunn	YJA: 900-t	C22339	2
Gullen 255/1	Gravfunn	YJA	C22777	1
Gullen 255/1	Løsfunn	YJA: 900-t	C22782	2
Gullen 255/1	Løsfunn	YJA:VT	C22783	2
Haug 125	Gravfunn	YJA: 550-650-t	C34814	1
Haug 125-126	Gravfunn	YJA: 800-t	C5557-58	2
Haug 125-126	Gravfunn	YJA: 900-t	C5559-61	2
Haug 282	Sannsynlig gravfunn	YJA: 900-t	C1121	2
Haugerud	Løsfunn	JA	C16762	2
Heier 222/ 1-2	Sannsynlig gravfunn	YJA: MER	C36224	2
Helgum 177/1	Sannsynlig gravfunn	JA	C27094	2
Hennung 38	Depotfunn	YJA	C20617	1
Hilden 138, 143-144	Sannsynlig gravfunn	YJA	C14098-14100	1
Hole 130-131	Sannsynlig gravfunn	YJA: 800-t	C1289-91	2
Holen (Hole)	Løsfunn	YJA	C16686	1
Holm 230	Sannsynlig gravfunn	YJA	C13156	2
Horgen 279-280	Gravfunn	YJA: 800-t	C3712-18	1
Horgen 279-280	Gravfunn	YJA	C4606-10	1
Horgen 279-280	Gravfunn	YJA: 800-t	C14994-97	2
Horgen 279/1	Sannsynlig gravfunn	YJA	C34668	2
Horgen s. 279/2	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT	C22341	2
Horgen 279/2	Gravfunn	YJA: 800-t ?	C22779	2
Horgen 279/2	Gravfunn	YJA: 800-t	C22780	2
Horgen n. 280	Gravfunn	YJA: 800-t	C4432-35	1
Hov 124/1	Løsfunn	YJA: VT	C37704	2
Hov 124/1	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT	C37718	2
Hov 124/3	Depot	YJA	C5562	1
Hov 262	Sannsynlig gravfunn	YJA	C11936	2
Hov 262/1	Gravfunn	JA	C4483	2
Hov 262/1	Gravfunn	JA	C4484	2
Hov 262/1	Gravfunn	JA	C4485	2
Hov 262/1	Gravfunn	YJA	C4486	2
Hov 262/2	Gravfunn	YJA: 800-t	C4423-26	2
Hov 262/2	Sannsynlig gravfunn	YJA	C4510-11	2
Hval 246-247	Depotfunn	YJA	C16207	1
Hval 246-247	Depotfunn	YJA	C17314	2

Hval nedre 247	Gravfunn	YJA	C4507-08	1
Hval nedre 247	Gravfunn	YJA	C4509	2
Hval (Sletta) 247/7	Depotfunn	YJA/MA	C18741-43	1
Hvaleby 271	Gravfunn	YJA	C121-22	2
Hvaleby 271	Gravfunn	YJA: 900-t	C6224-26	1
Hvaleby 271/1	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT	C34893	2
Hvamstadbakken 155/14	Gravfunn	YJA: 850-950-t	C5478-79	2
Hvattum 160- 161	Gravfunn	YJA	C1024-26	1
Hvattum 160- 161	Gravfunn	YJA	C1046	2
Hvattum 160- 161	Sannsynlig gravfunn	YJA	C1065	2
Hvattum 160- 161	Sannsynlig gravfunn	YJA	C1918	2
Hvinden 192- 193	Gravfunn	JA	C93	2
Hvinden 192- 193	Gravfunn	YJA: 900-t	C2182-86	2
Hvinden 193/1	Løsfunn	YJA:VT / MA	C29870	2
Kittelsrud 219/2	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT / MA	C28565	2
Kjekstad 176	Sannsynlig Gravfunn	YJA	C7747	2
Kjekstad 176/1	Gravfunn	JA	C27085	2
Kjos 33-34	Løsfunn	YJA: 700-800-t	C19888	2
Kjos 33/24	Sannsynlig gravfunn	YJA: MER	C36419	2
Klaustad 127	Gravfunn	YJA	C359	1
Klaustad 127/2	Løsfunn	YJA: 900-t	C22350	1
Knarud 178	Løsfunn	YJA: VT	C27083	2
Koller 235/1	Sannsynlig gravfunn	YJA: VT	C28688	2
Koller 235/2	Gravfunn	YJA: VT	C28690	2
Lunde 171	Gravfunn	YJA: 800-t	C11930-35	1
Maurtveit 191	Sannsynlig gravfunn	YJA	C28564	2
Molden 252-253	Løsfunn	YJA	C4502	2
Moldstad 107	Sannsynlig gravfunn	YJA: 850-950-t	C1449	2
Molstadkvern 107/4	Sannsynlig gravfunn	YJA	C15027-28	2
Morstad	Løsfunn	YJA	C15093	1
Morstad 260/14	Løsfunn	YJA	C26957	2
Morstad 260-261	Gravfunn	YJA: 800-t	C92	1
Morstad 260-261	Løsfunn	YJA	C4505	2

Nes 58/4	Løsfunn	JA	C31054	2
Nyhus 41	Sannsynlig gravfunn	YJA: 950-1000-t	C28265	2
Nyhus 41	Løsfunn	YJA: 800-t	C28266	2
Nyhus 41	Sannsynlig gravfunn	YJA:VT	C22362	2
Pannerud 156/28	Løsfunn	YJA	C34979	2
Rekstad 122	Sannsynlig gravfunn	JA	C11345	1
Ringdalen 162	Løsfunn	YJA: 700-t	C20078	2
Rua 197	Sannsynlig gravfunn	YJA	C14808-09	2
Sande-ødegården 263/20	Depotfunn	YJA:VT	C28689	1
Sanne u Gran pr.gård 167/5	Sannsynlig gravfunn	YJA: 950-1000-t	C12766	2
Sau n. 265/6	Gravfunn	YJA	C11941-42	2
Skari (Lere) 32	Gravfunn	YJA: VT	C24078	2
Skari 32	Gravfunn	JA	C22841	1
Skarpen 40	Løsfunn	YJA	C14307	2
Skattum 187	Hustuft	YJA:VT – TMA	C27928	2
Skattum 187	Hustuft	YJA:VT – TMA	C28033	2
Skattum 187	Hustuft	YJA:VT – TMA	C29800	2
Skiaker 263/2	Gravfunn	YJA: 800-t	C4440-41	2
Skiaker 263/3	Gravfunn	YJA: VT	C29633	2
Skiaker 263/3	Gravfunn	YJA: VT	C29867	2
Smedshammer 28	Løsfunn	YJA: 900-t	C14580	2
Solbakken	Sannsynlig gravfunn	YJA	C22378	2
Solberg 104	Sannsynlig gravfunn	YJA: 900-t	C8883-84	2
Solbergeie 104	Gravfunn	YJA: 800-t	C1522-23, 1623-27	1
Steinsrud 196	Usikkert depotfunn	YJA	C16274	2
Stufstad 108/1	Gravfunn	YJA	C22592	1
Tandberg 127/3	Løsfunn	YJA	C22347	2
Tandberg 127/3	Løsfunn	YJA	C22348	2
Tingelstad (Lander) 141 el. 148/3	Løsfunn	YJA	C14096	2
Tingelstad (Lander) 141 el. 148/3	Sannsynlig gravfunn	YJA	C21086	2
Tingelstad 141, 148-149	Sannsynlig gravfunn	YJA: 550-560-t	C 974-75	2

Tingelstad 141, 148-149	Gravfunn	YJA: 750-850-t	C6210-20	1
Tingelstad 141, 148-149	Sannsynlig gravfunn	YJA: 800-t	C6221	1
Tingelstad 141, 148-149	Gravfunn	YJA: 900-t	C19725-26	2
Tingelstad 148-149	Sannsynlig gravfunn	YJA: 900-t	C2560	2
Tingelstad 149/4	Gravfunn	JA	C22588	2
Tomt 63	Løsfunn	YJA: 900-t	C12307	2
Torsetra 58/6	Løsfunn	YJA	C14052	2
Ukjent, Br.bu pgd	Løsfunn	YJA	C10261	2
Ulverud 182/2	Løsfunn	YJA	C36218	1
Ulverud 182/8	Gravfunn	YJA: VT	C29632	2
Vennolum 256	Sannsynlig gravfunn	YJA	C1265-69	2
Vien 229	Gravfunn	YJA: 900-t	C21237	1
Vøien 248-249	Gravfunn	YJA/MA: 1000-t	C7392-98	1
Vøien 248	Sannsynlig gravfunn	YJA	C16279	2
Vøien 248	Sannsynlig gravfunn	YJA	C16283-86	2

C92. a) Et Par Spænder, af Bronze; af samme Slags som No. 18; Formen oval, ophøiet; Længde 4 T., Brede 2 1/2 T.; hver Spænde er dannet af en enkelt temmelig tynd Plade, paa hvis ophøiede Side findes Ruder, dannede af dobbelte, noget krumme Linier, og i hver Rude et Slags Drage-Figur; alle disse Zirater ere i ophøiet Arbeide; ved Liniernes Overskjæring findes Spor til at Knopper have været paanaglede; paa den indre Side er Spor efter Naal og Bøile. Fundet i en gammel Gravhøi paa Gaarden Morstad i Grans Sogn paa Hadeland. b) En Nøgel, af Jern; Længde 3 1/2 T., Skjæret 1 1/2 T.; Formen omtrent som paa de nu brugelige. Skal være funden i samme Gravhøi som Litt. a.

C93. Et Bidsel-Mundbid, af Jern; Længden i det Hele 13 T.; det egentlige Mundbid, hvis Længde er 7 T., dannes af 2 fiirkantede sammenleddede Jernstænger, hvis ydre Ender ere udhamrede til flade Kroge eller Ringe, der igjen gribe ind i 2de større Side-Ringe, hver i det Hele af 4 1/4 T. Gjennemsnidt, med Aabning af 2 1/2 T. Gjennemsnidt og paa den indre Side med en udgaaende Rand rundt om Aabningen. Dette Stykke Skal være fundet paa Gaarden Hvinden i Gran Sogn paa Hadeland i en Gravhøi fra hedensk Tid. Paa Bunden af denne Gravhøi - hedder det - fandtes en flad Steenhelle, omsat paa Siderne med løse, dog tæt lagte Stene omtrent til 3 1/4 Al. Høide, ovenpaa hvilken Steenlægning et Steenlaag hvilede. I dette Gravkammer fandtes Aske og brændte Beenstumper, men forresten, paa ovenbeskrevne Stykke nær, intet af Betydenhed.

C116-120. En Spyd-Od, af Jern; har udentvivl været af betydelig Størrelse; dens nuværende Længde er 13 1/2 T., hvoraf Bladet omtrent 10 T., men dets Spidse er afbrudt; Bladets største Brede er 3 T.; langs Midten en ubetydelig Ophøjning; Skafthulingen er nederst 1 T. i Gjennemsnidt; i Bladet, der ellers har lidt adskilligt ved Rust, findes flere dybe Spor efter Hug. 117. Brudstykke af et Sværd, af Jern; Haandfanget nogenledes heelt; 3 1/2 T. langt; den øverste Knap borte; Pareer-Pladen noget bøiet; Klingen, øverst 2 T. bred, har været tveegget. 118. En Spyd-Od, af Jern; hele Længden 13 T.; Bladet, hvis yderste Spids er afbrudt, omtrent 10 T. langt og 1 1/4 T. paa det bredeste; stærkt ophøiet langs Midten. 119. a) En Jern-Klokke, 3 1/2 T. lang; Aabningen i Gjennemsnidt omtrent 3 T.; oventil en Jernbøile, der staaer i Forbindelse med Kolfen; Stykket er meget medtaget af Rust. Arbeidet har været simpelt. Klokken er ikke støbt, men dannet af en sammenbøiet hamret Jernplade. b) En Mængde Jern-Ringe, af forskjellig Størrelse og Form, dels ganske runde, dels aflange, flere og færre i hinanden lænkede, nogle forsynede med en løs Krampe af samme Form som den, i hvilken Klokken Lit. a. hænger. 120. Et Spore-Hjul, af Jern; Formen en sexoddet Stjerne. No. 116-120 ere fundne ved Aabningen af en

Gravhøi paa Gaarden Gjefsen i Gran Sogn paa Hadeland. Høien var udvendig bedækket med Jord til en Dybde af 3/8 Al. Indvendig bestod den af tæt og ordentlig lagte Stene. Foruden ovenbeskrevne Sager fandtes ved Opgravningen ogsaa en Leer-Urne, der gik aldeles i Stykker. Gravhøien har altsaa, efter al Sandsynlighed, været fra hedensk Tid.

C121. Et Øxeblad, af Jern; Længde 6 T.; Brede for Eggen 3 T.; foran Skaftthullet 1 1/2 T.; Formen ganske som No. 12. 122. En Spyd-Od, af Jern; rimeligviis af en Fane-Stang; Længde 9 1/2 T.; deraf Bladet 6 T. langt og paa det bredeste 3 T.; Bladet med gjennembrudte Zirater; omkring Skaft-Hulingen 3 Ringe. No. 121 og 122 ere fundne i en Steen-Dysse paa Gaarden Hvolebye i Gran Sogn paa Hadeland.

C359. En Fingerring af Guld; Vidde i Gjennemsnit 11 Lr.; Oversidens største Brede 4 Lr.; paa den modsatte Side er Ringen ganske smal og Sammenføringen gjordt med simpel Knytning; i Randen inhamrede Perlezirater; i Midten indhamrede Stjernefigurer, alt af raat Arbeide. Vægt 2 Kv. 1 1/2 Æs. Ringen er funden i en Høi ved Gaarden Kløvstad i Grans Præstegjæld paa Hadeland. (Formodentlig yngre Jernalder. Efter opt.: B. Moes saml. i Riksarkivet skal ringen være fundet ca. 1830 i en haug o. f. gaarden sammen med kul, ben og aske. Ringen skal være solgt til en guldsmed i Kristiania for 61/2 spd.) (Tilst Jan. 1961.)

C974-75. Et Sværd af Jern; den hele Længde ikke mer end 21 Tr.; Klingen 15 1/2 T. med enkelt Eg; Knap og Parerplade mangle. 975. Et Øxeblad af Jern, 7 Tr. bredt for Eggen. med skarpe Hjørner, paa begge Sider adskillige udpunkterede og indrisede Zirater; fandtes med et langt af Ælde ganske fortæret Skaft; det Skaft, den nu har, er senere paasat. (Avl. Sandv. saml. 1919). No. 974 & 975 ere fundne i Jorden paa Gaarden Thingelstad i Grans Pgd. paa Hadeland.

C1024-26. En Kjedel af Jern, halvkugleformet, 13 1/2 T. i Gjennemsnit ved Aabningen og 6 Tr. høi; Hadden ligeledes af Jern og af vredet Arbeide; hæftet ved tvende Kroge i et Beslag paa hver Side af Kjedelen; Kjedelen er dannet af sammennaglede Jernplader; Bundplaten flad og cirkelrund; om Randen et Beslag, som bøier sig noget udover; Kjedelen er for Resten af samme Slags som No. 579 og 795, men langt bedre vedligeholdt end nogen af disse. (Gravfund fra yngre Jernalder. Hvatum i Gran). (FORM>Avb. [Rygh fig.731]R. 731.) **1025.** Et Redskab (Stegepande) af Jern; bestaaende af en flad cirkelrund Jernplade 8 Tr. i Gjennemsnit og ganske ubetydelig hævet mod Randen, herved er fæstet et Slags Skaft af Jern 1 Al. langt. fladt og firkantet, Befæstningen er i Middelpunktet af den runde Plade og iværksat ved en Nagle af Jern; det Hele synes at være et Slags Stegepande. **1026.** Et Redskab af Jern, et Slags tvetandet Gaffel, der har været forsynet med et i horizontal Retning gaaende Skaft, fæstet i en Jernfal; selve Gaffelens Tænder ere flade noget sammenløbende mod Spidsen, hvor de tillige ere bøiede til den ene Side; Gaffelens Længde er omtrent 5 Tr.; Skaftbeslaget 4 Tr. No. 1024-1026 ere tilligemed Brudstykker af en eller tvende Granurner† af brændt Ler, den ene forsynet med Ører, Brudstykker af en Ravperle, af en Benkam† og af noget Jernbeslag; samt en liden Ring eller Perle af brændt Ler, fundne i en Gravhaug paa Gaarden Vattum i Grans Pgd. paa Hadeland. I Haugen var et Lag af sammenkastede Stene, men intet ordentligt Gravruin, og heller ikke noget overdæk. Ifra det Sted hvor Sagerne fandtes, gik et Slags Rande, udhuggen i den haarde Brud, ud til Haugens Yderkant, ligesom for et aflede Fugtighed fra det Indre af Haugen. Denne Haug var omtrent 2 Al. høi og henved 18 Al. i Gjennemsnit. († der er blot en (=Montelius 392) som nu er sammenlimet.) († er et stykk av et kranium)

C1046. En Kjedel af Jern, halvkugleformet, Aabningen 7 Tr. i Gjennemsnit, Høiden 3 1/2 T., udhamret, som det synes af en hel Jernplade, kantet om Randen med en ombøiet Plade af samme Materie omtrent 2/3 T. bred paa hver Side; Hadden bestaar i en tynd rund Jernbøile, der med en Krog har været fæstet i en tilnaglet Hempe paa hver Side; forresten i Form lignende Kjedlerne No. 579, 795 og 1024.- Funden tilligemed Brudstykker af en Jernsax af sædvanlig antik Form i en Gravhøi paa Gaarden Hvatum i Grans Pgd. paa Hadeland. (Gravfund fra yngre Jernalder. Hvatum i Gran).

C1065. Brudstykker af en Jernkjedel, sammennaglet af Jernplader af samme Slags som No.579, 795, 1024, 1046. No. 1062 - 65 ere fundne i Jorden paa Gaarden Vattum i Grans Præstegjæld paa Hadeland.

C1079-80. Brudstykker af et Par ovale Skaalformede Spænder af Bronze †; Pladen enkelt med ophøjede Zirater; Jernnaalen følger med den ene. († Den ene av disse var borte allerede i 1863. Er næsten ganske identiske med Ab.1807 fig. 19. I Et par Spænder i B. M. fra Midtre Lunde i Stryn). 1080. a. Brudstykker af noget Randbeslag, muligen Levninger af et Skjold; det ene Stykke (maaske) Beslaget af Haandfanget paa den indre Side og de øvrige Stykker af Randbeslaget; (heraf et Stykke brugt til Analyse). (Avb. [Rygh fig.223]R. 223). b. Sværd af Jern, tveegget, ialt 31" langt, hvoraf paa Klingens falder 25 1/2". Har ingen Fure langs Midten af Klingens, ligesom No. 542, 911 o. fl. Tangen nøgen, uden Spor til Hjalt. c. Spydspids af Jern, tveegget med Fal; Spidsen afbrudt; Længden nu 11 1/2". Paa den ene Side af Bladet et Slags Gjenhage, paa den anden Side blot en Udbugning af

Eggen. d Spydspids af Jern, uidentvilt af et Kastespjyd, stærkt forrustet. Fladt Blad, tveegget, og Fal, ingen Gjenhager. Længde nu 61/2 ". e. Øxeblad af Jern, 5" langt, 21/2" bredt for Eggen, 11/4" foran Skaftthullet; ellers sædvanlig Form. f. To Sigdblade og et Tolleknivblad af Jern, ret af sædvanlig Form og stærkt forrustet. Det ene Sigdblad synes efter Levningerne at dømmes at have været meget lidet. No. 1077 - 1080 f. ere fundne paa Gaarden Øvre-Egge, Gran Sogn paa Hadeland, i en Gravhaug af sammenkastede Stene. Gravkammeret var omtrent 1/4 Al. høit og noget over 1/2 Al. i kvadrat; indeni Aske paa Bunden, men ikke Spor efter Urner.

C1121. Et Sværd af Jern, tveegget, af almindelig Form; Klingen er under Hæftet 21/4 T. bred; Odden afbrukket, saaledes at Længden ikke kan skjønnes; - funden i en Gravhaug paa Gaarden Haug i Grans Prgd. paa Hadeland. (Gravfund fra yngre Jernalder. Haug i Gran).

C1265-69. Et Slags Hængelaas af Jern; Indretningen kan nu ikke ganske klart skjønnes, da den er meget beskadiget. (Avl. N.F. 1918). 1266. En Nøgel af Jern, 5 Tr. lang af samme Slags og Form som No. 173 f. 1267. Bladet af en Tollekniv af Jern; Bladet 4 Tr. langt; Stiften til at fæstes i Skaftet omtrent 3 Tr., Formen den almindelige. 1268. Et Slags Beslag af Jern, uvist til hvilket Brug. 1269. En Spore af Jern, synes at have havt Hjulklunge, som dog nu er borte; ved dens Form er intet usædvanligt. No. 1265 - 69 ere fundne i Jorden paa Gaarden Vensrum paa Hadeland Grans Prgd.

C1289-91. Et Øxeblad af Jern, 6 Tr. langt, 4 Tr. bredt for Eggen, af sædvanlig Form. 1290. Ni Spydspidser af Jern, Længde 5 - 51/2 T. Bladet fladt, tveegget og temmelig bredt, omtrent 1 T. paa det Bredeste, medens Længde er henved 3 Tr.; paa flere af dem findes nedenfor det egentlige Blad en til begge Sider men i modsat Retning af Bladet udgaende Eg.; Indretning med Stift til at fæste i Skaftet. 1291. Et Instrument af Jern, fladt, halvmaaneformet, 4 Tr. langt, bredest 1 T.; Spidserne noget opadbøiede; i Midten et Hul. No. 1289 - 91 ere fundne i Jorden paa Gaarden Hole i Grans Prgd. paa Hadeland. (Jfr. No. 5726).

C1348-50. Et Øxeblad af Jern, 61/2 T. langt, 5 Tr. bredt for Eggen, 11/2 T. foran Skaftthullet, Formen den almindelige. (Gravfund fra yngre Jernalder. Egge i Gran). 1349. En Spyd af Jern, 20 Tr. lang, det egentlige Blad omtr. 14 Tr. langt og tveegget, Falen er noget fortæret af Rust. 1350. Et Knivblad af Jern, 7 Tr. langt, hvoraf det egentlige Blad 3 Tr. No. 1348 - 50 ere fundne tilsammen i en Haug paa Gaarden Egge i Grans Prgd. paa Hadeland.

C1403-04. Et Sværd af Jern; Klingen tveegget, nu omtrent 19 Tr. lang, men har maaske været længere; Grebet for største Delen borte. 1404. Et Sigdblad af Jern, af almindelig Form; om Eggen har været sagtakket, kan ikke sees. No. 1403 - 4 fundne i Jorden paa Gaarden Østre = Egge i Grans Prgd. paa Hadeland.

C1417. Et Bidselmundbid af Jern, med enkelt Led, af almindelig Form med massive Sideringe; fundet i Jorden paa Gaarden Dvergsteen, Thingelstads Sogn, Grans Prgd. paa Hadeland.

C1449. Et Sværd af Jern; Klingen tveegget, 1 Al. 5 Tr. lang, bredest 2 1/4 T., Heftet beskadiget; Formen i det Hele den almindelige; fundet i Jorden paa Gaarden Maalstad i Grans Prgd. paa Hadeland.

C1497. En Spydspids (ell. Pilspids) af Jern, har været henimod 5 Tr. lang, hvoraf det tveeggede, flade og temmelig brede Blad 21/2 T.; forsynet med Fal til at fæste Skaftet i. No. 1496 - 98 fundne i Jorden paa forskellige Steder, paa Gaarden Dvergstens Grund i Gran Prgd. paa Hadeland, uden mærkelige Omgivelser.

C1522-23. Et Sværd af Jern, af almindelig antik Form og Størrelse; Spidsen af Klingen afbrukket. 1523. En Sax af Jern, af antik Form, 7 Tr. lang. No. 1522 - 23 ere fundne i en Gravhaug paa Pladsen Solbergje under Gaarden Solberg i Grans Prgd. paa Hadeland.

C1623-27. En Spydspids af Jern; den hele Længde omtrent 16 Tr., hvoraf dog det egentlige Blad, der er tveegget, blot 11 Tr., med største Bredder af 1 T., nedenfor er en Spids bestemt til at indstikkes i Skaftet; Formen er altsaa i det Hele noget forskjellig fra den ved de større Spjyd almindelig, hvorimod den ligner Kastespjydenes eller Pilspidsernes. 1624. En mindre Spydspids eller stor Pilespids af Jern; omtr. 5 Tr. lang, hvoraf det tveeggede Blad omtr. 3 Tr.; med Stilk til at fæstes i Skaftet. 1625. Et Sigdblad af Jern, 61/2 T. langt, af almindelig Form med Spor af Sagtænder i Eggen. 1626. En Hammer af Jern, af almindelig Form; 5 Tr. lang, Skaftthullet paa Midten, hvor den er noget smalere end til begge Ender, ligesom ogsaa den ene Ende er noget tykkere end den anden. (Avb. [Rygh fig.394]R. 394.) 1627. En Spænde af Bronze, bestaaende af en simpel Ring 11/4 T. i Gjennemsnit og en Naal af 4 Trs. Længde; af samme Slags som og meget lignende No. 1418. (Ringnaal) No. 1623 - 27 ere tilsammen med No. 1522 - 23 (et Sverd og en Sax, begge dele af Jern) fundne i en Gravhaug paa

Pladsen Solbergeje under Gaarden Solberg i Grans Pgd. paa Hadeland tilligemed en stor Klinknagle af Jern † og et Par andre Jernstykker. († mangler)

C1711-13. Et Jernredskab af ubekjendt Brug (Bøile med dobbelte Ringe), af samme Slags som No. 238 m. fl.; Størrelsen og Formen den almindelige. (Gravfund fra yngre Jernalder. Søndre Framstad i Gran.) 1712. En Hængelaas af Jern, særdeles vel vedligeholdt. 1713. En afbrukket Spydspids af Jern, tveegget, men en 5 - 6 Tr. lang Fal; intet mærkværdigt i Formen. No. 1711 - 13 ere tilligemed Brudstykker af et Slags Jernbeslag med Hank i og af en Sax af almindelig antik Form fundne tilsammen i en Stendysse paa Gaarden Søndre - Framstad, Gran Pgd. paa Hadeland.

C1714. Et Øxeblad af Jern, 81/2 T. l., 51/2 T. bredt for Eggen, 11/4 T. foran Skaftullet, forøvrigt af almindelig Form; funden i Jorden i en liden Haug tæt ved Augedals Bro i Gran Pgd. paa Hadeland.

C1918. Et Sværd af Jern, med enkelttegget Klinge; den hele Længde 1 Al. 6 Tr., hvoraf Fæstet 5 Tr., og det egentlige Greb 3 Tr. langt; Klingen ved Fæstet 2 Tr. bred; Parerstangen meget smal og høist ubetydelig udgaaende udenfor Klingen; Formen i det Hele ganske den ved de enkeltteggede Sværd almindelige; Klingen er brudt i to Stykker, men alt tilstede; - fundet i Jorden paa Gaarden Vattum i Grans Pgd. paa Hadeland.

C1936. en Spydspids af Jern; har været omtr. 12 Tr. lang, hvoraf Bladet henved 8 Tr. men Odden er afbrudt og ligeledes Falen noget beskadiget nedentil; funden i Jorden paa Gaarden Framstad, Aas Fjerding, Grans Pgd., Hadeland. (Renset 1887, hvorved det allerede før synlige damascherede arbeide paa begge sider er blit tydeligere. (Avb. [Rygh fig.522]R. 522.))

C1937. Et Sværd af Jern, tveegget, af almindelig Form, Klingen afbrudt omtrent paa Midten, og nederste Del mangler; fundet i Jorden paa Gaarden Gjefsen, Grans Pgd. Hadeland.

C2182-86. Et Sværd af Jern, tveegget Klinge, men Klingen afbrukket, af almindelig Størrelse og Form, efter hvad der af det Levnede kan sluttes. 2183. Øxeblad af Jern, Længde 5 Tr, Brede for Eggen 3 Tr., foran Skaftullet 1 T. 2184. Bidselmundbid af Jern, med enkelt Led i Biddet, flade Ringe paa Siderne og Beslag for Tøilerne. 2185. Sigdblade af Jern, af almindelig Størrelse og Form; om det har havt sagtændet Eg, kan nu paa Grund af Rust ikke skjønnes. 2186. Do. af Do. ligedan. No. 2182 - 2186 ere fundne i Jorden paa Gaarden Hvinden, Gran Pgd., Hadeland, Kristians Amt.; Fundet udentvivl fra seneste hedenske Tid.

C2244-55. En Kjedel af Jern, Brudstykke, sammenklinket Arbeide, Bunden omtr. 5 Tr. i Gjennemsnit; af samme Slags som No. 579 m. fl. 2245. Et Sværd af Jern, Klingen tveegget, 1 Al. 5 Tr. lang, Grebet afbrukket, ikkun det nedre Hjalt tilstede. 2246. En Spydspids af Jern, nu henved 14 Tr. lang, har været længere; Fal for Skaftet, Odden tveegget, bredest 1 T. 2247. En Skjoldbule af Jern, Brudstykke, sædvanlig Form og Størrelse. 2248. Bidselmundbid af Jern, almindelig Størrelse og Form, Sideringene 2 Trs Gjennemsnit; enkelt Led, Biddets to Dele noget ulige af Størrelse. 2249. Hestesko af Jern, almindelig Størrelse, med Græv. 2250. Sax af Jern, 8 Tr. lang, alm. antik Form. 2251. Sigdblade af Jern, Formen den almindelige, Længde omtr. 7 Tr., meget smalt, Eggen med sagtænder. 2252. Et Do., ganske ligedan af Form og Størrelse. 2253. En Nøgel af Jern, 3 Tr. lang, flad, med dobbelt Skjær, et til hver Side. (Avb. [Rygh fig.458]R. 458.) 2254. En Nøgel af Jern, med enkelt Skjær og dobbelt Bøining, 6 Tr. lang, løs Ring i Enden. 2255. Et lidet Brudstykke af en Jernlænke, rimeligvis hørende til Kjedelen No. 2244 eller til en Skjæring, som har været samme vedlagt? † († Neppe mulig. Stykket er uten tvivl gangjern til et skrin.) No. 2244 - 2255 ere fundne tilsammen i en Gravhaug i Jorden paa Gran Præstegaard i Grans Sogn, Hadeland, Valdres, Lands og Hadelands Fgdr., Kristians Amt.

C2289-93. Et Sværd af Jern, tveegget Klinge, brudt i tre Stykker, men af almindlig Form og Størrelse; ogsaa Knappen er borte; parerstangen derimod er tilstede, men derved intet usædvanligt. (Renset 1870, intet belæg paa hjaltet. Mulig overhugget med forsæt.) 2290. Et Øxeblad af Jern, 6 Tr. langt, 4 Tr. bredt for Eggen og noget skraat, 1 T. foran Skaftullet, Formen fuldkommen almindelig. 2291. En Spydspids af Jern, har været henved 9 Tr. lang, deraf det egentlige Blad 7 Tr. langt, 11/2 T. bredt, tveegget; forsynet med Fal til at fæste Skjæftet i, Derigjennem en i Behold værende Jernnagle. 2292. En Skjoldbule af Jern, af almindelig Form og Størrelse. (Ødelagt av hugg og stik.) 2293. Et Bidselmundbid af Jern; 8 Tr. langt i det Hele, men det egentlige Bid, med dobbelt Led, 4 Tr; Ringen paa den ene Side 2 Tr. i Gjennemsnit, paa den anden, knap 11/2 T. No. 2289 - 2293 ere fundne tilsammen i Jorden, paa Gaarden Bleken, Grans Pgd., Hadeland, Kristians Amt; tydelig Levninger fra en hedensk Gravhaug.

C2560. Et Sværd af Jern; Klingen tveegget, 1 Al. 7 Tr. lang, bredest vel 2 Tr., fordybet paa begge Siders Midte langs ad; Heftet har været henved 6 Tr. langt, deraf selve Grebet henimod 4 Tr. eller 31/2 T., Knappen er borte;

Sværdets hele Længde har altsaa været omtrent 1 Al. 13 Tr.; Formen den i hedenske Tider almindelige; fundet i en hedensk Gravhaug paa Gaarden Thingelstad, Gran Prgd., Hadeland, Valders Fgdr., Kristians Amt; Udgravningen af Haugen var, da Sværdet inleveredes i Beg. af Februar 1860, først begyndt, og intet mere endnu fundet.

C2793. To halvkugleformede Brikker af Ben, med Hul paa Undersiden, uidentivl hørende til et Spil af samme Art som No. 842 & 843 etc. (System. Katal. S. 79). Den ene er lidt større end den anden (paa den større er Underfladens Gjennemsnit c. 1" 3", paa den mindre 1" 2"). Fundne i en Gravhaug paa Gaarden Alm i Grans Sogn, Hadeland.

C3038-39. Øxeblad af Jærn, 61/2" langt, 31/2" bredt for Eggen, 21/4" over Skaftullet, men blot 3/4" strax foran dette, af en Zirlig Form, der dog ikke afviger meget fra det sedvanlige. 3039. Ni Pilespidser af Jærn, med tveegget Blad og Stift, de fleste vel vedligeholdte og net gjorte; den sædvanlige Form. Længden er omkring 6", Stiftene indberegnet. (Avb. [\[Rygh fig.537\]](#)R. 537.)

C3041-42. Spydspids af Jærn, med tveegget Blad og Fal. Den hele Længde er 151/2", hvoraf paa Falen kommer 4"; Bladets største Brede 11/2". Falens Tversnit yderst ude 1". Paa Bladet ingen stærkere fremstaaende Ryg. I Form stemmer dette Stykke ganske med No. 3034; det har ogsaa samme Slags Zirater udvendig paa Falen. - Usædvanlig vel vedligeholdet. Paa hver Side af Falen yderst ude 3 Naglehuller, der er ganske tamme og uden Spor af Nagler, saa at Spydet maa have været taget af Skaftet, før det lagdes ned i Graven. 3042. Brudstykke af et Ljaablade af Jærn. Den yderste Del af Bladet mangler; Længden af det bevarede Stykke er 16", hvoraf paa Tangen maa regnes 5". Tangen aftager som vanlig jævnt i Bredde mod enden og slutter i en ved Ombøining frembragt opstaaende Knap til Lettelse ved Ljaeens Skjæftning. Bladets Længde i dets oprindelige Størrelse maa have været betydelig.

C3043-52. Skjoldbule af Jærn, c. 3" høi og 51/2" vid over Aabningen, regnet til Yderkanten af Randen. Denne har 4 Naglehuller, hvoraf de 2 endnu har endel af Naglerne i Behold. Selve Bulen er meget ilde tilredt og forhugget, som det synes, ved Sverd- eller Øxehug. 3044. Brudstykker (3) af en Spende af Messing. Som det lader, har den bestaaet af en aaben Firkant som Hovedstykke med en over denne gaaende Torn, ligeledes af Messing. Nærmere kan Formen ikke bestemmes, hvis man ikke skulde finde analoge Stykker, som kunde give Vink dertil. - Den synes paa enkelte steder at have været prydet med Indlægning af runde Glasflusser (Ravstykker?), hvorefter nu dog kun Indfatningen er igjen. 3045. Sigdblade af Jærn ialt 12" langt, hvoraf paa Bladet kommer næsten 9"; Tangen ender yderst i en Spids, der er opadbøiet og har gaaet igjennem Skaftet; dette har desuden været festet med en Nagle, som staar 3" længere fremme og har et meget bredt Hoved, Ziret med nogle parallelle Streger. Tydelige Sagtænder i Eggen. 3046. Et andet Sigd - eller Ljaablade af Jærn, brudt i to Stykker, og noget af det ene bortrustet. Skaftet har her været festet forruden ved den opstaaende spidse Ende af Tangen og en Nagle, og en ved en opstaaende Rand langs den indre Side af Tangen. Bladet adskiller sig fra det sedvanlige deri, at det har en kjendelig tilsleben Eg; Sagtænder kan ikke spores. (Det ene af fragmenterne er aabenbart det manglende yderstykke til No. 3042, da dets længde maalt efter ryggen er 81/2" har dette Ljaablads samlede længde altsaa været 241/2" det andet fragment hører derimot til et sigdblade.) 3047. Tolleknivblade af Jærn af sedvanlig form, 7" langt, hvoraf Bladet tager 31/4". 3048. Do. Do. 61/2" langt, hvoraf paa Bladet kommer 2". Bladet er regelmæssigt krummet opad, noget, som muligens ikke er tilfældigt. Sml. No. 3942. (Avb. [\[Rygh fig.408\]](#)R. 408.) 3049. Skave - (Udhule -) Kniv af Jærn, af Fuldstændig samme Form som No. 1226, vel vedligeholdet. (cf. No. 3257.) 3050. Redskab af Jærn: lidet fladt og tyndt Jærnstykke af langagtig firkantet Form, bredere til den ene Ende end til den anden. Den bredere Ende danner en skarp Eg, den smallere er tvert afskaaren og lidt bøiet. Længde 2", Bredde ved Eggen 1", ved den smallere Ende 5/12". Maaske en liden Høvletand? 3051. Hvirvel af en Skjening af Jærn, ganske lig No. 1987 og 2600. 3052. Brudstykker og forskellige ubestemmelige Sager af Jærn, hvoriblandt: a) Brudstykke af en Skjoldbule, der synes at have været lidt større end No. 3043. b) liden tyk rund Skive af Jærn med et Hul i Centrum, hvortil et Sidestykke haves under No. 2868; c) firkantet Jærnten, bøiet opad retvinklet i begge Ender, den uombøiede Del 33/4" lang; d) Nøgel (?) af Jærn, 4" lang. e) Brudstykke af Messing som ikke synes at have hørt til Spenden No. 3044. No. 3038 - 3052 er fundne Høsten 1862 i forskellige Hauge paa Gaarden Søndre Framstad i Grans Prestegjeld, Kristians Amt. I Haugen No. 1 laa Sagerne No. 3038 - 3040, i No. 2 laa 3041 - 3042, i No. 3 fandtes 3043 - 3052. Haugen No. 1 laa c. 200 Alen fra de to andre, der laa tæt sammen. I alle Haugene var Mesteparten sammenkastet af svære Stene, men intet Spor saaes til Gravkammer. I Haugen No. 3 fandtes brændte Ben, ganske hensmuldrede, og Kul.

3544-49. Sigdblade af Jærn, af sedvanlig Form, 12" langt maalet efter Ryggen; Blades største Bredde c. 11/6". Spor til Sagtænder kan ikke sees; men Eggen er ogsaa saa forrustet, at man neppe kunde vente at se dem, om de har været der. Ellers vel bevaret. Naglen har et stort, langagtig Hoved.

3545. Sigdblade af Jærn, ligeledes af almindelig Form. 10" langt efter Ryggen, men meget smalt. Rimeligvis har det oprindeligt været meget bredere, og er først ved lang Brug og gjentagen Opslibning svundet ind til sin nuværende Bredde. Spor sees til Sagtender i Eggen.

3546. Nøgel af Jærn, almindelig Form med ovalt Haandtag, Pibe langt, men smalt Skjær. Nøglens hele Længde 31/3", Skjærets 11/2". (Avb. [\[Rygh fig.457\]](#)R. 457).

3547. Nøgel af Jærn af eiendommelig Form. Bestaar af en rund Jærnten af c. 1/6" Tykkelse, som i den ene Ende er ombøjet i en Oval, som danner et lidet Haandtag, og i den anden har to paasveitsede Fremspring af halvmaane lignende Form, det ene ganske nær Enden, det andet 1/4" længere oppe og paa den modsatte Side. Den hele Længde er 6".

3548. Hestekam (?) af Jærn, af Form som No. 3376; overbrudt ved Skaftets Begyndelse, men begge Stykker tilstede. Den egentlige Kams Længde 31/2", Bredde 1", Skaftets Længde 7".

3549. En Mængde Redskaber af samme Slags som No. 930. 986 etc. Størrelse varierer mellem 5 - 8", de fleste er omkring 6". De synes her næsten at være endnu mere skjødesløst arbejdede end almindelig. Kun faa er nogenlunde fuldstændig bevarede. Et enkelt (lagt særskilt som No. 3549 a) har paa den ene Ende istedetfor disse sedvanlige flade Udhamring med et Hul i, Enden snoet ned til en kort Spiral. No. 3544 - 3549

fandtes Høsten 1864 ved Udgravning af en Haug paa Grans Prestegaard paa Hadeland, sammen med Lerurner og brendte Ben, som ei blev indsendte. Af No. 3549 fandtes ialt c. 320 Stykker; kun de bedste vedligeholdte af disse er opbevarede.

3712-18. Sverd af Jærn, tveegget af yngre Jærnalder Funn; Spidsen afbrudt, og Knappen mangler. Stykkets hele Længde er nu 34", hvoraf paa Klinge kommer 29 1/2". Afstanden mellem Hjaltene har været næsten 31/2".

Begge Hjalt ere ganske rette og lige brede overalt; de ere prydede paa den meget almindelige Maade; med indpressede Rifler paa tvers. Nedre Hjalts Længde er 33/4", det øvres 3". De to Stykker af øvre Hjalt have været forenede blot ved to svære Nagler, hvis Huller sees i det bevarede Stykke, hvorimod Tangen ender med dette inderste Stykke. Klingens Form afviger fra det almindelige derved, at den ingen Fure har langs Midten og afsmaller mod Spidsen sterkere end vanligt; den ligner saaledes mere en Klinge fra den ældre Jærnalder.

Hjaltens Form og de øvrige til Fundet hørende Sager satte det imidlertid udenfor al Tvivl, at nærværende Exemplar er fra Jærnalderens senere Del. 3713. Øxeblad af Jærn, 71/4" langt, 51/4" bredt i Eggen og 11/4" foran Skafthullet; ualmindelig tyndt. Det ligner i det hele temmelig sterkt de nyere Stridsøxeblade, men adskiller sig dog fra disse ved noget større Tykkelse og med mindre skarpe Udspring paa begge Sider af Skafthullet. 3714.

Skjoldbule af Jærn, almindelig Form; 51/4" i Tvermaal og 21/4" høi. Huller efter 4 Nagler. Sterkt beskadiget af Rust. 3715. Sigdblade af Jærn, 111/2" langt maalt efter Ryggen; 3/4" bredt. Sagtænder i Eggen. Har mod sedvane været festet til Skaftet med to Nagler, der har en stor Nitplade fælles. 3716. Bidselmundbid af Jærn, med løse Sideringe og enkelt Led, smukt arbejdet og vel vedligeholdt. Sideringene ere smaa (2 1/6" ydre Tvermaal); Afstanden mellem dem er 5 1/6". I Sideringene hænge endnu de Gjænger, hvori Tømmerne har vært fæstede.

3717. Kløverbildformet Spende af Messing; maaler 25 1/2" mellem Grenenes Yderkanter. Ornamenteringen usedvanlig i Midtpartiet en sexoddet Stjerne, omgivet af et Triangel, til hvis Vinklers Toppunkter et lidet cirkelformet Zirat slutter sig; lignende en anbragte midt paa hver af Trianglets Sider. I Armene et Ornament, der ser ud som en sammenslynget Dyrefigur, omtrent i den paa Guldbrakteaterne hyppig forekommende Stil.

Stykket har lidt adskilligt ved Ir. 3718. Brudstykker af Jærn, hvoriblandt Stykker af nok et Bidselmundbid med løse Sideringe og af tveegget Sverd (?). No. 3712 - 3718 fandtes i Høsten 1865 i en Gravhaug paa Gaarden Horgen (M. No. 292. 293) i Grans Pgd., Kristians Amt. Haugen var temmelig stor og indeholdt en Mængde Sten og ubrændte Ben.

C4058. 39. Det nedre Hjalt af et tveegget Sværd af Jærn (yngre Jærnalder), belagt med firkantede Ruder, afvekslende af forgyldte ornamenterede Bronzeplader og riflede Sølvplader, saaledes at Bronceruderne er fordybede, Sølvruderne ophøjede, jvfr. nedenfor No. 50. Fundet i en Ager paa Gaarden Bjerke i Gran Pgd. paa Hadeland. 4058.

C4423-26. 44. Et Gravfund fra yngre Jærnalder (en Spydspids, en Pilespids, et Knivblade og Pladen af en Stegepande af Jærn). Spydspidsen (fig. 36) er af samme Form som de oftere i Grave fra yngre Jærnalder forekommende, der have to trekantede Udspring paa hver sin Side af Falen; men istedetfor disse har denne 4 til begge Sider fremspringende Nagler af opad voxende Længde. Disse Nagler gaa ikke gennem Falen og er blot til Prydelse; den virkelige Skaftnagle, som nu er borte, sees af Hullerne at have været anbragt længere nede. Fundet 1867 i en Gravhaug paa nysnævnte Gaard Øvre Hov i Gran. 4423 - 4426.

C4428. 47. Øxeblad af Jærn, yngre Jærnalders Form. Fundet for nogen Tid siden paa Gaarden Nordre Gisleberg i Gran, i en paa Gaarden liggende Gravhaug. - Gave fra Halvor Gisleberg ved Antikvar Nicolaysen. 4428

C4432-35. 53. Brudstykker af et Par temmelig smaa ovale skaalformede Spænder af Bronze, med enkelt Plade, samt en Armring, ligeledes af Bronze. Fundne 1868 i en Gravrøs paa Gaarden Nordre Horgen i Gran. Armringen afviger, om Afbildningen fig. 38 viser, baade i Form og Zirater noget fra de i yngre Jernalder almindelige. 4432. 4433. 54. En Spydspids og et Øxeblad af Jern (yngre Jernalder). Ligeledes fundne i Sommeren 1868 i en Gravrøs paa Nordre Horgen. 4434. 4435. 53 og 54 Gaver fra Gaardbruger og Storthingsmand Peder Olsen Horgen ved Antikvar Nicolaysen.

C4440-41. 50. En Pilespids og et Ildstaal af Jern (yngre Jernalder). Fundne i en ligeledes af Nicolaysen udgravet Haug (No. 3) paa samme Gaard. 4440. 4441. 48 -50 Gaver fra Eiler Hansen Sandeødegaard ved Antikvar Nicolaysen.

C4483 61. 10 Gravfund fra Jernalderen, fra Hauger paa Gaarden Nedre Hov i Gran, udgravede af Antikvar Nicolaysen i Sommeren 1868. De 6 første af disse Gravfund (a -f) indeholde Sager, hvorefter de sikkert kan henføres til ældre Jernalder; de 4 sidste (g -k) synes derimod at høre til den yngre. 60 og 61 Gaver fra Anders Olsen Hov ved Antikvar Nicolaysen
g) Haug. No. 9. En firkantet Remspænde af Jern med ligeledes firkantet Remholder af Jernblik, det hele 2 5/6" langt, og en temmelig massiv flad og lukket Jernring af 1 1/2" Tvermaal. 4483.

C4484 h) Haug No. 11. Den ene Arm af en Jernsax af almindelig Form, 8 1/4" lang, en liden Krog af Jern, et lidet Stykke fladt Jernbeslag med Naglehul; to flade firkantede Brynestene af vanlig Form, 5 og 5 1/2" lange; endel Dyreben, hvoriblandt Brudstykker af Underkjæven af en Hund. 4484.

C4485 i) Haug No. 12. En firkantet, regelmæssig tildannet Brynesten af 8 3/4" Længde. 4485.

C4486 k) Haug No. 13. En liden, simpelt arbejdet Remspænde af Jern, 3" lang med Remholderen. 4486.

C4501. 62. En liden kugleformet riflet Perle af blaat Glas. Funden 1866 i en Gravhaug paa Gaarden Søndre Framstad i Gran. 4501.

C4502. 63. En Pilespids af Jern med tveegget Blad og Fal til Skaftet, 4 1/3" lang (rimelig fra yngre Jernalder). Funden for nogle Aar siden ved Pløining i Nærheden af en Gravhaug paa Gaarden Molden i Gran. 4502.

C4503. 64. En Stegepande med Skaft af Jern, af almindelig Form og Størrelse. Pandens Tvermaal er 8 1/2", Skaftets hele Længde 25". Panden kan dreies rundt paa den Nagle, hvormed den er fæstet til Skaftet. Afbildningen af Bagsiden fig. 41 vil være tilstrækkelig til at give en Forestilling om Stykkets Udseende; Forsiden af Panden er svagt konkav. Funden for flere Aar siden i en Gravhaug paa Gaarden Vestre Bilden i Gran, tilligemed et andet Stykke af Jern, som efter Finderens Beskrivelse maa antages at have været en Skjoldbule. 4503.

C4505. 56. Øxeblad af Jern, yngre Jernalders Form. Fundet i Jorden paa samme Gaard. 4505.

C4507-08. 58. Beltespænde af Jern, med Naal af Bronze, af en i norske Fund meget usædvanlig Form, og et Knivblad af Jern, ligeledes af mindre almindelig Form (begge afbildede fig. 18 og 19). Fundne 1868 af Antikvar Nicolaysen ved Gravning i en af reiste Stene dannet Kreds paa Gaarden Nedre Hval i Gran tilligemed en kileformet hvid Sten, der dog ser ud til at være tildannet saaledes af Naturen, en liden 1 3/4" Jernspiger, i Form lignende de nu brugelige Hesteskosøm, og to svære temmelig uformelige Brynestene, 11 1/2 og 8 1/2" lange og 2 -3" brede. 4507. 4508.

C4509. 59. En noget uregelmæssig tildannet langagtig firkantet Brynesten, 7" lang, og en liden Kugle af Svovlkis, formodentlig brugt til at slaa Ild med. Fundne i en af Antikvar Nicolaysen 1868 udgravet Haug paa nysnævnte Gaard Hval i Gran. 4509. 58 og 59 Gaver fra Lars Hval ved Antikvar Nicolaysen.

C4510-11. 46. Brudstykker af en buget Lerurne af rødt, uglaseret Ler, prydet alene med horizontale Linier rundt om Bugen, og et 9 3/4" langt Knivblad af Jern. Fundne 1868 af Antikvar Nicolaysen ved Udgravning af en rund Haug (No. 1) paa samme Gaard Øvre Hov. Fundet maa paa Grund af Knivbladets Form henføres til yngre Jernalder. 4510. 4511. 43 -46 Gave fra Gunner Olsen Hov ved Antikvar Nicolaysen.

C4606-10. 98. Et Gravfund fra Gaarden Horgen i Gran Pgd. paa Hadeland. Her fandtes Høsten 1868 i en Haug et tveegget *Sværd* af ældre Jernalders Form, Klingens 2" bred øverst og kun 20" lang, ualmindelig spids Od, Tangen uden Beklædning, forsynet med en liden Knap af Jern af fladtrykt Kegelform; en tveegget *Spydspids*

med Fal med skarp ophøiet Ryg langs Midten af Bladet; en *Spydspids* med Agnorer; en *Skjoldbule* med Pig; et Beslag til et Skjoldhaandtag; en *Pilespids* med fladt tveegget Blad og Stift; et *Knivblad*; Halvdelen af et *Bidselmundbid*, hvis Rembeslag sees at have været belagte med tynde forgyldte Sølvplader med indpressede Ornament; en *Skjoldbule* af yngre Jernalders Form og Stykker af en *oval skaalformet Spænde af Bronze* med enkelt Plade. De 5 først nævnte Gjenstande henviser ved sin Form til den ældre Jernalder, medens de øvrige ganske ligne tilsvarende Stykker fra yngre Jernalders Fund. Man har altsaa her et af de sjældne blandede Fund, hvis ikke Finderen, som let kan hænde, uagtsomt har sammenblandet to Fund fra forskellige Hauger eller fra forskellige Grave i samme Haug. - Gave fra Storthingsmand Peder Horgen. 4601 -4610.

C4614. 101. En Armrings af Bronze fra yngre Jernalder, ualmindelig vel bevaret og med meget dybe Zirater (fig. 39). Funden i en Haug paa Gaarden Dvergsten i Gran Pgd. paa Hadeland, sammen med Kul, Aske og nogle Benstumper, som forekom Finderen at være ubrændte. Intet Gravkammer. 4614.

C4726. 14. Pilespids af Jern, tveegget Blad med Stift; Bladet af Form som et ligebenet Triangel, fra hvis Basis Stiften udgaar. Funden i en Gravhaug paa Alm i Gran Pgd., Hadeland. 4726.

C4952-54. 64. Gravfund fra yngre Jernalder, (tveegget Sværd, Spydspids og Øxeblad af sædvanlige Former). Fra Gjefsen i Gran Pgd. paa Hadeland. Haugen bestod hovedsagelig af Sten og havde intet Gravkammer; ved Siden af Oldsagerne troede man at bemærke brændte Ben. 4952-4954.

C5342-5345. 11. Et Par ovale skaalformede Broncespænder med dobbelt Plade (den ene Underplade mangler) En aflang Broncespænde af Form som Aarsb. 1870 Pl. IV fig. 24; har haft 11 paanagiede Prydelser eller Knopper (kun den midterste af disse er nu tilbage), indbyrdes forbundne ved brede fordybede Linier, der oprindeligt har været udfyldte med flettet Sølvtraad; 4 3/4" lang. Et 6 1/4" langt Knivblad af Jern og nogle andre Jernstykker, hvoriblandt skjælnes et Stykke af en Spydspids. Alt fundet i Sommeren 1870 paa Gaarden Søndre Framstad i Gran Pgd. paa Hadeland i en rund, mest af Sten bestaaende Haug af omtr. 3' Høide. Oldsagerne laa henimod Haugens østre Side i omtr. 2' Dybde, tilligemed Kul; Ben erindrede Finderen ikke at have bemærket. Yngre Jernalder. 5342-5345.

C5478-79. 65. Et ret vel bevaret tveegget Sværd med 30" lang og vel 2 1/2" bred Klinge og en 15" lang tveegget Spydspids, begge af Jern og fra yngre Jernalder. Fundne i en i Gravhaug paa Husmandspladsen Hvamstadbakken i Gran Pgd., Kristians Amt. 5478-5479.

C5557-58. 102. To Øxeblad af Jern fra yngre Jernalder. Fundne paa Gaarden Haug i Gran Pgd., Kristians Amt, efter Sigende i et Gravkammer af Sten, dækket med en Helle, tilligemed brændte Ben og Aske. Haugen skal have være 12' høi, og Hellen laa 10' under Toppen. 5557. 5558.

C5559-61. 103. Et tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder, hvoraf blot Knappen mangler, med 28 1/2" lang og 2 1/6" bred Klinge. En tveegget Spydspids af det Slags, som har mange, til begge Sider fremstaaende Nagler gennem Falen, jvfr. Aarsb. 1867 S. 81 og 83 (deres Antal kan ikke sikkert bestemmes paa Grund af Stykkets forrustedes Tilstand, men det har været mindst 7); Odden mangler, og det bevarede Stykke er 19 1/2" langt. Levninger af en liden Skjoldbule af Jern af yngre Jernalders Form. Fundet paa den samme Gaard Haug i Gran Pgd., i en anden Gravhaug, omtr. 100' fra den forrige. Den skal i Et og Alt have lignet denne. 5559-5561.

C5562. 104. 12 Redskaber af Jern (til Væven?) af samme Slags som Aarsb. 1867 Pl. III fig. 32, alle af omtrent lige Længde, henved 12". Fundne sammen mellem kulblandet Jord i Hovshagen paa Gaarden Hov i Gran Pgd. 5562.

C6210-20. 89. Fund fra ældre og yngre Jernalder fra en Gravhaug paa Gaarden Thingelstad i Gran Pgd. paa Hadeland. a) En Skjoldbule af Jern af ældre Jernalders Form, med en 2" høi Pig øverst; meget beskadiget. 6207. b) Et Beslag til et Skjoldhaandtag af Jern, af Form lignende Thorsbj. Mosefund Pl. 8, 9 og Vimose-Fundet Pl. 5, 14; 10" langt. 6208. c) En Spydspids med tveegget Blad og Fal af ældre Jernalders Form, 8 3/4" l. 6209. d) To eneggede Sværd af yngre Jernalders Form, det ene stærkt beskadiget, det andet usædvanlig vel bevaret, men sammenbøiet. Klingens Længde paa det sidste er 32 1/3", dens Bredde 2" og Tykkelsen i Ryggen 1/6". Odden ualmindelig spids. 6210-6211. e) Et Øxeblad, 6 1/3" l., og en tveegget Spydspids, 8 1/2" l. 6212-6213. f) To Skjoldbuler af yngre Jernalders Form, den ene stærkt beskadiget. 6214-6215. g) Et 5" langt Knivblad af almindelig yngre Jernalders Form. 6216. h) To Sigdblad, af hvilke det ene ikke har, har haft sagtandet Eg (et Særsyn i Gravfundene fra yngre Jernalder i det østnordlige Norge). 6217-6218. i) Et Ljaablad, 24" langt efter Ryggen, men ikke fulstændigt. 6219. k) Et Mundbid med Sidestænger og enkelt Led, meget lidet (milens eller det egentlige Bids Længde kun 3 3/4"). Sidestængerne ende oventil i et Dyrehoved med stærkt fremstaaende

Øren. 6220. Gravhaugen, hvori disse Sager fandtes, var rund og ikke meget stor; den bestod af en Kjerne af sammenkastede Stene med Jord over, og Oldsagerne fandtes mellem Stenene. De vare fundne efterhaanden paa forskellige Steder i Haugen, hvorfor der ingen Oplysning var at faa, om hvad der var fundet sammen; dog troede man at erindre, at a-c (Sagerne fra ældre Jernalder) vare fundne for sig langt ude i Haugen. Flere af Sagerne bære tydelige Spor af at have været i Ilden. - Man har her aabenbart en Gravhaug fra ældre Jernalder, hvori een eller sandsynlig endog flere nye Begravelser ere blevne indlagte i yngre Jernalder.

C6221. 90. a) En oval skaalformet Broncespænde med enkelt Plade med raa Ornamenten og 10 faste, runde ophøiede Knopper, hvoraf 4 i en ret Linie langsefter og 3 i en buet Linie paa hver Side; stærkt sodet. 6221. b) To store Hadder af Jern, til Kar af 10-12" Vidde. 6222-6223. Disse Sager ere fundne paa jevn Mark paa nysnævnte Gaard Thingelstad, faa Skridt fra den Gravhaug, hvori det under foregaaende No. beskrevne Fund er gjort. Hadderne ere rimelig fra ældre Jernalder

C6224-26. 91. Et Gravfund fra yngre Jernalder fra Gaarden Hvaleby i Gran Pgd., Hadeland. a) Levninger af et Par dobbeltpladede ovale skaalformede Spænder af Bronze, af hvilke den ene næsten hel tilstede, med 9 faste, gennembrudte runde Knopper. Der findes Stykker af den enes Naal, der er af Jern, rund og temmelig tyk. 6224. b) En kløverbladformet Spænde af Bronze (Form som Aarsb. 1870 pl. III 14, men forskjellig i Ornamenterne, 3" lang mellem Armenes Ender. 6225. c) Stykker af et Sigdblade (med sagtandet Eg) og flere Jernsager samt en liden Klump smeltet Glas. 6226. Fundet ved Pløining over en liden Gravhaug tilligemed Kul og brændte Ben.

C7271-87. 37. a) Tveegget Sværd af Jern; Odstykket afbrudt, men tilstede. Klingen nu kun 67,8 cm (25 1/2") l., men der mangler muligt et Stykke i Bruddet; Bredde 5,8 cm. (2 1/4"). Af Grebet mangler den øvre Halvdel. 7271. b) Øxeblad af Jern 15,6 cm. (6") langt. 7272. c) Skjoldbule af Jern, halvkugleformet, noget indkneben ovenfor Randen. Har den sjeldne Eiendommelighed, at Randen er takket i Kanten, hvilket udentvivl er ment som Prydelse (findes kun paa eet Exemplar til i Samlingen, No. 1927, hørende til et Gravfund fra Mælum i Øyer Pgd., Kristians Amt). 7273. d) Spydspids af Jern med Agnorer og Stift til Indsættelse i Skaftet, 24,8 cm. (9 1/2") l., sjelden Form. Afbildet fig. 28; afviger, som Afbildningen viser, meget fra de i ældre Jernalder brugelige Spydspidser med Agnorer. 7274. e) 6 Pilespidser af Jern, Længde fra 12,4 til 15,7 cm. (4 3/4 - 6"). 7275. f) 2 Knivblade af Jern, 18,3 og 13 cm. (7 og 5") lange. Det mindste er saa stærkt brugt, at Bladet er blevet yderst smalt. 7276. 7277. g) Bidselmundbid af Jern med løse Sideringe og dobbelt Led. 7278. h) Sigdblade af Jern med Sagtænder i Eggen, ufuldstændigt. 7279. i) En Hvirvel og en Krog af Jern. 7280. 7281. k) Et Beslag af Jern af samme Slags som det i Aarsb. 1872 Pl. VI fig. 32 afbildede. Begge Arme rette, den ene af dem afbrudt. 7282. l) 3 Remspænder af Jern af forskjellig Størrelse. 7283. m) Beslag, dannet af en flad, i Slangebøgtninger horisontalt bøiet Strimmel Jernblik med flere Naglehuller, afbrudt i den ene Ende og tilspidset i den anden. Længde i ret Linie 20,8 cm. (8"). Maaske hørende til Skjoldet. 7284. n) To Jernringe med en Krampe hængende i hver af dem. 7285. o) Flere Rembeslag og Smaastykker af uvis Bestemmelse af Jern. 7286. p) Den forreste Del af en midt over Skaftthullet afbrudt Stenøxe 9,1 cm. (3 1/2") langt. 7287. Fundne samlet i en Haug, liggende i en Havnehage ca. 1000 Alen fra Gaardens Huse, paa Framstad i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt, omtrent 1 1/2' nede i Haugen. Yngre Jernalder. Gave fra Peder Johannesen Framstadeie.

C7392-98. 64. a) Tveegget Sværd af Jern; Knappen mangler og Klingen har været sammenbøiet, hvorved den er gaaet itu i Ombøiningen; den smalner usædvanlig jevnt af ud mod Odden. Dens Længde er 68,3 cm. (26 1/8"). 7392. b) Tveegget Spydspids af Jern, 55,5 cm. (21 1/4") l., Bladet temmelig tykt, skraaner jevnt fra Midtlinien til Eggene. 7393. c) Øxeblad af Jern, 16,8 cm. (6 1/2") langt. Eggen beskadiget ved flere Hug og Stød. 7394. d) Skjoldbule af Jern af vanlig Form, beskadiget i Toppen ved flere dybe, i forskjellig Retning førte Hug. Har 4 Nagler hvoraf de 3 ere meget korte, den 4de derimod har en Afstand af 4,5 cm. (1 3/4") mellem Hoved- og Nitplade (jfr. ovfr. No. 43). 7395. e) Bidselmundbid af Jern med løse Sideringe og enkelt Led. 7396. f) Sigdblade af Jern, 24,8 cm. (9 1/2") langt efter Ryggen; synes ikke at have havt Sagtænder i Eggen. 7397. g) To flade Ringe af Jern med ihængende Rembeslag, 3 paa den ene og 4 paa den anden. 7398. Fundne i en af Sten opkastet Gravhaug paa Vøyen i Gran Pgd., Kristians Amt. Som fundet sammen med Oldsagerne indsendtes et stort Ben, formentlig af en Hest. Yngre Jernalder.

C7747. 72. Spydspids af Jern fra yngre Jernalder, 28,7 cm. (11") lang, tyndt Blade og ualmindelig smækker Form, vel arbeidet. F. ved Pløining paa Kjekstad i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt. Gave fra Proprietær Lassen. 7747.

C8019. 23. Bøile med ihængende Ringe af Jern, af det sædvanlige Slags fra yngre Jernalder (som Aarsb. 1873 fig. 21, men med bevægelig Krog), 22 cm. lang uden Krogen. F. i Gravhaug paa Nordre Askim i Thingelstad Sogn, Gran Pgd., Christians Amt. 8019.

C8883-84. 143. Et Øxeblad af Jern af Skjægform, 15.6 cm. langt, og et enegget Sværd af Jern med Hjalt af Form som paa det under No. 50 omtalte, Klingen (der ikke er ganske fuldstændig) 70.5 cm. lang. Yngre Jernalder. F.1877 sammen i en Braate, hvor der ikke skal have været noget Spor af Gravhaug, paa Nordre Solberg i Brandbu Sogn, Gran Pgd., Christians Amt.- Gave fra Proprietær Christian Solberg. (8883. 8884).

C9171-9175. 4. Haandtagene af to Sværd, hvoraf det ene sees at have haft tveegget Klinge, Hjaltene korte og tykke, tvert afskaarne i Enderne; en Spydspids, paa Falen prydet med afvejlende fordybede og ophøjede Ringe, hvoraf de sidste ere riflede; to Øxeblad, hvoraf det ene ornamenteret med indtrykte Tverlinier foran Skaftthullet. Alt af Jern, fra yngre Jernalder, meget forrustet, f. 1877 næsten i Toppen af en stor rund Haug paa Vestre Framstad i Gran Pgd., Christians Amt. 9171-9175.

C10261. 199. Øxeblad af Jern fra yngre Jernalder, 12 cm. langt, f. paa en Gaard i Brandbu Sogn, Gran Pgd., Christians Amt. 10261.

C11345. 25. Fingerring af Guld, bestaaende af en mod Enderne aflyndet rund Stang, der er sammenbøjet i dobbelt Spiral De to Spiralvindinger ere lagte tæt ind til hinanden , og Enderne ere snoede omkring den mellem dem liggende Del af Stangen, i kort Afstand fra hinanden. Vegt 14,6 gr. F. 1881 paa Rekstad i Gran Pgd., Hadeland, ved Gravning for en bygning i en liden Fordybning. Ringen laa 3 Alen dybt i Jorden, lige under en Stenlægning af Kuppelsten, der efter Beskrivelse maa have været af samme Art som i de saakaldte "brolagte Pladse" (som bekjendt, en egen Form af Grave fra Jernalderen). Efter disse Oplysninger synes det rimeligt, at her har været en Grav af denne Form, som er bleven bedækket med et Jordlag ved Skred fra Fordybningens Sider; Gaardens Eier, af hvem Fundet blev kjøbt, fandt dette sandsynligt efter Situationen og troede endog at have bemærket Spor til Skred paa den ene Side. 11345.

C11930-35. 107. Gravfund fra yngre Jernalder, fra Lunde i Aalen i Gran Pgd., Christians Amt. a) 2 Stykker af et tveegget Sværd af Jern, der tilsammen danne den største Del (60 cm.) af Klingen med noget af Tangen. Bredde oventil 5,7 cm. Har paa begge Sider tydelige spor af damaseret Arbejde (som det synes, blot Ornamenter). (11930). b) Størstedelen af et tveegget Sværd af Jern (76 cm. Længde af Klingen og noget af Tangen uden Hjalt). Klingen synes at have været smal. (11931). c) Spydspids af Jern, ganske lig [Rygh fig.530]NO. 530, 28 cm. lang. Falen har sexsided Tversnit. (11932). d) 2 Øxeblad af Jern, begge lignende [Rygh fig.558]NO. 558. Det største er 18 cm. langt og 11,5 cm. bredt i Eggen; det mindste er ufuldstændigt. (11933. 11934). e) Celt (Paalstav) af Jern, lig [Rygh fig.401]NO. 401, 12,5 cm. lang, beskadiget i Eggen. (11935). Fundet er gjort i en Gravhaug, efter Sigende i et Gravkammer af Sten af 1 Alens Længde; der fandtes brændte Ben og Kul. Flere af de fundne Sager vise Glødeskal.

C11936. 108. Spydspids af Jern fra yngre Jernalder, lig. [Rygh fig.529]NO. 529, bøjet ved Nedlægningen i Jorden og beskadiget ved Forrustning. Nuværende Længde 43 cm. F. i en Gravhaug paa Hov, ligeledes i Gran. Har Glødeskal. (11936).

C11937. 109. Øxeblad af Jern, noget beskadiget efter Optagelsen af Jorden, 15 cm. langt, ligt [Rygh fig.555]NO. 555. F. paa Vestre Dynna i Gran, i den Haug, hvorpaa den bekjendte Runesten stod i senere Tid,¹ efter Sigende tilligemed mange andre Jernsager og nogle udskkaarne Bensager. (11937). Runestenen er forøvrigt, som bekjendt, fra kristelig Tid og har følgelig intet at gjøre med Haugen.

C11941-42. d) Smaastykker af diverse mindre Jernsager, hvoriblandt Nagler med flade, runde Hoveder, en meget liden Sax og et lidet Hovbeslag som [Rygh fig.591]NO. 591 (ellers hidtil kun truffet i Fund fra yngre Jernalder). (11941). e) Pilespids af Jern fra yngre Jernalder, i Bladets Form lig [Rygh fig.540]NO. 540. Endel af Stiften mangler; nuværende Længde 9 cm. (11942). Fundet i en Gravhaug, under en svær, skraatliggende Sten, tilligemed en Mængde brændte Ben og Kul. Som det vil sees, ere et Par af de angivelig her fundne Stykker fra en yngre Tid; Fundberetningen er neppe heller meget paalidelig. Fra Sau nordre, gran.

C12307 134. Øxeblad af Jern fra yngre Jernalder, 19 cm. langt, ligt [Rygh fig.561]NO. 561. Opgives fundet paa Tomt i Gran Pgd., Christians Amt, tilligemed Fragmenter af en Kniv med bronzebeslaaet Skaft, der imidlertid synes at være fra meget senere Tid. (12307. 12308).

C12633. 238. Spydspids af Jern, 36 cm. lang, sandsynlig fra yngre Jernalder, temmelig lig [Rygh fig.519]NO. 519, men bredere og kortere Blad. Skaftet har været fæstet med 2 Nagler, drevne ind lige overfor hinanden fra modsatte Sider. F. paa Dynna i Gran. (12633).

C12634. 239. Øxeblad af Jern, fra yngre Jernalder, omtrent som [\[Rygh fig.554\]](#)NO. 554, 12,5 cm. langt og 8,5 cm. bredt i Eggen. F. paa Bjørge i Gran. (12634).

C12762. 67. Et mindre Stykke af Overfladen af en dobbelt oval Spænde af Bronze fra yngre Jernalder, af Typen [\[Rygh fig.652\]](#)NO. 652. F. i en Gravhaug paa Bleiken i Gran Pgd., Christians Amt. (12762).

C12763. 68. Den øvre Del af Klingen af et tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder, med nedre Hjalt og et Stykke af Tangen. Hjaltet som paa [\[Rygh fig.489\]](#)NO. 489. F. for længere Tid siden i en Gravhaug ved Aavedals Bro, ligeledes i Gran. Efter de af Sælgeren meddelte Oplysninger synes det i 1851 til Samlingen indkomne Øxeblad [\[Rygh fig.1714\]](#)NO. 1714 (N. Fornl. S. 133) at være fundet i samme Haug; ogsaa andre Sager skulle være fundne der. (12763).

C12765. 69. Øxeblad af Jern fra yngre Jernalder. Det synes oprindelig at have lignet [\[Rygh fig.555\]](#)NO. 555, men er stærkt formindsket ved Opslibning, saa at det nu kun er 11 cm. langt. F. paa Berger, ogsaa i Gran. (12765)

C12766. 70. Øxeblad af Jern fra samme Tid, 17 cm. langt og ligesaa bredt i Eggen. Det egentlige Blad ligner [\[Rygh fig.558\]](#)NO. 558, medens Skaftulpartiet stemmer mere med 554. F. i en Gravhaug paa Sande i Gran. (12766).

C13156. 213. Spydspids af Jern fra yngre Jernalder, 34 cm. lang. Bladet har sin største Bredde (næsten 6 cm.) lige ved Falens Begyndelse og gaar der over til denne med skraa, afrundede Kanter. Længere ude have Kanterne været stærkt indadbuede. Falens Længde 9,5 cm. F. for længere Tid siden paa Holm i Gran Pgd., Christians Amt. (13156).

C13492. 161. Et lidet Øxeblad af Jern fra yngre Jernalder, oprindelig vel ligt [\[Rygh fig.554\]](#)NO. 554, men nu forstuvet og ødelagt i Skaftulpartiet. Oprindelig Længde c. 13 cm. F. paa Grinaker i Tingelstad Sogn, Gran Pgd., Christians Amt. (13492).

C13494. 163. 2 Pilespidser af Jern fra samme Tid, 10-11 cm. lange, som [\[Rygh fig.539\]](#)NO. 539. F. paa Bleiken i Brandbu Sogn, Gran Pgd., Christians Amt; der fandtes ialt 12 Pilespidser og et Sværd. (13494).

C14052. 59. Tveegget Pilespids af Jern fra yngre Jernalder ([\[Rygh fig.546\]](#)NO. 546), 12,7 cm. lang. F. paa Torsæteren i Brandbu Sogn, Gran Pgd., Christians Amt. 14052.

C14096. 80. Sax af Jern, fra samme Tid, væsentlig lignende [\[Rygh fig.442\]](#)NO. 442, med profilerede Ornamentudspring ved Overgangen fra Bøilen til Skjærearmene. 19,7 cm. lang. F. paa Lander i Tingelstad Sogn, Gran Pgd., Christians Amt. 14096.

C14098-00. 81. Pilespids af Jern med Fal ([\[Rygh fig.535\]](#)NO. 535), 17,5 cm. lang. F. paa Hilden, ligeledes i Gran. 14098. 82. Den nedre Del af en Spydspids af Jern fra yngre Jernalder, antagelig i Form lig [\[Rygh fig.521\]](#)NO. 521 og mulig oprindelig, ligesom denne, forsynet med flere Nagler; 15 cm. lang. F. sammesteds. 14099 83. Øxeblad af Jern, som [\[Rygh fig.559\]](#)NO. 559, 13,5 cm. langt; det nederste af Skjegget afbrudt. Foran Skaftulhullet paa begge Sider indtrykt 3 dybe Tverstreger; Spor af Glødeskal. F. sammesteds 14100.

C14307.199. Sigdblade af Jern, som [\[Rygh fig.385\]](#)NO. 385, med sagtandet Egg. Længde mellem Enderne 18,5 cm. Har Glødeskal og skriver sig derfor sandsynligvis fra en Grav. F. paa Skarpen i Brandbu Sogn, Gran Pgd., Christians Amt.

C14466.316. Stort Knivblad af Jern fra yngre Jernalder, 36 cm. lang, iberegnet den 9 cm. lange Tange; temmelig spids Odd. F. paa Flaagen i Gran Pgd., Christians Amt.

C14469-70. 318. a) Øxeblad af Jern fra yngre Jernalder, af Typen [\[Rygh fig.555\]](#)NO. 555, 18,5 cm. langt og 10,5 cm. bredt i Eggen. 14469. b) 2 Sigdblade af Jern, af Formen [\[Rygh fig.384\]](#)NO. 384, begge med Tænder i Eggen. Længde mellem Enderne 23,5 og 24 cm. 14470. F. i en Gravhaug paa Dynna i Gran Pgd., Christians Amt. Paa Sigbladene sees Glødeskal.

C14471.319. Spydspids af Jern fra yngre Jernalder, lig [\[Rygh fig.521\]](#)NO. 521, men uden dennes Ornamentnagler. F. paa samme Gaard, men ikke paa samme Sted.

C14475. 322. Spydspids af Jern fra yngre Jernalder, lig [\[Rygh fig.529\]](#)NO. 529, dog med noget bredere Blad, 31 cm. lang; forrustet. F. paa Gjeftsens i Gran Sogn og Pgd., Christians Amt.

C14580.38. Et lidet Øxeblad af Jern af Typen [\[Rygh fig.555\]](#)NO. 555, stærkt beskadiget, oprindelig antagelig 12 cm. langt og 5,5 cm. bredt i Eggen. F. paa Smedshammer i samme Sogn.

C14626. 64. Knivblad af Jern fra yngre Jernalder, 10 cm. langt (Spidsen mangler). F. paa Dynna i Gran Sogn og Pgd., Christians Amt.

C14636. 74. Stor Pilespids af Jern fra yngre Jernalder, 18,7 cm. lang, lig [\[Rygh fig.539\]](#)NO. 539, men med forholdsvis kort Stift. Bladets største Bredde 3,8 cm. F. paa Dynna i Gran Sogn og Pgd., Christians Amt.

C14719-29. 119. a) Øxeblad af Jern fra yngre Jernalder, af Formen [\[Rygh fig.561\]](#)NO. 561, 21 cm. langt og 15,7 cm. bredt i Eggen; det har tydelig Glødeskal. 14719. b) Øxeblad af Jern af samme Form, men lidt mindre og mere forrustet, 18,2 cm. langt og 13,5 cm. bredt i Eggen. 14720. c) Et i Skaftenden beskadiget og temmelig forrustet, stort Sigdblade af Jern, med Tænder i Eggen. 14721. d) Jernredskab, bestaaende af en Fal, hvori hænger en Ring af sammentrykt oval Form og i denne igjen 3 lignende Ringe. Alle Ringene ere af omtrent ens Størrelse, henimod 8 cm. i længste Tvermaal. Falen er dannet ved Sammenbøjning af et i Enderne udplattet Jernstykke. 14722. e) Levninger af et andet Jernredskab af samme Slags. 14723. f) 2 Jernkroge af Formen [\[Rygh fig.466\]](#)NO. 466. I den enes Naglehul stikker nu Enden af en sønderbrudt Ring af Redskabet e, hvilken Sammenhæng ganske vist ikke er oprindelig. 14724. g) Rester af 2 Hvirvler af Jern, der maa have været anbragte i Enden af Grydelænker eller Grimelænker. 14725. h) Et Hovbeslag (Brodd til en Hest), som [\[Rygh fig.591\]](#)NO. 591; Armene ombøiede. 14726. i) Rester af 10-12 Pilespidser af Jern, alle smaa og ialfald for de flestes Vedkommende i Form lignende [\[Rygh fig.539\]](#)NO. 539. 14727. k) Endel forrustede mindre Jernsager, fordetmeste blot Fragmenter, hvoriblandt et Ildstaal, to temmelig spæde Mundbid og en Remspænde omtrent som [\[Rygh fig.580\]](#)NO. 580. 14728. l) Et vel bevaret Skiferbryne af fin violet Stenart, 26,3 cm. langt. 14729. Alt fundet i en c. 5 Fod høi, temmelig vid rund Haug paa Dynna i Gran Sogn og Pgd., Christians Amt, noget til Siden for Haugens Midtpunkt. Haugens Kjerne bestod af Sten. Foruden brændte Ben fandtes ogsaa ubrændte, der syntes at have tilhørt en Hund.

C14732-33. 122. a) Tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder, temmelig forrustet. Haandtagets Form omtrent som paa [\[Rygh fig.494\]](#)NO. 494, men uden Indlægning paa Hjaltene. Dissets Længde 10,5 og 8,8 cm.; deres indbyrdes Afstand 9 cm. Klingen er 78 cm. lang og dens Bredde oventil 5,5 cm. 14732. b) Hvirvel af Jern, oventil endende med et tvedelt Beslag af Form som et Rembeslag, men i dette synes en Jernplade at have været fastnaglet. 14733. F. paa nysnævnte Gaard Dynna i Gran, men ikke i samme Haug som det under No. 119 beskrevne Fund.

C14776-777. 156. 2 Pilespidser af Jern fra yngre Jernalder, meget forrustede, af Formen NO. 539. De have været temmelig smaa. 14776. 157. Skiferbryne af vanlig Form, 16,3 cm. langt. 14777. 155-157 ere f. paa Dynna i Gran Sogn og Pgd., Christians Amt.

C14808-09. 184. Skjoldbule af Jern fra yngre Jernalder, af Formen [\[Rygh fig.564\]](#)NO. 564, meget beskadiget. Tvermaal nedentil 14 cm.; har Glødeskal. 14808. 185. Spydspids af Jern, ligeledes beskadiget og ufuldstændig, vel af Form som [\[Rygh fig.517\]](#)NO. 517, 38,5 cm. lang. 14809. 184 og 185 ere f. paa Rua i Gran Sogn og Pgd., Christians Amt, neppe sammen, da Overfladens Udseende er temmelig forskjellig paa de to Stykker.

C14994-97. 302. a) Tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder. Af Hjaltene er kun Overhjalts nedre Stykke bevaret, af Form som paa NO 489, 5,3 cm. langt. Klingen, der nu er i 2 Stykker, er kun 69 cm. lang og 5 cm. bred øverst. 14994. b) Den ydre Del af Klingen af et andet tveegget Sværd af Jern. 14995. c) Sigdblade af Jern af Formen [\[Rygh fig.384\]](#)NO. 384, spædt, aabenbart stærkt slidt; med Tænder i Eggen. 14996. d) Rest af et Mundbid af Jern (den ene Ring med et Stykke af Milen) og et firkantet Hoved af en Klinknagle. 14997. F. i en Gravhaug paa Horgen i Gran Sogn og Pgd., Christians Amt.

C15027-28. 6. a) Redskab af Jern ligt [\[Rygh fig.463\]](#)NO. 463. Af Ringene ere kun 2 bevarede, og det oprindelige Belæg med vredne Jernstænger paa den indre Side af Bøilens brede Del mangler. Bøilens Længde er 23 cm., Ringenes længste Diameter 14,5 cm. og Falstykkeets Længde 21,5 cm. Glødeskal synlig. 15027. b) Kileformet Øxeblad af Jern, som [\[Rygh fig.556\]](#)NO. 556, 17,5 cm. langt. Skaftkullet stærkt udvidet, saa at det næsten danner en Cirkel. 15028. Stykkerne ere fundne sammen, mellem nogle ordentlig sammenlagte Stene, paa Moldstadkvernen i Tingelstad Sogn, Gran Pgd., Kristians Amt.

C15090. 54. 20 Vævlodder af Jern, som [\[Rygh fig.438\]](#)NO. 438, indtil 31,5 cm. lange, f. paa Egge i Brandbu Sogn, Gran Pgd., Kristians Amt, i en væsentlig af Sten bestaaende Haug, hvori endnu kun er gravet lidet. 15090.

C15093. 57. Jernbjelde af en gammel Form, der allerede forekommer i Grave fra yngre Jernalder, som en ret afskaaren Kegel, 8,9 cm. høi (uden Bøilen); Spor af Belæg med Kobber eller Bronce. F. paa Morstad, ligeledes i Gran Sogn. 15093.

C16207. 11. Et Sæt meget smaa Vævlodder af Jern, som [\[Rygh fig.438\]](#)NO. 438, 16-17 cm, lange, daarlig bevarede. C. 80 Stykker ere tilstede. F. ved Agergravning paa Hval i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt. 16207.

C16247. 30. En Samling Vævlodder af Jern, c. 50 Stykker, i Form og Størrelse saa lige de under No. II ovfr. omtalte fra Hval i Gran, at man skulde tro dem hørende til samme Sæt. De opgaves imidlertid at være f. paa den nærliggende Gaard Ensrud.

C16273. 43. Tveegget Sværd af Jern fra yngre Jernalder, hvoraf kun Haandtaget og et 37 cm. langt Stykke af Klingen er bevaret; Overhjalts Knap mangler. Hjaltene omtrent som paa [\[Rygh fig.493\]](#)NO. 493; Afstanden mellem dem c. 9 cm. Klingen ser ud til at have været bøiet. F. paa Vestre Bilden i Tingelstad Sogn, Gran Pgd., Kristians Amt.

C16274. 44. 5 Vævlodder af Jern, som [\[Rygh fig.438\]](#)NO. 438, temmelig svære, 25 cm. lange. F. paa Steinsrud i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt.

C16279. 46. Spydspids af Jern fra yngre Jernalder, af Formen [\[Rygh fig.517\]](#)NO. 517, men uden de sædvanlige Ornamenter paa Falen. Længde 41 cm., men forholdsvis slank. Har Glødeskal. F. paa Nedre Vøien i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt.

C16283-86. 50. Pilespids af Jern fra yngre Jernalder, lig [\[Rygh fig.539\]](#)NO. 539, 13,2 cm. lang. 16283. 51. Krognøgel af Jern, 16,5 cm. lang, lig [\[Rygh fig.161\]](#)NO. 161 og ligesom denne forsynet med bevægelig Ring i øvre Ende; vistnok fra ældre Jernalder. 16284. 52. Slutstykke til en Hængelaas som [\[Rygh fig.452\]](#)NO. 452, af Jern. Kan være fra yngre Jernalder. 16285. 53. Slaa til en Laas af Jern, der har været konstrueret efter samme Princip som Aarsb. 1887 Fig. 25, i den ene Ende forsynet med en tilsveitset Fjæder, i den anden med en bevægelig Ring, der har været benyttet til at trække Slaaen ud af Laasen, 16286. 47-53 ere f. paa øvre Vøien i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt.

C16686. 47. Broncenøgel, antagelig fra yngre Jernalder, af Formen [\[Rygh fig.454\]](#)NO. 454, 8,2 cm. lang. Haandtaget som vanlig af gjenembrudt Arbeide; Ornamenterne ere dog ikke Dyreornamenter, men bestaa af flade Baand, der gaa i Trappetrin, ligesom paa det i [\[Rygh fig.1\]](#)Aarsb. 1881 S. 131 No. 1 omtalte Exemplar. Skal være f. i Gran Pgd., Kristians Amt.

C16762. .56. Kileformet Øxeblad af Jern, uvist om fra ældre eller yngre Jernalder, noget beskadiget ved Forrustning, 18,3 cm. langt. F. sammesteds.

C17314. 89. Redskab af Jern fra yngre Jernalder af samme Art som [\[Rygh fig.463\]](#)NO. 463, eller hørende til Mellemleddene i Udviklingen mellem [\[Rygh fig.460\]](#)NO. 460 og 462. Staar forsaavidt [\[Rygh fig.462\]](#)NO. 462 nærmere, end det i [\[Rygh fig.463\]](#)NO. 463 afbildede Exemplar, som den Del af Bøilen, der bestaar af en rund Stang, er bleven jevnt buet. De i dens flade Del indlagte Jernstænger mangler nu, ligesom ogsaa Falen er ufuldstændigt bevaret. Ringene, der ere ovale, ere 5 i Tallet, af 2 forskellige Størrelse (største Tvermaal 12 og 16 cm.). Funden paa Hval i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt, ved Oprydning til Ager, efter Sigende sammen med et Sæt Vævjern som NO. 438 (dog ikke det i Aarsb. 1891 S. 89 No. 11 opførte Sæt).

C18182-85. 147. a) Tveegget Spydspids af Jern fra ældre Jernalder, med lav Midtryk paa det korte og brede Blad; 18,1 cm. lang, hvoraf lidt over det halve kommer paa Bladet. (18179). b) Spydspids af Jern med Modhager paa Falen, men bredere og sværere, 17 cm. lang; Bredde mellem Hagernes Yderkanter 5 cm. (18180). c) Levninger af en Skjoldbule, der for den nedre Dels Vedkommende har været formet som [\[Rygh fig.217\]](#)NO. 217, men i Toppen kun har en ganske liden vorteformet Knop, og et Skjoldhaandtagbeslag af Form som [\[Rygh fig.222\]](#)NO. 222, dog noget bredere i Enderne, ornamenteret med Tverfurer over Midten og Enderne. Begge Stykker ere af Jern. Skjoldbulen sees at have været sammenklemt. (18181). d) Kleberstenskar af den yngre Jernalders vanlige Skaalform, 28 cm. i Tvermaal og 13 cm. høit, noget sodet udvendigt. Spor af paanagiede Jernhanker; desuden har der under Randen etsteds været paanaglet et Jernbeslag for at bøde en Brist. (18182). e) Øxeblad af Jern, lig [\[Rygh fig.553\]](#)NO. 553, 17 cm. langt og 8,8 cm. bredt i Eggen, temmelig svært. (18183). f)

Fil af Jern af vanlig Form, 19 cm. lang. (18184). g) En Stump af en Skjoldbule af Jern af yngre Jernalders Form, og et Stykke af Stenkarrets Jernhadde. (18185). Alt efter Sigende fundet i en Gravhaug paa Egge i Nes Sogn, Gran Pgd., Kristians Amt. Fundet er kommet gennem en Opkjøber, og Opgaven har derfor ikke i sig selv stor Troværdighed, men Sandsynligheden for, at Sagerne virkelig ere fundne sammen, forøges noget derved, at de have ensartet Udseende paa Overfladen, kalkartet Belæg. Da a-c tilhøre den ældre Jernalder (senest Mosefundstiden), medens de øvrige Sager skrive sig fra yngre Jernalder, have vi altsaa vel her et nyt Exempel paa Grave fra ældre og yngre Jernalder i samme Haug. Alle Jernsagerne, baade de ældre og de yngre, vise Spor af Brand.

C18351. 45. Et Endestykke af en oval Spænde af Bronze fra yngre Jernalder, med dobbelt Plade, hørende til Typen [\[Rygh fig.657\]](#)NO. 657. F. i en Haug paa Bjørge i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt.

C18741-43. 34. a) Mundbid af Jern med Sidestænger og dobbelt Led. (18741). b) Et tyndt, daarlig smedet Knivblad af Jern, 17 cm. langt (18742). c) C. 50 forrustede Vævjern, som [\[Rygh fig.438\]](#)NO. 438, smaa, c. 14 cm. lange (18743). Disse sager ere f. sammen paa Sletta, en Part af Hval i Gran Sogn og Pgd., Kristians Amt, i en liden Haug; der fandtes Spor af brændte Ben paa et andet Sted i Haugen. Fundet er Sikkert ikke Gravfund, men Depotfund, fra yngre Jernalder eller tidlig Middelalder.

C19725-26. 226. a) Sværd af jern, nedrehjaltet [\[Rygh fig.489\]](#)NO. 489, øvrehjaltet synes at være en forvanskning af [\[Rygh fig.504\]](#)NO. 504. Det var helt, men blev bøiet af plojen og ved forsøget paa at rette det, gik det tvers af. Klingens 73 cm. lang, afstanden mellem hjaltene 8,7 cm. 19725. b) Spydspids af jern, nærmest [\[Rygh fig.519\]](#)NO. 519. 33,6 cm. lang, hvoraf c. 6,5 cm. paa falen. 19726. F. paa Tingelstad, Brandbu pgd., Kristians amt, ved foden af en gravhaug og lidt fra den, ved pløining. Ingen antydning til haug længer. Ingen kul eller ben. Der blev ogsaa fundet en stor kniv og jernskrab, der imidlertid var saa skrøbeligt, at det ikke kunde bevares. Oldsagerne er noksaa medtaget af rust.

C19888. 84. Økseblad af jern, fra yngre jernalder, af typen [\[Rygh fig.553\]](#)NO. 553. Vel bevaret. Længde 16,3 cm., bredde i eggen 9,4 cm., foran hullet 2,5 cm. F. paa Kjos, Brandbu s. og pgd. Kristians.

C20078. 8. Jernøkse, nærmest som [\[Rygh fig.553\]](#)R. 553, men med kortere eg, l. 18,9, eggen 6,4 cm. F. paa Ringdalen, Gran, Krist.

C20312. 137. Yngre jernalders gravfund fra Gjefsen, Tingelstad, Brandbu, Krist. 20312. a. Sverd af jern, enegget, som [\[Rygh fig.491\]](#)R. 491, stærkt forrustet, klingens overbrudt, lidt af odden mangler. Stykkernes samlede længde nu ca. 77 cm. b. Spydspids af jern, af form nærmest som [\[Rygh fig.522\]](#)R. 522, forrustet, 25,8 cm. l. Innsk.:.

C20328. 153. Vævjern, tyndt og spinkelt, 13,1 cm. l. F. paa Folkvang, Tingelstad, Brandbu, Krist.

C20617. 16 a-b. a) 3 ljaer av jern som [\[Rygh fig.386\]](#)R. 386. Den ene er hel og 56,5 cm l. i ret linje. Den andre mangler odden og er nu 51 cm l. Den tredje har mistet et større stykke av odpartiet, saa den nu kun er 44,9 cm l. b) 4 sigder av jern, [\[Rygh fig.384\]](#)jfr. R. 384. Paa den ene er den opbøiede skaftkrok borte, ellers noksaa vel bevaret, dog er deres egger litt skadede. Den største er 26 cm l., den mindste 22,5 cm l. F. paa Nyhus under Hennung, Brandbu, Hadeland, under en stor sten, midt i en stenrøis.

C21086. 27 a-d. a) Celt av jern, [\[Rygh fig.401\]](#)jfr. R. 401, men nærværende eksemplar har næsten lukket fal. Godt bevaret. Længden er 13,2 cm, bredden over eggen 4,8 cm, falens tvermaal 4 cm. Der er et litet rundt naglehul ved falens kant. b) Ringspænde av jern, med kort naal. Daarlig bevaret. Dens tvermaal er 4,5 cm. c) 10 klinknagler av jern; tre av dem er sammenrustet. De er av forskjellig størrelse. Den længste er 4,7 cm, den korteste ca. 3 cm. d) 3 fragmenter av jern, deriblandt et randstykke. F. paa Lander, Tingelstad, Brandbu, Hadel., efter forlydende i den samme aker, hvor C 20717 blev fundet. Det er derfor rimelig, at de to fund tilhører et og samme gravfund, hvis det da ikke snarere skal opfattes som et markfund. Der er ialfald nu ikke spor til haug paa stedet. Ingen av sagerne har glødeskal. Der skal ogsaa være fundet en spydspids (?) som blev solgt til en opkjøper og endnu flere klinknagler, som er forsvundet

C21237. 1 a-æ. Yngre jernalders gravfund fra Vien, Gran, Hadeland. a) Jerngryte i fragmenter av form som [\[Rygh fig.731\]](#)R. 731. Tversnit over munden ca. 32 cm, højde ca. 1,7 cm. Bundens tversnit 24 cm. Paa indsiden av den øvre rand, hvortil er fæstet to ører, er paaklinket et 3,5 cm bredt baand. Hanken er flathamret. b) Sigd av jern, uten sagtænder. Samlet længde 23,5 cm. Glødeskal. c) 2 knivblader av jern av sedvanlig form, [\[Rygh fig.406\]](#)R. 406. Paa den ene er bladet stærkt opslepet. L. resp. 15,5 og 16 cm. d) Kniv av jern av

eiendommelig form. Knivbladet, 6,5 cm l., ender i en liten hul cylinder. Derigjennem er stukket en 10,3 cm lang tynd jernten, som er forsynet med skruegjenger. Ytterst er denne avflatet i et litet firkantet stykke, 0,7 cm l., med to smaa indhak paa sidekantene. Jernten er tydeligvis ment at skulle tjene som skaft, som ved skruegangen har skullet gjøres kortere og længere. e) Økseblad av jern, lik [\[Rygh fig.555\]](#)R. 555, 16,5 cm l. Bredde over bladet 12,5 cm. Glødeskal. f) 8 pilespidser av jern, lik [\[Rygh fig.539\]](#)R. 539, enkelte med glødeskal. g) 2 skjoldbuler av jern, som [\[Rygh fig.562\]](#)R. 562, den ene temmelig medtat. Har været fæstet med fire nagler. h) En rangle av form som [\[Rygh fig.460\]](#)R. 460. Bøilens længde 25,5 cm. I denne hænger en krok av vanlig slag, og tre større ringer, diam. 9,5 cm, hvori igjen mindre, diam. 7,2 cm. Den ene av de mindre mangler. i) Mundbit av jern, som [\[Rygh fig.569\]](#)R. 569. Ringene, 5,2 cm i ytre tversnit, er flate med sterkt opbøiede kanter. Om det 8-formede midtblad et flatt jernbaand. I de store ringer sitter rester av rembeslagene som har hat firkantet form. Avstanden mellem ringene 10 cm. Tildels glødeskal. k) 2 stigbøiler, omtrent av form som [\[Rygh fig.590\]](#)R. 590, men uten de to taper nedenfor tverstykket. Dette er ganske flatt, 3 cm bredt og svakt bøiet opover. Sidestængerne har kvadratisk tversnit. Samlet længde 21,5 cm. Bøilerne er udmerket bevaret, tildels med glødeskal. l) 2 velbevarte remspænder av jern, av form mere firkantet end [\[Rygh fig.581\]](#)R. 581. 5,5 cm l., bredde over midten 3,9 cm paa den ene. Den andre er 5,1 cm l. og 4,3 cm bred. m) Litet kvadratisk beslag av jern, med hul i hvert hjørne og likesaa i midten, hvori endnu en nagle sitter. Paa hver av sidene et firkantet indhak. 3 cm l. n) Beslag av jern, vel til en rem, eiendommelig form. Det har hat 3 nagler av jern, med halvkuleformede hoder av bronse. Paa de to som er igjen, sees endnu rester av en virret bronsetraad nederst. 5,5 cm l., største bredde 2,6 cm. o) Et rembeslag av jern, bestaaende av en liten ring, hvori er fæstet to flate jernbøiler, aapne i den ene enden. Her er remmen stukket ind og holdt fast ved to jernnagler. Ringens diam. 1,7 cm, længste bøile 6,1 cm, den andre noget kortere. p) En jernkrok av form som [\[Rygh fig.466\]](#)R. 466, men med oprullet ende. Naglen mangler. 12,4 cm l. r) Hvirvel av jern, av vanlig form. s) Kolbe av jern til en liten bjelle. 4,4 cm l. t) Et cylinderformet randbeslag av jern. 10,2 cm l. u) 3 jernkramper og en krokboïd spids. v) En jernpren, som vistnok har været indstukket i et skaft, kanske en syl. 8 cm l. x) Et par mindre jernfragmenter. y) Et litet brynefragment, kvadratisk tversnit. 2,8 cm l. æ) En grytefot, vistnok av nyere oprindelse. F. under flat mark paa søndre side av husene, samlet i gryten a efter finderens beskrivelse 21237.

C22339. 17) a-b. Fund fra vikingetiden fra gaarden Gullen (g.nr. 255, b.nr. 1), Gran s. og pgd., Opl. a) Tveegget sverd av jern som [\[Rygh fig.489\]](#)R. 489. Klingens samlede længde 78 cm. Største bredde 6 cm. Overhjalts længde 8,3 cm, underhjalts længde 12,6 cm. Avstand mellem hjaltene 10,7 cm. Glødeskal. b) Lang smal spydspids av jern som [\[Rygh fig.532\]](#)R. 532, men uten ornering paa falen. Odden mangler, ellers vel bevaret. Nuværende længde 49 cm. Disse saker er fundet paa ovennævnte gaard under pløining til forskjellig tid, men paa samme sted. Gave fra gaardbrukerne Lars og Emil Gullen ved konservator Grieg.

C22341. 19) a-b. a) Klingens til et tveegget sverd av jern. Eggene og likeledes tangen er sterkt ødelagt av rust, saa formen ikke trær klart frem. Længden av klingens som er en del forbøiet, er 64 cm. Dertil kommer den resterende del av tangen som er 4,5 cm lang. b) Liten smal spydspids av jern, sterkt forrustet saa typen ikke trær klart frem. Falen er ganske kort. Nedentil er stukket gjennom den en bronsestift hvormed skaftet har været fæstet. Længde 29 cm. Sakene som maa henføres til vikingetiden er fundet for ca. 10 aar siden paa gaarden Horgen søndre. (Steffen Horgens gaard, g.nr. 279, b.nr. 2), Gran s. og pgd., Opl. Det kunde ikke nu erindres om gjenstandene var f. sammen eller hver for sig. Heller ikke kunde findestedet længer direkte paavises. Gave fra gaardbruker Steffen Horgen og George Henri Cantacurino ved konservator Grieg.

C22347. 25) Pilespidser av jern fra vikingetiden med næsten helt flatt blad. Dette smalner jevnt av mot tangen og gaar uten nogen avsats over i denne. Længde 13,6 cm. F. for mange aar siden paa gaarden Tandberg (g.nr. 127, b.nr. 3), Tingelstad s., Brandbu pgd., efter sigende sammen med en bundt andre pilespidser. Disse er senere bortkommet. Gave fra gaardbruker Lars Tandberg ved konservator Grieg.

C22348. 26) Spore av jern av form som [\[Rygh fig.585\]](#)R. 585. Avstand mellem remholderne 8,9 cm. Sporens længde vertikalt fra dens spids 12 cm. F. for mange aar siden paa gaarden Tandberg (g.nr. 127, b.nr. 3), Tingelstad s., Brandbu pgd., Opl. Gave fra gaardbruker Lars Tandberg ved konservator Grieg.

C22350. 28) To fragmenter av overplaten til en oval spænde av bronse av typen [\[Rygh fig.654\]](#)R. 654. Efter opgivende skal dette stykke være fundet ved "Hesteringen" paa gaarden Vestre Klauvstad (g.nr. 127, b.nr. 2), Tingelstad s., Brandbu pgd., Opl., altsaa i nærheten av de under foreg. nr. beskrevne saker. Nærmere opplysninger mangler. Nr. 27-28 er indbragt av konservator Grieg fra de topogr.- arkeol. undersøkelser i Gran og Brandbu mai 1919.

C22362. 40) a-b. Fund fra vikingetiden fra gaarden Nyhus (g.nr. 41), Brandbu s. og pgd., Opl. a) Tveegget sverd av jern av form som [Rygh fig.489]R. 489. Længde 90 cm, derav klingens 77,2 cm. Nedre hjalts længde 10,2 cm. Øvre hjalts 7,8 cm. Klingens bredde straks nedenfor fæstet 6 cm. Klingens egger tildels beskadiget av rust. b) Spydspids av jern nærmest som [Rygh fig.532]R. 532. Dog er bladet ikke saa utpræget rygget, og heller ikke synes falen at være orneret. Længde 34,9 cm. Derav bladet 19,5 cm. Dettets største bredde 3,9 cm. Disse to saker er fundet i en og samme aker ca. 100 m øst for gaarden, sverdet for fire aar siden, spydet ifjor. Indbragt av konservator S. Grieg ved de topografisk-arkeologiske undersøkelser i Brandbu 1919.

C22378. Ualmindelig vakker og stor spydspids av jern av typen [Rygh fig.517]R. 517 med damasering på bladet. Den er sjelden vel bevaret og er næsten helt dekket av glødeskal F. for 26 år siden ved utgravning av en haug på gården Solbakken (gn. 157 brn. 7) Gran s. og pgd. Opl. Innkommet på foranledning av S. Grieg under de arkeol. topogr. undersøkelser i Gran 1919. (No. 22378. utgår. Tilbakesendt efter forlangende eieren fru Lise Støp, Jevnaker. Se topogr. ark.)

C22585. 109 a-f. Gravfunn fra vikingetiden fra Dvergsten (g.nr. 105, b.nr. 1), Tingelstad, Brandbu, Oppland. a) Sammensatt langkam av ben omtr. som [Rygh fig.447]R. 447, men adskiller sig fra typeeksemplaret derved at tennene oventil danner en regelmessig bue, og at der ingen innhakk er i kammens jevnt buede overkant. Orneringen består av en rekke punktcirklér i bue over tannroten. De pånaglede skinner er likeledes dekorert med punktcirklér. Bevaret i fragmenter, men de fleste har kunnet settes sammen. Dens nuværende længde 11,8 cm, men antagelig har den vært en smule lenger, største bredde 3,6 cm. b) Liten båndformet spenne av jern av form som Aspelin: Antiquités du Nord Finno-Ougrien fig. 1423. Den ene ende er avsluttet med en spiraloprulling, som må ha tjent som nåleskjede. Den annen ende er smidd ut i en smal ten som er ombøiet til en liten løkke. Inn på denne har nålen vært heftet. Bøilens længde 4,5 cm. Bredde 1 cm. Spor av glødeskal. Avb. S. Grieg: Hadelands eldste bosetningshistorie, fig. 96. c) Lite båndformet stykke bronseblikk med to innrissede konturlinjer langs hver langsidedekant. Nuværende længde 3,9 cm, bredde 1 cm. d) Odden av en bronsenål med rundt tverrsnitt. Længde 1,7 cm. e) En samling brente ben hvoribl. også noen små tenner og et par ubrente hestetenner. Disse sendt til Bergens Mus. zoologiske avdeling. f) En del kull av bjerk ifølge prof. Grans bestemmelse. Dette funn er fremkommet ved konservator Griegs undersøkelse av en haug(nr. 1) på Dvergsten. Haugens tverrmål var 6,30 m. Oldsakene og de brente ben fantes spredt i haugfyllen til dels like under torven og helt ute i haugens øst- og vestkant. Stykkene av kammen fantes i den vestre kant. Eiendommelig er det at disse er ubrent.

C22586. 110 a-x. Gravfunn fra Vendeltiden fra Dvergsten (g.nr. 105, b.nr. 1), Tingelstad s., Brandbu pgd. Oppland. a) Langkam av ben av samme form som foreg. nr. Den er bevaret i fragmenter, hvorav dog de fleste har kunnet sammenføres. Orneringen består av linjer og punktcirklér. Kammen er ikke brent. Rekonstruert vil dens længde være ca. 20,2 cm. Alle tenner avbrutt. Avb. S. Grieg: Hadelands eldste bosetningshistorie, fig. 76. b) Halvdelen av en sammensatt langkam av form som foregående, men har neppe vært så slank som denne. Orneringen består også her av linjer og punktcirklér. Nuværende længde 8 cm. Også denne kam er ubrent. - De fleste av tennene mangler. Avb. S. Grieg: l.c., fig. 76 c) En del kamtenner av ben, de fleste visstnok hørende til kammen a, noen muligens også til b. d) Liten pilespiss av jern av form omtrent som [Rygh fig.540]R. 540, med næsten helt flatt blad og uten nogen avsats ved overgang til tangen. Denne dog spissere enn på typeeksemplaret. Avb. S. Grieg: l.c., fig. 76. e) Kniv av jern som Shetelig: V.J.G. 458. Eggen er næsten rett. Længde 10,2 cm. Bladets største bredde 1,3 cm. f) Krok av jern av form som [Rygh fig.466]R. 466 med nagle gjennom den flate tange, men skiller sig fra typeeksemplaret derved at selve kroken ender med en spiraloprulling. Sml. Stolpe & Arne: Gravfältet vid Vendel pl. XXI fig. 2. Længde 8,1 cm. g) Avlang remspenne av jern med avrundede hjørner dannet av en tynn, flat jernten, hvis ender er bøiet over hinannen. Tornen er bevaret, men spissen mangler. Spennens størrelse 3,2 x 2 cm. h) To firkantede dobbelte rembeslag av jern. Det ene hører til like under remspennen idet det viser hullet hvorigjennem tornen har beveget sig og likeledes spennens nedre stang, der er stukket inn gjennom beslaget. Længde 2,4 cm, bredde 2 cm. Det annet består av to sammenklinkede stykker jernblikk hvorimellem remmen har ligget. Længde 3 cm, bredde 2,4 cm. i) Dobbelt rembeslag av bronse av samme art som foregående, men smalere. Den ene ende fragmentarisk. Nuværende længde 2,7 cm, største bredde 1,5 cm. k) Et lite endebeslag av bronse formet som et sammenbøiet rør. Langs begge ytterkanter er der innrisset tre fine linjer. Længde 2,3 cm, bredde 0,7 cm. l) To hele glassperler, fragmenter av tre lignende samt en klump med smeltet glass, visstnok også rester av perler. Den ene av de hele perler, som har vært nokså stor, er delvis deformert ved brand. m) Liten nål av bronse med firkantet hode av samme type som Månadsblad 1903-05 s. 86 fig. 122 eller C 22394 b fra Grefsheim, Nes, Hedmark. Hodet er uten ornamenter og uten tydelig avfasing av hjørnene. Nålens nedre ende er avbrutt forbøiet og spaltet. Dens nuværende længde er 3,6 cm. Avb. S. Grieg: l.c., fig. 76. n) Hodet av en tynn bennål gjennemboret med et rundt hull. Tverrsnittet ovalt. Avbrutt litt nedenfor hullet. Nuværende længde 1,4 cm. Har vært brent. o) Liten sylspiss av jern med flat tange. Længde 5 cm. p) Liten tynn jernten som i den ene ende er ombøiet til en løkke, den annen ende viser brudd. Nuværende længde 3,3 cm,

løkkens største bredde 1,6 cm. q) To jernfragmenter, det ene en liten rund ten avflatet mot den ene side, 5,1 cm lang. Det annet et lite flatt beslagstykke, hvori der sitter hodet av en nagle. r) Fire små bronsefragmenter, ett formet som en liten flattrøkt kule, de andre flate, ett av dem med en innrisset linje. s) Firsidig skiferbryne avbrutt i den ene ende. Ved brannen på likbålet er flere stykker avsprenget, som nu mangler. Nuværende lengde 13,2 cm, største bredde 2,6 cm. t) Seks fragmenter av et skiferbryne som er sprenget i stykker av varmen. En del stykker har dessuten kunnet sammensettes. Såvidt en kan se passer ingen av stykkene til det foregående bryne. u) En stor samling brente ben. v) En del dyreben og tenner. Disse er oversendt Bergens Museums zool. avdeling. w) En hel del trekull av bjerk (ifølge prof. Gran). x) Et stykke flint. Disse saker er funnet ved konservator Griegs undersøkelser av en haug (nr. 2) på Dvergsten. Haugen var 7,2 m i tverrmål. I denne var en røis av store kampesten blandet med jord. Oldsakene og de brente ben fantes spredt mellom og under stenene. Brente ben også i fyllen for øvrig like op under torven. Se S. Grieg: l.c. s. 106 og s. 111 fig. 75. Gave fra cand.theol. E. Stenersen, Dvergsten.

C22588. 112 a-f. Gravfunn fra jernalderen (fra haug 1) fra Nedre Tingelstad (g.nr. 14, b.nr. 4), Tingelstad s., Brandbu pgd. Oppland. a) Lite flatt jernstykke med egg langs den ene, noget buede side. Ryggen er rett. Lengde 8,1 cm, største bredde 1,3 cm. b) Liten snodd jernring. Ved denne henger et flatt beslagstykke hvis ene, smale ende er bøiet om ringen. Beslagstykkets nedre del er avbrutt og mangler. Muligens en bærehank til et kar eller skrin. Ringens tverrmål 3,7 cm. Beslagets nuværende lengde 2,2 cm. c) To spiker, begge nei, den ene noget større enn den annen. Lengde henholdsvis 3,8 og 3,4 cm. d) En del brente ben. e) En del stykker trekull av gran og furu (prof. Gran). f) En del dyreben og tenner. Oversendt Bergens Museums zool. avdeling. Disse saker er funnet ved konservator Griegs undersøkelse. Haugen var 7,70 m i tverrmål. Midt i haugen fantes en røis bygget av kampesten og flate heller. De brente ben og oldsakene fantes spredt i røisen, kull såes forholdsvis sjelden. Dyrebenene lå i toppen av haugen under torven. Gave fra gårdbruker Simen Tingelstad.

C22592. 116 a-r. Gravfunn fra eldre og yngre jernalder fra Stufstad (g.nr. 108, b.nr. 4), Tingelstad s., Brandbu pgd., Oppland Haug 1. a) Kraftig profilert spenne av bronse av form omtrent som Almgren: Fibelformen, fig. 88, men helt enkel bare med et par konturlinjer langs kanten av spiralkappen. Spennens nedre del nedenfor kammen mangler. Nuværende lengde 3,1 cm. Største bredde over spiralen 3,7 cm. Avb. S. Grieg: Hadelands eldste bosetningshistorie fig. 60. b) Kraftig profilert fibula av form omtrent som Shetelig: V.J.G., fig. 20-21 (sml. Almgren: Fibelformen fig. 80). En snodd sølvtråd er lagt om hodeknoppen, kammens indre avsats og fotplaten. Nåleskjeden er orneret med en trekant risset med dobbelt strek. Spiral og nål mangler. Lengde 4,8 cm. Avb. Grieg: l.c., fig. 60. c) En del brente benfragmenter av en eller muligens to sammensatte kammer. Formen ubestemmelig. Mønsteret på skinnene sees delvis å bestå av dobbelte punktcirklér forbundet med en skrålinje (falske spiraler). d) Fragment av en liten nål (?) av ben avbrutt et stykke nedenfor hodet og kløvet på langs. Hodet antydnet med noen innrissede tverrstreker. Nuværende lengde 2,2 cm, største bredde 0,5 cm. e) To fragmenter av en orneret spenne av bronse med meget høi bøile. Bare to små stykker er bevart. Muligens tør det være levninger av en reliefspenne orneret med geometriske motiver. f) To ovale spenner av bronse av form og med samme ornering som [Rygh fig.648]R. 648. Bare den snodde tråd langs kanten på typeeksemplaret mangler. Den ene av spennene er nogenlunde hel, den annen derimot er meget beskadiget og brutt i mange stykker. Lengde 10,5 cm, største bredde 5,4 cm. Den ene avb. Grieg: l.c., fig. 90. g) Skaft av en flat nøkkel av bronse med gjennombrutt mønster bestående av kryssende ribber. Sml. B. M. Aarb. 1910 nr. 11 s. 27 fig. 15. Av særlig interesse er det at skaftet har vært benyttet til spenne, idet der tversover skaftet er lagt to stifter av jern, en som er stukket igjennem nåleholderen til støtte for denne, en annen gjennom nåleskjeden. Av selve nålen er bevart det nedre stykke. Skaftets lengde 7,3 cm, største bredde 3,5 cm. Avb. Grieg: l.c., fig. 90. h) Ubrent langkam av ben. De fleste av tennene mangler, og ingen sitter nu fast på selve hovedstykket. Begge skinner er orneret med innstemplede punktcirklér. Langs skinnenes over- og underkant er innrisset to dype linjer. Lengde rekonstruert 20 cm, nuværende lengde 16,7 cm, største bredde ned til tannroten 2,3 cm. Avb. Grieg: l.c., fig. 90. i) Kniv av jern av form som Shetelig V.J.G. 458. Lengde 13,4 cm. Bladets største bredde 1,8 cm. Avb. Grieg: l.c., fig. 90. k) Endestykke til en liten sigd (?) av jern usedvanlig liten og smal. Avbrutt ved overgangen til bladet. Den annen, spisse ende er bøiet i rett vinkel. Nuværende lengde 6,3 cm. Største bredde 1,6 cm. Glødeskall. l) Flatt snellehjul av sten av form som [Rygh fig.434]R. 434. Tverrmål 3,9 cm, tykkelse 1,2 cm. Avb. Grieg: l.c., fig. 90. m) Syv glassperler som alle har vært i ild og er blitt mere og mindre skadet. Derav en mosaikperle og en 3-leddet perle. Avb. Grieg: l.c., fig. 90. n) 4 små fragmenter av smeltet bronse, nærmest uformelige klumper. o) Tre små nitnagler av jern med firkantet plate. Avstand mellom denne og hodet ca. 4 cm. Dessuten en liten tynn jernsten ombøiet i avlang firkant der er 2 cm lang. Endelig en liten jernstift 2 cm lang, som antagelig er rest av en av spennenålene. p) En mengde brente ben hvoriblandt også en del små tenner. q) En mengde trekull av bjerk ifølge bestemmelse av prof. H. H. Gran. r) Stykker av en dyretann og fragment av et dyreben. Oversendt Bergens Museums zool. avdeling. Disse saker er funnet ved konservator Griegs undersøkelse. Haugen var 7,70 m i tverrmål og bygget av sten og jord. I den sydvestre kant lå de to romerske fibulaer. Omtrent midt i haugen var der en røis, bygget av store kampesten. Mellom og under stenene i denne fantes de ovenfor beskrevne oldsaker,

kullene og de brente ben. Ved gjennomgåelse av disse siste i museet blev de små brente kamfragmenter plukket frem. Haugen har da inneholdt to forskjellige graver, en fra romersk tid og en fra tidlig vikingetid. Spennefragmentene er ikke sikkert henføres til noen av gravene. Se Grieg: l.c., s. 128 f. og fig. 89.

C22594. 118 a-h. Gravfunn fra vikingetiden fra Nordre Framstad (g.nr. 276, b.nr. 1), Gran s. og pgd., Oppland. Haug 2. a) Spenne av jern av form omtrent som Bergens Mus. Aarb. 1896 nr. 7, s. 6, fig. 1. Dog har bøylen en mere rombisk form og dessuten er nålefestet noget forskjellig. Nålens nedre del mangler. Spennens lengde 7,3 cm, bøyelens største bredde 2,2 cm. b) 2 glassperler, en grønn og en blå, begge små. c) Rester av en ubrent langkam av ben med skinner. Orneringen på disse består av linjer og punktcirklér, der har vært anordnet på samme måte som C 22586 b. d) Bissel av jern av form som Oldtiden VIII s. 205 fig. 3. Løkkens bredde ca. 2,8 cm. e) Et smalt rett knivblad av jern. Tangen mangler, sterkt forrustet. Nuværende lengde 7,1 cm, bredde 1,3 cm. f) Lite brent benstykke med dobbelt konturlinje langs den ene kant. g) En mengde brente ben. Deribl. et par tenner. h) En del trekull av gran (ifølge prof. Gran). Disse saker er funnet ved konservator Griegs undersøkelse. Haugen var 7 m i tverrmål. I denne fantes en stor røis som var delt i en nordlig og en sydlig del, idet der mellom disse bare lå et par sten og ellers bare grus. Oldsakene lå spredt mellom og under røisens, nordlige del. Brente ben kull fantes spredt i fyllen over hele utgravningsskjæringen og mellom stenene i begge røiser. Gave fra gårdbruker Peder Bredesen, Framstad. Se Grieg: Hadelands eldste bosetningshistorie s. 132 f. fig. 93.

C22777. Gravfunn fra vikingetiden fra Gullen (gnr. 255, bnr. 1), Gran, Opl. a. Litet ringformet smykke av rav, forestillende de to karolingiske dyr, med en facehoder som griper fatt i hverandres bein. (Sml. A. W. Brøgger: Vikingetidskarrikaturer, Kunst og kultur 1915 s. 59, øverst 1). Tverrmål 3,5 cm. Tykkelse 1,2 cm. Avb. Sigurd Grieg: Hadelands eldste bosetnings historie, fig. 91. b. Noen få stykker brente bein og kull, stykke av et dyrebein og en del rester av hestetenner. De ubrente beinrester og tennene oversendt Bergens Museums zoologiske avdeling. Disse saker fantes ved utgraving av en liten, pen haug (nr.2), 7,75-8 m i tverrmål. Der fantes ingen røys i haugen og heller ikke noe ordentlig brannlag, men av og til litt brente bein og kull. Etter prof. H. H. Grans best. er kullene av bjerk. 22 776-78 er gaver fra gårdbrukerne Lars og Emil Gulden.

C22779. Gravfunn fra vikingetiden fra Vestre Framstad (gnr. 278, bnr. 2), nå tilhørende Søndre Horgen (gnr. 279, bnr. 2), Gran, Opl. a. Stykker av en ubrent langkam omtr. som [\[Rygh fig.447\]R. 447](#), men med avvikende ornamenter. En hel del stykker har kunnet settes sammen således det meste av den ene skinne. Orneringen består av kantlinjer, hvorimellom puktsirklér i vertikale rekker. Skinnestykkets nåværende lengde 13,9 cm. b. Sigd av jern med sagtenner. Odden mangler. Glødeskall. Nåværende kordelengde 21,9 cm. c. Stor remsspenne av jern med oval bøyle og firsidig rembeslag. (Sml. C 15 829 fra Skedsmo.) Lengde 7,3 cm, bøyelens bredde 5 cm. d. Øvre del av et knivblad av jern med avsats mellom egg og tange. Nåværende lengde 10 cm. e. Beslag av jern av form som [\[Rygh fig.578\]R. 578](#). Den ene plate er løs. Lengde henholdsvis 6,6 og 6,3 cm, bredde 2 og 2,8 cm. f. To små jernringer og halvdelen av en tredje. Tverrmål på de hele ringer 3,4 og 3,5 cm. g. Båndformet jernbeslag hvis ender deler seg i to utsvungne fliker. Disse avbrutt. Nåværende lengde 7,8 cm, største bredde over flikene 4 cm. h. 8 små jernnagler. De fire med runde, flate hoder. i. En del mindre til dels ubestemmelige jernfragmenter, deribl. stykker av flatt nærmest korsformet beslag med rester av nagler ved enden av armene. k. Lite smalt, firsidig skiferbryne avbrutt i begge ender. Nåværende lengde 12,4 cm, største bredde 2 cm. l. Snellehjul, rimeligvis av brent leirskifer med hvelvede sider. Tverrmål 2,9 cm. m. To smeltede glassperler, den ene med mosaikkinlegg. n. En stor samling brente bein. Deribl. noen stykker av en hestetann og noen ubrente dyrebein, som er oversendt Bergens Museums zoologiske avdeling. o. En stor samling kull. Sakene er f. ved utgraving av en gresskledd haug (nr.1), ca. 9-11 m i tverrmål. De lå i et brannflak omtrent midt i haugen. Se S. Grieg: Hadelands eldste bosetningshistorie, s. 134 f, fig.94. Oldsakene avb. s. st. fig. 95.

C22780. Gravfunn fra vikingetiden fra Vestre Framstad (gnr. 278, bnr. 2), nå tilhørende Søndre Horgen (gnr. 279, bnr. 2), Gran, Opl. a. Eneget sverd av jern av form som Jan Petersen: De norske Vikingesverd, fig. 48, men med ganske tynne, brede hjalter. Også klingen er påfallende tynn - nedentil er denne defekt og odden avbrutt. Hjaltene er henholdsvis 12 og 7,3 cm lange. Sverdets samlede lengde ca. 90 cm. Klingens største bredde 5,6 cm. Avb. Sigurd Grieg: Hadelands eldste bosetningshistorie, fig. 85. b. Spydspiss av jern med ganske smalt jevnbreddt blad som umerkelig går over i falen. (Sml. C 22 407 fra Værne kloster i Rygge.) Odden mangler. Nåværende lengde 26,3 cm, bladets største bredde 1,8 cm. c. Sigd av jern av form omtr. som [\[Rygh fig.385\]R. 385](#). Den ytre del av bladet er avbrutt. Eggen defekt. Nåværende lengde 17 cm. d. Sterkt forrustet liten kniv av jern. Øvre del av tangen mangler. Lengde 12,7 cm. e. Noen forrustede små jernstykker, visstnok for størstedelen avflakninger av sverdet. Dessuten fragment av en liten jernring. f. En stor samling brente bein. g. En del kull. Disse saker er f. i en haug (nr. 2), ca. 7,30 m i tverrmål. Nær haugens centrum var et lite brannflak hvori sakene lå omgitt av en del kampestein. Se Grieg: l. c. 123 f, fig. 83-84. Nr. 22 779-81 er gaver fra gårdbruker Steffen Horgen.

C22782. Øks av jern fra vikingetiden av form som [Rygh fig.555]R. 555. Meget vel bevart. Lengde 18,8 cm, bredde over eggen 12,1 cm. F. våren 1921 på Gulden (gnr. 255, bnr. 1), Gran, Opl. Den er f. på samme jorde som vikingetidsfunnet C 22 339 som kom inn til museet 1919 og kan muligens høre sammen med dette.

C22783. Funn fra vikingetiden fra Gulden (gnr. 255, bnr. 1), Gran Opl. a. Pilespiss av jern som [Rygh fig.539]R. 539. Glødeskall. Lengde 12,7 cm. b. Pilespiss av jern som [Rygh fig.538]R. 538. Lengde 12,3 cm. c. Pilespiss av jern av form omtr. som [Rygh fig.546]R. 546. (Sml. Annaler for nord. Oldk. 1838-39, s. 112, fig. 4.) Tangens nedre ende mangler. Lengde 8,5 cm. F. for mange år siden. Det foreligger ellers ikke noen opplysning om dem. Nr. 22 782-83 er gave fra gårdbrukerne Lars og Emil Gulden.

C22841 a. Midtpartiet av en armring av bronse av form nærmest som [Rygh fig.711]R. 711, med innstemplede trekanter langs begge kanter. Atskiller seg fra typeeksemplaret deri at ringen smalner av mot endene med en stump vinkel ved midten sml. detalj. av [Rygh fig.714]R. 714 b. Nåværende lengde 3,1 cm, største bredde 1,7 cm. b. En noenlunde hel og to fragmenter av spillebrikker av bein som [Rygh fig.177]R. 177 og 179. c. Noen få brente bein, hvoribl. en bjørneklo. d. En hank til et leirkar ([Rygh fig.364]R. 364). F. på S. Skari (gnr. 32) Brandbu, Opl., av Gustafson i 1908. Samtidig ble funnet en pott Hank, alt i én haug i et brannflak. Rimeligvis fra samme haug C 21 617 (Oldtiden VI, s. 224, nr. 125). Pott Hanken ligger ikke nå mellom sakene, men da det rimeligvis uriktig er kommet en slik med i funnet C 22 816 er den nå isteden henført hit.

C23550. Gravfunn fra jernalderen fra Gamme (gnr. 181, bnr. 2), Gran s. og pgd., Opland, Haug 1.a). Snellehjul av stein som [Rygh fig.434]R. 434. Stykket har vært i ild så at et større parti av den ene side er bortsprenget av varmen. Tverrmål 4,5 cm. b). En del brente bein. c). To små stykker trekull av furubark. F. sommeren 1924 ved konservator Sigurd Grieg og assistent Eivind S. Engelstads utgravning. Haug 1 var 9,50 m i diameter og var bygd av matjord blandet med stein. Nær haugens nordvestlige kant lå et lite lag av brente bein. Beinene var få og var blandet med svart jord som må antas å være rester av et opprinnelig kullag. Beinene lå nå spredt utover i et flatt lag. Lengere inne i haugen fantes det ovenfor beskrevne snellehjul av stein. Det lå alene. (Se for øvrig utførlig innberetning i Samlingens Topografiske Arkiv.) Gave fra gårdbruker Ole P. Gamme, Gamme i Gran.

C24078. Gravfunn fra vikingetiden fra Lære, under Nedre Skari (gnr. 32), Brandbu s. og pgd., Opland. a. Øks av jern fra vikingetiden av hovedtypen Jan Petersen: Vikingsverd, fig. 34, men med mindre skarpt markert kontur på undersiden enn typeeksemplaret har. Eggen avslått. For øvrige er stykket vel bevart, når det unntas at overflatene er sterkt forrustet. Lengde 18,4 cm, bredde over eggen 12,2 cm. b. Tverrøks av jern av form som Rygh: Norske Oldsaker, fig. 403. Eggen litt avslått og overflaten skadet av rust. Lengde 12 cm, bredde over eggen 5,5 cm. c. Bryne av skifer av firsidig tverrsnitt, avbrutt i den ene ende og avslått litt ved den annen, som for øvrig er den opprinnelige. Nuværende lengde 32,4 cm, største bredde 2,6 cm. d. To ubrente bein. Oversendt Universitetets Anatomiske Institutt og opplyses å være diaphyser av to menneskelige femora. e. Naver av jern av den mindre form [Rygh fig.418]R. 418 med skjeformet spiss og flat firsidig tange, som er tilspisset i øvre ende. Litt avslått ved spissens kanter. Lengde 20,2 cm, bredde ved nedre ende 1,2 cm. Disse saker fantes på ovennevnte gård under gravningen for en tomt. De lå sammen ca. 1 m dypt og på toppen av en haug som skråner av til alle sider like nord for vannet Mæna. Så lenge folk kan huske har det her vært åker, men det er sannsynlig at det opprinnelig har vært en haug på stedet, som har vært ca. 20 m i tverrmål med foten ned til vannet. Jordlaget i haugen er nokså fast og blandet med stein. På stedet skal det også være funnet en "pannering" og en kniv av jern som imidlertid kom bort. Finner er Harald Lere, Røikenvik. Opplysningene er meddelt av folkehøyskolebestyrer Olaus Islandsmoen, Brandbu, som også har innsendt sakene.

C26957. Bleggøks av jern fra merovingertiden. Formen er nærmest som Jan Petersen: Jernbarrer - Oldtiden VII, p. 173, fig. 6, men atskillig bedre bevart, bl.a. med vakkert formet eggparti. Lengde 22 cm. F. på Morstad (gnr. 260, bnr. 14), Gran pgd., Opland, under pløying høsten 1938. Finnestedet ligger midt mellom riksveien og elven Vigga.

C27083. Øks av jern fra vikingetiden, nærmest som Vikingsverd type A, fig. 28, kanskje litt tyngre enn typeeksemplaret. Øksen er avbrutt i skafthullet og nakkepartiet mangler. Ellers godt bevart. Lengde nå 13,5 cm, bredde over eggen 8,5 cm. F. for ca. 10 år siden på Knarud (gnr. 178) Gran s. og pgd., Opland, i en åker øst for husene på Knarud østre. Innlevert av Samlingens tillitsmann, reisende A. Helmen, Sølvsberget. Gave fra finneren Gunnar Knarud. Deponert i Hadelands Folkemuseum, Tinglestad.

C27085. Sammenblandet gravfunn fra jernalderen fra Kjekstad (gnr. 176, bnr. 1), Gran s. og pgd., Opland. a. Et lite stykke brent leire av ubestemmelig form. Største lengde 3,6 cm. b. Et stykke av munningen av et tjukkvegget kar med utoverbrettet kant. På den ene siden ser en tydelige spor etter at karet er gjort med dreieskive. Det stammer etter all sannsynlighet fra nyere tid. c. Noen få trekullstykker. Framkommet ved ettergravning i en

jordblandet røys som for en vesentlig del allerede var ødelagt ved nyrydding. Røysa som ikke tidligere var registrert, ble innrapportert av reisende A. Helmen, Gran, og ettergraving foretatt av konservator Sverre Marstrander.

C27094. Nålen av bein laget av en heller stor rørknoke hvis konkave hulning ses på den ene siden. På den motsatte siden er nålen oventil dekorert med et innrisset rombemønster. Ellers er stykket ganske skjødesløst tildannet; endestykket oventil er avrundet. Lengde 10,7 cm, bredde oventil 1,8 cm. F. på Helgum (gnr. 177, brnr. 1), Gran s. og pgd., Opland, i en gammel påfylling foran fjøset på gården. Jorden til denne påfylling ble for 15-20 år siden tatt fra restene av en gravhaug på tunet like foran stabburet. Nålen skriver seg altså trolig fra gravhaugen. Gave fra gårdbruker Leif Bratberg.

C27341. a) Liten spydspiss av jern, S. Müller Ordning: Jernalderen fig. 415, men ikke fullt så lang og slank. En del forrustet, men stort sett godt bevart. 0,5 cm fra falåpningen er et naglehull med 0,4 cm tverrmål. Lengde 10,7 cm, største bredde 2,6 cm. b) Sterkt forrustet og ubestemmelig 2,5 cm langt fragment av jern. F. på Folket's hus eiendom Brandbu s. og pgd., Opland. Om lag 1-5 meter dypt ved gravning av kloakkgrøft. Finnestedet, hvor det ikke var tegn til haug, ligger mellom hovedveien og elven, om lag 15 meter fra denne. Innsendt av reisende A. Helmen, Sølvberget. Gave fra Kolbjørn Fredbo, Sølvberget.

C27928. Hustuftfunn fra en sen vikingetid eller tidlig middelalder fra Ulsrud, u. Skattum (g.nr. 187), Gran s. og pgd., Opland. Tuft I. a) Bissel av jern helt som [Rygh fig.566]R. 566, men beslagskrue i ringen mangler. Stykket er grovt smidd og godt bevart. Samlet lengde 24,5 cm, ringens diameter: 6 cm. (Funn nr. 1.) b) 3 sammenlimte stykker av en flat, tynn skiferhelle med innskårne striper på kryss og tvers av samme slag som J. Petersen: Gamle gårdsanlegg i Rogaland, pl. III, fig. 8. Stykket har ved den ene bruddkant et lite gjennomboret hull. Største lengde 13,6 cm, bredde 9,5 cm. (Funn nr. 7.) c) Kniv av jern av type som Arbmänn Birka I: Die Gräber: Taf. 183, fig. 9, men noe større enn typeeksemplaret og med noe smalere tange. Litt skadd i eggen men ellers godt bevart. Lengde 12,7 cm, største bredde 1,6 cm. (Funn nr. 8.) e) Ca. 50 større og mindre stykker av minst ett kleberkar, deriblant 2 munningsskår. f) Pilespiss av jern med forholdsvis kort og bredt blad og lang tange. Eksemplaret minner meget om G. Gjessing: Studier i norsk merovingertid, pl. XXIII. Lengde 9,8 cm, største bredde 1,7 cm. g) Fragment av bryne av skifrig bergart, spaltet på langs. Spor etter bruk på over- og underside. Lengde 9,1 cm, største bredde 3,1 cm (14). h) 5 jernsaum med hoder samt 4 stkr. av grove jernstifter. Lengde på de 2 største saum er 3,8 cm. i) Stor flat kljåstein tildannet av en alminnelig gråstein med gjennomboret hull i kanten. Lengde 14,1 cm, største bredde 10,7 cm. (Funn nr. 23.) k) To rullestein, muligens med spor etter bruk som slagstein. Store tverrmål, henholdsvis 10,6 og 10,2 cm. (Funn 26 og 36.) l) 2 små rullestein, 5 større og 2 mindre stkr. leirklining, 4 runde og lange stykker brent leire samt 7 slagglumper. (Funn 28, 31 og 32-34.) m) Slagstein (?) avslått på den ene siden. Største mål 6,9 cm. (Funn 2-7.) n) Et stykke kvit kvarts. Lengde 7,6 cm. o) Bryne av lys, grå stein. Tverrsnittet er nærmest kvadratisk. Lengde 8,7 cm, bredde 1,9 cm. (Funn 43.) p) Fragment av et lite flatt bryne. Lengde 4,4 cm. (Funn 44.) q) Liten kniv av jern av type som Arbmänn, l. c. Godt bevart. Lengde 8,7 cm, bredde 1,1 cm. (Funn nr. 47.) r) Brynefragment av grå stein. Det er meget forvitret og knekket i begge ender. Lengde 14,5 cm, bredde 2,7 cm. (Funn 49.) s) Fragment av flatt bryne. Lengde 7,7 cm, bredde 3,8 cm. (Funn 50.) t) Rundt redskap, antagelig hjul til en drill, av lys kleberstein. Undersiden er flat, mens oversiden er svakt hvelvet og noe skjevt i forhold til sentrum. Største tverrmål 8,7 cm. (Funn 51.) u) Fragment av liten hestesko med to sømhull. Lengden på fragmentet er 7,4 cm. (Funn nr. 52.) v) 2 flate spinnehjul av kleberstein. Begge to er av vanlig grov type, og tildanningen er meget slurvete. Tverrmålene er henholdsvis 3,3 og 3,6 cm. (Funn 88 og 55.) w) Lite spinnehjul av kleberstein. Typen er den samme som de to foregående, men dette er langt mindre og noe finere forarbeidet. Tverrmål 2,4 cm. (Funn 57.) x) Hasp av jern med isittende krampe. Så vel haspen som krampen er meget solid smidd og godt bevart. Formen er av det mer vanlige slag, som er i bruk ennå i dag. Lengde 11,8 cm, største bredde 2,6 cm. (Funn 65.) y) Svær slipestein eller kornknuser av uregelmessig firkantet form. Den er nå spaltet i 4 stykker, som imidlertid passer sammen. Største nåværende lengde 37,8 cm, største bredde ca. 21 cm. (Funn 66.) z) Liten remspenne av messing. Formen er firkantet. Nålen mangler. Lengde 2 cm, bredde 1,5 cm. (Funn 68.) æ) 2 fragmenter, antagelig av samme knokkelformete bryne av grå stein. Lengde henholdsvis 5,4 og 4,4 cm. Bredde 1,2 og 1,7 cm. (Funn 75 og 109.) ø) 11 større og mindre bruddstykker av en tynn skiferhelle, antagelig deler av den samme som er katalogisert ovenfor som bokstav b). Lengde på største stykket er 7,1 cm. (Funn 76.) aa) Liten ring av tynt bronseblekk ornert med 2 konsentriske riller, som munner ut i et lite hull. Tverrmål 2,8 cm. (Funn 83.) bb) Bor av jern med skjeformet skjær som [Rygh fig.418]R. 418 i den ene enden, men den annen ende ser ut til å ha hatt et snodd skjær, om lag som [Rygh fig.417]R. 417. Boret er stort sett bra bevart. Lengde 10,2 cm, bredde 1,1 cm. (Funn 81.) cc) Tangen antakelig til en pilespiss av jern av type som [Rygh fig.536]R. 536, men kraftigere enn typeeksemplaret. Lengde 8,7 cm. (Funn 98.) dd) Stykke av en skiferhelle av samme slag som nevnt ovenfor under ø. ee) Liten saks som S. Grieg: Middelalderske byfunn fig. 306, men enda sterkere innsnevret i bøylen. Godt bevart. Lengde 14,1 cm, største bredde 2,8 cm. (Funn 102.) ff) Krampe av jern som Arbmänn: op. cit. Taf.

271 fig. 2 (øverst til høyre). Godt bevart. Lengde 4,7 cm, bredde 3,7 cm. gg) Stykke av bor av jern, nærmest som [Rygh fig.417]R. 417, samt et lite temmelig flatt jernfragment av ubestemmelig karakter. Borets lengde 5,1 cm. hh) Stykke av spinnehjul dannet av et grønnglasert krukkebrott med riflet over- og underside. Litt av hullet bevart. ii) Et smalt, langt og ubestemmelig bronse fragment. Lengde 5,3 cm. (Funn 114.) kk) Fragment av en jernbøyle, muligens en krampe. Kordelengde 4 cm. (Funn 117.) ll) Fragment av et bryne av samme slag som de øvrige i denne tuften. mm) Stykke ubearbeidet flint med noe av kalkskorpen på. Lengde 3,5 cm. (Funn 94.) nn) Kull prøver fra et av ildstedene i tuft I. oo) Stykke av knokkelformet bryne av samme stein som de øvrige, avslått i begge ender. Sprukket en del på langs. Lengde 12,7 cm, største bredde 3,5 cm. (104.) Tuft II. pp) Brynefragment. Lengde 5,4 cm, bredde 2,1 cm. (Funn 3.) qq) 2 fragmenter av et annet bryne. Rektangulært tverrsnitt. Lengde henholdsvis 8,5 og 11 cm, bredde 2,8 og 2,6 cm. (Funn nr. 4 og 10.) rr) Utildannet kvarts blokk. Største mål 9,1 cm. (Funn 27.) ss) 2 jernsaumfragmenter. Største lengde 4,1 cm. (Funn 24 og 87.) tt) 5 fragmenter av bryne med rektangulært tverrsnitt. uu) Odden av en mindre kniv av jern, av samme type som c). Temmelig forrustet. Lengde 5,5 cm, bredde 1,5 cm. (F. 81.) Tuft III. vv) Liten rundaktig stein med slipespor på den ene siden. Diameter 2,7 cm. (Funn nr. 22.) ww) 6 små forsteininger samt fragment av et bryne, funnet på forskjellige steder. xx) Stor forsteining (kalk), brukket i 3 deler. a-xx) er funnet ved utgravninger sommeren 1948. Undersøkelsene vil fortsette 1949. a-nn) er fra tuft I. oo) er funnet sør for tuft I. pp-uu er fra tuft II. vv) er fra tuft III. ww) og xx) er funnet på forskjellige steder på området.

C28033. a-f. Hustuft 1 på Skattum (g.nr 187), Gran s. og pgd., Opland. a) En krampe av jern, 6 cm lang, med rund rygg. b) En sterkt forrustet jerndrill, 19,5 cm lang, firkantet og ganske tynn. Tangen er 3 cm lang og tydelig markert ved overgangen. c) Fragment av klebersteinshjul, som etter alt å dømme må ha hatt en diameter på 6 cm. Det er et tydelig spor på den ene side av hullet. d) 4 små fragmenter av bryne av løs, skifrig bergart. e) Trekantet gryteskår av kleberstein, med sider 6 cm lange. f) Tresidig langaktig stein, svakt krummet og ca. 13 cm lang. Spor av slitemerker i den ene enden. Gjenstandene er funnet i syd-østre hjørne av tuften, ved et stort grantre. Tuften er gravet av Aksel Helmen juni-juli 1949.

C28265. Øks av jern fra vikingetiden, snarest som Jan Petersen: Vikingsverd, type L., fig. 43, men skaftflikene er avbruttet så typebestemmelsen er ikke helt sikker. Stykket er ellers bra bevart. Største lengde 18,1 cm, bredde over eggen 9,7 cm. F. under våronnarbeid 1949 på gården Nyhus (g.nr. 41), Brandbu s. og pgd., Opland. På stedet har det visstnok tidligere vært en gravrøys. Gave. Se innberetning av 5. september 1950 fra A. Helmen i Top. ark. Innsendt av A. Helmen, Sølvsberget.

C28266. Øks av jern fra vikingetiden, som Vikingsverd type G., fig. 38. Meget bra bevart, med spor av glødeskall på den ene siden. Største lengde 17,8 cm, bredde over eggen 9,4 cm. F. for flere år siden på samme gård som foregående, også under våronnarbeid, men på et annet sted, slik at det ifølge muntlig uttalelse fra A. Helmen er utelukket at de kan skrive seg fra samme funn. - Gave.- Se innberetning i Top. ark. Innsendt av A. Helmen, Sølvsberget.

C28564. Liten sy(?)saks av jern som [Rygh fig.443]R. 443 med ringformet utvidelse øverst. Bra bevart. Lengde 11,5 cm, bøyels største bredde 2,4 cm. F. i åkeren på gården Maurtvedt, (g.nr. 191), Gran s. og pgd., Opland, sammen med et spinnehjul av kleberstein, som nå er kommet bort. Det er ingen gravhauger på gården. Gave. Innsendt av A. Helmen, Sølvsberget

C28565. Litenkastespydspiss av jern fra vikingetiden eller middelalderen med forholdsvis kort, kraftig blad, bredest nærmest falen, som er ganske lett fasetttert. Bladet har en ganske svakt markert midtribbe. Stykket er godt bevart. Lengde 11,8 cm, bladets største bredde 2,6 cm. F. under hagearbeid på Nordre Kittilsrud, (g.nr. 219, br.nr. 2), Gran s. og pgd., Opland. Gave Innsendt som foregående nr.

C28688. Bra bevart øks av jern fra vikingtiden som JanPetersen: Vikingsverd, fig. 37, type F. I skafthulletubetydelige rester av tre. Samlet lengde 20 cm, bredde overeggen 13,3 cm. F. for flere år siden på Koller (g.nr. 235, br.nr. 1), Gran s. og pgd., Opland, ved pløying på det øverste jorde vedskogkanten. Muligens har det ligget en nå utpløyd gravhauger. Gave fra gårdens eier Kristian Koller. Innsendt av A.Helmen, Sølvsberget.

C28689. Depotfunn, bestående av ca. 55 små jernbarrer som T.Dannevig Hauge: Blesterbruk og myrjern, fig. 84 e, men mer og mindre distinkte i formen. En del stykker defekte. Lengden på de største ca. 14 cm. F. i 1899 ved utgraving av tomt for ungdomslokalet Lidskjäl, parsell av Sande-Ødegård (g.nr. 263, br.nr. 20), Gran s. og pgd., Opland. Gave fra Lars Gisleberg, Gran. Innkommet somforegående nr.

C28690 a-b. Rester (?) av gravfunn fra vikingetiden fra gården Koller (g.nr. 235, br.nr. 2), Gran s. og pgd., Oppland. a) Velbevart øks av jern, som Vikingsverd, fig. 37, type F, men vesentlig mindre enn typeeksemplaret. Største lengde 14,2 cm, bredde over eggen 8,8 cm. b) Slank, noe atypisk spydspiss av jern, med påfallende langfal og lite distinkt overgang til bladet som praktisk talt mangler midtribbe, jfr. Vikingsverd, fig. 26. Største lengde 27,4 cm, bladets største bredde 2,5 cm. F. høsten 1952 under pløying på gården i kanten av en liten røys. Gave fra gårdbruker Johs. C. Koller. Innkommet som foregående nr.

C28691. Lite spinnehjul av kleber, jfr. Jan Petersen: Redskaper, fig. 164, men siden er atskillig rettere og hulletforholdsvis større. Tverrmål 2,9 cm. F. på Gisleberg (g.nr. 259, br.nr. 5), Gran s. og pgd., Oppland. Gave fra Lars Gisleberg, Gran. Innkommet som foregående nr.

C28774 a-c. Gravfunn fra vikingetiden fra Bjørge søndre (g.nr. 238, br.nr. 2), Gran s. og pgd., Oppland. a) Forrustet øks av jern med lite, slankt blad og forholdsvis kraftig skafthullparti, eggen lite utsvinget visstnok som Jan Petersen: Vikingsverd, type A, fig. 28, men mindre enn typeeksemplaret. St. lengde 14,4 cm, bredde over eggen 6 cm, bredde over skafthullet 5,3 cm. b) 4 små forrustete pilespisser av jern, visstnok av typen [Rygh fig.539]R. 539, men sikker typebestemmelse ugjørkelig. St. lengde h.h.v. 9,9 cm, 9,8 cm, 8 cm og 7,9 cm. c) Forrustet liten kniv av jern, jvf. [Rygh fig.404]R. 404. St. lengde 10,6 cm, bladets st. bredde 1,8 cm. F. for ca. 15 år siden i en rund haug, bygget opp av jord, på en åker S for husene på gården. Gave fra eierens bror, Karl Bjørge. Innsendt av reisende A. Helmen, Sølvsberget.

C28775. Underdelen til dobbeltskallet oval spenne av bronse. En del av kraven mangler, ellers er stykket bra bevart med små rester av tekstil ved nåleskjeden. St. lengde 10,9 cm, st. bredde 7,5 cm. Ifølge opplysninger fra A. Helmen ble spennen funnet i en lav jordhaug i åkeren for flere år siden. I samme haug var tidligere funnet en liknende spenne, hvor ornamentene var i behold. Den skal være innsendt til Oldsaksamlingen. Rimeligvis dreier det seg om C. 18351: deler av en oval spenne som [Rygh fig.567]R. 567. Fra gården Bjørge (g.nr. 231, br.nr. 1), Gran s. og pgd., Oppland. Gave fra gårdens eier Ingebret Bjørge. Innsendt av reisende A. Helmen, Sølvsberget.

C28776. Bryne av skifrig bergart, tilspisset i begge ender og bredest på midten der det sees to markerte innhakk, visstnok etter avspaltninger. Begge sideflatene har glatt slepen overflate. St. lengde 21,6 cm, st. bredde 3 cm. F. for flere år siden i åkeren på ovennevnte gård Bjørge, Gran s. og pgd., Oppland. Gave. Innsendt av reisende A. Helmen.

C28777. Mørkeblå perle med hvite og lyseblå ornamenter i bølgemønster. Formen er sylindrisk, men den er sterkt sammenklemt i den ene kanten, visstnok en fabriksjonsdefekt. Tverrmål 2,2 cm, høyde 1,4 cm. F. for meget lenge siden på ovennevnte gård Bjørge, Gran s. og pgd., Oppland. Innsendt som foregående nr. Gave.

C29031. Liten pilespiss av jern av form noenlunde som G. Gjessing: Studier i norsk merovingertid, pl. V, øverst. Vårt eksemplar har smalere blad og ikke den typiske rombeformen som typeserien. Bladet er atskillig medtatt av rust og har vel mistet noe av sin opprinnelige form. Tangen er brukket nesten helt inne ved utvidelsen. Lengde 9,7 cm, bladets st. bredde 1,5 cm. Skal være funnet på Fallang i Gran s. og pgd., Hadeland, Oppland, under anlegg av vei. Ikke tegn til gravhaug. Innlevert av Aksel Helmen.

C29632. Ualminnelig vakker og velbevart bleggøks av jern, nærmest som T. Dannevig Hauge: "Blesterbruk og myrjern" fig. 83, men over- og undersiden er helt plane, derimot er sideflatene noe fasettert. St. lengde: 19,5 cm, bredde over eggen 6,7 cm. F. på Ulverud (g.nr. 182, b.nr. 8), Gran s og pgd, Oppland, av gårdens eier, Lars Sørensen, Haugli. Øksa ble funnet under en helle i haug. Gave fra finneren. Innlevert av Aksel Helmen, Sølvsberget.

C29633 a-c. Gravfunn (?) fra vikingtiden (?) fra gården Landsødegård (g.nr. 263. b.nr. 3) av Skiaker, Gran s. og pgd., Oppland. a) Velbevart liten ljà av jern, som Vikingtidens redskaper, fig. 84. Så vel festenagle som den rett vinklede tangen fullstendig bevart. Kordelengde 25,2 cm. b) Velbevart knivblad av jern, som Redskaper, fig. 107. St. lengde 18 cm, bladets st. bredde 2 cm. c) Velbevart pilespiss av jern nærmest som [Rygh fig.539]R. 539, men bladet noe mer "vinklet" på det bredeste parti enn typeeksemplaret. St. lengde 12,5 cm, bladets st. bredde 1,8 cm. F. i en jordhaug lengst syd på gården. Haugen har tidligere vært berørt av dyrking. Ved traktorpløying høsten 1957 støtte en først på kniven b). Under den var et steinlag. Her ble ljàen a) og pilespissen c) funnet. Under steinene var et svart kullag. På samme sted er tidligere funnet 2 pilespisser. Gave fra finneren, gårdens eier Iver Skattum. Opplysningene meddelt av Aksel Helmen. Innlevert som foreg. nr.

C29800. 3 slagglumper, 1 rullestein, 1 stk. ildskjørnet rullestein. F. på Skattum (g.nr. 187), Gran s. og pgd., Oppland, ved ettergraving i "Røysa" ved tuftene. (Kfr. C. 28031-33). Framkommet ved Axel Helmens gravinger.

C29867 a-e. Gravfunn fra vikingtiden (?) fra Sandsødegård av Skiaker (g.nr. 263, b.nr. 3), Gran s. og pgd., Oppland. a) Liten, slank pilespiss av jern som [Rygh fig.539]R. 539. Delvis dekket av et rustlag, ellers godt bevart. Lengde 11,7 cm, bredde 1,4 cm. b) Trekantet flatt beslag av jern; i to av hjørnene hull til stifter, midt på et tredje hull, hvor det sitter en jernkrampe; festet til denne et trekantet hengsel av jern med avrundete hjørner. De to langsiden er sterkt innbuet, kortsiden bare svakt, den er laget av en flathamret 0,4-0,8 cm bred jernstang. Beslagets lengde 6 cm, bredde 5 cm. Hengslets lengde 5,4 cm, bredde 4,4 cm. c) Lite, dobbelt beslag av jern med trekantete fester, det ene noe større enn det andre. En stift går gjennom begge. Festet til beslaget en krampe. Beslagets lengde 3,6 cm, krampens 5,1 cm d) Firsidig stift av jern med flathamret spiss og rundt, flatt hode. Lengde 4,9 cm. e) Stift av jern, avsluttet av et trekantet flatt parti som er bøyd vinkelrett på stiftens og har vært festet til noe med en eller mulig to små stifter. Lengde 5 cm. Sakene skal være funnet under pløying i en ganske stor, rund haug av jord. På samme sted er det tidligere funnet en ljà, kniv og pilespiss, C. 29633 a-e. Gave fra finneren, Iver H. Skattum. Innlevert ved Axel Helmen, Sølvsberget

C29870. Liten a - typisk, velbevart pilespiss av jern med firsidig tange og flatt blad med største bredde ned mot basis. Tangen er avbrutt og ytterste spiss på bladet mangler. Lekesak? Vikingtid eller middelalder. Lengde 6,9 cm, st. bredde 1,6 cm, tangen nå 2,7 cm lang. F. i åkeren på Hvinden Østre (g.nr. 193, b.nr. 1), Gran s. og pgd., Oppland. Gave. Innlevert ved reisende Aksel Helmen, Sølvsberget, Gran, Hadeland.

C29909. Spydspiss av jern, nær [Rygh fig.520]R 520, men noe mer innsvunget på overgangen mellom fal og blad, som er noe flatere enn typeeksemplaret. Ytterste del av blad og fal er avbrutt og mangler. Lengde 37,6 cm, st. bredde 4,7 cm. F. på Bilden (g.nr. 111-112), Tingelstad s., Brandbu pgd., Oppland, ved jordarbeid i en åker på ødegården Engeland, Brandbu 83. Der var intet spor etter haug eller kull på stedet. Innsendt ved Aksel Helmen, Gran, Hadeland. Gave fra finneren, Ole Næss, Bilden, Tingelstad.

C30602. Velbevart spydspiss av jern, muligens fra vikingtiden, i det den minner om Vikingesverd, type M, fig. 25, men er lenger enn vanlig på denne type. Øvre del av falen er fasettert med en firkantet vulst omtrent på midten. St. lengde 30,5 cm, bladets st. bredde 5 cm. F. av Thorvald Vilsand under harving i åkeren på N. Grini (g.nr. 233, b.nr. 1), Gran s., Brandbu pgd., Oppland, for ca. 4 år siden. Gave fra finneren. Innsendt av Aksel Helmen.

C31054. Pilespiss av jern, jvf. T. Dannevig Hauge: Blesterbruk og myrjern, fig. 97 t.v., men vårt stykke har en mere markert vulst ved overgangen fra tange til blad, St. lengde 9,5 cm, bladets st. bredde 2,4 cm. F. på Øvre Nes (g.nr. 58, b.nr. 4), Brandbu s., Gran pgd., Oppland, vinteren 1945 i en grøft som da ble ført fra Randsfjorden opp mot gården. Den stakk ut i grøftekanalen like under pløedybde. Gave fra gårdens eier, gårdbruker Hans Koller, Røykenvik, som også har innlevert pilespissen.

C34017. 47 temmelig bra bevarte barrer av jern (ved innkomsten 48). Nærmest som Dannevig Hauge: Blesterbruk og Myrmalm, s.164, fig. 84 d. 3 små biter foreligger løst. St.lengde fra 29,3 til 21,5 cm. St.mål løse stykker: 5,3 - 3,3 -3,2 cm. Samlet vekt ca. 4,8 kg. Innkommet i to porsjoner til museet: 24/8-1971: 38 barrer ved Sverre Marstrander og Karl Vibe-Müller. 25/8-1971: 10 barrer ved dommer Hohle, Eidsalm gård, 2702 Røykenvik. Ved katalogisering foreligger bare 47 stykker. Funnet av gårdbruker Kåre Evjen på hans gård BLEIKEN (gnr.36, bnr.2), GRAN k., BRANDBU s. og pgd., OPPLAND, på lokaliteten "Branta" ved nyridding, 7-800 m SSV for husene på gården. Barrerne lå inntil eller under en stein. Se i top.ark.

C34498. Eneget sverd av jern fra vikingtid. Øvre del av mellomkavlen med overhjalte og ytterste del av kling avbrutt og mangler. Underhjalte svakt bøyet i hele sin lengde uten utvidelse ved endene. Tverrsnittet jevnt tilspisset mot endene. Jvf. Jan Petersen, Vikingesverd, type X, fig.125. Klingestykket bøyet omtrent på midten. Lengde ca. 37,5 cm, klingestykkets lengde ca. 30 cm, underhjaltes lengde 12,7 cm, klingens st.br. 4,9 cm. Funnet av Leif Ottesen, 2775 Bleiken, sept. 1975, under potetopptaking i forholdsvis bratt bakke 50-60 m VNV for V-hjørnet av låven på VESTGARDEN av ØVRE EGGE (gnr.48, bnr.2), GRAN s.p., OPPLAND og ca. 30 m NNØ for grense mot bruk nr.3. Bestefar av nåværende eier fjernet her steinrøyser. Såvidt man vet ble ingen oldsaker observert. Eier og bruker Arne Gunnar Hagen, 2760 Brandbu. Innkommet ved museumsbestyrer Trygve Fett.(Se korrespondanse i top.ark.)

34668. Eneget sverd av jern, typebestemmelse noe usikker. Begge hjalter meget tynne og svakt krummet. De virker sterkt slitt. Jfr. hjalter på Vikingesverd, type M. Imidlertid har sverdet knapp, nærmest som H-typens.

Underhjalte har en større åpning enn mellomkavlens st. br. Det ligger derfor nær å tro at det dreier seg om et omsmidd sverd, noe som stemmer med at klingens virker påfallende tynn. Den har meget sterke spor av brann i form av glødeskall. Røntgen viser at knappen er festet til overhjalte med to kraftige, gjennomgående stifter. Det ene av hodene på disse synlig med blotte øye. Mellomkavlen går som "en tapp" inn i hjalte der den er "låst" med en tynn bolt. Ingen spor av belegg. Derimot er det mulig at det iallfall er 1 bokstav på klingens. Dette vil bli forsøkt tatt frem under konserveringen. Sverdet er bøyd omtrent på midten, slik at det nå ligger nærmest dobbelt. Markert blodrefill. Samlet lengde ca. 91 cm, underhjaltes st. lengde 9,8 cm, overhjaltes st. lengde 7,5 cm. Funnet av Gudbrand Skjaker, 2750 Gran, juli 1975 ved graving for å ta ut masse for hustomt på gården SØRSØGARDEN (gnr. 279, bnr. 1), HØRGEN, GRAN s. p. k. , OPPLAND. Funnstedet er en skjæring i en bratt skråning mellom 2 flater kalt Sandungen og Myra, tett ved Ø-siden av gårdsvegen. Gave fra bruker og finner. Funnopplysninger meddelt av konservator Trygve Fett.

C34758 a-ppp Funn fra nødgraving av halv gravhaug (nr.13) på GAMME (gnr. 181, bnr. 3), GRAN s.p.k., OPPLAND. Utgravd av stud.mag.art. Ellen Anne Pedersen. (Fig. 2,3,4) I. a) 3 små glassperler, 1 blå (gjennomsiktig) med konisk form, 1 gul, 1 rød. Diam. h.h.v. 7 mm, 7 mm og 6 x 8 mm. (Funn-nr. 53). b) Harpiksring til bunnetting av et barkekar. Tettingsringen var brukket i 12 stykker, men omtrent alt er bevart. Karet har hatt 2 loddrette sammenføyninger (i alt 5 stkr. viser dette). Avtrykkene i harpiksen viser at bunnen i karet har vært holdt sammen med sidene ved hjelp av 10 stifter. Diam. ca. 12 cm. Muligens har barkekaret vært rundt, men et par av bruddstykkene kan tyde på at det har hatt en mer oval form. (Funn-nr. 73). c) 2 ubrente knokler. Bestemt ved Zoo. Mus. i Bergen som skinnbein av Homo sapiens, et kortvokst eller ikke utvokst individ. L. 18 og 23 cm. Oppbevares i Bergen. (Funn-nr. 66). d) d1. 1 brent bein.(Funn-nr.54) d2. Ca. 8 g trekull.(Funn-nr. 85). II. e) 398,5 g br.bein og ca. 5 g trekull. (Funn-nr. 61 og 60). Beinanalyse foretatt av førstesteparant P. Lahtiperä ved Zoo. Mus. i Bergen. 121 g av beina var bestembare: Homo sapiens, ubestemt kjønn, alder 20-30 år. f) Ca. 10 g trekull. Sendt til C14-analyse ved laboratoriet på NTH, Trondheim (Funn-nr. 48). g) 16,5 g br.bein og ca. 5 g trekull. (Funn-nr. 63 og 62). Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä. 6,5 g var bestembare: Homo sapiens, ubestemt kjønn, alder 20-40 år. Hele beinmaterialet sannsynligvis bare menneskebein. h) Ca. 100 g trekull. Av dette er 35 g sendt til C14-analyse ved laboratoriet på NTH, Trondheim. (Funn-nr. 64). i) 1 lite bronsefragment, buet form. Ildskadd. Del av en ring? 1,0 x 0,4 cm. (Funn-nr. 69). k) 3-4 små br. bein og ca. 35 g trekull, ett stk. tatt ut, muligens ikke trekull. (Funn-nr. 82 og 68). Beinanalyse foretatt. Ubestemt. l) 640 g rensede br. bein og 45 g trekull. (Funn-nr. 74 og 75). Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä. 236 g var bestembare: Homo sapiens, ubestemt kjønn, alder 30-40 år. Kommentar: Sterke muskelfester på lårbeinet. m) Leirkar, limt sammen av mange skår, bare 6 små fragmenter foreligger løse. Leirkarets form nærmest som U.O.Årbok 1954-55, s. 27, fig. 18 (Ommundrød, Hedrum, Vestfold). Tynt, finslemmet gods, rødlig farge. Utsvunget randparti, rett, kort hals; ganske kraftig utvidelse ved skulderpartiet i forhold til halsen. Markert bukovergang, lav (flattrykt halvkuleformet) buk. Halsovergangen (ca. 4,2 cm under randen) er dekorert med en horisontal rekke av tettstilte, korsformete stempler, omgitt over og under av to parallelt optrukne linjer. Det samme ornament går igjen på oversiden av skulderknekk. Rett under denne er korsstemplet også brukt, her er tre og tre kors stemplet inn, avstanden mellom trippelstemplene er like stor som den plassen de selv opptar. Mellomrommene utfylles av en bred, loddrett fure, med to tynne streker på hver side. Bukornamentet når nesten ned til overgangen til bunnen. Mål: Munningsdiam. ca. 10,3 x 10 cm. Bukdiam. ca. 15 x 14,3 cm. Høyde ca. 13 cm. Høyde fra munningsrand til skulderknekk ca. 8 cm. (funnr. 18). n) Del av hodeplate til fibula av bronse, nærmest som Sheteligs små folkevandringstidsspenner (The Cruciform Brooches of Norway, B. M. Aarb. 1906, fig. 181), men vårt eksemplar er ikke avrundet i hjørnene. Langs randen innstemplet en rekke sirkler som er forbundet med kanten med to tettstilte streker, disse er ført over kanten slik at de også sees på platens ende. Innenfor sirkelrekken er platen fortykket, slik at sirkelrekken ligger lavere enn et indre kvadratisk felt på platen. Platen er ikke intakt, den mangler litt av den ene ytterkanten og en del av siden mot bøylen. Den har fått en hvelvet form fordi den har ligget inntil leirkar m's innside under varmpåvirkning (bøyd i lengdesnittet). St.br. 2,3 cm, kordelengde 3,2 cm. Reell lengde (utbrettet) ca. 4 cm. Tykkelse 0,3-0,4 cm (Funn-nr. 19). Til denne spennen hører muligens bronsefragmentene II (s.d.). o) Knapp til hektespenne av bronse. Profilerte sider, forsenket overside. Omtrent som B. Hougen: Snartemofunnene, 1935, pl. VIII, fig. 5 (Snartemo II, datert ca. 550 e. Kr.) (Funn-nr. 20). p) 3 spinnehjul av sandstein/kalkstein. Alle flate og jevntykkede m/ rette sider. 1) Diam. 45 mm, tykkelse 10 mm. Vekt ca. 30 g. 2) Diam. 43 mm, tykkelse 11 mm, vekt ca. 36 g. 3) Diam. 36 mm, tykkelse 7,5 mm, vekt ca. 14 g (ufullstendig) (Funn-nr. 21). q) Forbrente deler av beinnåler og kam av bein: q1) 3 stkr. av flat, trekantet hårnål, forholdsvis godt bevart. Stykkene passer sammen. St.l. ca. 7,5 cm, st.br. 1,9 cm, minste br. ca. 0,9 cm. q2) 8 fragmenter (6+2 stkr. sammenlimte) av dekkskinne til en sammensatt beinkam. De sammenlimte bitene utgjør et 7,8 cm stort stykke. Skinnen har vært sterkt hvelvet i lengdesnittet. Fragmentene kan ha forandret seg ved varmpåvirkning. Bitenes forskjellige utseende og tilstand viser at de ikke har vært utsatt for samme temperatur. Skinnen har strek-/punktsirkeldekor. Rester etter naglehull. (Ett av fragmentene som hører til q ble funnet i kullflekk B.) Muligens som E. Mikkelsen: Overgangen fvt/mer.tid i Norge. U.O.Årb. 1970-71, s. 95, fig. 3. (Fra grav 6a, Store Dal, Skjeberg, Østfold). (Funn-nr. 23). q3) 6 stkr. av flat beingjenstand,

muligens hårnål eller del av kametui. 4 av stykkene er satt sammen til ett stykke, dette måler 4 x 1,6 cm (st.mål), de to andre stykkene er h.h.v. 2,6 x 1,1 cm og 1,6 x 0,9 cm. Strek- og punktsirkeldekore (Funn-nr. 23). q4) Fragmenter av rund beinnål: 1 grov beinsspiss med butt ende og sirkelrundt tverrsnitt. Lengde ca. 1,7 cm, st.tverrsnitt 5,5 mm. 1 stk. av beinnåla, sterkt avflaket og ødelagt på en side. St.lengde 2,5 cm, st.tverrsnitt ca. 0,7 cm. (Funn-nr. 23). q5) 11 ubestembare beinfragmenter. 4 av dem tilhører muligens den ubestembare flate beingjenstanden q3. (Funn-nr.23). r) 248,5 g br.bein (oversendt Zool. Mus. Bergen). Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä. 72,5 g var bestembare: Homo sapiens, ubestembart kjønn, alder 20-30 år. Ca. 26 g beholdt U.O., derav ca. 2 g med bronseirr. (Funn-nr. 23). III. s) 2 randskår (sammenlimt) av et leirkar av grågult, finslemmet, tynt gods. Ca. 1 cm under munningsranden innstemplett dekor av tettstilte firkanter med lett konkave sider som omslutter et kors, hvis armer går fra hjørne til hjørne i firkanten. Stempelrekken er avgrenset over og under av en vannrett linje, og under den nederste går en ny linje. Skårstr.: 1) 3 x 1,8 cm. 2) 3 x 2,2 cm (st.mål). Munningsdiam. ca. 10 cm. (Funn-nr. 42). t) 4 randskår (sammenlimt) av et leirkar av rødbrent, finslemmet, tynt gods. Munningsranden utsvunget, randen avrundet og smalnet av øverst. Også på dette karet er det korsformete stemplet benyttet, her ved overgangen mot halsen, ca. 2,6 cm under munningsranden. Over stempelrekken 2 parallelle linjer. Det er ikke bevart nok til å kunne si hvordan dekoren nedenfor har vært. Skårstr.: 1) 3,3 x 2,4 cm. 2) 3,8 x 3,5 cm. 3) 2,65 x 2,5 cm. 4) 1,65 x 1,3 cm. (Funn-nr. 32 og 41.) u) 11 skår (6+2 sammenlimte + 3 enkle stkr.) av et leirkar av rød gult gods. Av karet er så mye bevart at en rekonstruksjon er mulig, fra munningen til et lite stykke nedenfor bukovergangen. Karet har hatt bred utsvunget munning, kort hals og forholdsvis langt skulderparti - dette gir karet en slank form. Buken ser ut til å ha vært lav og halvkuleformet. Dekoren er samlet som et bredt belte fra halsvekket til bukknekk (dvs. på skulderen), og den består av horisontale, omløpende linjer. Tilsammen er skulderen dekket av fem linjebunter - de tre øverste og de nederste tre linjer, den nest nederste bunten består av to linjer, og den er forbundet med den nederste med loddrette, trelinjete bunter. Formen kan minne om Bøe, 1931, fig. 166, men vårt kar har mindre utsvunget munning. Bukovergang nærmest som Hagen: Studier i jernalderens gårdssamfunn, U.O. Skr. 1953, fig. 41. Dekor nærmest som på leirkaret avbildet hos Bøe, 1931, fig. 164. Mål: Munningsdiam. ca. 10 cm, st.bukvidde ca. 14,3 cm, antatt høyde ca. 19 cm. Avstand munning-bukknekk ca. 12 cm. (Funn-nr. 32(1), 41(1), 12(3), 13 (1), 80(3), 77(1), 78(1). w) 2 bronsefragmenter, det ene tilnærmet rektangulært, str. 1,9 x 1,3 x 0,2 cm, det andre tilnærmet triangulært, str. 2 x 1 x 0,4 cm. (Funn-nr. h.h.v. 39 og 42). x) Forbrente deler av beinkam og beinnåler: x1. 3 stkr. av midtskinne til sammensatt beinkam. Stykkene er 1,2-1,6 cm brede, 1-1,8 cm høye. Kammen må ha hatt en jevnt buet øvre kant. Tennene er skåret skrått inn i skinnen. 3 bronsenagler bevart, derav en løs, l. 1,3 cm. (Funn-nr. 42). x2. 6+1 stk. av dekkskinne til sam. satt beinkam. Dekkskinnen er svakt buet på baksiden. Dekor: 2 tettstilte, tynne linjer langs ytterkantene og halvsirkel-1 punktdekor. Rester av naglehull. Str. på sammenlimt del, st.l. 4,5 cm, st.br. 1,25 cm. (Funn-nr. 42). x3. 1 fragment, nærmest rektangulær form, rett avskåret ende. Muligens en del av dekkskinne x2? L. 8,7 cm, br. 0,78 cm. (Funn-nr. 42). x4. Spiss av beinnål. Spissen er flattrøkt, avrundet ca. 1,7 cm oppover. Deretter er den ene siden rett avflatet, mens resten av spissen er rundet. L. ca. 2,8 cm, st.br. ca. 0,5 cm. (Funn-nr. I.L.5). x5. Ca. 10 små fragmenter (sammenlimte) av flat beinnål. Stykkets l. 5,5 cm, st.br. 1,2 cm. Avbrutt i begge ender. (Funn-nr. 42). x6. 9 små stkr. bearbeidet brent bein, hører sannsynligvis til en eller flere av de ovennevnte gjenstander (x1-x5). Mål st.stk. 1,2 x 0,5 cm. y) Spinnehjul av sandstein. Flatt og jevntøkt m/ rette sider. Diam. 36 mm, t. 6 mm, vekt ca. 6 g. Omtrent halvparten er bevart, og opprinnelig vekt har muligens vært ca. 12-13 g. (Funn-nr. I.L.6). z) 453 g br. bein. Beinanalyse foretatt i Bergen av P.Lahtiperä. 167 g var bestembare: Homo sapiens, alder ca. 30 år, "kanskje en spinkel mann eller en kraftig kvinne", (160 g). (Funnkonteksten tilsier at individet har vært en kvinne). 7 g kunne utskilles som dyrebein: Ett beinfragment av ku (storfe) og 38 fragmenter av rørbrein av et stort dyr som ikke kunne artsbestemmes nærmere. Rester av en tann oppbevart på U.O. (Funn-nr. 42). æ) 18,5 g br. bein og 1 lite bronsefragment (funn-nr. 38). Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä. Sannsynligvis bare dyrebein. (Funnr. I.L.nr.8). ø) Kull- og små beinfragmenter observert, men ikke tatt vare på. IV. å) 7 stkr. av ranglestein med to smale, krysslagte jernbånd. Steinen er limt sammen 6+1 stk. Hull til sammenføyning boret gjennom båndet og steinen. Inne i steinen et hulrom hvor en mindre stein ligger (pimpestein?) Ytre diam. ca. 3,8 x 3,5 cm, vekt 47 g. Både jernbåndene og steinen er defekte. (Funn-nr. 24). aa) Rund, jernholdig (?) stein, muligens svovelkisforekomst. Diam. ca. 3,7 cm, vekt 130 g. (Funn-nr. 30) bb) Tynt halvkuleformet bronseblikk med hull i midten. Diam. 1,5 cm. (Funn-nr. 25). cc) Rørformet perle av snodd bronsebånd. Diam. ca. 3 mm, l. ca. 8 mm. (Funn-nr. 36). dd) 3 blå glassperler. 1 fasettert, 2 ringformete, hvorav den ene er halv. Ytre diam. ca. 9 mm, t. ca. 2 mm. (Funn-nr. I.L. nr. 36). ee) 2 sylinderperler, glassmosaikk. Sjakkbrett- og firkantmønster i rødt, gult, grønt, blått og hvitt. Diam. ca. 9 mm, lengde ca. 3,5 cm. (Funn-nr. 56 og 59). ff) Pinsett av jern, nærmest som VGJ fig. 159 eller C 17874 (av bronse) fra Skjønberg, Øyer, Gudbrandsdalen. Vårt eksemplar uten dekor på armen og med kantet ringfeste, ikke rundt. L. ca. 6,3 cm. (Funn-nr. I.L. nr. 3). gg) Virvel av jern, nærmest som VGJ fig. 250, men vårt eksemplar noe kortere løper. Løper som Jan Petersen, Vik.redskaper, fig. 220. Øvre del: Jernten omtvunnet med jerntråd med øvre ende ombøyd til en ring. Nedre del (løperen): Øvre ende gjennomstukket av tenen. Kantet 8-tallsformet jernbøyle. L. ca. 8,5 cm. (Funn-nr. 29). hh) 7 deler av minst 2 ringformete vevlodd av leire. En del har dypt fingeravtrykk, en annen avtrykk av fiber (tekstil?). Ytre diam. ca. 9,5 cm, indre diam. ca. 2,3 cm. (Funn-nr. 34, 37 og I.L. nr.4). ii) 113 g

br. bein og ca. 8 g trekull. Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä. 24 g var bestembare: 23 g *Homo sapiens*, alder 20-30 år, kjønn ubestembart, og 1 g tannrot av en hest. Dessuten 20 ubestembare dyrebein. (Funn-nr. 34, 35 og I.L. nr. 2). V. kk) Fot til korsformet spenne m/ dyrehodeavslutning, av bronse. Linje over mulepartiet som Shetelig: The Cruciform Brooches of Norway, fig. 54 (Eine, Vang, Hedmark) og mule som fig. 53 s.s. (Vøien, Gran, Oppland). Samme myke konturlinjer som VGJ fig. 273. Foten er brukket av på overgangen til bøylen. Lang, flat nåleskjede på undersiden. Str.: 6,1 x 1,2 cm. (Funn-nr. 33). ll) 4 små bronsefragmenter, tilhører muligens II n: Del av hodeplate til bronsefibula. Fragmentene har samme dekor langs kanten. Mål st. bit 2,1 x 1,4 cm. (Funn-nr. 16). mm) 2 meget små ildskadde bronsefragmenter. (Funn-nr. 86 og 79). nn) Del av rund bronsenål, avbrutt i hullet og ca. 3,2 cm under riflene. Diam. 3 mm, lengde 4,2 cm. (Funn-nr. 9). oo) Ring (av bronse?). Langs yttersiden en 0,5 mm dyp fure. Brukket i to. Ytre diam. ca. 1 cm, tykkelse ca. 2 mm. (Funn-nr. 8). pp) Ett fragment av midtskinne til sammensatt beinkam. Utspart list på begge sider av skinnen like over tannrekken. Tennene er skåret skrått inn. 1-2 mm av tennene er bevart. Str.: 1,4 x 0,8 x 0,3 cm (Funn-nr. 17). qq) Kniv av jern. Avsats mellom tange og egg. Eggen er rett, ryggen svakt buet mot odden som er avbrutt. Total lengde 12,1 cm, tangens lengde 5,3 cm. (Funn-nr. 11). rr) 20 skår av bulevase, sammenlimt 8+2+2+6 enkle stkr., kraftig, velbrent gods, glittet overflate. Sterkt utsvunget, fortykket munning, kort, trang hals, bredt skulderparti m/ fire vertikale buler som er satt utenpå karveggen; avrundet bukovergang, lav buk. Dekor fra halsvekket til bukovergangen. De fire bulene deler skulderpartiet i fire trapesformete felt omgitt av brede linjebunter. Rosetter i hjørnene og midt i feltet. Langs bukovergangen går en enkelt horisontal linje. Mål: Munningsdiam. 10,6 cm, bukvidde (diam.) ca. 15 cm. Antatt høyde munningsrand-bukovergang 11,5 cm. Tre av skårene funnet sammen med i) (s.d.) (Funn-nr. 67(3) grop 6, 71(7) grop 7, 55(8), 72(1), 81(1). ss) 4 skår av leirkar, derav 1 med kanellering, 1 randskår. 1. 2,8 x 2,5 cm. 2. 2,8 x 2,3 cm. 3. 2,5 x 2,3 cm. 4. 4,8 x 3,2 cm. (Funn-nr. 72(1), 87(3)). tt) 1/2 spinnehjul av kalkstein. Flatt og jevnt tykt m/ rette sider. Diam. 3,6 cm, 6 mm tykt. Vekt ca. 21 g, mulig opprinnelig vekt ca. 40 g. (Funn-nr. 76). uu) 5,5 g brente bein. Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä. 2 g var bestembare: *Homo sapiens*, alder 20-40 år, kjønn ubestembart. Sannsynligvis bare menneskebein, også de som ikke kunne bestemmes. Ca. 5 g trekull. (Funn-nr. 84 og 83). ww) Nøkkelring av bronse m/ jernten og kroknøkkel av jern (dvs. m/ skjær uten tenner). Nøkkelringen omtrent som W. Slomann: Medelpad og Jämtland, BM årb. 1948, fig. 11, men uten flatt remfeste. Nøkkelen som [Rygh fig.161]R 161 (fra Nedre Hov, Gran). Ringens ytre diam. 3,5 cm, br. 0,7 - 1 cm. Nøkkelens lengde 15 cm. (Funn-nr. 6 og 7). xx) 1 bronsebånd m/ linjedekor, fragmentarisk, i to stkr. Samlet lengde ca. 5 cm. Br. ca. 0,7 cm. (Funn-nr. 31). yy) 1 lite bronsefragment med samme stempeldekor som II n: Del av hodeplate til bronsefibula, s.d. Str. 0,5 x 0,3 cm. (Funnr. 31). zz) 2 bearbeidete beinstkr., derav ett med punktsirkeldekor. Str. ca. 1,5 x 1,2 cm. (Funn-nr. 31). ææ) Liten jernten, bøyd i den ene enden. Kroken foreligger løs. Til spinneredskap? L. ca. 3 cm, tverrsnitt ca. 5 mm. (Funn-nr. 31). øø) Skrinhank av jern. Snodd ten. Form som C 32252, U.O.årb. 1967-68 s. 302, fig. 10, Forset, V. Gausdal, Oppland (denne u/ snoing). Den ene enden avbrutt og mangler. L. ca. 7 cm, tverrsnitt ca. 5 mm. (Funn-nr. 31). åå) Rund spillebrikke av bein, flat underside, hvelvet overside. Skadd på toppen, Diam. 14 mm, høyde 4 mm (Funn-nr. 10). aaa) Sigd av jern. Odden mangler, vinklet tangeavslutning. Str.: Kordelengde 15,5 cm, br. (v/ overgang blad/tange) 2 cm. Nærmest som Jan Petersen, Vik.Redsk. 1951, fig. 82 (Graffer, Sør-Fron, Oppland, C 3230. (Funn-nr. 52). VI. Kullfleck A. bbb)1 Et lite bronsefragment, ildskadd. (Funn-nr. 4). bbb)2 Ca. 5 g trekull. (Funn-nr. 5). Kullfleck B. ccc)1 Ca. 20 g br. bein med en del bearbeidete stkr., ett av beinfragmentene tilhører dekkskinne q2 (s.d.). Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä. 6,5 g var bestembare: *Homo sapiens*, alder 20-40 år, ubestembart kjønn. Alle beinfragmenter (som ikke er bearb.) er trolig menneskebein. (Funn-nr. 15). ccc)2 Ca. 15 g trekull. (Funnr. 14). Kullfleck C. ddd)1 1,5 g br. bein. Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä. Sannsynligvis bare menneskebein. Alder: 20-40 år, ubestembart kjønn. (Funn-nr.89). ddd)2 Ca.7 g trekull. (Funn-nr. 88). Kullfleck D. eee)1 Liten jernkniv og rester etter en nållign. gjenstand av jern. Kniven har rett rygg og buet egg. Avsats mellom tange og egg. Knivens lengde 8,4 cm, tangens lengde 3,3 cm, st.br. (midt på bladet): 0,9 cm. Nålen har tilnærmet rektangulært tverrsnitt og er avbrutt i begge ender, 1. 4,8 cm, 3mm i tverrmål. (Funn-nr. 26) eee)2 2 g br. bein. eee)3 Ca. 70 g trekull. Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä. Sannsynligvis bare menneskebein. Alder 20-40 år, kjønn ubestembart. (Funn-nr. 27 og 28). Beinsamling E. fff)1 53 g br. bein og 1 ubrent hestejeksell. Beinanalyse foretatt av P. Lahtiperä: 31,5 g rørbein av *Homo sapiens*, alder 20-40 år, ubestembart kjønn. 21,5 g forkullede bein av et stort, ikke nærmere artsbestemt dyr. (Funn-nr.46). fff)2 Hestetann, ubrent jeksell. (Funn-nr. 44). Beinsamling F. ggg) 195 g rensete br. bein. Beinanalyse foretatt av P.Lahtiperä. 81 g var bestembare: *Homo sapiens*, alder litt over 20 år, kjønn ubestembart. (Funn-nr. 49). Beinsamling G i SØ. hhh) 265 g br. bein. Beinanalysen viste: *Homo sapiens*, adult, 20-30 år, ubestemt kjønn. (Funn-nr. 2 og 65). Kullfleck over grop 9. III)1 Ca. 10 g br. bein, hvorav 2 stkr. er bearbeidet. (Funn-nr. 58). III)2 Ca. 25 g trekull. (Funn-nr. 57). Spredt i steinpakningen: mmm) 35,5 g br. bein, hvorav ett er fragment av dekkskinne til sammensatt kam. Beinanalysen viste: Trolig bare menneskebein, adult, alder 20-40 år, ubestemt kjønn. (Funn-nr. 90). nnn) 13,5 g br.bein. Beinanalysen viste: *Homo sapiens*, adult, 20-40 år, kjønn ubestemt. F. spredt over steinpakningen. (Funn-nr. 3).j ooo) 3 g br. bein. Beinanalysen viste: Trolig bare menneske, adult, 20-40 år, kjønn ubestemt. F. blant de 7 utkastete stein. (Funn-nr. 40). VII. ppp) 11 g br. bein funnet i y-profilen - trolig bare menneske, adult, 20-40 år, kjønn ubestemt. (Funn-nr. 45 og 47). C 34758 a-ppp ble funnet ved utgravning av en halv gravhaug på GAMME

(gnr. 181, bnr. 3), GRAN s.p.k. OPPLAND (Nr. 13 på S. Griegs kroki over gravfeltet: Hadelands eldste Bosetningshistorie, 1926, s. 100, fig. 65). Den andre halvdel var fjernet ved to utvidelser av gårdsvei. Haugen må opprinnelig ha vært minst 10 m i tverrmål. Største snitthøyde i profil mot gårdsveien 0,75 m. En utretting og opprensning av denne profilen ved cand.mag. Inge Lindblom hadde vist flere brannflak med funn. Ved totalutgravningen ble haugresten delt i to fullstendige kvadranter (I og II). Kvadrant III var totalt ødelagt, men i kvadrant IV, en snipp mellom den uttrettete profil og gårdsveien, fra 0,75 til 1,75 m bred, viste det seg at et ca. 5 cm tykt lag på berg var urørt. Haugen var dekket av torv (fra 1 til 12 cm tykt). Under den kom en tett steinpakning frem i kvadrant I. Den dekket ca. 9 m² av kvadrantens 20 m², gikk inn i begge profiler og ca. 1/2 m inn i kvadrant II. Resten av kvadrant II var bygget av jord med noe stein. I den myke fjellgrunnen under haugen var gravet ut 10 grop: en mannslang (grop 9), 2,20 m lang N-S, 0,35 m bred i N, 0,70 m bred i S og fra 0,30 til 0,40 m dyp. I søndre halvdel var en liten steinbygd kiste med dekkhelle. I grop 9 lå rester av en ubrent begravelse, Ia-d, Ia,b og d i kisten, c skinneben av menneske straks N for den. Den døde hode må ha ligget i nord. De 8 andre gropene var fra 1 x 0,5 m til 0,25 x 0,20 m i tverrmål og fra 0,55 til 0,06 m i dybde. Over grop 8 lå en helle. Fra disse stammer II e-r. Grop 3 inneholdt brente bein og kull, så oppsmuldet at det ikke lot seg ta opp. Skår av krukken V rr ble funnet både i grop 6 og 7. Alle brente bein i gropene virket rensset. I tillegg dekket haugen 4 brannflak, 4 kullkonsentrasjoner utenom disse og 3 beinkonsentrasjoner. Tre av brannflakene (II-IV) lå 10 cm over berg og var muligens deler av et stort flak som hovedsaklig lå i den fjernete del av haugen. Fra disse tre, i alt vesentlig fra flak II, stammer III s-ø. Flak IV såes bare ved Inge Lindbloms profilrensing. Brannflak I, som også gikk gjennom profilen mot vegen, og må ha gått inn i den ødelagte halvdel, lå under øverste steinlag i pakningen, ca. 40 cm over berg, omtrent midt i den bevarte del. Størrelse 0,75 x 0,35 m, 5 cm tykt på det tykkeste. I dette lå funnene IV å-ii. De fire kullflekkene (A-D) lå i varierende høyde i haugen, størrelse fra 16 til 50 cm i tverrmål og fra 1 til 5 cm tykkelse. B-D inneholdt brente bein, A,B og D også gjenstander (VI bbb-eee). To kompakte beinsamlinger (E og F) uten kull eller gjenstander lå fra 0 til 5 cm over berget. Herfra kommer VII fff og ggg. Fra en tredje beinsamling (G) ikke så kompakt, stammer VII hhh. Denne lå i SØ-ytterkant av haugen, over og utenfor steinpakningen. Endelig ble det funnet gjenstander og brente bein spredt i haugen, utenfor, i, over og under steinpakningen, det meste i laget mellom 0 og 15 cm over fjellgrunnen. (V kk-uu, VII III-ppp). Av det meget kompliserte bildet som innholdet av halve haug 13 gir, framgår det av det arkeologiske funnmaterialet 4 begravelser: brannflak I og brannflak II-IV, grop 9 og grop 10. Etter beinanalyse kunne ytterligere 4 individer utskilles, nemlig i gropene 1 og 8 samt beinsamlingene F og G. Brannflakene I og II og grop 10 inneholdt kvinnegraver, de øvrige kan ikke kjønnsbestemmes. 3 av gravene inneholdt ikke gjenstander. Det synes som om anlegget av brannflak I har ført til omroting av en eller flere av de andre gravene, slik at f.eks. beinsamling G kan være funnet i sekundært leie. Brannflak I inneholdt gjenstander fra yngre jernalder, mens brannflak II, grop 10 og det øvrige spredte gjenstandsmaterialet i haugen stammer fra eldre jernalder: det arkeologisk daterbare i alt vesentlig fra folkevandringstid. Den jordfestete graven i grop 9 ingen arkeologisk daterbare gjenstander, men sannsynligvis er den eldre enn de to andre fra eldre jernalder. C-14 analyse av en ubrent knokkel fra grop 9 (DF 886, T 2520) ga dette resultat: 2130 +/- 80 før nåtid, eller kalibrert: 210 +/- 200 f.Kr. En trekullprøve fra grop 2 (DF 886, T 2518) ga dette resultat: 2040 +/- 70 før nåtid, kalibrert: 155 +/- 205 f.Kr. En trekullprøve fra grop 5 (DF 886, T 2519) ga dette: 1990 +/- 40 år før nåtid, kalibrert: 25 +/- 85 f. Kr. (Det er søkt om ytterligere 8 prøver). Utgravningen ble ledet av stud.mag.art. Ellen Anne Pedersen, mot slutten med assistanse av cand. mag. Ellen Høygård Hofseth. Rapport med planer og foto i top.ark. Cand. mag. Inge Lindblom foretok utrettingen og opprensningen av profilen mot veien først. Rapport med plan og foto i top.ark. Hele beinmaterialet er overført til Zoologisk Museum, Universitetet i Bergen, og er bestemt av førstepreparant Pirjo Lahtiperä. Rapport vedlagt gravningsrapporten i top.ark. C-14 analysene er utført ved Laboratoriet for radiologisk datering, NTH, Trondheim. Rapport er vedlagt gravningsrapporten i top.ark.

34814 a-s. Merovingertids gravfunn fra HAUG (gnr. 126, bnr. 1), TINGELSTAD s., BRANDBU p., GRAN k., OPPLAND. (Fig. 8) a) Liten, bolleformet jernkjel, smidd av ett stykke, med randen ombøyd fra innsiden. Nærmest som Montelius, Sv. Forn. fig. 477. På kjelens side, mot munningen sees sterkt forruste rester av et øre(?) med avbrutt hankestump i. Kjelen er meget forrustet og sterkt skadd i hele den ene siden og i bunnen. Str. ytre diam. over munning 21 cm, indre diam. 19 cm, h. 10,5 cm. Løst foreligger to deler av munningen med litt side samt en rekke rustflak. Den ene munningsbiten ble funnet ved solding av brannflaket rundt hullet etter kjelen, den andre løsnet på Oldsaksamlingen. Rester av brente bein og trekull sitter fastrustet på kjelens sider og bunn. b) En ørliten, ringformet perle av blått glass. Diam. 0,1 cm. c) Munnblikk av bronse til knivskjede, av hovedtype som saxskjedebeleslaget fra Eltdalen i Trysil, (C 32693, Skjølsvold, Viking 1969, fig. 13-14, s. 152), spisst-ovalt. Det er laget av tynt bronseblikk, ornert oppe og nede med kraftige bunter av 6 parallelle linjer. Litt skadd i kantene, trekull brent fast i en side. Br. 3,8 cm, h. 1,8 cm. Åpningsvidde 2,5 x 1,1 cm (over knivryggen). d) Remløper av bronse, av form som den fra Eltdalen (Skjølsvold, Viking 1969, fig. 11 c, s. 149). Også denne er stempelornert, så vidt man kan se med trekant- og rombestempler som dekker flaten tilsynelatende uten ordning. Stempelorneringen er innrammet av en punktlinje, flatens konturer er fremhevet ved riflete bånd. Remløperen har bredere endestykker enn den fra Eltdalen. Lengde 2,6 cm, st. br. 1,5 cm, ytre høyde 1 cm. e) Bronseramme til

liten remspenne, torn og plate mangler. På forsiden utvidet og noe inntrukket til nåleleie. Av form som Bøhner: Die fränkischen Altertümer des Trierlandes II, Taf. 35:1-2. Lengde 1,85 cm, br. over tornleiet 1,4 cm, rembredde 1,3 cm. f) Liten remdopp av bronse, skadd i konturene og i enden. Meget enkel, et smalt midtparti som utvides oventil og splittes til en rektangulær remplate. Muligens har den også vært litt utvidet nederst. Bevart lengde 3,2 cm, st. br. over remfestet 0,5 cm. g) Pinsett av bronse med ring til opphengning. Meget oppløst og fragmentarisk. Ringen foreligger i to stykker, pinsettarmene er begge brukket ved bøyle roten og foreligger i to større og flere mindre stykker. Av bøylene er bare to ørsmå fragmenter bevart. Overflaten er sterkt korrodert, så ingen ornering sees nå. Armene har vært noe utvidet mot enden. Ringens diam. 1,7 cm. De større biter av armene h.h.v. 4,8 og 3,6 cm lange, 0,8-0,9 cm og 0,6-0,85 cm brede. De tre mindre bitene fra 1,2 til 0,8 cm lange, st. br. 0,9 cm. Pinsetten ble funnet ved gravning i 1977 (fnr. 8/77). h) Diverse bronsefragmenter til beslag og/eller fibler. 1. Fire deler av ørnefigur. På én er bevart det kraftig opprullede nebb og hode i profil til og med øyet og ansats til hakespissen. Man ser den klart rettvinklede øyenbrynsbue. På et annet stykke sees spiraloppullingen til en klo, et tredje viser litt av rygg-markeringen, og den fjerde trolig en bit av rygg med vinkelen mot stjørtavslutningen. De to siste er begge vinklet i tverrsnitt med prikket konturlinje på oversiden. Nærmeste parallell til denne ørnen synes å være fig. 160 hos Ørsnes: Form og Stil, København 1966. På ryggbiten sees mulige spor av den, de, linjer som på Ørsnes' figur sees fra lår til rygg, og som vel markerer vingen. Hode og klo har helt glatt bakside, mens antatt stjørt- og ryggfragment er hulstøpte. Alle brudd er gamle og kloen viser klare brannspor. Str. hode: 3,2 x 1,7 cm, kloen 1,8 x 1,9 cm, ryggstykkets kordelengde 2,2 cm, br. 0,1-0,2 cm, stjørtstykket 1,5 cm langt, br. over vinkelen 0,2 cm. 2. Tre små bruddstykker av bronse, stempelørnerte, trolig til samme rund(?) gjenstand. Det ene, mest uskadd av ild, er fra ytterkant til et stykke inn på det dekorerte, trolig flate, midtparti. Den svakt buete ytterkant følges av en "perlet" bord, innrammet av to skarpe linjer. Innenfor denne sees en rad frittstilte, dobbelte halvbuer. Deretter en prikket, buet linje som innrammer et felt fylt med rutedelte, rombiske stempler. Baksiden er nå svakt hvelvet. Et annet stykke er mer uregelmessig, går fra den "perlete" randdekor inn til stemplene. Dette stykket, f. 1977 (fnr. 1) og det tredje stykket har spor av den prikkete buete linjen ytterst og er ellers fylt med de rombiske stempler. På det sitter fastbrente partikler av bein og trekull. På baksiden sitter faststøpt en holder til spiralakse eller nål. Str.: de to større stykkene h.h.v. 1,2 x 1,5 cm og 1,6 x 1,6 cm. 3. Tre eller fire bronsefragmenter til en opprinnelig rektangulær, flat gjenstand. To av bitene har rester av 2 opprinnelige sidekanter satt i rett vinkel mot hverandre. Disse kantene er dekorert med "riflebånd". På begge stykker sees spor av stempeldekor på flaten innenfor riflebåndene. På det ene synes stemplene å ha vært trekanter og -formete, det andre kan muligens ha spor etter stift på baksiden. Overflaten av dette er tett besatt med trekullpartikler. Str. h.h.v. 1,5 x 1,2 cm og 1,3 x 1,2 cm. På det tredje stykket synes man å ane litt av det riflete båndet langs en bruddflate. Str. 1,85 x 0,9 cm. Et lite bronsefragment med spor av stempler hører muligens til gjenstanden, 1,0 x 0,7 cm stort. 4. Del av en kraftig, støpt bronsegjenstand, avbrutt overalt, skarpt vinklet i tverrsnittet, muligens har det vært to lag metall. På en flate på utsiden sees muligens hode av en bronsestift. Det kan være rester av et hull som sees mot bruddkanten på skrå nedenfor(?) stifthodet. I begge tilfelle har stiftene bare gått gjennom det ytterste lag metall. På det bevarte stykke sees ikke spor av ornamentikk nå. Lengde 3,65 cm, br. 1,4 cm. Bare én side når denne bredden nå. 5. Rester av en støpt bronsegjenstand. Bevart er deler av fem flater klart avsatt mot hverandre. To møtes i en spisset topp. Den må ha hatt to sider til foruten to sider "nedenfor" avsatt mot dem. Bare ved "toppen" er bevart små rester av dem. Baksiden viser ingen spor av festeanordning. Formelt kan gjenstanden kanskje minne om en pyramideformet knapp til sverdgeheng, som Böhmer II, Taf. 40:4 eller Taf. 42 h. Str.: 1,4 x 1,5 cm. 6. Halvkuleformet hode av bronse(?) med rest av avbrutt jernstift (stilk) på den innhule bakside. Jern og trekullpartikler brent fast på begge sider. Ingen spor av dekor sees. Til belte(?) se Valsgårde 6, Taf. 19 nederst, eller nål(?) se Nerman: Die Wendelzeit Gotlands, Taf. 15:137, eller skjoldbrettstift som C 20286 e fra hjelmgraven fra Nes, Kvelde, Hedrum, Vestfold. Str.: 1,6 cm i diameter. 7. Tre fragmenter, av bronse(?) eller brent bein(?) som er helt grønne av irr. I det ene synes man å kunne se et naglehull. Det største er 1,4 cm, det med naglehullet 1,3 cm, og det minste, rundaktig og 1 cm stort. i) Liten remspenne av jern, med ombøyd jernblikk som festeplate. Skadd i en side av rammen og bakerst i festeplaten, ellers tilsynelatende komplett, med torn. Samlet lengde (plate og ramme) 2,58 cm. Rammens indre åpning ca. 1,5 cm, remmens tykkelse kan ikke ha vært over 0,5 cm. k) To deler av flatt beslag av jern, til skrin? eller lås?. Den ene trapesformet. En dyp linje deler flaten på langs i to omtrent like brede deler. Muligens sees spor av stift. Beslaget synes komplett i den smale enden, men avbrutt i den brede. Str.: 3,15 x h.h.v. 2,0 og 1,4 cm. Den andre delen synes avbrutt rundt alle kanter. Str.: 1,6 x 2 cm. Smal rektangulær plate av jern, brukket i en ende, bøyd vinkelrett i den andre og avbrutt i bøyen. Beslag(?) men intet spor av feste sees. Lengde 3,45 cm, br. 0,5 cm. Dobbeltbeslag av jern, trolig til rem, to smale rektangulære plater holdt sammen med en ganske liten jernstift i hver ende. Lengde 2,1 cm, br. 0,6 cm, åpning mellom dem 0,4 cm. Ganske liten nagle eller stift av jern, skadd i begge ender, men rest av hode(?) sees i den ene. Lengde 1,3 cm. l) En kraftig jernnagle med nitplate, hvis andre ende i stedet for hode er utsmidd til en tilnærmet trekantet øsken (hempe?). Nitplaten skadd, ellers godt bevart. Til lås (?) Lengde 4,75 cm, br. over hempen 2,7 cm, åpningens br. 1,4 cm. Nitplaten nåv. str. 1,4 x 1,1 cm. m) To komplette nagler, én forvridd av ild, en nitplate, to nagler eller spiker med hode, begge avbrutt i stilk, et spikerskaft, rester av i alle fall to spiker til, begge brutt i to og meget forrustet, en nesten komplett stift med bøyd

skaftende, to stifter med rett skaft hvorav én komplett, samt en bøyd, kraftig og lang spiker uten hode, den siste trolig moderne. Alt av jern. En klump rust med spor av irr, naglehode(?). Naglenes lengde h.h.v. 2,1 og 1,7 cm, skaftlengde mellom hode og plate på den ene, vel 1 cm. Nitplatens str. på den andre sammenpressete naglen: 2,4 x 2 cm. Spikerskaftets lengde 4,2 cm. De to andre spiker h.h.v. 2,6 og 2,38 cm. Den bøyde stiftens kordelengde 2,2 cm, den komplette 2,25 cm lang, den andre 1,6 cm lang. n) 4 biter av dekkskinne til sammensatt kam av bein, dekorert med linjebunter og punkterte sirkler. På to sees rester av naglehull. Str. fra 1,2 x 1,17 til 0,4 x 0,9 cm. Fire meget små biter av midtskinne dekorert med linjer og/eller punktsirkel. Tre biter av kamtenner. o) 5 bjørneklør. p) 110 g dyretenner (hest?) funnet 5 forskjellige steder under brannflaket. (fnr. 9, 18, 19, 20/1976, fnr. 9/1977). q) 1. Ca. 200 g br. bein, mange med rustspor, litt trekull, alt funnet i kjelen. 2. 1100 g br. bein svartet av kullstøv og med ganske små kullbiter imellom. Funnet dels ved solding av jord omkring hullet etter kjelen, dels spredt i brannflaket, det meste i en radius av ca. en m fra kjelhullet. r) 175 g trekull, tatt forskjellige steder i brannflaket. s) Et ganske lite sneglehus funnet blant de br. bein fra soldingen. Et grovt hagl og en jernutfelling (fnr. 17), 2 biter glimmer, - én funnet i kjelen, - og en kalkstein med fossilavtrykk. Den siste deponert i paleontologisk museum, Tøyen. Tilføyelse: t) 5 små br. bein, 3 fra N. kvadrant lag 4. 2 fra Ø. sjakt, overgang lag 3/4. u) 1 forrustet jerntén med tilbakebøyd ende, avbrutt i den andre. Lengde 3,5 cm, br. over bøyen 1,7 cm. F. i N. sjakt lag 6 mot steril undergrunn. w) Ca. 800 g jordprøver (omtrent samme mengde fjernet til frøprøver), fra V.sjakt brannlag 5. t-w funnet ved 1978 års avsluttende gravninger på Haug, ledet av Ellen Anne Pedersen. Innberetning med planer og foto i top.ark. C 34814 a-w ble funnet dels ved harving (a + 1 bronseblikk, h 1 + det meste av n, 2 o og q 1), dels ved ettergravning 1976, 77 og 78 på HAUG, Brandbu. Ved harving fant grunneier Harald Bech og hans sønn jernkjelen med br. bein og brakte den til Hadelands Folkemuseum som varslet Universitetets Oldsaksamling. Museumsbestyrer Tryggve Fett brakte kjelen til U.O., og utgravningen av kjelen foregikk der. Ettergravningen 1976, som inkluderte solding av løsjord etter harven, viste at jorddyrking nok hadde skadet det øverste av et tykt brannlag, men harven hadde bare løftet kjelen opp, så gropen i brannlaget etter den såes tydelig. Funnstedet lå ca. 25 m V for en svær jordblandet røys, en 350 m Ø og opp for tunet på Haug, på "Storenga", et jorde som strekker seg fra R.v. 35 i V til nabogården Klauvstad i Ø, avgrenset mot N av fylkesveg 138. Det ligger kloss mot denne, høyt og fritt med praktfull utsikt over Randsfjorden. Bechs opplyste at det alltid hadde vært en forhøyning med stein her som med årene var blitt mindre, særlig etterat steinplukkermaskinen tok fatt for alvor. Ikke desto mindre fant man ved ettergravning 1976 her og der rester av røysens bunnlag av stein på mer enn et mannsløft, liggende på brannlaget. Første år ble avdekket ca. 15m² annet år ca. 8m², tredje år 43m². Først i 1978 ble avgrensningen av brannlag og røys noenlunde bestemt. Haugen synes å ha vært rund og hatt en diam. på ca. 11 m. Ca. 3 m N for antatt sentrum kunne man se steinpakning opptil 0,40 m høy. Steinpakningens utstrekning fulgte ytterkanten av haugen ca. 0,5 m innenfor denne. Sand lå som en kappe over og utenfor pakningen. Noe N for antatt sentrum lå det kraftige brannlaget, ovalt, fra 10-15 cm tykt, 4 x 2 m N-S, på et opptil 16 cm tykt lag sand sterkt isprengt trekull. Også dette var tilnærmet ovalt 8 x 6 m Ø-V. Bunnen av laget var flekkevis mer kullholdig, særlig under og rett N for det kraftige brannlaget. Under midten av det kraftige brannlaget var det mindre flekker av brent sand/leire. Jernkjelen var satt ned i det kraftige brannlaget litt S for antatt sentrum. Gropen ble gjenfunnet i 1976, og var da ca. 25 cm i diam., ca. 15 cm dyp. Kjelenes innhold besto for det meste av brente, forholdsvis store bein med kullstøv, men ingen kullbiter, noen kambiter, en bit av bronseørnen (h 1) og et par bjørneklør. Harven kan ha fjernet noe av innholdet, men resten av de brente bein og de øvrige gjenstander ble alle funnet tett opp mot kjelen. Pinsetten (g), et fragment av h 2 og en jernbit (1977) + en jernbit (u) (1978) opptil 1 m fra kjelegropen. Tett inntil og N for kjelen ble laget under det kraftige brannlaget brutt av en nedskjæring, et kjegleformet stolpehull fylt med trekull og foret med småstein. 2 mindre tydelige stolpehull ble funnet ØSØ og S for det første, h.h.v. ca. 1,20 og 3,60 m fra. De kan muligens være rester etter konstruksjoner i forbindelse med begravelsen. Ca. 3-3,6 m NØ for haugens antatte sentrum og i utkant av den gamle jordoverflate (funnet ved gravningene 1977 og 78) ble avdekket deler av en mindre bål plass og en liten flate med små forbrente stein og rødbrønt sand, samt halvparten av 2 mindre, runde fordypninger med jevnt avrundet bunn, fylt med kullblandet jord. Det er lite trolig at disse har forbindelse med gravhaugen. En kokegrop fremkom ca. 20 m VNV for antatt haugsentrum. Trekullene er ikke C 14 analysert. Alle tre år ble gravningen ledet av stud.mag.art. Ellen Anne Pedersen. Med velvillig tillatelse fra Oppland fylkes vegvesen ble fylkesveg 138 gjennomgravd. Rapport med planer og foto i top.ark.

C34893. Kraftig og usedvanlig velbevart spydspiss av jern fra vik., nærmest som Vsv, type B, men den mangler furer på falen som har nærmest firkantet tverrsnitt på den øvre del. Merker for feste av vinger og to naglehull, det ene med nagle på plass. Bladet for størstedelen dekket av glødeskall. I denne trer damascering meget tydelig frem sammen med sveisespor for eggene. F. av anleggsarbeider Arne Sollie, N. Oppdalen, 2770 Roa, og han opplyser gjennom Atle Søvik som innleverte funnet, at den ble funnet i et lass veigrus fra et grustak på HVALEBY (271/1), GRAN s.p.k. OPPLAND. Stl. 38,6 cm, bladets stb. 4,8 cm, falens stb. 0,9 cm. Det er bedt om nærmere opplysninger om stedet, da glødeskallet kan tyde på at det kan dreie seg om et gravfunn.

C34979. Usedvanlig velbevart øks av jern, som Vsv, type E, fig. 35, men med noe lenger skafthullparti enn typeeksemplaret og med markert avsats. L. 17,2 cm, b. over eggen 13,5 cm, b. over skafthullflikene 7,1 cm. F. av Jens Stensvold 1946, under harving i matjord ca. 10 cm under markflaten, ca. 50 m N for svært grantre på NEDRE PANNERUD (156/28), GRAN s.p.k. OPPLAND. (Det skal ha ligget svære steinrøyser på jordet den gang det ble lagt under plogen).

C35086. Forrustet sverd av jern. Hjaltene er så medtatte at typebestemmelsen er vanskelig. Det synes dog å stå nærmest Vsv, type M, men hjaltene er spinklere enn på de avbildete eksemplarer. Overhjaltet har, muligens på grunn av forrustning, i dag tilspissete avslutninger. Etter preparering foreligger det i flere små biter. Underhjaltets ene ende er også tilspisset, den andre ende tverr. Noe tre sitter fast på mellomkavlen. Klingens oddparti avbrutt og mangler. Røntgen viser hverken damascering eller innskrift. L. ca. 75 cm, herav klingens ca. 62 cm. Underhjaltets l. 12,1 cm, overhjaltets l. 6,7 cm. Innkommet via HADELAND FOLKEMUSEUM i juni 1979. Funnet mai samme år av Olaf Espen i utkanten av en myr på lokaliteten BJØRGESTULYKKJA av BJØRGE NORDRE (236/1), GRAN s.p.k. OPPLAND. Sverdet lå ca. 10 cm under markflaten

C36218. Skjoldbuleformet beslag av forgylt bronse, helst et remkrysningsbeslag til grime; jvf. Stolpe og Arne: Gravfältet vid Vendel, Vendelgrav 1, Pl.IX, fig. 3, og Vendel V11, Pl.XX, fig.1. Jvf. også Arvidsson, Valsgårde 6, Taf. 21, nr.298 og 304. På disse mangler imidlertid den markerte hals vårt beslag har. Krave og hals er dekorert med båndfletninger. Kravens dekorasjon er delt i flere mindre og fire større felter. Den har fire innborete huller, vel opprinnelige? Ved det ene er kraven noe skadd, ellers er stykket godt bevart. Godset er undersøkt ved Evabeth Astrup og viser meget fin støpeteknikk. Halsens dekorasjon er en tobåndsfletning, der båndene dels er enkle, dels doble. En fure skiller halsen fra selve corpus. Dette er avflatet øverst, der det fins en rund forsenkning, åpenbart for et innlegg av glass eller metall. Analyse viste spor av Si, Al, Fe. Langs kanten sitter litt hvitt stoff. Corpus er delt i fire, nærmest trekantete, og som følge av formen, hvelvete felter. Mellom disse dype, trekantete gruver, som alle omtrent i midten, har utborete huller - sikkert for feste av innlegg, som må ha vært et gjennomsliktig stoff, for gruvens sider er forgylte. To av gruvene har sekundære(?) gjennomborete huller. De fire feltene er alle dekorert i en dyrestil som kommer nærmest Arvidssons stil D. Se tegning. Alle fire felter har ulikt utformete dyrefigurer. På 2 felter bare 1 dyr, på ett 2 og på ett 3 dyr. B. over kraven 6 cm, h. 2,6 cm. Vekt 69,5 g. F. på Ulverud (182/2), Gran s.p.k. Oppland, for ca. 20 år siden. Oppbevart på Hadeland Folkemuseum hvorfra det ble oversendt Olsaksamlingen. Ingen andre funnopplysninger.

C36224. Lansespiss av jern, trolig fra sen merovingertid, som Gjessing Pl. XXVII, eller Vikingesverd, type A, fig.7, med spor av fasetter på falen. Dette eksemplar synes ikke å ha hatt midtribbe, og i alle fall nå er egghjørnene ikke så markert som på type-eksemplarene. Lansen er komplett bevart, men ganske skadet av rust. Det ene naglehullet på falen er åpen, naglen mangler, og det er dessuten ennå et par hull på falen. Fra eggene er falt rustflak, trolig også fra bladet. Samlet l. 31,5 cm, derav falen ca. 10 cm. Bladets stb. 4 cm. Lansen ble funnet før 1905 på Heier (222/1-2), Gran s.p.k. Oppland. Den nåværende eier, Hans Heier, 2750 Gran, ønsker den returnert etter konservering og registrering. Han kjente ikke til nærmere funnopplysninger. Innkommet ved Gorm Andersen, Oslo. Deponert 1987 på Hadeland Folkemuseum.

C36367. Eneget sverd av jern, som Vikingesverd, type H. På det ryggete underhjaltet ses før prep. partivis stripeornering. Nedre del av klingens nesten avbrutt. Det ytterste av oddpartiet bortrustet. L. 91 cm, underhjaltets l. 10,2 cm, Underhjaltets stb. 1,8 cm, klingens stb. 4,4 cm. F. høsten 1951 på Eids Alm (54/1), Brandbu s.p. Gran k. Oppland, og har siden vært oppbevart på gården. Innkommet ved stud.mag.art. Per Hernæs' registreringer. Se korrespondanse i top.ark.

C36419. Lanse av jern fra meget sen merovingertid. Nesten helt lik C 36224 fra Jevnaker, men denne står nærmest Jan Petersen, Vikingesverd, fig.7 (typeA). Heller ikke på denne sees nå spor av fasettering på falen. Lansen er sterkt forrustet, men nesten fullstendig bevart. Saml.l. 23,1 cm, derav falen 8,7 cm. Bladets stb. 3,5 cm. F. av Hans Ragnhildrud, Brandbu, etter planering til idrettsplass, i plassens vestre hjørne ved Bjørklund Skole av Kjos Øvre (33/24), Brandbu s.p. Gran k. Oppland. Gave fra finner. Innsendt gjennom Hadeland Folkemuseum

C36653 a-e. a).Eneget sverd av jern med bronsehjalter, som J. Petersen Vikingesverd, type D. Knappen mangler. Hjaltenes ornering står nær den på sverdet fra Trælne, Brønnøy, Nordland(T 14309), se T. Sjøvold 1974, Pl. 65. Underhjaltets overside og overhjaltets underside er ornert med h.h.v. 4 og 2 kryss. Siste har to små hull på undersiden, for feste av vettrim/tangebelegg? Naglehoder ved endene på over- og underside underhjalte og underside overhjalte. Overhjalte er reparert ved ene ende. Underhjalte har ved ene ende et hull. En klump av bly (analyse ved UO's lab.) ligger løs i hjaltet - til reparasjon av hullet? Begge hjalter er løse. Klingens er ifølge

røntgen damascert. Den er tilbakebøyd omtrent på midten. L. 92,7 cm, hvorav klingens l. 78,3 cm. L. overhjølt 9,8 cm, l. underhjølt 10,2 cm. Klingens stb. 5,4 cm. b). Spydspiss av jern, nærmest som op.cit. type I, fig. 20, men mangler type-eksemplarets ornering og nagler. Falen er forrustet, men bevart i hele sin lengde. Sømmen er tydelig. L. 36,4 cm, falens l. 15 cm, bladets stb. 2,2 cm. c). Ildstål av typen [Rygh fig.426]R 426. Den ene side er lenger og smalere enn den andre. Stl. 8,2 cm, stb. 2,8 cm. d).Dobbeltkonisk vektlodd av bly (analyse ved UO's lab.) Begge poler har en rund forsenkning. Diam. 1,4 cm, h. 0,9 cm, vekt 12,027 g etter prep. e).Endestykke av skinne fra bein-/hornkam med rester av hull for stift. Brunfarge (rust) tyder på at denne har vært av jern. Spor av linjeornering på den forvitrete overside. Stl. 3,4 cm, stb. 1 cm. Skjelettdeler (rester av skalle, brysthvirvler, ribbein, rørknokler, hender, føtter) og tenner av ca. 30-årig mann. Bestemt av dr. Per Holck, anat.Inst., der funnet har fått nr. 5324. F. sept. 1983 etter traktorarbeid. a og b funnet av skoleelevene Trond Henrik Alm og Håvard Svendsen. Etterundersøkelse ved Alena og Per Hernæs. Funnstedet ligger på lok. Gullabråten, Majors-Alm (150/1), Tingelstad s. Brandbu p. Gran k. Oppland, på NV-kant av en Ø/V-gående høyde på Ø-siden av Tingelstad-Platået, 150 m fra gravfeltet "Kakkelhaugene". Graven har antakelig vært dekket av en tidligere slettet haug. Gårdens eier Knut G. Alm, 2770 Jaren.

C37704. Øks av jern som Vikingesverd type E, fig. 34. Skaftflikene bortrustet på en side, forøvrig godt bevart med glødeskall. L: 19.9cm, eggbredde 13.5cm. Funnet for ca 80 år siden på HOV ØSTRE AV HOV SØNDRE (124/1), TINGELSTAD, GRAN, OPPLAND. Funnstedet er ikke nærmere kjent. Gave fra gårdbruker Per P. Hoff, 2760 Brandbu.

C37718. Sverd av jern. Nær J.P.Vikigesverd, type Q. Odden mangler. Forrustet. Spor av tekstilavtrykk på overhjøltet, og av smale, skrå striper i jernet. Spor etter tre på grepet. Sverdets L: 77.6cm. Overhjøltets L: 8.3cm, B: 2.4cm, T: 1.7cm. Underhjøltets L: 11.5cm, B: 2.8cm, T: 1.9cm. Grepets L:9.1cm, klingens B: 5.8cm. Funn fra HOV ØSTRE AV HOV SØNDRE (124/1) TINGELSTAD, BRANDBU, GRAN, OPPLAND. Funnet i overflaten av åker i brunjord, i område med kvestarygger og små myrsøkk, ved jordarbeid, ca 500m ØNØ for gravfeltet 2105 C4-R3, ca. 10m V for veien inn til RIKOLL (124/5) og ca 15m SV for veikrysset mellom veiene til RIKOLL OG KNUTSMARK. Gave fra Per P. Hoff, 2760 Brandbu.

C39270 Depotfunn av jernbarrer fra JA. Nordre Bjerke (69/1) Gran. a) minst 568 jernbarrer av typen R438 på tilsammen 77 kg. Bevaringstilstanden er dårlig, bare 13 barrer er fullstendig eller nesten fullstendig bevart. Formen er karakteristisk som "svakt økselignende", med avlang, bladformet nedre ende, stangformet midtparti med rhombisk tverrsnitt og avrundet plate med hull til oppheng ved øvre ende, i rett vinkel i forhold til bladet. De fullstendig bevarte barrene er 25-30 cm lange, har 2,7-4,3 cm stb. Og veier 109-158 g. b), c) d) er trekullprøver, e) tre jordprøver. Funnet framkom høsten 1987 under grøftingsarbeid med gravemaskin i dyrket mark. Ved etterundersøkelse av funnstedet ble det dokumentert, at barrene var plassert i en klart merket fordypning med trekullholdig jord, som nådde ned til 55 cm under nåværende overflate. Funnet lå tett ved en fjellrabb, nå dekket av dyrkningsjord. To klumper av sammenrustede barrer på minst 12 og 33 stykker viser at barrene var stablet parallelt med de øvre ender tett sammen, og muligvis sammenbundet igjennom opphengshullene. Det er imidlertid ikke belegg for hevde at barrene har vært buntet i bestemte buntstørrelser. Jfr. Tegninger, foto og rapport ved Heid Gjøsstein Resi i top.ark. datert 29.10.1987 og 5-7.11.1987 (konf.Resi 1995).

C51427 Løsfunn, vel fra yngre vikingtid fra Bjørge mellom 237/1 Gran K., Oppland. a) Øks av form som Petersens 1919, fig.41 (typeK9 (fig.9). Øksen har relativt sammentrengt skaft hullparti med avrundete skaft hullflier oppe og mer tilspisset nede. Moderat utsunget blad. Velbevart. Stb. 16,2 cm, sth. 7,5 cm, stt. 4,5 cm (over skaft hulllet). b) Øks av form som Petersen 1919, fig 41 (type K) med avrundete skaft hullflier oppe og mer tilspisset nede (Fig. 9). Bladet er utsunget, mer oppe enn nede. Velbevart bortsett fra brist i nedre skaft hullflier. Stb. 16,3 cm, sth. 9,8 cm, stt. 4,6 cm (over skaft hulllet). Funnet før 1980 av Ole Heggen under harving av åker sør for låven på gården, konf. kart i top.ark. Innlevert av Paul Lunder.